

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

SARCINILE CERCETĂRII ȘI PREDĂRII ISTORIEI ÎN LUMINA
DOCUMENTELOR CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES
AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

GH. I. IONIȚĂ

35 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC
INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC
ÎN ROMÂNIA

TRAIAN UDREA

RECUNOAȘTEREA ȘI CONSOLIDAREA PE PLAN INTERNAȚIONAL
A GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC CONDUS DE Dr.
PETRU GROZA

ALEXANDRU BOLINTINEANU

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ÎN NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ
DE DUPĂ 1918 ȘI CHESTIUNEA REVIZIONISMULUI

VIORICA MOISUC

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES
INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

ROMÂNIA ȘI ȚĂRILE BALCANICE ÎN PERIOADA 1878-1900

NICOLAE CIACHEIR

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMNAȚII

2

TOMUL 33

1980

FEBRUARIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136-137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261 București, tel. 50.72.41.
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 33, NR. 2,
FEBRUARIE 1980

GH. I. IONIȚĂ, Sarcinile cercetării și predării istoriei în lumina documentelor celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român	229
VASILE BOZGA, Raportul dintre industrie și agricultură în lumina documentelor Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român	237

35 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC

TRAIAN UDREA, Instaurarea guvernului revoluționar-democratic în România.	255
ALEXANDRU BOLINTINEANU, Recunoașterea și consolidarea pe plan internațional a guvernului revoluționar-democratic condus de dr. Petru Groza	271

★

VIORICA MOISUC, Principiul naționalităților în noua ordine internațională de după 1918 și chestiunea revizionismului	285
IOSIF I. ADAM, Contribuții privind capitalul străin în industria Transilvaniei în preajma primului război mondial	299

★

DAMASCHIN MIOC, Prețurile din Țara Românească în secolele XV — XVI și dinamica lor	317
--	-----

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

NICOLAE CIACIHIR, România și țările balcanice în perioada 1878—1900	327
---	-----

P OBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (III) (<i>Petre Diaconu</i>)	353
--	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Sesiunea generală de rapoarte dedicată congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român organizată de Academia de Științe Sociale și Politice ; Sesiunea științifică organizată în întîmpinarea Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român de Universitatea din București ; Sesiunea științifică „Lupta de veacuri a poporului român pentru unitate, independență națională și progres social” (Constantin Șerban) ; Călătorie de documentare în R. S. Cehoslovacă (Ștefana Simionescu-Dăscălescu) ; Cronica 363

RECENZII

- Prof. dr. ELENA A. BĂRBULESCU, *Lupta maselor populare în revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Județele Olt și Romanați 1944—1947*, Edit. politică, București, 1979, 208 p. (Mihail Rusenescu) 369
- DOSOFTEI, *Opere*, vol. I, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Edit. Minerva, București, 1978, CI + 544 p. (Aurora Ilieș) 372
- MIRCEA N. POPA, *Primul război mondial 1914—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 555 p., 24 schițe de acțiuni militare, 45 fotografii (Victor Atanasiu) 377
- JACQUES LE GOFF, *Pour un autre Moyen-Âge. Temps, travail et culture en Occident*, Editions Gallimard, Paris, 1978, 422 p. (Constantin Șerban) 382

REVISTA REVISTELOR

- * * „Revista Comisiei naționale române pentru UNESCO”, București, anul 21 (1979) nr. 3 — 4, 142 p., 16 pl. (Marian Stroia) 387

ÎNSEMĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI.** — DAMASCHIN BOJINCĂ, *Serieri*, studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 155 + LXII p. (Victor Neumann) ; NICOLAE STOICESCU, *Vlad Tepeș*, Edit. militară, București, 1979, 198 p. (Paraschiv Marcu) ; DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 159 p. + 62 p. cu ilustrații (Vasile Păsăila) ; RADU CONSTANTINESCU, KLAUS HENNING SCHROEDER, ed., *Die rumänische Version der Historia destructionis Trojae des Guido delle Colonne*, Kritische Edition und Kommentar, T B L Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p. (Constantin Vlad) ; **ISTORIA UNIVERSALĂ.** — * * „Cyrillomethodianum”, IV (1977), Thessalonique, 158 p. + XLV p. cu reproduceri (Tr. Ionescu-Nișcov) ; * * *Atti del Secondo Convegno su Mazzini e i mazziniani, dedicato a Maurizio Quadrio*, Pisa, 1978, 380 p. + XVII (Ștefan Delureanu) ; GAZMEND SHPUZA, *Kryengritja fshatare e Hazhi Qamilit (1914—1915)* (Răscoala țărănească a lui Hadji Qamil, 1914—1915), Edit. „8 Nëntori”, Tirana, 1979, 172 p. (Gelcu Maksutovici, Marius Dobrescu) 391

REVISTA DE ISTORIE

TOME 33, N° 2
FEVRIER 1980

- GH. I. IONIȚĂ, Les tâches de la recherche et de l'enseignement de l'histoire à la lumière des documents du XIIe Congrès du Parti Communist Roumain 229
- VASILE BOZGA, Le rapport entre l'industrie et l'agriculture à la lumière des documents du XIIe Congrès du Parti Communist Roumain 237

35 ANS DEPUIS L'INSTAURATION DU GOUVERNEMENT RÉVOLUTIONNAIRE-DÉMOCRATIQUE

- TRAIAN UDREA, L'instauration du gouvernement révolutionnaire-démocratique en Roumanie. 255
- ALEXANDRU BOLINTINEANU, La reconnaissance et la consolidation sur le plan international du gouvernement révolutionnaire-démocratique présidé par le dr. Petru Groza 271

★

- VIORICA MOISUC, Le principe des nationalités dans le nouvel ordre international après 1918 et la question du revizionisme 285
- IOSIF I. ADAM, Contributions concernant le capital étranger dans l'industrie de Transylvanie à la veille de la première guerre mondiale. 299

★

- DAMASCHIN MIOC, Les prix de Valachie aux XVe — XVIe siècles et leur dynamique 317

EN L'HONNEUR DU XVe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

- NICOLAE CIACHIR, La Roumanie et les pays balkaniques pendant la période 1878—1900 327

PROBLEMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

- L'histoire de Dobroudja dans certains ouvrages étrangers de récente date (III) (*Petre Diaconu*) 353

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session générale de rapports dédiés au XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain organisée par l'Académie des Sciences Sociales et Politiques ; La session scientifique organisée en l'honneur du XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain

par l'Université de Bucarest ; La session scientifique « La lutte séculaire du peuple roumain pour l'unité, l'indépendance nationale et le progrès social » (Constantin Șerban) ; Voyage de documentation en R. S. Cehoslovaque (Stefana Simionescu-Dăscălescu) Chronique 363

COMPTES RENDUS

- Prof. dr. ELENA A. BĂRBULESCU, *Lupta maselor populare în revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă. Județele Olt și Romanați 1944—1947* (La lutte des masses populaires dans la révolution de libération sociale et nationale antifasciste et antiimpérialiste. Les départements d'Olt et de Romanați, 1944—1947). Editions politiques, Bucarest, 1979, 208 p. (Mihail Rușenescu) 369
- DOSOFTEI, *Opere* (Œuvres), vol. I, édition critique parue par les soins de N.A. Ursu, étude introductive de Al. Andriescu. Editions Minerva. Bucarest, 1978, CI + 544 p. (Aurora Ilieș) 372
- MIRCEA N. POPA, *Primul război mondial 1914—1918* (La première guerre mondiale 1914—1918), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1979, 24 esquisses d'actions militaires, 45 photographies 555 p., (Victor Atanasiu) 377
- JACQUES LE GOFF, *Pour un autre Moyen Âge. Temps, travail et culture en Occident*. Editions Gallimard, Paris, 1978, 422 p. (Constantin Șerban) 382

REVUE DES REVUS

- * * * „Revista Comisiei naționale române pentru UNESCO” (La revue de la Commission nationale roumaine pour l'U.N.E.S.CO) Bucarest, 21(1979), n°s 3—4, 142 p., 16 ill. (Marian Stroia) 387

NOTES

- L'HISTOIRE DE ROUMANIE.** — DAMASCHIN BOJINCĂ, *Scrieri* (Ecrits), Etude introductive, sélection de textes et notes de Nicolae Bocșan, Editions Facla, Timișoara, 1978, 155 + LXII p. (Victor Neumann) ; NICOLAE STOICESCU, *Vlad Tepeș* (Vlad l'Empaleur), Editions militaires, Bucarest, 1979, 198 p. (Paraschiv Marcu) ; DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român* (Le territoire est-carpatique aux Ve—XIe siècles de n.è. Contributions archéologiques et historiques concernant le problème de la constitution du peuple roumain), Editions Junimea, Jassy, 1978, 159 p. + 62 il. (Vasile Păsăilă) ; RADU CONSTANTINESCU, KLAUS-HENNING SCHROEDER, ed., *Die rumänische Version der Historia destructionis Trojae des Guido delle Colonne*. Kritische Edition und Kommentar, T B L Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p. (Constantin Vlad) ; **HISTOIRE UNIVERSELLE.** — * * „Cyrillomethodianum”, IV (1977), Thessalonique, 158 p. + XLV p. avec reproductions (*Tr. Ionescu-Nișcov*) ; * * *Atti del Secondo Convegno su Mazzini e i Mazziniani. Dedicato a Maurizio Quadrio*, Pisa, 1978, 380 p. + XVII (Ștefan Delureanu) ; GAZMEND SHPUZA, *Kryengritja fshatare e Haxhi Qamilit* (1914—1915) (La révolte paysanne de Hadji Qamil, 1914—1915), Editions «8 Nëntori», Tirana, 1979, 172 p. (Gelcu Maksutovici, Marius Dobrescu) 391

SARCINILE CERCETĂRII ȘI PREDĂRII ISTORIEI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DE

GH. I. IONIȚĂ

Congresul al XII-lea al P.C.R. — moment de covârșitoare însemnătate în viața partidului, a țării și întregului nostru popor — ne oferă tuturor — prin hotărârile sale de excepțională actualitate teoretică și practică — posibilități largi de analiză și autoanaliză, de evaluare și reevaluare, de scrutare a viitorului, de angajare și mai puternică pentru traducerea în viață a politicii generale — interne și externe — a partidului și statului nostru.

A fost acest Congres un înalt forum al partidului nostru — desfășurat la un deosebit nivel ideologic și politic — care a exprimat unitatea indestructibilă a partidului cu poporul și a stabilit hotărâri de excepțională însemnătate, privind dezvoltarea mai apropiată și într-o perspectivă mai largă a construcției socialiste a țării.

Analizele întreprinse în Congres, ca și hotărârile adoptate, au fost realiste, obiective, au evitat înfrumusețările forțate, practică de altfel adinec implantată în modul de a se manifesta partidul nostru de la istoricul Congres al IX-lea încoace.

Potrivit cu modul deschis de prezentare a realității, Congresul a apreciat — începînd cu magistralul Raport al Comitetului Central, prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu — că există în prezent o evidentă rămînere în urmă a activității politico-ideologice față de dezvoltarea generală a tuturor celorlalte domenii de activitate și în special față de construcția economică a țării, față de dezvoltarea generală a României socialiste¹.

În acest context, Congresul a apreciat că nu este de domeniul evidentului faptul că dezvoltării economice i-ar premerge la noi, în prezent, nivelul superior al conștiinței socialiste.

După cum se știe, încă în septembrie 1979, la Consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu ne atrăsese atenția tuturor asupra acestei realități, pentru corectarea căreia avem cu toții datoria să ne mobilizăm mai mult și continuu.

Sarcina primordială este astăzi în domeniul politico-ideologic ridicarea întregii activități la nivelul marilor realizări economice obținute de poporul nostru pe frontul construcției societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

¹ Nicolae Ceaușescu : *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*. Edit. politică, București, 1979, p. 82.

Cu alte cuvinte este necesar a se realiza o nouă calitate în domeniul muncii politico-ideologice în general² și, ca istorici, trebuie s-o spunem deschis, trebuie să determinăm această nouă calitate și pe planul cercetării și predării istoriei, spre a spori contribuția lor la rezolvarea marilor probleme ale construcției noii societăți pe pământul României.

Pentru noi, slujitorii frontului istoric, este cu atât mai necesar acest lucru, cu cât ne aflăm în preajma marii confruntări de la București a istoricilor lumii, în preajma aniversării epocii lui Burebista și în momentele în care trebuie să începem a ne achita de datoriile pe care le avem în privința tipăririi marilor sinteze ale istoriei României, istoriei universale și a tuturor celorlalte lucrări fundamentale la care ne-am angajat.

În Raportul la Congres, tovarășul Nicolae Ceaușescu ne-a cerut să transformăm într-o măsură și mai mare tot ceea ce facem pe frontul științelor sociale în general — deci și al istoriei — într-o puternică forță de mobilizare și dinamizare a energiilor creatoare ale întregului popor, într-o reală armă de educare revoluționară, patriotică, comunistă a maselor.

În această optică să încercăm mai întâi să stabilim cu exactitate ce trebuie să înțelegem prin noua calitate a cercetării și predării istoriei și cum trebuie să o determinăm.

Încă de pe acum, la început de asemenea căutări, putem spune cu deplină siguranță că prin tot ceea ce vom face va trebui să determinăm întărirea sentimentului patriotic al tuturor oamenilor muncii, în primul rînd al tinerei generații, întărirea respectului pentru realizările noastre. Pe acest teren trebuie să căutăm căile cele mai bune de a sădi convingeri tuturor în legătură cu faptul că toate marile noastre realizări nu au venit din cer, nu le-am primit și nu le primim de nicăieri în mod gratuit³. Ele au avut și au la bază munca eroică a întregului nostru popor. A fost aceasta una dintre cele mai valoroase sublinieri din întreaga dezbateră realizată în Congres.

Și pornind tocmai de aici se cuvine să fim cu toții mai combativi împotriva ponegririi ce vine de aiurea asupra istoriei noastre mai vechi și mai noi, a realităților socialiste în care trăim. Este necesar să ripostăm atât împotriva celor ce neagă realizările noastre, cât și a acelor care pun sub semnul întrebării esența socialismului, oriunde se va fi instaurat el.

În acest context am dori să subliniem că istoricii noștri vor trebui să dezvăluie mai activ eșafodajul unor teze, concepții și idei întîlnite în lucrările de istorie provenite din școli și de la autori situați peste hotare pe poziții neștiințifice, uneori chiar răuvoitoare. Se știe că, în ultima vreme, istoria constituie peste hotare terenul pentru promovarea unor falsificări, adesea grosolane, falsificări ce se fac prin specularea interesului mereu crescînd al cititorilor pentru genul istoric. Răspunsuri argumentate vor trebui, de asemenea, formulate în mai mare măsură și în legătură cu prezentarea deformată a unor probleme ale istoriei noastre naționale în creația chiar a unor istorici și cercetători din unele țări socialiste, insuficient documentați și informați asupra istoriei noastre.

Firește, răspunsul cel mai bun ce se poate da unor asemenea teze și concepții greșite îl constituie publicarea de către istoricii români a unor

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, p. 14.

monografii și sinteze istorice, în primul rând pe problemele care formează obiectul unor asemenea comentarii eronate sau insidioase prezente în istoriografia din alte țări. Acest lucru s-a făcut și se face — fără îndoială — din ce în ce mai sistematic și mai bine. Dar cu aceasta nu putem spune că s-a făcut totul. Tezelor greșite sau injurioase trebuie să li se dea răspunsuri argumentate, de pe pozițiile obiectivității, oferite de caracterul științific al materialismului dialectic și istoric.

Este necesar să facem acest lucru permanent — și în planul publicistic și în desfășurarea lecțiilor, a dezbaterilor și în discuțiile de la om la om — , în întreaga muncă instructiv-educativă pe care o desfășurăm.

În abordarea problemelor de istorie a României este necesar să se practice un sistem foarte concret de prezentare, inspirându-se totul din maniera în care operează Raportul și celelalte documente ale Congresului cu date, fapte și cifre concrete, convingătoare. Nu cu fraze generale, cu tratări lipsite de miez vom putea face eficient procesul instructiv-educativ, ci cu o solicitare mai mare a priceperilor autorilor de manuale și ale profesorilor de istorie în vederea prezentării unei istorii concrete, dinamice, convingătoare. Chiar atunci când prezentăm anumite lipsuri, slăbiciuni și greșeli, criticând anumite lucruri în trecut va trebui să realizăm acest lucru cu mijloace capabile să ne mobilizeze pe toți mai mult spre lichidarea unor ultime eventuale consecințe ale acestor fenomene, pentru a face pe viitor imposibilă reeditarea lor. De aci să rămânem cu ideea că nu de o istorie prezentată în culori trandafirii avem nevoie, astăzi și mâine, ci de una reală, obiectivă, așa cum a fost ea. În această optică sînt formulate adeseori — inclusiv la Congresul al XII-lea, de tovarășul Nicolae Ceaușescu — anumite critici. Esența explicației dezvoltării lor se află în dorința de a determina un curs hotărît spre lichidarea lor neîntîrziată.

Cel de-al XII-lea Congres nu a abordat — după cum se știe — într-o amplitudine deosebită probleme ale întregii noastre istorii. Acest lucru s-a făcut la cel de-al XI-lea Congres, care a adoptat și Programul partidului — sinteză a înaintării noastre prin vremi și o excepțională punere în evidență a relației dialectice dintre trecut — prezent — viitor.

De această dată, Congresul al XII-lea a insistat la modul general, principal, asupra faptului că în domeniul istoriei și arheologiei — așa cum se arată în Programul-directivă de cercetare științifică pentru perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, document adoptat de al XII-lea Congres al partidului — , cercetarea științifică va trebui să adîncească în continuare — pe baza materialismului dialectic și istoric — studiile privind evoluția străvechilor civilizații care s-au succedat pe aceste meleaguri, acordînd o atenție prioritară procesului de etnogeneză a poporului român și factorilor interni și externi care au influențat dezvoltarea sa de-a lungul secolelor. Cercetarea trebuie să pună puternic în evidență continuitatea poporului român, procesul de împletire organică a vechii civilizații moștenite de la daci și romani, care a determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri. Totodată, cercetarea trebuie să pună puternic în lumină bogatele tradiții ale luptei poporului nostru pentru libertate, independență și unitate națională, să înfățișeze, în lumina adevărului științific, locul și rolul românilor în dezvoltarea istoriei din această parte a Europei, contribuția la cauza generală a progresului și civilizației. Din studierea trecutului istoric, cercetarea trebuie să desprindă concluzii

și învățăminte pentru prezent, de care trebuie să ținem seama în dezvoltarea generală a societății, în politica internă și externă a partidului și statului nostru”⁴.

În mod cu totul special, cel de-al XII-lea Congres al partidului a dezbătut unele probleme esențiale ale istoriei zilelor noastre și a schițat unele judecăți de valoare privind istoria viitoare a României, pînă în anul 2000 și chiar și după acesta.

Generația actuală se află angajată de peste 35 de ani, sub conducerea P.C.R., într-o luptă eroică, pasionată pentru constituirea celei mai drepte orînduiri cunoscute pînă acum în istorie.

În prezent, cu participarea activă și conștientă a întregului nostru popor parcurgem o nouă treaptă spre socialismul multilateral dezvoltat, spre comunism, căreia va trebui de asemenea să-i scriem istoria. Practica istorică a confirmat în mod strălucit — în intervalul celor 35 de ani pe care-l avem în atenție — justetea opțiunii — totale și irevocabile — a poporului român pentru Partidul Comunist, pentru socialism, pentru comunism, deoarece acesta a deschis larg calea progresului patriei, a bunăstării și fericirii, a înfloririi națiunii noastre socialiste. Din aceste realități izvorăște optimismul robust care animă milioanele de constructori ai noii societăți, convingerea în posibilitatea biruirii oricăror obstacole care se vor mai ivi pe parcurs, încrederea nețărmurită în programele elaborate de comuniști, unitatea de monolit între partid, guvern și popor care chează-șuiește realizările de azi și de mîine.

Preocupările generației actuale sînt, desigur, concentrate asupra prezentului, privirile sale sînt ațintite asupra traiectoriei ascendente spre viitor. Dar, în același timp, ea nu s-a dezinteresat și nu se poate dezinteresa de trecut. Aceasta, mai întîi de toate, pentru că generația actuală reprezintă — și are conștiința acestui fapt — moștenitoarea legitimă a patrimoniului material și spiritual făurit prin eforturile generațiilor anterioare, ale forțelor înaintate, revoluționare, patriotice, patrimoniu de la care s-a pornit la construirea noii orînduiri și care este integrat intim în substanța prezentului nostru socialist. Apoi, pentru că generația actuală este continuatoarea operei căreia i s-au dedicat toate forțele înaintate ale trecutului, avînd nu numai datoria de a păstra neatins patrimoniul moștenit, ci și de a-l îmbogăți și de a-l lăsa, la rîndul nostru, moștenire celor ce vor veni. Pe drept cuvînt, generația actuală se consideră — și este, într-adevăr — executorul testamentar al idealurilor și visurilor neîmplinite ale generațiilor de revoluționari și patrioți perindate înaintea ei pe scara timpului, ea însăși făuritoare de noi idealuri și visuri care, prin munca și lupta urmașilor săi, vor deveni prezentul zilei de mîine.

Particularitățile generației actuale — adică națiunea socialistă română, creatoare conștientă și liberă a propriei sale istorii — se reflectă, sub multiple fațete, și în optica sub care se preocupă de trecut. Lumina proiectată de această generație asupra trecutului țintește, înainte de toate, cercetarea mecanismelor care reglează mișcarea istorică, descifrarea și

⁴ Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981–1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, Proiect, Edit. politică, București, 1979, p. 31.

folosirea conștiință a legilor progresului social, cunoașterea adevărului fără mutilări deformante.

Din sistemul de referință propriu prezentului său socialist, căutînd în istorie mecanismele care reglează progresul, generația actuală este condusă, rațional și afectiv, deopotrivă, spre investigarea cu precădere a trecutului de luptă al forțelor care, din timpuri imemorabile, au împins înainte carul istoriei. Acestea au fost, în fiecare etapă istorică, masele largi de oameni ai muncii dinamizate de mișcările progresiste, naționale și revoluționare înaintate. Pentru prezentul epocii noastre, a învăța din experiența trecutului înseamnă, în esență, a învăța din experiența acestor forțe. „Acest trecut glorios — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea rostită la plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 — stă la baza dezvoltării viitoare a poporului nostru, în centrul politicii educative. Numai dacă vom ști să imbinăm în mod armonios trecutul glorios cu prezentul vom reuși să trasăm căile făuririi cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate, să creăm premisele necesare făuririi comunismului în România !”.

După cum este cunoscut, preocupări constante ale partidului și statului nostru socialist determină, an de an, o grijă deosebită pentru cultivarea tradițiilor revoluționare, patriotice de luptă a poporului român. Printr-o activitate permanentă de aniversare și comemorare a marilor valori istorice din trecut reușim să racordăm prezentului sensurile majore ale eforturilor generațiilor de pînă la noi care, cu pasiune revoluționară, cu dăruire totală, au militat pentru ca vremurile pe care le trăim noi astăzi să vină fie și cu un ceas mai devreme.

Valoarea educativă a istoriei dobîndește din ce în ce mai mult o importanță primordială în munca desfășurată pentru creșterea, pentru instruirea și educarea tinerei generații. Spre deosebire de vîrstnici, care, în majoritatea lor covârșitoare, au trăit o parte din viață sub vechiul regim, au participat, sub conducerea P.C.R., la lupta grea împotriva fascismului, pentru victoria revoluției, tinerele generații s-au născut și au crescut în anii noștri, înconjurați de dragostea întregii societăți. Ei sînt educați în spiritul eticii comuniste și își aduc, potrivit posibilităților lor, contribuția la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, dovedindu-se urmași de nădejde ai generației vîrstnice în fabrici și pe ogoare, în instituțiile cultural științifice, unde vădesc toate atributele specifice vîrstei dăruirilor generoase, idealurilor îndrăznețe, elanurilor creatoare și aspirațiilor spre autodepășire. Nu se poate uita că societatea are continue datorii și obligații față de cei mai tineri, pentru a-i ajuta să folosească drumul cel bun, pentru a-i feri de triste rătăcirii.

Istoria — experiență umană, densă, rezultată din munca și lupta aspră pentru progres a multor generații — are în acest sens un rol important, la sensurile ei majore trebuind să apelăm cu toții și mai ales cei tineri, pentru a găsi dezlegări complexelor probleme ce ni se ivesc în cale. Tineretul va ajunge cu atît mai repede și mai sigur la satisfacerea deplină a dorințelor sale justificate, cu cît va ști să înțeleagă mai profund tilcul ascuns al slovelor scrise cu sudoare și singe în istoria glorioasă a poporului, a Partidului Comunist Român, a întregii omeniri progresiste.

Cititorul de istorie român, asemenea celui din oricare altă țară, manifestă în zilele noastre un interes crescînd pentru cărțile de istorie.

Pe acest fond general se constată totuși că preferințele cititorului cresc dinspre epocile mai îndepărtate spre epocile mai apropiate, devenind foarte pronunțate pentru scrierile privitoare la perioada contemporană și, cu precădere, la ultimele decenii. Firesc. Aceasta este istoria trăită nu de niște strămoși trecuți demult în lumea umbrelor, ci de părinții săi și de el însuși, o istorie care i-a influențat nemijlocit destinul, la care a participat și care, prin mii de imponderabile, se prelungește în timpul prezent. Această istorie se confundă cu viața și cu generația lui. El vrea să-i descifreze, cu atât mai mult, sensurile, să înțeleagă de ce a parcurs această traiectorie și nu alta, să găsească justificarea propriei acțiuni ca parte a unui proces general, să tragă din cele trăite concluzii pentru propria-i viață și pentru urmași. Istoria recentă este, într-un anumit sens, sinonimă cu biografia prezentului. De aceea, valoarea istoriei contemporane, forța ei de pătrundere în masele largi, influența ei moral-volitivă, depășesc, sub toate aspectele, pe acelea ale vechilor epoci. Iată pentru ce activitatea de cercetare istorică trebuie să aibă în vedere faptul că tradițiile revoluționare ale ultimelor decenii găsesc în mintea și inima contemporanilor noștri o rezonanță cu totul particulară. Acestea sînt tradițiile Partidului Comunist Român care conduce astăzi destinele României, a cărui politică animă societatea românească spre culmi inimaginabile în trecut. Sînt faptele — devenite tradiții ale actualilor constructori ai socialismului în frunte cu comuniștii — care, pentru a ajunge aici, au fost nevoiți să plătească un greu tribut în lupta pentru doborîrea regimului bazat pe exploatare, pentru eliberarea de sub dominația fascistă, pentru refacerea unei economii ruinate, pentru acumularea experienței necesare unor transformări sociale și politice atât de radicale.

Aprecierea contemporaneității și a tendințelor dezvoltării ei în conformitate cu evoluția procesului revoluționar neînterupt au preocupat și trebuie să preocupe în continuare pe oricare istoric angajat pe frontul larg al luptei pentru progres, pentru socialism și comunism.

O impune mai întîi de toate rolul important și mereu crescînd al istoriei în actuala etapă de făurire a societății multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Este ceea ce ne putem propune, în prim plan, pentru ca — prin istorie — să slujim mai mult și mai bine interesele patriei și partidului, ale întregului popor.

Studiînd documentele celui de-al XII-lea Congres al partidului nostru, rămînem — în mod justificat — cu acest sentiment și — odată cu aceasta — înțelegem mai bine apelul ce ni se face de a aprofunda teoretic problemele dezvoltării orînduirii noastre, prefigurarea dezvoltării în perspectivă a societății românești pe direcția situării ei în rîndul țărilor cu nivel mediu de dezvoltare⁵. După cum s-a hotărît la Congres, urmează să fie pregătit spre a fi supus celui de-al XIII-lea Congres un nou program al partidului care să vizeze conținutul trecerii noastre la comunism.

Urmează ca întregul front al științelor sociale să contribuie la elaborarea acestui nou program, cu concluzii noi, cu analize și olarificări ce se cer aduse asupra dezvoltării construcției noastre socialiste.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 83.

În acest context și noi istoricii va trebui să participăm mai activ la studierea temeinică a schimbărilor ce au loc în domeniul forțelor de producție și al relațiilor de producție, în fizionomia și structura claselor sociale, în raporturile dintre ele, în viața social-politică a țării.

Pe un alt plan, documentele Congresului al XII-lea al partidului au pentru noi istoricii o mare însemnătate pentru felul în care ne-au îndemnat să ne prezentăm în raportul național-internațional, în raporturile noastre cu vecinii, cu întreaga lume.

După cum înseși documentele Congresului al XII-lea ni se prezintă ca un înalt exemplu, este necesar și în acest plan să dovedim obiectivitate, măsură, claritate, curaj, spirit deschis, novator, principialitate revoluționară, comunistă.

În fond avem cu ce ne mândri, avem ce spune elevilor, studenților, tuturor cunoscătorilor și iubitorilor de istorie. Un imens tezaur istoric ne stă la îndemână. Trebuie doar să-l folosim cu pricepere și înaltă eficiență.

Analiza ce s-a făcut la Congresul al XII-lea problemelor internaționale trebuie să ne conducă spre o mai consistentă tratare și a problemelor de istorie universală, a mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

Exprimăm — în încheiere — convingerea că, față în față cu magistrala dezbateri pe care a realizat-o Congresul al XII-lea al P.C.R. asupra problemelor istoriei noastre de ieri, de azi și de mâine, dispunem de tot ceea ce ne este necesar de orientări clare, de oameni competenți și de măiestria profesională, științifică și didactică atât de necesare în etapa actuală pentru traducerea în viață a hotărârilor mobilizatoare ale marelui forum al comuniștilor români.

LES TÂCHES DE LA RECHERCHE ET DE L'ENSEIGNEMENT DE L'HISTOIRE À LA LUMIÈRE DES DOCUMENTS DU XIIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Partant de l'ample et fructueux débat — dans le cadre du XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain — des problèmes fondamentaux touchant le développement actuel et de perspective de la Roumanie, l'auteur insiste sur les responsabilités particulières qui reviennent à la recherche scientifique et à la diffusion des connaissances d'histoire.

On y présente et commente amplement les prévisions des documents du XIIe Congrès concernant les principales directions de l'activité historiographique de la Roumanie Socialiste et l'on émet une série d'appréciations sur le stade atteint dans ce domaine à la veille de la réunion des historiens du monde qui se déroulera à Bucarest — le XVe Congrès international des sciences historiques.

Comme il est ressorti clairement des débats du XIIe Congrès du parti, le front historique roumain se voit assigner des tâches importantes qui n'ont pas été encore pleinement accomplies en dépit des succès remarquables remportés dans cette sphère d'activité. Le présent article fait ressortir

certaines insuffisances enregistrées dans ce domaine et relève les principales directions dans lesquelles la recherche historique roumaine devra évoluer.

L'auteur insiste — conformément aux orientations qui ont découlé du déroulement du Congrès — sur la problématique du développement des recherches dans le domaine de l'histoire de plus récente date, sur l'histoire de nos jours, l'époque où la Roumanie Socialiste a connu les transformations révolutionnaires les plus fécondes grâce à la politique clairvoyante appliquée par le parti communiste, aux orientations responsables et réalistes que le secrétaire général du Parti Communiste, Président de la République Socialiste de Roumanie, Nicolae Ceaușescu, a établi dans un esprit de suite, tout en leur assurant les conditions optima de traduction dans les faits.

RAPORTUL DINTRE INDUSTRIE ȘI AGRICULTURĂ ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DE

VASILE BOZGA

În mecanismul complex de vase comunicante ce alcătuiesc economiile naționale din epoca modernă și contemporană, în țesătura multiplă și diversă a corelațiilor dintre diferitele activități economice, raportul industrie — agricultură apare ca fundamental. El determină, în mare măsură, relațiile dintre celelalte ramuri economice. Acest raport are o mare însemnătate atât pentru țările industrializate sau în curs de industrializare, cât și — mai ales — pentru grupul mult mai numeros de țări aflate pe diferite trepte ale efortului de depășire a stării de subdezvoltare. Problema de arzătoare actualitate a lichidării decalajelor, a făuririi unei noi ordini economice și politice internaționale, cu numeroasele ei aspecte componente și adiacente, se află în strinsă interdependență cu justa soluționare, în cadrul strategiilor naționale pe diverse orizonturi de timp, a raportului dintre industrie și agricultură. Așa fiind, preocuparea pentru acest raport străbate, totodată, și multe elemente ale relațiilor internaționale din lumea de azi, se conturează ca una din componentele principale ale „conflictului Nord Sud”, ocupă un loc important în dezbaterile și tratativele legate de transferul de tehnologie, de criza energetică și căile ei de soluționare, de proiectarea și dezvoltarea sistemelor naționale de învățământ etc.

Fără să fie singurul criteriu — dar fiind unul esențial — raportul industrie—agricultură a jucat și joacă un rol de prim rang în opera istorică de creare a civilizației socialiste și de trecere treptată spre comunism. În acest proces, superioritatea socialismului ca *formațiune socială* — pentru a se afirma în plenitudinea sa — se află într-o strinsă împletire dialectică cu realizarea unui *înalt nivel al dezvoltării forțelor de producție*, asigurată prioritar printr-o adecvată corelare a celor două ramuri de bază, industria și agricultura, a căror evoluție are o influență decisivă asupra configurației de ansamblu a complexului economic național. Pe această temelie s-au produs și se produc importante mutații în structurile social-economice, în mentalități, în conformația cultural-spirituală a societății, în modul de trai și în calitatea vieții. Realizate în etape succesive, aceste transformări ridică complexe probleme de echilibru dinamic, cu luarea în considerare a resurselor și posibilităților interne, a exigențelor ce decurg din revoluția științifico-tehnică contemporană, a contextului internațional aflat și el într-o rapidă și ades oscilantă evoluție. Nu este de mică importanță faptul

că dezvoltarea industrială (și agrară) a unei țări nu se desfășoară izolat, ci în corelație, interferență și competiție cu a multor altor țări, ceea ce obligă — alături de alți factori — la studierea și proiectarea atentă a liniilor dezvoltării viitoare, a conexiunii dintre cele două ramuri, ca și a structurii interne a fiecăreia dintre ele, astfel încît considerentele de eficiență și competitivitate să fie abordate corespunzător.

Toate acestea evidențiază, credem, în măsură suficientă de ce, definind obiectivul principal care se află în fața societății românești în actuala etapă strategică a dezvoltării ei, Programul P.C.R. situează la loc de frunte în cadrul prevederilor sale „asigurarea unui raport just între industrie și agricultură, aflate într-o strînsă interdependență. Dezvoltarea atît a industriei cît și a agriculturii, pe baza cuceririlor științei moderne, constituie factorul determinant al făuririi cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate”¹.

Întemeiat pe acest principiu — ca și pe celelalte linii directoare înscrise în Programul partidului — Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, desfășurat între 19—23 noiembrie 1979, a definitivat și aprobat documente programatice de excepțională însemnătate pentru mersul înainte al țării noastre pe drumul socialismului și comunismului, pentru atîngerea stadiului de țară socialistă mediu dezvoltată². Pentru realizarea acestui stadiu dezvoltarea preconizată, în această fază, a corelației dinamice dintre industrie și agricultură are de jucat în continuare un rol esențial; de aceea, toate documentele adoptate îi acordă, explicit și implicit, o mare atenție, proiectează concret ridicarea ei pe noi trepte, marcate puternic de străduința generală a națiunii noastre de a realiza și în acest domeniu trecerea la o nouă calitate. Înfățișînd, în cele ce urmează o seamă de probleme sugerate de aceste perspective apropiate, dorim totodată — prin referirea la unele aspecte din trecut ale raportului industrie—agricultură — să subliniem odată în plus amploarea fără precedent a operei transformatoare inițiate și conduse de partid, profunda ei ancorare, deopotrivă, în cerințele teoriei socialismului științific, înțeleasă în mod creator, ca și în realitățile românești, valențele ei exemplare, ca și consonanța ei semnificativă cu cele mai ardente preocupări ale dezvoltării social-economice contemporane.

Istoria societății omenеști s-a caracterizat, multe secole la rînd, prin preponderența absolută a agriculturii în cadrul vieții economice. Acest adevăr nu este anulat nici de dezvoltarea înfloritoare a comerțului și navigației în unele state antice sau medievale, nici de concentrările meșteșugărești care au imprimat o notă specifică și au dat faimă unor tirguri și orașe de pe diverse meridiane. Confectionarea mijloacelor de muncă, a vehiculelor și corăbiilor, ridicarea caselor, monumentelor și cetăților, făurirea obiectelor de artă sau de uz personal, extracția minereurilor, a sării sau tăierea și prelucrarea lemnului — toate purtau, în genere, același caracter

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 66.

² Nicolae Ceaușescu, Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, Edit. politică, București, 1979, p. 26.

artizanal, rareori depășit din rațiuni dictate de însăși natura aparte a procesului de producție, toate se dezvoltau în condiții în care agricultura rămânea ramura precumpănitoare a economiei. Tehnica, bazată pe munca manuală, se dezvoltă lent, dominată de forța inerțială a tradiției și rutinei, a experienței transmise din generație în generație. Ca atare și schimbările în acest domeniu decurgeau cu încetineală, fapt ce a imprimat unor societăți un aspect de încremenire multiseculară. Corăbiile feniciene, romane sau cartagineze nu difereau mult de cele olandeze sau engleze din secolul al XVII-lea, iar „Napoleon călătorea cu aceeași viteză ca și Cesar sau Alexandru”³. Economii naturale, baza generală a acestui tip de evoluție, comunicau puțin sau în proporții mici cu exteriorul, satisfăcându-și din producție proprie imensa majoritate a trebuințelor de consum, schimbând numai surplusurile unor producții altminteri autonome, care, prin urmare, se influențau reciproc prea puțin. Această evoluție în ritmuri lente va înceta numai odată cu trecerea la capitalism, mai exact, la stadiul său mașinist. Goana nestăvilită și continuă după profit — care devine legea fundamentală de mișcare a noii orânduiri sociale — imprimă dezvoltării societății ritmuri necunoscute anterior, revoluționează forțele de producție, restructurează din temelii întregul sistem al relațiilor de producție. Revoluția industrială, adică trecerea sistematică de la manufactură (sau alte forme de producție bazate pe munca manuală) la mașinism, a devenit punctul de plecare al unor transformări în producție, la capătul cărora și raportul tradițional dintre agricultură și activitățile de extracție și prelucrare a produselor luate din natură, dintre agricultură și industrie (în sens larg) se răstoarnă. *Industria începe să aibă un rol precumpănitor față de agricultură* și, prin aceasta, în cadrul întregii economii naționale. Într-un număr restrins de țări, începând cu Anglia (din ultima treime a secolului al XVIII-lea) au fost trecute pe baze mașiniste atât producerea bunurilor de consum (începând cu cele de primă necesitate: îmbrăcăminte, încălțăminte, hrană), cât și producția mijloacelor de producție. Producția crește considerabil ca volum și varietate, sfera trebuințelor umane se lărgeste continuu; diviziunea socială a muncii duce la apariția, alături de ramurile tradiționale, a noi și noi ramuri de industrie, iar lupta de concurență și goana după profit duc la creșterea productivității muncii sociale, dar provoacă și efectul contrar al risipei de resurse umane și materiale.

Creșterea considerabilă a producției industriale provocată de revoluția industrială și, în continuare, de industrializarea capitalistă a unor țări necesita mari cantități de materii prime și combustibil, ce nu se găseau totdeauna în interiorul țării, ca și piețe de desfacere, întrucât această producție sporită și în continuă expansiune nu putea fi în toate cazurile absorbită integral de piața națională. Ambele aspecte, atât aprovizionarea, cât și desfacerea, au stimulat enorm legăturile dintre țări, care devin treptat verigi ale economiei mondiale, părți constitutive ale diviziunii internaționale a muncii. Piața mondială, constituită definitiv spre finele secolului al XIX-lea, le leagă într-un tot funcțional unic, cu întregul șir de consecințe economice, sociale și politice care decurgeau de aci.

³ Louis Pomméry, *Aperçu d'histoire économique contemporaine. 1890—1945*, Librairie de Médecis, Paris [1946], p. 7.

Dar transformările provocate de mașinism ating nu numai industria, ci provoacă necesitatea ca toate subsistemele vieții economice (transport, comunicații, comerț, finanțe, sisteme monetare, etc.) să se „alinieze” la noile exigențe ale producției. Căile ferate, navigația cu abur, telegraful, telefonul etc. realizează o mișcare mult mai rapidă și de mari proporții a produselor, a informațiilor și oamenilor. Știința și tehnica joacă un rol crescând în acest proces. Distanțele se scurtează, legăturile — din interiorul țărilor și dintre țări — se multiplică, „lumea devine mai mică”. Omenirea intră în accelerație, se creează impresia că viitorul începe să „năvălească” în prezent, provocând un șoc al adaptării la viteza crescândă a schimbărilor. Toate aceste transformări dau mereu noi impulsuri dezvoltării industriei, a cărei poziție dominantă se consolidează. Pe de altă parte, această poziție preponderentă se întărește și prin faptul că activitățile din celelalte domenii economice (transport, construcții, comunicații etc.) capătă tot mai mult o *factură industrială*, se „industrializează” sau nu se pot lipsi de aportul industriei.

Torentul schimbărilor provocate de mașinism atrage în vârtejul său și agricultura, solicitată să producă mai mult și mai ieftin, atît materii prime cît și alimente. Impactul mașinismului asupra agriculturii, manifestat ceva mai tîrziu (îndeosebi după 1850 ⁴), îmbracă aspectul mecanizării (crearea și răspindirea mașinilor agricole), al chimizării, irigațiilor, îmbunătățirilor funciare, al realizării mai lesnicioase a construcțiilor ce-i sînt necesare, dar ea trage și foloase, așa zicînd implicite, din dezvoltarea căilor ferate, a drumurilor construite, a navigației cu abur, a navelor frigorifice, din dezvoltarea generală a științei și tehnicii, care cuprinde în cîmpul său de investigare și agricultura, tehnicile de cultivare a pămîntului, de păstrare și conservare a produselor ș.a. Ca urmare, constituind una pentru cealaltă piață de desfacere în proporții și forme mult mai complexe decît oricînd în trecut, industria și agricultura sînt legate între ele printr-o paletă infinit mai largă de interdependențe și antrenate împreună în dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție, chiar dacă în această desfășurare agricultura ține, în genere, mai greu pasul, reacția ei de adaptare este mai lentă.

Dezvoltarea mașinismului a atras după sine, în strînsă legătură cu noul raport ce s-a creat între industrie și agricultură — raport în care aceasta din urmă juca un rol subordonat și era, în genere, exploatată — o adîncire a diviziunii muncii sociale în muncă industrială și în muncă agricolă, o mai netă separație a lor în profesii distincte. Această diferențiere a stat și la baza adîncirii diferențierilor dintre *urban* și *rural*, dintre *oraș* și *sat*. Existenta și în sclavagism și feudalism, opoziția oraș-sat atinge în capitalism apogeul și îmbracă forme specifice. În această orînduire, conținutul principal al opoziției oraș-sat constă în exploatarea maselor muncitoare țărănești de către burghezie ⁵.

Dezvoltarea industriei mașiniste a dus, în toate țările capitaliste unde s-a produs, la creșterea impetuoasă a gradului de urbanizare, la crearea de noi centre urbane și la sporirea considerabilă a populației în vechile

⁴ Cf. Georges Renard, Albert Dulac, *L'évolution industrielle et agricole depuis cent cinquante ans*, Librairie Félix Alcan, Paris, 1912, p. 354, 362 și urm.

⁵ Vezi, pe larg, problema la Savel Davicu, *Dinamica satului românesc contemporan*, Edit. Junimea, 1972, p. 101 și urm.

orașe. În unele țări capitaliste dezvoltate s-a ajuns chiar la înlăturarea deosebirilor dintre sat și oraș⁶. Fenomen progresist în esență, urbanizarea în capitalism nu a fost și nu este scutită de numeroase neajunsuri și contradicții. „Orașele tentaculare”, cum le-a numit Emile Verhaeren, au devenit oglinda și punctul de concentrare a contradicțiilor societății capitaliste în ansamblu. Iar actuala „explozie urbană”, caracteristică orașului-gigant, megalopolisului, ridică noi și numeroase probleme⁷.

Se știe însă că revoluția industrială (și continuarea ei în cadrul industrializării capitaliste) s-au realizat plenar numai în câteva țări capitaliste. Acestea s-au bazat nu numai pe resurse proprii, ci, „beneficiind de condiții privilegiate și folosind metoda cuceririlor și jafului colonial, au atins un grad înalt de industrializare și bogăție, în timp ce restul lumii a rămas în urmă pe ambele planuri”⁸.

Majoritatea țărilor au rămas agrare sau predominant agrare, subdezvoltarea acoperind vaste zone din Africa, Asia și America Latină. Dar nici în Europa vechile contraste în dezvoltarea dintre Vestul industrializat și Estul predominant agrar n-au putut fi încă șterse. Așa se face că — după cum se arată într-un studiu al O.N.U. — produsul național brut pe locuitor în anul 1970 era, în medie, în Europa occidentală de 2 574 dolari, în timp ce în Europa răsăriteană era de 1 564 dolari⁹.

Pentru numeroase țări ale lumii contemporane dezvoltarea industrială, într-o justă corelație cu cea agricolă, rămâne încă în stare de deziderat iar decalajele, în loc să se reducă, se adâncesc. „Modelul” capitalist al dezvoltării, caracteristic pentru vechea ordine economică și politică internațională, condamnă încă majoritatea omenirii la înăpoiere și exploatare, iar în unele zone — la foamete în sensul cel mai real al cuvântului. Înlăturarea acestor stări de lucruri este sarcina istorică a sfârșitului de secol XX și a începutului mileniului al III-lea.

Problema raportului dintre industrie și agricultură s-a pus și pentru România încă din zorii epocii moderne. Timp de aproape un secol s-a desfășurat, pe această temă, disputa dintre adepții menținerii structurilor economico-sociale tradiționale — poziție concretizată în variatele ipostaze pe care le-a îmbrăcat fainoasa teorie cu privire la „România, țară eminentemente agricolă” — și susținătorii, într-o formă sau alta, a necesității ca România să se dezvolte din punct de vedere industrial, fără ca prin aceasta să-și negligeze agricultura¹⁰. Disputa era acerbă deoarece, la fel ca în multe alte cazuri similare, nu avea un caracter pur teoretic, de factură exclusiv academică. De opțiunea pentru o poziție sau alta, pentru preponderența agriculturii sau industriei era legată nu numai evoluția viitoare a economiei românești, ci și poziția prezentă și de perspectivă a respectivelor clase și

⁶ *Ibidem*, p. 105.

⁷ Vezi Arnold Toynbee, *Orașele în mișcare*, Edit. politică, București, 1979, p. 19 și urm.

⁸ Silviu Brucan, *Revoluția științifică—tehnică și dialectica structurilor social economice*, în vol. *Corelația dintre infrastructura, structura și suprastructura societății socialiste din România în condițiile revoluției științifice și tehnice*, Edit. politică, București, 1978, p. 358.

⁹ Anne P. Carter, Wassily Leontief, Peter Petri, *Viitorul economiei mondiale. Studiu al Organizației Națiunilor Unite*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 58.

¹⁰ Vezi, pe larg, expunerea acestei dispute la Olga Constantinescu, *Critica teoriei „România — țară eminentemente agricolă”*, Edit. Academiei, București, 1973.

categorii sociale în mecanismul economico-social, destinul lor politic. Așa se face că, în genere, susținătorii profilului agrar al țării erau, de regulă, și adepți ai liberului schimb, ca și a penetrației capitalului străin, în timp ce adepții dezvoltării industriei militau și pentru o politică protecționistă, cu ajutorul căreia acumularea capitalurilor necesare și fondarea diverselor industrii să se poată desfășura mai rapid, iar țara să înainteze mai repede pe drumul progresului și civilizației. În rîndurile partizanilor industrializării se detașa distinct poziția socialiștilor români, care legau de acest proces și perspectivele eliberării sociale, ale lichidării exploatării omului de către om și construirii noii orînduiri în România.

Răspunsul definitiv la disputa menționată avea să-l dea numai dezvoltarea ulterioară, mersul evoluției istorice. Pînă atunci însă, în profilul economiei românești a precumpănit agricultura, în pofida progreselor înregistrate de industrie, cu deosebire în perioada dintre cele două războaie mondiale, în condițiile favorabile create prin făurirea statului național unitar român în 1918.

Astfel, după relatările lui Ion Ghica, întemeiate pe notițele oficiale publicate pînă atunci, în 1873 valoarea producției agricole se ridica la 404 milioane de franci, în timp ce producția industrială, inclusiv a meseriilor, atingeabă abia 40 milioane franci¹¹. Prin urmare, din totalul lor cumulat, producția industrială reprezenta 9% iar cea agricolă 91%. Peste aproape patru decenii, în 1910, conform datelor prezentate de Nicolae D. Xenopol în lucrarea sa *La richesse de la Roumanie* (București, 1916), din valoarea totală a producției industriale și agricole industriei îi revenea circa o cincime, restul de 80% revenind agriculturii¹². Accentuarea dezvoltării industriale a țării noastre după 1918 a făcut ca ponderea agriculturii să scadă în continuare, fără însă ca precumpănirea ei să înceteze. Astfel, în totalul veniturilor brute obținute din producția materială agricultura (și silvicultura) a reprezentat: 58% în 1927, aproape 62% în 1929, 51% în 1935 și 54% în 1938¹³, restul pînă la 100% fiind reprezentat de industrie (inclusiv meseriile). În 1938, anul cu cea mai înaltă dezvoltare economică din România capitalistă, privite în ansamblul ramurilor, ponderea industriei a fost de 39,0% în produsul social și de 30,8% în venitul național, iar ponderea agriculturii de 30,1% și, respectiv, de 38,1%¹⁴.

Creșterea înregistrată de industrie, ca și de celelalte ramuri neagricole, a avut o influență relativ însemnată pe linia procesului de urbanizare. Ponderea populației urbane și — mai mult decît ea — a populației din marile orașe a sporit continuu. La recensămîntul din 1859—1860 populația

¹¹ Ion Ghica, *Scrieri economice*, vol. II, București, 1937, p. 126. Vezi și *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România* (sub red. lui N.N. Constantinescu), Edit. politică, București, 1959, p. 172; M.A. Lupu, N. Marcu, P. Tudor, I. Puia, V. Bozga, A. Cherciu, *Istoria economiei naționale a României*, Edit. didactică și pedagogică, [București, 1974], p. 205.

¹² După calcule efectuate de Olga Constantinescu, N.N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, Edit. științifică, București, 1957, p. 194.

¹³ Vezi cifrele de bază în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 964. Procente calculate de N.N. Constantinescu, V. Axenciuc în *Capitalismul monopolist în România*, Edit. politică, București, 1962, p. 89. Vezi și comentariile mai ample făcute de Marcela Felicia Iovanelli în *Industria românească. 1934—1938*. Edit. Academiei, București, 1975, p. 188—192.

¹⁴ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979*. D.C.S., p. 92.

urbană reprezenta 10,1%, iar în 1899 a ajuns la 18,8%¹⁵. În continuare însă creșterea ei procentuală a fost mai lentă, greutatea ei specifică ajungând în 1930 la 21,4% iar în ianuarie 1948 — când marile procese transformatoare din anii socialismului nu fuseseră încă declanșate — la 23,4%. În aceiași ani ponderea populației rurale a fost de 78,6% și, respectiv, de 76,6%¹⁶.

Această evoluție lentă și ponderea încă foarte mare a populației rurale denotă slaba capacitate de absorbție a industriei românești în ce privește forța de muncă — deși la sate se resimțea fenomenul de supra-populație relativă latentă —, ritmul lent de creștere a industriei fiind una din cauzele principale ale fenomenului. Constatarea este confirmată și de evoluția ponderii populației active (ocupate) din industrie. Astfel, în preajma primului război mondial cei ce lucrau în industrie și transporturi reprezentau 6,4% din totalul populației active¹⁷. În 1929 ponderea celor cu ocupații industriale a crescut la 10,2%¹⁸, în 1938 la 11,2%¹⁹, pentru ca în 1950 populația ocupată în industrie să reprezinte 12,0% (iar împreună cu cea din construcții, transporturi și telecomunicații — 16,4%²⁰).

În ansamblu, deci, România capitalistă a rămas o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic, o țară în curs de dezvoltare, în a cărei structură agricultura — cu toate progresele înregistrate de industrie — continua să joace un rol precumpănitor. Ca urmare, decalaje importante se mențineau față de țările avansate la o serie de indicatori cum sînt: venitul național pe locuitor, productivitatea muncii, producția pe locuitor a unor produse industriale²¹ ș.a. Ritmul dezvoltării vechii României era lent, iar repartizarea teritorială nerațională, anarhică a forțelor de producție accentua efectele slabei dezvoltări, alături de cîteva regiuni de oarecare concentrare industrială aflîndu-se numeroase zone și centre în care nu a existat o bază industrială²².

Particularitățile raportului industrie—agricultură în România capitalistă ies însă și mai grăitor în evidență dacă ne referim, fie și succint, la cîteva trăsături ale fiecăruia din cei doi termeni ai raportului susmenționat.

În ce privește industria, o trăsătură izbitoare a constat în aceea că dezvoltarea ei — atîta cît s-a putut înfăptui — se *baza aproape exclusiv pe*

¹⁵ L. Colescu, *Recensămîntul general al populației României*, București, 1905, p. 5 și urm.

¹⁶ *Anuarul statistic... 1979*, p. 45.

¹⁷ Victor Axenciuc, *Nivelul și structura economiei românești în prima fază a dezvoltării sale capitaliste, în Progresul economic în România. 1877—1977* (coordonator Ioan V. Totu), Edit. politică, București, 1977, p. 165.

¹⁸ Mihai Todosia, Gheorghe Dobre, *Dezvoltarea industriei românești în perioada 1918—1944, în Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării* (coordonator Ioan V. Totu), Edit. Academiei, București, 1978, p. 95.

¹⁹ *Ibidem*, p. 107.

²⁰ *Anuarul statistic... 1979*, p. 111.

²¹ *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, București, 1978, p. 68.

²² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 519—520. În anul 1940 V. Madgearu scria că „în așezarea geografică a industriei românești, se pot descoperi (subl. ns.—V.B) 8 regiuni și 9 centre industriale” (*Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940, p. 128), pe care le și enumera (*op. cit.*, p. 128—130). Vezi și V. Bozga, *La trei decenii de la naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, iunie 1978, nr. 6, p. 958.

o tehnică și tehnologie de import. Acest fapt făcea ca România să se afle, în mare măsură, la discreția monopolului tehnic și tehnologic al marilor puteri industriale. De aci a decurs imposibilitatea înfăptuirii unei dezvoltări industriale *sistematice*, în care toate ramurile necesare să fie adecvat reprezentate. Ca urmare, în anul 1938, ponderea ramurilor de bază ale industriei — energia electrică și termică, metalurgia (feroasă și neferoasă, inclusiv extracția respectivelor minereuri), construcția de mașini și chimia — totaliza la un loc abia 20,7 % din producția globală industrială²³. În aceste condiții acoperirea necesarului de mașini și utilaje din producția internă era extrem de redusă, procurarea lor din străinătate implica mari eforturi valutare, iar țara era mereu expusă la presiuni economice (și politice) din partea puterilor industriale, cu implicații asupra independenței și suveranității naționale. În ce privește structura pe cele două grupe mari, industria producătoare de mijloace de producție (grupa A) reprezenta în 1938 45,5 %²⁴, iar industria producătoare de bunuri de consum (grupa B) — 54,5 %²⁴.

Slabul coeficient de diversificare a producției industriale — reflectat de structura ei pe ramuri — făcea ca gradul de valorificare a resurselor naturale și a potențialului uman să fie insuficiente. Contribuția industriei naționale la dotarea tehnică a celorlalte ramuri ale economiei, îndeosebi a agriculturii, rămânea, de asemenea, slabă. Se poate spune că în timp ce — cu destule inegalități — industria se afla în stadiul mașinist, agricultura rămăsese încă, în cea mai mare măsură, în stadiul meșteșugăresc.

Caracterul ciclic al dezvoltării economice — afectată de crize periodice —, consumul parazitărilor al claselor dominante și exploatarea celor ce muncesc, ca și pozițiile deținute în economie de monopolurile străine constituiau tot atâtea stavile în calea progresului industrial al țării²⁵.

Menționăm, în fine, că drept urmare a cauzelor amintite, România ocupa un loc modest și avea o slabă participare la circuitul mondial de valori. În ajunul celui de-al doilea război mondial ea dădea abia 0,3 % din producția industrială mondială, iar producția ei industrială pe locuitor era (în 1934) de aproape 14 ori mai mică decât în S.U.A., de aproape 12 ori decât în Anglia, de peste 8 ori decât în Germania, de peste 7 ori decât în Franța, de 1,7 ori decât în Japonia²⁶. Exportul ei se baza aproape integral pe produse agricole și materii prime (petrol și derivate, lemn etc.), în timp ce la import aveau o preponderență netă produsele industriale finite, constând nu numai în mașini, vehicule, metale etc. ci și în bunuri de consum (în special textile)²⁷.

Cît privește celălalt termen al raportului pe care îl examinăm, agricultura, aceasta se caracteriza, între altele, printr-o slabă înzestrare tehnică, nu numai sub aspectul mecanizării, ci, mai ales, sub acela al chimizării, irigațiilor și îmbunătățirilor funciare, domenii în care s-a făcut extrem de puțin. Mica proprietate, devenită preponderentă după reforma agrară din 1921, nu dispunea de mijloacele economice și financiare pentru a le realiza,

²³ *Anuarul statistic...* 1979, p. 154.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Vezi și V. Bozga, *România socialistă pe spirala dezvoltării industriale*, în „Revista de istorie”, tom. 32, noiembrie 1979, nr. 11, p. 2062.

²⁶ Cf. N. P. Arcadian, *Utilajul industrial*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 830. Vezi și Mihai Todolia, Gheorghe Dobre, *op. cit.*, p. 108.

²⁷ Vezi *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1 007.

iar marea proprietate — simțitor redusă față de proporțiile ei antebelice — nu manifesta decât sporadic și insular interes pentru intensificarea producției agricole. La slaba dotare tehnică a agriculturii au concurat și factorii de conjunctură de pe piața mondială, între care criza agrară desfășurată cu intensități variabile, dar puternic simțite, între 1928 — 1939 a avut un rol de prim ordin ²⁸. Această criză, ducând la scăderea considerabilă a prețurilor la produsele agricole, a accentuat și decalajul dintre aceste prețuri și cele ale produselor industriale, decalaj în care contradicțiile dintre agricultură și industrie își găseau o expresie convergentă, în dauna și pe seama exploatării celei dintii.

Randamentele scăzute erau o consecință inevitabilă a slabei dotări tehnice, conjugate amindouă cu factori de ordin social-politic, iar preponderența culturilor cerealiere era un indiciu pregnant al unei structuri de ramură cu numeroase carențe, în cadrul căreia zootehnia și cultura plantelor industriale erau slab reprezentate.

Influența factorilor naturali nefavorabili (secetă, inundații etc.) era resimțită, într-o astfel de agricultură, cu grave consecințe pentru masele largi țărănești, cu mari dificultăți pentru economia națională în ansamblu.

Legătura dintre reaua stare economică a maselor țărănești și frecvența neștiinței de carte nu mai trebuie demonstrată. Procentul ridicat de analfabeți în mediul rural era un fapt notoriu ²⁹. Dar fenomenul avea și implicații economice, care luau un caracter de cerc vicios : generat și întreținut de reaua stare economică în care erau ținute masele muncitoare de la țară, analfabetismul frâna, la rindul său, schimbarea metodelor de lucru din agricultură, întreținea tradiționalismul retrograd și rezistența față de procedeele tehnice noi ³⁰.

Dezvoltarea capitalistă a agriculturii — împreună cu persistența marii proprietăți și a unor rămășițe feudale, care făceau din această ramură „domeniul cel mai slab al economiei românești” ³¹ — genera în mediul rural, în afară de un șomaj vizibil și o suprapopulație relativă latentă, sau cum se exprima un autor din epocă, „un șomaj specific și ascuns” ³², pe care nici industria nu era în stare să-l absoarbă, dar a cărui existență obliga la căutarea de soluții.

Fără a mai insista asupra altor aspecte — larg abordate în literatura sociologică a epocii și în presa legală și ilegală aflată sub influența P.C.R. — rezultă, credem, limpede, că raportul dintre industrie și agricultură în România capitalistă prezenta toate caracteristicile tipice pentru o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic, cu numeroase și simptomatice iradiieri pe planul mentalităților, ca și pe plan politic și doctrinar. Înfațișarea pe care o avea menționatul raport era indisolubil legată și strins determinată de cadrul social-politic al dominației de clasă a burgheziei și moșierimii, ca și de poziția României în contextul lumii capitaliste.

Nu era ușor ca această stare de lucruri să fie schimbată. Existau și voci care susțineau că o astfel de schimbare era imposibil de înfăptuit sau

²⁸ Vezi, pe larg, problema la V. Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Edit. Academiei, București, 1975.

²⁹ Vezi, de exemplu, V. Madgearu, *op. cit.*, p. 90.

³⁰ *Ibidem*, p. 89-90.

³¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, p. 368.

³² A. Frunzănescu, *Evoluția chestiunii agrare în România*, București, 1939, p. 128.

că ar fi contravenit „tradiției”. Evoluția ulterioară avea însă să le infirme deopotrivă.

Promovat de masele largi populare la cîrma destinului patriei, Partidul Comunist Român și-a asumat misiunea istorică de a schimba din temelii vechile structuri social-economice, moștenite de la capitalism, între care și raportul dintre industrie și agricultură — esențial pentru ansamblul schimbărilor preconizate — , de a duce România pe magistrala progresului și civilizației, în rîndul țărilor înaintate ale lumii contemporane.

Experiența drumului parcurs arată limpede că rolul primordial în procesul acestor transformări — a căror anvergură, complexitate, dar și dificultate erau greu de intuit integral în punctul de pornire — l-a avut schimbarea radicală în caracterul puterii politice, cucerirea ei de către clasa muncitoare, împreună cu ceilalți oameni ai muncii, sub conducerea Partidului Comunist Român. Atît în etapa revoluției popular-democratice, cît și în etapa revoluției socialiste, noua putere populară s-a dovedit a fi inițiatorul, organizatorul, „fermentul” neobosit al prefăcerilor proiectate și realizate pas cu pas, într-o dialectică și permanentă îmbinare a numeroaselor transformări din fiecare moment dat și pe diverse planuri, ca și a sarcinilor curente cu liniile de perspectivă. Crescînd odată cu țara, cu mersul procesului revoluționar, forțele democratice ale societății românești, avînd în frunte partidul clasei muncitoare, au trecut peste piedici, inerții, dogme, au supus criticii și evaluării fiecare etapă parcursă, s-au avîntat cu elan și luciditate spre noi orizonturi. Așa se explică în primul rînd și mutația înregistrată în anii noștri de raportul dintre industrie și agricultură.

Încă în intervalul istoric dintre 23 august 1944 și 30 decembrie 1947, în condițiile extrem de grele ale epocii finale a războiului și imediat post-belice, revoluția populară a realizat două acte de mare însemnătate pentru configurația viitoare a raportului industrie—agricultură : (1) a legiferat și înfăptuit reforma agrară din martie 1945, prin care moșierimea a fost desființată ca clasă iar 918 000 de țărani au fost împroprietăriți și (2) odată cu preocuparea imperioasă, prioritară, pentru refacerea industriei și a întregii economii, a reafirmat hotărît și deschis — la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 — *posibilitatea și necesitatea industrializării țării*, ca și a electrificării ei, combătînd energic teoria reacționară despre „România, țară eminentamente agricolă”. După cum se știe, reforma agrară a fost înfăptuită într-o dublă perspectivă : pe de o parte, ea reprezenta o soluționare a problemei agrare *pentru etapa respectivă* ; pe de altă parte, prin crearea fermelor de stat și a stațiunilor de închiriat mașini agricole (și, în parte, prin exceptarea de la expropriere a unor moșii cu agricultură intensivă, intrate ulterior în proprietate de stat) se aruncau, încă de atunci, „punți” spre viitoarele transformări structurale din agricultură. În ceea ce privește industrializarea, rezoluția Conferinței Naționale expunea o doctrină încheată, susținînd că : a) „numai prin dezvoltarea industriei grele se pot pune în valoare toate bogățiile țării, bogății valorificate pînă atunci doar într-o mică măsură ; b) în jurul industriei grele, de pe urma dezvoltării ei și în legătură cu ea puteau lua dezvoltare industriile existente și să fie create noi ramuri industriale ; c) fără industria grea nu se poate asigura activitatea și dezvoltarea transporturilor ; d) dezvoltînd industria

grea, agricultura poate fi înzestrată cu toate mașinile, uneltele, produsele chimice etc. necesare ridicării productivității muncii ; e) dezvoltarea industriei grele deschide largi posibilități pentru utilizarea întregii energii create de trai al oamenilor muncii de la orașe și sate, al îndeplinirii de către România a celui rol important pe care țara poate și trebuie să-l joace în această parte a Europei”³³.

În virulentă opoziție cu această concepție, partizanii falimentari ai menținerii vechilor structuri social-economice își susțineau în continuare opiniile retrograde. „Industria grea, mai cu seamă astăzi ... — scria în 1947 oficiosul P.N.Ț. — apare mai nelegitimă ca oricând. Primatul industriei grele, fiind sinonim cu izolarea noastră de restul continentului, înseamnă pauperizare și evoluție retrogradă ... Industrializarea este sinonimă cu răsturnarea premiselor existenței noastre. Este îmbrățișarea unui crez cu desăvârșire opus structurii social-economice românești. Este sacrificarea tuturor realităților pe altarul unor interese străine de factura și putințele poporului român”³⁴. Demascând esența reacționară a unor asemenea sumbre profeții, P.C.R. a mobilizat forțele democratice, masele largi populare la traducerea în viață a liniei sale politice.

În perspectivă istorică îndelungată, trei momente ne apar ca avînd o însemnătate proeminentă în procesul de schimbare din temelii a raportului tradițional dintre industrie și agricultură în România : (1) Naționalizarea principalelor mijloace de producție, din 11 iunie 1948, care a dus „la crearea în economie a proprietății socialiste a întregului popor, marcînd de fapt începutul făuririi societății socialiste în România”³⁵. Crearea unui larg sector de stat a permis trecerea la dezvoltarea planificată a economiei naționale și declanșarea industrializării socialiste și a electrificării țării ; (2) Plenara C.C. al P.C.R. din 3 — 5 martie 1949, care a stabilit principiile și a dat semnalul trecerii la transformarea socialistă a agriculturii, adică la „organizarea sectorului de stat în agricultură și trecerea la cooperativizarea agriculturii”³⁶ ; (3) Congresul al IX-lea al P.C.R., care făcînd bilanțul marilor înfăptuiri din anii 1948 — 1965 le-a supus, totodată, unei riguroase evaluări critice³⁷, continuată în anii următori, iar pe această bază a orientat economia țării spre o nouă etapă istorică de dezvoltare, în care devin preponderenți nu factorii extensivi, ci cei intensivi ai creșterii, în care industria, agricultura și celelalte ramuri de activitate se conectează din plin la cerințele revoluției științifico-tehnice (RST) contemporane, în care introducerea largă a rezultatelor RST devine o premisă fundamentală pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Abordînd simultan și corelat atît problema industrializării, cît și pe cea a cooperativizării agriculturii, P.C.R. își propunea — așa cum prevedea rezoluția celui de-al VI-lea Congres al partidului (1948) — „lichidarea mapoierii economice a României și transformarea ei într-o țară industrial-

³³ Cf. Olga Constantinescu, *op. cit.*, p. 254 — 255.

³⁴ „Dreptatea”, 18 iulie 1947.

³⁵ *Programul P.C.R.*..., 1975, p. 55.

³⁶ *Ibidem*, p. 56.

³⁷ Vezi Ion Blaga, Gheorghe Ciulbea, *Congresul al IX-lea al P.C.R. și hotărârile sale programatice privind dezvoltarea economiei românești*, în *Progresul economic în România. 1877 — 1977* (coordonator Ioan V. Totu), Edit. politică, București, 1977, p. 463 și urm.

agrară”³⁸. Dezvoltarea pe baze socialiste și modernizarea atât a industriei, cât și a agriculturii nu erau văzute ca acțiuni izolate, ci erau desfișurate într-o concepție unitară³⁹, avînd ca obiectiv modificarea vechilor structuri social-economice și crearea unui organism economic național în cadrul căruia toate ramurile să se îmbine în mod armonios.

În centrul politicii sale Partidul Comunist a pus „industrializarea țării ca bază a progresului economiei și culturii, ridicării nivelului de viață al poporului, dezvoltării multilaterale a societății, asigurării independenței și suveranității naționale”⁴⁰.

Procesul de industrializare socialistă a țării a determinat importante schimbări de structură și volum în cadrul industriei însăși, constituind, în același timp, factorul declanșator și suportul principal al schimbărilor petrecute în toate celelalte domenii ale activității economice și sociale, inclusiv în domeniul agriculturii. Deplasările structurale din cadrul industriei se află în strînsă legătură cu rolul și locul agriculturii, ca și cu structura ei internă pe subramuri, aceste deplasări implicînd, ca o condiție sine qua non, atragerea unei mari părți din populația agricolă în activități industriale; pe de altă parte, procesul de modernizare a agriculturii înseamnă — în afara de acțiunea unor factori situați în lăuntrul acestei ramuri — în primul rînd o solicitare sporită a diverse sectoare de industrie pentru crearea mijloacelor de producție necesare în vederea asigurării energiei, mecanizării, chimizării, irigațiilor, îmbunătățirilor funciare în genere, materialelor de construcție etc. precum și industrializarea unor activități din agricultură, preluarea lor de către industrie. În interacțiunea dialectică dintre industrie și agricultură industria socialistă a îndeplinit și va îndeplini în continuare un rol conducător.

Transformările interne din industrie și agricultură, ca și modificarea radicală a raportului dintre aceste două ramuri, în sensul trecerii industriei pe poziția de ramură conducătoare în economia națională și a scăderii ponderii agriculturii — concomitent cu creșterea ei absolută — au jucat un rol esențial în realizarea economiei socialiste unitare în cursul cincinalului 1961—1965, fapt ce a marcat victoria deplină a socialismului în toate sectoarele⁴¹. Totodată, pe planul forțelor de producție, la sfîrșitul cincinalului 1961—1965 România *lichidase stadiul de țară slab dezvoltată*, prezentîndu-se ca un stat industrial-agrar în continuă dezvoltare, cu o industrie și agricultură în plin avînt, cu un notabil dinamism al întregii sale economii. Aceste rezultate au fost consolidate în cincinalul 1966—1970, pregătindu-se premisele pentru trecerea la o nouă etapă a construcției socialiste.

Modificările radicale ale raportului industrie-agricultură se oglindesc în faptul că între 1948 și 1970 populația urbană a crescut de la 23,4% la 40,8%, iar cea rurală a scăzut de la 76,6% la 59,2%⁴²; populația ocupată în industrie a crescut, între 1950 și 1970, de la 12,0% la 23,0% (considerînd și construcțiile, creșterea a fost de la 14,2% la 30,8%) iar cea ocupată

³⁸ Rezoluții și hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, Edit. P.M.R. [București], 1951, p. 8.

³⁹ Programul P.C.R..., 1975, p. 57.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, p. 58.

⁴² Anuarul statistic ... 1979, p. 45.

în agricultură a scăzut de la 74,1 % la 49,1 % (adăugînd și silvicultura, cifrele sînt 74,3 % și, respectiv, 51,1 %) ⁴³; greutatea specifică a industriei și agriculturii în produsul social și în venitul național a evoluat astfel ⁴⁴:

Anul	I n d u s t r i a		A g r i c u l t u r a	
	în produsul social	în venitul național	în produsul social	în venitul național
1938	39,0	30,8	30,1	38,1
1950	46,6	44,0	25,7	27,8
1970	64,1	60,3	16,0	19,5

Rolul determinant, forța propulsivă a industriei, îndeosebi a industriei grele, în obținerea acestor transformări se vede clar din faptul că, față de 1938, producția ei globală a sporit în total pînă în 1970 de 17 ori, iar în cadrul ei grupa B a crescut de aproape 9,5 ori, în timp ce grupa A a crescut de 25 de ori ⁴⁵.

Prin trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, inaugurată odată cu cincinalul 1971–1975, raportul industrie-agricultură — în condițiile continuării în ritm susținut a industrializării socialiste — s-a ridi at pe noi trepte calitative, modificîndu-se mai departe și cantitativ. Preocuparea P.C.R. pentru optimizarea continuă a acestui raport se înfăptuiește, ca și în anii precedenți, în cadrul orientării generale de dezvoltare proporțională, echilibrată a întregii economii prin planul național unic.

Obiectivul fundamental pe care și l-a propus România, de a depăși într-un termen istoric scurt stadiul de țară în curs de dezvoltare, de a atinge în 1985 stadiul de țară cu un grad mediu de dezvoltare și de a intra apoi în rîndul țărilor dezvoltate impune, în primul rînd, o puternică dezvoltare a forțelor de producție, pe baza utilizării plenare a cuceririlor revoluției științifico-tehnice. Însuși acest fapt ridică noi exigențe în fața celor două ramuri de bază ale economiei. În corelația lor complexă rolul conducător al industriei se întărește, numai așa putînd fi realizată atît propria ei creștere și modernizare, cît și dezvoltarea intensivă, modernizarea și ridicarea la un înalt nivel de productivitate a agriculturii. Această orientare este valabilă, evident, și pentru deceniul 1971–1980, urmînd să se amplifice încă mai mult în deceniul viitor cînd RST se va afirma în toate domeniile de activitate, „astfel încît deceniul următor să devină cu adevărat deceniul științei, tehnicii, calității și eficienței” ⁴⁶.

Stadiul atins de raportul industrie-agricultură după primele două cincinale ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate (1971–1975 și 1976–1980) denotă, cum spuneam, nu numai o continuare a unor orientări de durată, ci și noi valențe calitative, reflectate (deși nu integral)

⁴³ *Ibidem*, p. 111

⁴⁴ *Ibidem*, p. 92. Pentru 1970 s-a luat prima cifră din cele două indicate de sursă.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 138–139.

⁴⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 1979, p. 44.

și de datele cifrice. Astfel, ponderea populației urbane va atinge în 1980, conform prevederilor, 52,2°⁴⁷ depășind-o pentru prima oară în istoria țării pe cea rurală, a cărei pondere se va reduce la 47,8°⁴⁸. O altă schimbare cu semnificații identice este aceea că populația activă din industrie va ajunge, în 1980, la 35,9° (46,1° inclusiv construcțiile), în timp ce populația activă din agricultură va scădea la 27,7° din totalul pe țară⁴⁸. În fine, ponderea industriei în venitul național va reprezenta 63,0% (împreună cu construcțiile — 71,1°), iar a agriculturii se va reduce la 11°⁴⁹. Rolul conducător al industriei se afirmă în continuare cu o forță sporită, producția ei globală în anul 1980 urmînd să fie de 53 ori mai mare decît cea obținută în 1938⁵⁰.

Schimbările calitative importante din lăuntrul industriei și agriculturii (înzestrare energetică, structură pe subramuri, dotare cu mașini, utilaje, aplicarea unor procese tehnologice moderne etc.) continuă în ritm alert, susținute de un mare efort investițional al statului. Ca urmare, a crescut și eficiența muncii sociale din aceste ramuri, oglindit sintetic în creșterea productivității muncii. S-a ajuns în stadiul în care, datorită acumulărilor cantitative anterioare, indicatorul „productivitate”, mai ales în agricultură, înregistrează un veritabil salt. Între 1970 și 1980 creșterea lui va fi de circa 5 ori⁵¹. Cu toate acestea, productivitatea muncii în agricultură este încă de 3—4 ori mai mică decît în industrie⁵². Intensificarea și modernizarea agriculturii va reduce în continuare acest decalaj, pînă la înlăturarea lui.

Raportul industrie-agricultură comportă nu numai o corelare a lor pe ansamblul economiei, ci și în profil teritorial. Repartizarea rațională, echilibrată, a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării a fost, după cum se știe, o constantă a politicii economice a P.C.R., urmată neabătut de la începuturile industrializării și a transformării socialiste a agriculturii. Cu toate acestea, se poate spune că numai după Congresul al IX-lea al P.C.R. și pe baza mult mai adecvată a reorganizării administrativ-teritoriale a țării din anul 1968 (în 39 de județe) s-a acordat o atenție sporită repartizării pe teritoriu a forțelor de producție, accelerînd procesul de îmbunătățire a ei. Preocuparea pe această linie a căpătat o expresie sistematică în *Programul P.C.R.*, unde se subliniază că ea constituie un aspect fundamental al echității socialiste, o cale principală pentru „ștergerea treptată a deosebirilor esențiale dintre oraș și sat prin ridicarea satului la nivelul de dezvoltare a orașului”⁵³. După cum a subliniat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „numai pe această cale se a ighuă ridicarea gradului de civilizație a tuturor localităților, lichidarea mi-grației

⁴⁷ *Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985* (proiect), în „Scnteia”, 4 octombrie 1979.

⁴⁸ Vezi Aurel Iancu, *Prefaceri structurale ale economiei naționale*, în *Progresul economiei ...* p. 539. Vezi și Costache Sandu, Constatin Popescu, *Politica Partidului Comunist Român de dezvoltare optima a economiei naționale*, Edit. politică, București, 1976, p. 62.

⁴⁹ „Revista economică”, nr. 1, 1977.

⁵⁰ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 10.

⁵¹ Cf. Dumitru Dumitru, *Industrializarea — baza dezvoltării și modernizării agriculturii*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, 1978, p. 229.

⁵² *Ibidem*, p. 234. Vezi și Ion Blaga, *Populația activă a României*, Edit. politică, București, 1979, p. 208.

⁵³ *Programul P.C.R. ... 1975*, p. 85.

populației spre orașele mari, transformarea armonioasă a întregii structuri și vieți sociale, făurirea deplinei egalități în ce privește condițiile de viață, exercitarea drepturilor și afirmarea în câmpul vieții sociale a tuturor cetățenilor țării”⁵⁴.

Uriasele investiții făcute de stat au permis pătrunderea industriei în noi și noi zone rurale și localități, iar aplicarea unor ritmuri diferențiate de dezvoltare regională a antrenat pe calea progresului și regiunile în trecut înapoiate, localitățile unde, după expresia lui Mihail Sadoveanu, „nu se întâmpla nimic”, dinamizând întreaga lor viață economico-socială, modificându-le rapid structurile sociale moștenite⁵⁵. Este reprezentativ, de pildă, faptul că numai în cincinalul 1971—1975 s-au construit noi obiective industriale de interes republican în circa 180 orașe și în alte peste 120 localități rurale⁵⁶, ca și faptul că în 1980 toate județele țării vor avea o producție industrială de cel puțin 10 miliarde lei, față de numai 3 județe (4, împreună cu municipiul București), aflate în această situație în anul 1965⁵⁷. Contribuția agriculturii la repartizarea judicioasă a forțelor de producție în teritoriu se vede, între altele, din faptul că între 1966 și 1978 numărul județelor care dădeau o producție globală agricolă de pină la 3 miliarde lei a scăzut de la 35 la 21, iar al celor ce realizau un nivel superior a crescut de la 4 la 18⁵⁸.

Influența raportului industrie-agricultură asupra corelației dintre urban și rural, dintre oraș și sat este decisivă. Mai exact, impactul industrializării asupra procesului de urbanizare este hotărâtor. Pe această linie este grăitor faptul că numărul orașelor din România, care între 1938 și 1965 a crescut de la 172 la 184, va ajunge în 1980 la 365. Numai în cincinalul 1976—1980 se ridică la condiția de centre urbane circa 120 de localități⁵⁹. Notăm, de asemenea, pentru caracterul său reprezentativ, faptul că numărul județelor în care ponderea populației urbane trecea de 40%, a crescut între 1965 și 1980 de la 11 la 26, iar al celor în care gradul de urbanizare depășea 50% a crescut, în același interval, de la 5 la 14⁶⁰.

Aceste modificări, care exprimă profunde mutații calitative, sînt intim legate cu creșterea veniturilor populației, cu dezvoltarea condițiilor de locuit, a construcției edilitare și urbanistice în genere, a variatelor dotări social-culturale etc. care toate concură la dezvoltarea orașelor și la apariția altora noi, la apropierea condițiilor de viață din mediul rural de cele din mediul urban. Imaginea „idilică” a unui „rural” încrămășat în imobilism economic și social, în mizerie și subdezvoltare este, definitiv, de domeniul trecutului.

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, Edit. politică, București, 1976, p. 400—401.

⁵⁵ Vezi Ionel Desmîrcanu, *Industrializarea și repartizarea forțelor de producție pe teritoriul întregii țări*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, p. 247.

⁵⁶ *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la îndeplinirea planului cincinal 1971—1975...*, 3 februarie 1976, Edit. politică, București, 1976, p. 62.

⁵⁷ *Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985 (proiect)*, „Scnteia”, 4 octombrie 1979.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*. Vezi și *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 373.

⁶⁰ *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 263.

Revoluționarea din temelii a industriei și agriculturii, a raportului conex dintre urban-rural, sat-oraș, n-ar fi fost cu puțință fără o paralelă și tot atât de profundă revoluționare a condițiilor culturale. Lichidarea analfabetismului și — pe baza științei de carte a întregului popor — dezvoltarea largă a învățămîntului, științei și culturii, asigurarea cadrelor necesare tuturor domeniilor de activitate au constituit, în fapt, nu numai o consecință, dar și o condiție a evoluției prezentate mai sus. Această evoluție, în care industria a avut și are rolul conducător și dinamizator, a pus pe temelii tot mai solide și mai complexe alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, a sporit numărul și rolul clasei muncitoare în societate, a contribuit și contribuie substanțial la omogenizarea crescîndă a societății românești.

Pe aceste baze, create prin desfășurarea istorică de pînă acum a raportului dintre industrie și agricultură, documentele Congresului al XII-lea al P.C.R. proiectează o nouă etapă, superioară, de evoluție, de impetuoasă creștere a forțelor de producție pe fundamentul revoluției științifico-tehnice, de ridicare pe noi trepte a calității vieții întregului popor.

La capătul ei, adică la finele deceniului al IX-lea al secolului nostru, „vom asigura realizarea în linii mari a sarcinilor făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate”⁶¹, trecînd apoi la consolidarea ei și la construirea societății comuniste.

LE RAPPORT ENTRE L'INDUSTRIE ET L'AGRICULTURE À LA LUMIÈRE DES DOCUMENTS DU XIIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Soulignant que le rapport entre l'industrie et l'agriculture constitue un axe autour duquel gravite le développement de toute l'économie nationale, en fonction de son stade pouvant être apprécié le niveau économique de chaque pays, l'étude se propose d'examiner ce rapport à la lumière des documents à caractère de programme du XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain (19 — 23 novembre 1979).

L'auteur se réfère d'abord à l'importance de ce rapport dans le monde contemporain et à son évolution sur le plan international. On relève qu'après une prédominance millénaire de l'agriculture, en même temps avec la première révolution industrielle, ce rapport a commencé à s'inverser dans un nombre restreint de pays, qui ont obtenu de la sorte une avance de développement. Actuellement, des pays toujours plus nombreux fournissent des efforts visant à développer leur propre industrie, afin de dépasser le stade de sous-développement.

⁶¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 1979, p. 55.

On fait ensuite une incursion dans l'évolution de ce rapport en Roumanie pendant la période capitaliste. On précise que, en dépit de certains progrès enregistrés, l'ancienne Roumanie a fondé son développement industriel sur une technique et une technologie d'importation. Ce fait affectait non seulement l'unité du développement de l'industrie, mais aussi l'indépendance économique et politique du pays. La Roumanie capitaliste est demeurée un pays possédant une agriculture retardataire et une industrie insuffisamment développée. La prépondérance de l'agriculture, aux côtés d'autres facteurs, la définissait comme un pays faiblement développé au point de vue économique.

L'auteur examine ensuite les mutations radicales intervenues dans le rapport industrie-agriculture pendant les années du socialisme. Dans la partie finale de l'étude, on présente les prévisions des documents à caractère de programme du XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain relativement au rapport industrie-agriculture et on souligne qu'en 1985 la Roumanie deviendra un pays possédant un niveau moyen de développement, pour se situer ensuite parmi les pays économiquement développés.

35 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC

INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR- DEMOCRATIC ÎN ROMÂNIA

DE

TRAIAN UDREA

Revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă din August 1944 a deschis calea desfășurării ascendente a unui amplu și ireversibil proces de transformări radicale și înnoiri revoluționare democratice în România.

Obiectivul strategic fundamental al forțelor revoluționare, avînd în frunte Partidul Comunist Român în noua etapă istorică, era cucerirea puterii politice, instaurarea unui nou regim politic de stat, democrat-popular. Necesitatea mobilizării tuturor forțelor vitale ale națiunii, inclusiv a claselor dominante, (România era o țară capitalistă, iar aparatul de stat era de formație burgheză) la războiul antihitlerist, la îndeplinirea obligațiilor asumate prin convenția de armistițiu, la opera de refacere economică a țării, a determinat adoptarea de către forțele revoluționare în lupta pentru realizarea țelului lor suprem în prima etapă a procesului transformărilor revoluționar-democratice — cucerirea puterii politice — a unor tactici corespunzătoare condițiilor istorice politice concrete, evoluției raportului de forțe pe plan intern și internațional după 23 August 1944.

În zilele insurecției, care prin obiectivele sale prioritare antifasciste a îmbrăcat caracterul unei revoluții de eliberare socială și națională de sub dominația fascistă¹, și în săptămînile următoare ceea ce a prevalat cu deosebire au fost sarcinile legate de întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor, înlăturarea regimului și a legislației fasciste antonesciene și restabilirea cadrului de activitate a unui regim democratic, perfectarea colaborării militare româno-sovietice în războiul antihitlerist și încheierea unei convenții de armistițiu cu Națiunile Unite.

Aceasta a determinat constituirea primului guvern prezidat de generalul C. Sănătescu într-o componență majoritar militară, dar care, prin girul politic al principalelor partide politice ale țării (P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L.) și prin obiectivele și orientarea sa era un guvern pro-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, 22 august 1979*, Edit. politică, 1979, București, p. 11.

vizoriu de uniune națională antifascistă (interesele de clasă sau partizane fiind subordonate luptei pentru eliberarea întregului teritoriu al țării de sub dominația fascistă).

După încheierea convenției de armistițiu și în preajma eliberării complete a nordului Transilvaniei de sub ocupația hitleristo-horthystă, în perspectiva transformării României în zona de spate a frontului anti-hitlerist, fără a se slăbi contribuția României la războiul antihitlerist, pe primul plan al vieții politice interne se impun tot mai acut și devin prioritare probleme legate de defascizarea și democratizarea aparatului de stat, de repunere în funcțiune a numeroase întreprinderi dispersate sau parțial distruse și asigurarea unei producții economice cât mai apropiate de exigențele aprovizionării frontului, îndeplinirii obligațiilor asumate prin armistițiu precum și aprovizionării populației etc.

În aceste noi condiții, locul unui guvern, format în majoritate de generali și doar girat de principalele partide muncitorești ale țării, urma să fie luat de un cabinet de largă coaliție democratică antifascistă², care, în concepția P.C.R. și aliaților săi, trebuia să depășească cadrul celor 4 partide din B.N.D. și să cuprindă totalitatea partidelor, grupărilor și organizațiilor democratice antifasciste reunite într-un amplu și unic front național democratic.

Refuzul principalelor partide burgheze P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu de a adera la Frontul Național Democratic, la formarea unui guvern F.N.D. larg reprezentativ a impus, la capătul unei relativ prelungite crize guvernamentale (15 octombrie—3 noiembrie 1944), o soluție de compromis. Principial, fruntașii partidelor burgheze și cercurile palatului au fost nevoiți, în cele din urmă, să accepte propunerea forțelor revoluționare de constituire a unui guvern de coaliție democratică antifascistă în care membrii partidelor și grupărilor participante își asumau conducerea efectivă și responsabilitatea directă a unor departamente guvernamentale. Conducerea celor două partide burgheze nu a acceptat însă participarea reprezentanților lor într-un guvern omogen de F.N.D., ci soluția reprezentării proporționale a principalelor grupări, câte o treime din portofoliile guvernamentale pentru P.N.Ț., P.N.L. și F.N.D. (care putea și a desemnat în lotul său reprezentanți ai unor partide și grupări politice cu care P.N.Ț. și P.N.L. refuzaseră anterior să colaboreze în B.N.D.³); în plus, președinte al Consiliului de Miniștri rămânea, în continuare, generalul C. Sănătescu, iar ca vicepreședinte era desemnat dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor care avusese un rol hotărâtor în medierea și adoptarea soluției și alcătuirea formației guvernamentale Sănătescu II.

Prezența și activitatea desfășurată în noul cabinet de miniștri aparținând unor partide sau grupări de partide avînd poziții și orientări diferite a lipsit de la început, cel de-al doilea guvern Sănătescu, de unitatea de acțiune necesară rezolvării problemelor curente de guvernare, acțiunii de defascizare și democratizare a țării, ceea ce a provocat

² I. Scurtu, *Poziția P.C.R. față de partidele „istorice” în timpul primului guvern Sănătescu*, în „Analele Univ. București”, seria științe social-istorice, t. 14, 1965, passim,

³ Este vorba de reprezentanți ai Uniunii Patrioților, sindicatelor, Frontului Plugarilor etc.

unele tensiuni în raporturile guvernului cu comandamentul sovietic⁴, pe de o parte, și în raporturile dintre membrii burghezi ai guvernului și masele populare care desfășurau acțiuni energice în direcția obținerii unor revendicări social-economice și politice la ordinea zilei, de cealaltă parte⁵.

Totuși, în ciuda pozițiilor în anumite direcții antagonice, adoptate de miniștrii aparținând celor două tabere — cea democrat-revoluționară (F.N.D.) pe de o parte, și cea a reprezentanților celor două partide politice burgheze — pentru întreaga perioadă a războiului, în interesul refacerii economice, a reprezentării unitare a punctului de vedere românesc față de Națiunile Unite în perspectiva încheierii viitorului tratat de pace⁶, singura formulă viabilă de guvern era cea a unui cabinet de coaliție democratică antifascistă cât mai larg reprezentativă. De aceea, Frontul Național Democrat dinăuntrul guvernului și prin presiunea revoluționară a maselelor radicalizate care traversau perioada unei intense organizări politice, (este perioada generalizării organizării muncitorimii în sindicate revoluționare, a constituirii a mii de comitete țărănești, organizații locale ale Frontului Plugarilor etc.), a adoptat inițial poziția principială a menținerii în funcții pe toată durata războiului a celui de-al doilea guvern Sănătescu sau a unui guvern cu componentă similară. Dimpotrivă, principalele partide burgheze împiedicate în activitatea lor antipopulară de prezența membrilor F.N.D. în guvern, de preluarea sub controlul F.N.D. a unui număr crescând de prefecturi, primării, se manifestă tot mai deschis pentru provocarea unei noi crize guvernamentale în speranța alcătuirii unui așa-zis guvern apolitic „de tehnicieni”, ceea ce ar fi dus practic la eliminarea reprezentanților forțelor revoluționare democratice de la guvernare.

Din îndemnul și sub presiunea partidelor burgheze, generalul C. Sănătescu, fără a avea asentimentul miniștrilor F.N.D., înaintează regului demisia cabinetului său provocând o a doua criză de guvern.

Tentativa forțelor conservatoare, al căror mentor și lider necontestat devenise Iuliu Maniu, președintele P.N.Ț., de a înlătura de la guvern reprezentanții F.N.D. a eșuat lamentabil. Ca și în perioada primei crize de guvern, la sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1944, masele populare preiau sub controlul lor un număr însemnat de noi prefecturi și primării; țăranii ocupă și preiau în folosință bunurile agricole abandonate, dintr-o serie de întreprinderi și instituții sint înlăturate elementele legionare și reacționare⁷.

Fruntașii partidelor burgheze își dau seama că în perioada de avânt revoluționar, crizele de guvern lucrează în favoarea forțelor progresiste

⁴ Vezi, în acest sens, notele de protest ale Comisiei aliate de control, privind neîndeplinirea unor obligații asumate prin convenția de armistițiu, măsurile luate de această comisie de reducere a unor efective militare, polițienești și de jandarmerie, evacuarea administrației românești din nordul Transilvaniei, etc.

⁵ Avem în vedere, încercările ministrului de Interne reacționar N. Penescu, de înlăturare a reprezentanților maselelor populare aleși de populație ca prefecti sau primari în Moldova sau în alte zone ale țării. De asemenea, refuzul partidelor burgheze de a subscrie la realizarea unei defascizări energice și totale a aparatului de stat, la tărgănarea măsurilor de internare a elementelor fostelor organizații fasciste și profasciste etc.

⁶ Despre aceasta, pe larg, la Șt. Lache, Gh. Tuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 122 — 124.

⁷ D. Turcuș, *Pagini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România. Contribuții la studiul democratizării aparatului de stat*, Edit. științifică, București, 1974, p. 96 și urm.

și în defavoarea regimului existent, a forțelor conservatoare. După ce devenise evidentă imposibilitatea în noul raport de forțe a excluderii reprezentanților F.N.D. de la guvernare, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. acceptă negocierea formării unui nou cabinet în aceeași formulă neschimbată și în aceleași proporții ca în precedentul guvern ⁸.

Pentru a se preîntîmpina apariția acelorași asperități și stări conflictuale care diminuaseră rezultatele activității celui de-al doilea guvern Sănătescu, în cursul tratativelor s-a ajuns la un acord privind o serie de măsuri și reforme minimale pe care noul guvern urma să le abordeze.

Astfel, în problema defascizării și democratizării aparatului de stat, s-a convenit ca forțele revoluționare democratice să lase guvernului un răgaz de cîteva săptămîni în care acesta să ia măsurile administrativ-politice necesare îndepărtării pe cale legală a ultimelor elemente antonesciene și profasciste din aparatul de stat din întreprinderi și instituții centrale etc. ; în cazul în care noul guvern ⁹ nu respecta acest angajament, forțele revoluționar-democratice — în speță F.N.D. — își reluau libertatea de acțiune.

Referitor la asigurarea unei depline egalități de tratament pentru toți locuitorii țării, indiferent de naționalitate, se preconiza elaborarea și legiferarea unui statut al naționalităților, ceea ce ar fi ușurat preluarea cu un ceas mai de vreme sub autoritatea guvernului de la București a teritoriului eliberat al nordului Transilvaniei.

Referitor la problema agrară, sub presiunea ocupării moșilor părăsite și de teama trecerii în masă ulterior a țărănimii la înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. sfîrșesc prin a renunța la poziția lor inițiată de repudiare a angajării oricărei discuții privind eventualitatea unei reforme agrare înainte de încheierea războiului. Se ajunge la un acord în sensul constituirii pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor a unei comisii guvernamentale de studiere a reformei agrare, ceea ce reprezenta o recunoaștere, chiar dacă numai formală — a justeței punctului de vedere F.N.D. privind urgența realizării unei astfel de reforme.

★

Intrarea în activitate, la 6 decembrie 1944, a guvernului prezidat de generalul N. Rădescu oglindea un echilibru vremelnic în raportul de forțe. Forțele revoluționar-democratice nu-și încheiaseră activitatea de structurare internă și de elaborare a unor programe specifice de acțiune pe termen lung ce urmau a fi adoptate în cadrul unor congrese și conferințe naționale ; pe de altă parte, F.N.D. nu era interesat să înlesnească trecerea prea rapidă a partidelor burgheze „în opoziție” într-un moment în care se aflau multiple probleme de mare gravitate și urgență social-economică și politică la ordinea zilei pentru rezolvarea cărora era con-

⁸ În legătură cu aceasta, ținem să precizăm, că afirmația prezentă în numeroase lucrări, studii și articole despre o „îmbunătățire” sau „sporire” a numărului reprezentanților F.N.D. în noul guvern Rădescu în raport cu cel precedent, nu-și are nici un temel real. Era vorba doar de o creștere a influenței F.N.D. în întreaga viață politică a țării, în ceea ce privește aparatul de stat local etc.

⁹ Generalul N. Rădescu, noul președinte al Consiliului de miniștri prelua și conducerea Ministerului de Interne, minister care pînă atunci fusese în lotul P.N.Ț.

venabil să participe și să-și asume responsabilități toate partidele și grupările democratice ale țării, inclusiv exponenții politici ai claselor dominante deținătoare a principalelor pîrgihii financiar-economice ale țării.

Pe de altă parte, forțele conservatoare și reacționare se convinseseră cu prilejul perioadelor crizelor guvernamentale din octombrie și noiembrie — decembrie 1944 că în raportul de forțe existent în acel moment în țară nu era posibil și era riscant să încerce reprimarea cu forța a valului revoluționar al maselor populare. Rămînea, în așteptarea unei conjuncturi interne (după război, se spera) și internaționale (își puseseră mari speranțe în proiectata întrunire a reprezentanților marilor puteri, care va avea loc, ulterior, la Ialta), unica soluție de a „tempera” zelul forțelor revoluționare prin menținerea acestora, oarecum sub control¹⁰, în cadrul unui guvern în care majoritatea titularilor inclusiv președintele guvernului aparțineau și apărau interesele claselor dominante. Sub aceste auspicii și perspective și-a început activitatea noul guvern N. Rădescu.

În ciuda diferențelor antagonice de clasă, existau totuși premisele activității normale — eventual pînă la încheierea războiului antihitlerist — a unui guvern de coaliție ce își propunea adoptarea unui șir de măsuri și legi, dezbaterea și rezolvarea unor revendicări legitime ale maselor populare.

Primele săptămîni de activitate, în ciuda asperităților inerente un or componenți cu orientări ideologico-politice diferite, păreau să asigure totuși climatul necesar activității relativ de mai lungă durată a noului cabinet de coaliție democratică prezidat de generalul N. Rădescu. Conform programului minimal de guvernare comună, la 7 decembrie se înființează pe lîngă Ministerul Agriculturii și Domeniilor o comisie pentru studierea oportunității și modalităților de realizare a unei noi reforme agrare¹¹. În componența comisiei, prezidată de ministrul Agriculturii¹², intrau reprezentanți (cîte patru) ai P.N.Ț., P.N.L., F.N.D., precum și cîte un delegat al unor instituții centrale cu specific agrar (uniunea sindicatelor agricole, sindicatul agricultorilor, I.C.A.R., I.N.C.O.O.P. etc.). Secretar al comisiei era un director din Ministerul Agriculturii. Majoritatea componenților comisiei — moșieri sau reprezentanți ai intereselor moșierești — erau ostili unor reforme agrare radicale¹³.

¹⁰ Sint semnificative, în acest sens, declarațiile făcute de N. Rădescu, reprezentanților presei în momentul instalării lui. „Nu înțeleg — ținea el să precizeze — să se mai vadă în fabrici ca lucrătorii, atunci cînd au o nemulțumire — pe care eu o înțeleg, căci poate să fie reală, dar care se poate satisface pe căi legale — să înlăture deci din proprie inițiativă ei singuri conducerea prin acte ca acelea la care s-au dedat ... Deasemeni nu înțeleg să se instaleze prefecti și primari tot prin intervenția acelor care se consideră că au dreptul să se substituie autorității legale, înlocuind pe reprezentanții acesteia cu oameni aleși de ei” („Dreptatea”, 9 decembrie 1944).

¹¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8 838 944, f. 23 — 24.

¹² Titular al acestui minister, era fruntașul P.N.Ț., Ion Hudîță.

¹³ Foarte curînd a reieșit intenția reprezentanților P.N.Ț., P.N.L. și a asociațiilor (sindicatelor) marilor agricultori de a prelungi discuțiile „teoretice” privind oportunitatea aplicării unei eventuale reforme agricole multe luni de zile (mai precis pînă tîrziu în primăvara anului 1945). Dealtfel, însuși președintele Comisiei, ministrul național-țărănist Hudîță a convocat prima ședință de „constituire” abia pe 16 decembrie 1944; după încă o ședință (la 22 decembrie) dezbaterile s-au suspendat datorită „sărbătorilor” pînă după Anul nou 1945.

Ca răspuns al declarațiilor generalului N. Rădescu făcute presei cu prilejul instalării sale în funcția de prim-ministru al țării, că pentru realizarea programului de guvernare, inclusiv a prevederii defascizării aparatului de stat, a întreprinderilor și instituțiilor particulare avea nevoie de liniște, Comisia de organizare a mișcării sindicale a dat pe 12 decembrie 1944 un comunicat prin care se arăta că față de angajamentele luate, organizațiile muncitorești se vor abține de a mai proceda în răstimpul următoarelor săptămâni la epurarea de jos în sus a întreprinderilor, dînd „întîietate guvernului să epureze întreprinderile industriale și comerciale de hitleriști”¹⁴. Comitetele de fabrică erau îndemnate să întocmească liste cu elementele fasciste pe care să le înainteze comisiilor de epurare¹⁵.

În ședința consiliului de miniștri din 14 decembrie 1944 s-au dezbătut o serie de probleme importante pe linia reglementării unor aspecte privind defascizarea și democratizarea vieții politice. S-a decis arestarea tuturor demnitarilor ce serviseră regimurilor de dictatură în anii 1940—1944 (între aceștia și membri ai guvernului Gigurtu), s-a aprobat textul proiectului de lege privind abrogarea tuturor dispozițiilor cu caracter rasial rămase în vigoare. De asemenea s-a decis constituirea unei comisii guvernamentale (cu reprezentanți din partea principalelor grupări politice) care urmau să se deplaseze pe teren în 11 județe din Moldova (unde în lipsa autorităților antonesciene evacuate, fuseseră desemnate și activau pe plan local, fără avizul guvernului de la București, organe locale ale puterii de stat), pentru a stabili, de comun acord fie menținerea în funcție a acestor autorități, fie desemnarea unor alți prefecți sau consilii comunale; se avea în vedere reintegrarea în posturi a unei părți a vechiului aparat, firește dintre funcționarii care nu cădeau sub incidența comisiilor de epurare antifascistă¹⁶. În ultimele zile ale anului 1944, comisia a confirmat sau a decis numirea unor noi prefecți sau primari. Prin aceasta, se restabileau controlul deplin al guvernului asupra activității organelor locale ale puterii de stat, eliminîndu-se unul din factorii de încordare între partidele și grupările ce participau în guvernul de coaliție democratică. În următoarele consilii de miniștri au fost dezbătute alte cîteva proiecte de legi pe linia defascizării și democratizării vieții politice (referitor la pedepsirea criminalilor de război, elaborării unui statut al naționalităților și la o nouă lege de organizare, pe baze democratice, a sindicatelor etc.¹⁷.

Consensul principal realizat în cadrul guvernului, care a permis elaborarea și adoptarea, chiar cu întîrziere, a unor legi și măsuri cu caracter democratic nu era în majoritatea cazurilor urmat de o aplicare corespunzătoare, de o transpunere în practică a acestora.

¹⁴ „România liberă”, 13 decembrie 1944.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8486 944, passim.

¹⁷ După 23 August 1944, în perioada primului guvern Sănătescu fusese autorizată organizarea muncitorilor în sindicate pe baza fostei legi Trancu-Iași, repusă în vigoare. În fapt, însă, la chemarea F.U.M., muncitorimea s-a organizat în sindicate revoluționare, contrar acestei legi detestate de muncitori. Pentru organizarea la scară națională a mișcării sindicale și ținerea congresului sindical era necesar ca guvernul să adopte un proiect de lege care să abroge legea Trancu-Iași și să consfințească forma de organizare pe baze revoluționare democratice a sindicatelor. În jurul adoptării acestui proiect s-au purtat numeroase discuții în cadrul guvernului.

Oglindind interesele forțelor conservatoare și reacționare, conduce-rile P.N.Ț. și P.N.L., ostile oricăror înnoiri democratice făcute „sub presiunea străzii și încurajate, pe de altă parte, de represiunea contra-revoluționară ce avea loc în acea perioadă în Grecia împotriva forțelor revoluționare, își declară tot mai frecvent intenția de a determina o în-ghețare *sine die* a adoptării oricăror legi sau măsuri menite să consfin-țească noile cuceriri revoluționare democratice obținute de masele popu-lare pînă atunci. Desprinderea a numeroși membri P.N.Ț. și P.N.L. din organizațiile lor și trecerea acestora la F.N.D., cristalizarea treptată în jurul fostului președinte al tineretului P.N.Ț., Anton Alexandrescu, a unei grupări cu orientare de stînga, dar mai ales constituirea la mijlocul lunii decembrie 1944, cu prilejul unei reuniuni organizate la Giurgiu a noii grupări liberale tătărescine¹⁸ au provocat o profundă iritare în rîndul conducerii P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu).

Conștienți că orice pas pe calea adîncirii democratizării țării slujea progresului social-politic, implicit favoriza forțele revoluționare democra-tice, fruntașii P.N.Ț., Maniu și P.N.L., Brătianu, de comun acord cu generalul N. Rădescu, se decid să facă publică opoziția lor față de adoptarea unor legi sau măsuri menite să înlesnească procesul transformărilor demo-cratice dincolo de limitele democrației parlamentare burgheze din perioada interbelică.

La 27 decembrie 1944, miniștrii P.N.Ț. prezintă celorlalți membri ai guvernului o declarație a partidului lor în care țineau să precizeze că „scopul pentru care a fost constituit acest guvern nu a putut fi atins, întrucît: 1) „principalul obiectiv al colaborării partidelor participante la guvern și anume reîntronarea ordinei publice a fost zădărnicit prin ac-țiunea unora din reprezentanții partidelor din coaliția guvernamentală”¹⁹. Se cerea dezarmarea formațiunilor de luptă patriotice, sancționarea celor care procedaseră la îndepărtarea elementelor antonescine și profasciste din unele întreprinderi (la societatea „Unirea” — Tîrgoviște, uzinele „Malaxa” — București etc.). De asemenea se protesta împotriva organi-zării în sindicate a salariaților din întreprinderile și instituțiile de stat²⁰.

Cerînd într-o formă categorică încetarea oricărei activități de or-ganizare sindicală pe baze revoluționare și a oricărei mișcări revendicative, fără a preciza în compensație intenția de a sprijini adoptarea de urgență a legilor și măsurilor democratice reclamate de masele populare, condu-cerea P.N.Ț. se situa dcliberat pe poziții, în fond, contrarevoluționare, evident în contradicție vădită cu spiritul reciproc concesiv al programu-lui minimal ce statea pînă atunci la temelia funcționării corespunzătoare a guvernului Rădescu.

N. Rădescu, în declarațiile făcute presei străine și celei interne la sfîrșitul anului 1944 critica „inițiativele și improvizările unei epoci tur-buri” care trebuiau să lase locul autorității guvernului central²¹.

¹⁸ Vezi „Drapelul” nr. 1, 16 decembrie 1944; cf. „Drapelul”, 20 decembrie 1944 (expo-zeul lui Gh. Tătărescu la Giurgiu).

¹⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 40/1944, f. 17 și urm.

²⁰ Muncitorii și personalul tehnic-administrativ de la C.F.R., C.A.M., cadrele didactice universitare din București și din alte centre, funcționarii instituțiilor publice se organizaseră în sindicate revoluționare.

²¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 40, f. 28.

Consiliul F.N.D. întrunit în ziua de 30 decembrie luând cunoștință de declarațiile făcute presei străine și române de generalul N. Rădescu ținea să precizeze că miniștrii F.N.D. nu au fost consultați asupra conținutului acestor declarații și nu și-au dat asentimentul lor, sub nici o formă, pentru publicarea lor ²².

Retras încă înainte de sărbători la Sibiu, I. Maniu într-o declarație făcută presei sibiene de Anul nou 1945, luând atitudine împotriva tuturor celorlalte partide politice, inclusiv împotriva liberalilor, afișa o atitudine net ostilă față de ideile de progres social-politic ale forțelor revoluționare democratice a căror activitate o eticheta drept „experiențe degradante”. El lăsa să se înțeleagă că singurul partid care merită să joace un rol hotărâtor în viitorul politic al țării era P.N.Ț. ²³.

Comunicatul F.N.D. difuzat în ziua de 1 ianuarie 1945 referindu-se la condițiile concrete care duseseră și făcuseră necesare constituirea și activitatea guvernului de coaliție prezidat de generalul N. Rădescu arăta că participarea F.N.D. la acest guvern exprimase dorința realizării în interesul superior al poporului a unei apropieri „între partide, pentru a da posibilitate guvernului să lucreze și pentru a lichida ruptura ce exista între autoritatea (centrală — n.n.) de stat și masele populare, ruptură ce a fost provocată de elementele antidemocratice din cele două guverne și de clica reacționară din afara guvernelor ²⁴.

Referindu-se la o serie de provocări antidemocratice ²⁵ în acest comunicat cu caracter de manifest se arata „Dușmanii poporului încearcă să împiedice ca România să pășească în mod unitar (subl. ns. — T.U.) și hotărât pe drumul trasat la 23 August” ²⁶.

Chemînd „pe toți democrații cinstiți fără deosebire de clasă și naționalitate să facă front în jurul F.N.D.-ului pentru a putea scoate țara din greaua încercare prin care trece, pentru a o feri de o nouă catastrofă și a deschide drumurile democrației progresiste, drumul refacerii, înfloririi economice, culturale și sociale pentru întregul popor” ²⁷, apelul nu preciza o ruptură imediată și definitivă cu majoritatea burgheză din guvern.

Dealtfel, în legătură cu o serie de noi dificultăți survenite în aplicarea și mai ales în interpretarea unor clauze ale convenției de armistițiu, în ultima zi a anului 1944, o delegație guvernamentală condusă de liderul comunist Gh. Gheorghiu-Dej a plecat la Moscova; efortul de război (care ar fi fost împietat de izbucnirea unei noi crize de guvern) și perspectivele

²² Ibidem, f. 33.

²³ Ibidem, dosar 39 f. 5 6 (vezi și discursul ținut de I. Maniu la Sibiu în 8 ianuarie 1945).

²⁴ Ibidem, dosar 40, f. 41; cf. „Scnteia”, 1 ianuarie 1945.

²⁵ În seara zilei de 19 decembrie 1944, dr. Petru Groza, vicepreședintele Consiliului de Miniștri a fost victima unei provocări huliganice din partea a doi moșieri. Ca o ilustrare a faptului că târăgănirea aplicării de sancțiuni foștilor colaboraționiști și profitorii ai fostului regim antonescian îi încuraja pe calea sabotării revenirii depline a României la o viață democratică, în ziua de 30 decembrie 1944, în sala de sedințe a Camerei de industrie și comerț București s-au pus bazele „Asociației întreprinzătorilor români” care mărturiseau deschis că vor acționa pentru „apărarea drepturilor și intereselor fața de noile proiecte de lege prin care se caută a se lovi în munca și energia românească depuse pe ogorul economiei naționale în ultimii 4 ani de zile” (era vorba de deținătorii bunurilor de proveniență evreiască obținute în anii 1940—44 prin C.N.R.).

²⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 40, f. 44; „Scnteia”, 1 ianuarie 1945.

²⁷ Ibidem.

revenirii nordului Transilvaniei sub controlul guvernului de la București vor constitui în primele zile ale anului 1945 obiectul unor convorbiri între R. Malinovski, N. Rădescu și dr. Petru Groza.

În aceste condiții, în ciuda încordării create de divergențele și polemicele din presă, activitatea guvernamentală pe deasupra deosebiri-ilor ideologice și politice, trebuia continuată.

Deși rațiuni superioare de stat, precum și considerente tactice vor duce la amânarea pentru un timp a izbucnirii unei noi crize guvernamentale, devenise clar că forțele reacționare bizuindu-se pe majoritatea deținută în guvern, în instituțiile centrale de stat, în viața economică, nu înțelegeau să subscrie și să colaboreze loial la înfăptuirea unui program de reforme și măsuri democratice ²⁸, că erau pregătite ca la primul moment prielnic să reprime forțele revoluționare și mișcarea de revendicări social-economice a maselor largi.

Legat de problemele dezvoltării economiei naționale, de interesele marii burghezii, majoritatea burgheză din guvern, în cap cu generalul N. Rădescu, manifestă unele atitudini și poziții ce determină o neîncredere crescândă a guvernului sovietic și comandamentului sovietic în dorința sinceră a guvernului Rădescu de a colabora cu Uniunea Sovietică ²⁹. Poziția sovietică e exprimată fără echivoc în cursul tratativelor economice duse cu delegații guvernamentali români la Moscova precum și în convorbirile mareșalului R. Malinovski cu N. Rădescu și dr. Petru Groza ³⁰.

În aceste condiții interne și internaționale, F.N.D. ia în considerare la mijlocul lunii ianuarie 1945 eventualitatea declanșării într-un viitor apropiat a luptei pentru un guvern F.N.D., omogen sau în colaborare cu grupări desprinse din sinul principalelor partide politice burgheze. În vederea constituirii unui viitor guvern F.N.D., s-a trecut la elaborarea unui program de guvernare F.N.D.

Are loc, în paralel, o activizare a organizațiilor politice de masă. Adunările muncitorești din întreaga țară trec la alegerea delegaților pentru viitorul congres general al sindicatelor, sute de delegații muncitorești depun la Președinția Consiliului de Miniștri și la Ministerul de Interne

²⁸ În ședința Consiliului de Miniștri din 16 ianuarie 1945, N. Rădescu, dorindu-se conciliant, le cerea reprezentanților F.N.D. în guvern să nu facă apel la mase întrucât „toți sîntem români”. În replică, Lothar Rădăceanu arătînd că prezența lor în guvern era o dovadă de bună-voință și colaborare condiționa menținerea colaborării de „nevoia de a merge înainte pe linia democratică”.

²⁹ Vezi în acest sens, intervențiile repetate ale ministrului de externe român în guvernul Rădescu, C. Vișolanu în favoarea bunurilor unor firme occidentale (în speță, societățile petroliere din Valea Prahovei) pe care partea sovietică le-a ridicat pentru a face față unor necesități de război stringente — depozite de țevi, de piese de schimb etc. — achiziționate în anii 1940—1944 de aceste societăți de la firme germane, bunuri apreciate de partea sovietică drept „înamice”. De asemenea, declarațiile făcute de N. Rădescu presei străine și române la 30 decembrie 1944, în sensul cererilor sporite ale comisiei aliate de control, cereri ce depășeau capacitatea de producție și duceau la epuizarea rapidă a rezervelor de materii prime, a unor utilaje etc.

³⁰ Vezi, îndeosebi stenograma Consiliului de Miniștri din 18 ianuarie 1945 (Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8 493).

moțiuni prin care cer urgentarea adoptării noii legi a sindicatelor ³¹. La sate, au loc conferințe județene și regionale ale delegațiilor țărănești în perspectiva convocării pentru a doua jumătate a lunii februarie 1945 — a unui congres general al Frontului Plugarilor.

Între 15—24 ianuarie 1945, consiliul național F.N.D. ia în dezbatere și adoptă proiectul programului de guvernare F.N.D. ³². Acest proiect va fi prezentat pentru eventuale propuneri și sugestii delegațiilor la congresul sindical, fiind dat publicității în cursul zilelor de 27 și 28 ianuarie 1945 ³³.

„Frontul național democrat — se arată în introducerea Programului de guvernare F.N.D. — a făcut toate eforturile și a dus o luptă dîrză pentru ca România — după ce a scuturat jugul hitlerist și a declarat război Germaniei fasciste — să ducă în mod hotărît și definitiv o politică democratică atît internă cît și externă... datorită politicii antipopulare duse atît în guvern, cît și în afară de guvern, de elementele reacționare din cercurile conducătoare ale partidelor național țărănesc și național liberal, prin împiedicarea democratizării, prin politica lor de duplicitate față de U.R.S.S., prin sabotarea și tergiversarea împlinirii condițiilor de armistițiu ³⁴, prin împiedicarea reformelor economico-sociale neapărat necesare — țara noastră se găsește și astăzi într-o gravă situație și este amenințată cu prăbușirea economică și națională” ³⁵.

Manifestul-program de guvernare F.N.D. arăta că din cauza politicii antidemocratice duse de cercurile reacționare se produsese, în ciuda eforturilor deosebite depuse de poporul și armata română pe frontul anti-hitlerist „o neîncredere crescîndă din partea U.R.S.S. față de guvernele române în care domină elementul reacționar”, care între altele dusesse la situația că nordul Ardealului se găsea și în acel moment despărțit de restul țării ³⁶.

Discreditarea formulei unui guvern de coaliție în care majoritatea portofoliilor erau deținute de P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu atît pe plan intern cît și extern, făceau necesară constituirea unui nou guvern care — oglindind schimbările intervenite în raportul de forțe — trebuia

³¹ „Scînteia”, 18 ianuarie 1945.

³² Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9 269 (vezi, în special, ședința Consiliului B.N.D. din 24 ianuarie 1945).

³³ „Scînteia”, din 29 ianuarie 1945.

³⁴ Din luările de poziții sovietice, îndeosebi din notele adresate de reprezentanții Comisiei aliate de control reieșea că, în afara unor clauze economice și militare în genere îndeplinite de partea română, se reproșa guvernelor române mai cu seamă nerespectarea unor clauze de natură politică (neinternarea tuturor legionarilor și criminalilor de război, tendința unor cercuri și organe de presă burghize de a semăna încordare în relațiile româno-sovietice etc.).

³⁵ „Scînteia”, 29 ianuarie 1945.

³⁶ N. Rădescu, în declarațiile sale din 30 decembrie 1944, emisese dezideratul „Trebuie, deci, să încetăm în 1945 de a mai fi învinși din 1944, spre a deveni, de drept, acela ce sîntem de fapt de la 23 August: partizanii victoriei comune”. În ședința Consiliului de Miniștri din 18 ianuarie 1945 în care Gh. Gheorghiu Dej a expus rezultatele economice și politice ale delegației române la Moscova, el a arătat că întregul efort militar și economic al României la războiul antihitlerist era anulat în fața oficialităților sovietice de manifestările antidemocratice și luările de poziții antisovietice a unor cercuri politice românești. Gheorghiu-Dej a precizat că tocmai cînd intenționa să ridice problema recunoașterii cobeligeranței României, a intervenit discursul d-lui Maniu, ținut cu ocazia Anului nou. Acest discurs a venit ca o bombă, care a impresionat foarte puternic cercurile oficiale sovietice și a determinat chiar guvernul sovietic să ia poziție” (Arh. C.C. al P.C.R. fond, 103, dosar 8.493).

să se formeze pe osatura F.N.D. și care să guverneze pe baza unui program unitar de rezolvare a problemelor stringente, la ordinea zilei. „Numai un guvern al Frontului Național Democrat, al tuturor forțelor democratice putea asigura o ameliorare a situației internaționale a României, o dezvoltare democratică progresistă a țării în toate domeniile de activitate socială, economică, politică”.

Ca soluții imediate „de salvarea și progresarea națiunii române” se preconizau: participarea cu maximum de efort la război alături de Națiunile Unite, îndeplinirea riguroasă și completă a condițiilor convenției de armistițiu, stabilirea unor legături de prietenie sinceră și durabilă cu toate țările democratice și îndeosebi cu Uniunea Sovietică, înfăptuirea unei politici democratice și de înfrățire cu naționalitățile conlocuitoare, care să asigure revenirea nordului Transilvaniei la România etc.

În ceea ce privește refacerea și dezvoltarea economică a țării ea nu se putea realiza temeinic decât printr-o serie de reforme democratice între care pe primul plan al urgenței se înscrisă realizarea imediată a reformei agrare. Programul de guvernare F.N.D. se angaja să acorde tot sprijinul tuturor factorilor economici (industriași, comercianți, meseriași etc.) „care vor să colaboreze cinstit la refacerea întreprinderilor, reorganizarea și ridicarea producției, pentru dezvoltarea economiei țării”.

Pe linia democratizării aparatului de stat, programul de guvernare F.N.D. își propunea reorganizarea în spirit democrat a armatei și îndeosebi a corpului de comandă.

În condițiile unor bune relații prietenești ale noului guvern F.N.D. cu U.R.S.S. se avea în vedere „grabnica reîntoarcere a prizonierilor de război aflați în U.R.S.S.”.

Duminică 28 ianuarie 1945, la chemarea F.N.D. se organizează în numeroase localități din țară întruniri și demonstrații în favoarea noului Program de guvernare F.N.D., pentru guvern F.N.D.³⁷

În zilele următoare, în special pe 4 și 11 februarie se desfășoară demonstrații populare în favoarea unui guvern F.N.D., pentru transpunerea în viață a punctelor programului de guvernare F.N.D.³⁸

Pentru a contracara valul demonstrațiilor revoluționare, majoritatea reacționara din guvern se grăbește, pe de o parte, să alcătuiască lista primului lot de criminali de război și vinovați de dezastrul țării (65 persoane)³⁹ și să aprobe textul decretului lege privind statutul naționalităților conlocuitoare⁴⁰, iar pe de altă parte să protesteze vehement și să amenințe cu represalii împotriva demonstranților și „turburătorilor ordinii”.

La începutul lunii februarie 1945, conducerea celor două partide (național țărănesc Maniu și național liberal Brătianu) au elaborat comunicate prin care au luat atitudine vehement critică față de Programul de guvernare F.N.D.⁴¹. Încercarea publicării în presă a acestor comunicate pline de invective antidemocratice și anticomuniste a fost blocată

³⁷ *Din cronică unor zile istorice*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1971, p. 207 — 208.

³⁸ *Ibidem*, p. 209 — 216.

³⁹ „Universul”, 3 februarie 1945.

⁴⁰ „Monitorul oficial”, nr. 30 din 7 februarie 1945.

⁴¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 39, f. 23 — 25.

de muncitorii tipografi care instituie o adevărată cenzură roșie a articolelor publicate în „Dreptatea”, „Viitorul” și alte oficioase burgheze.

În ședința Consiliului de Miniștri din 16 februarie 1945, la care din partea F.N.D. nu participă decât Lucrețiu Pătrășcanu (pentru a prezenta textul definitiv al decretului lege privind statutul naționalităților), Virgil Solomon și Bebe Brătianu în numele partidelor lor protestează împotriva refuzului muncitorilor tipografi de a publica materiale ostile F.N.D. Ei difuzează printre membrii Consiliului de Miniștri textele cenzurate ale P.N.Ț. și P.N.L. prin care se lua atitudine împotriva Programului de guvernare F.N.D. În comunicatul P.N.Ț., între altele, se contesta pentru F.N.D. dreptul de a se considera singura grupare politică care putea asigura revenirea grabnică a nordului Transilvaniei sub autoritatea guvernului de la București și reîntoarcerea prizonierilor de război. Luînd atitudine împotriva reformei agrare comunicatul Delegației permanente a P.N.L. (Brătianu) arăta : „Programul F.N.D. anunță confiscarea marii proprietăți... P.N.L. infierează aceste metode revoluționare care pot compromite încrederea în principiile de proprietate și de muncă ordonată inerente unui regim de libertate și democrație”.

Rădescu, la rîndul său, comunica : „am convocat pe lucrători (tipografi — T.U.) cărora le-am cerut să fie cuminți, că, altfel, voi fi nevoit să iau unele măsuri mai aspre”. Și mai departe : „... dacă lucrătorii nu se vor cuminți îi voi mobiliza”.

Ghiță Pop ținea și el să afirme că îndată ce guvernul a aprobat legea sindicatelor, muncitorii „... s-au întrunit în congres și chiar de la primul congres în loc să discute apărarea intereselor lor profesionale n-au făcut decât politică și aceasta împotriva noastră și a d-lui Iuliu Maniu”.

Rădescu reluînd cele spuse de Ghiță Pop conchidea : „În consecință, lucrătorii nu au să se amestece în chestiunile politice ale diferitelor partide”.

Declarațiile amenințătoare la adresa forțelor revoluționare în general și a muncitorimii organizate în special, ale primului ministru N. Rădescu și a miniștrilor P.N.Ț. și P.N.L. coincideau cu desfășurarea conferinței de la Ialta în rezultatele căreia cercurile reacționare din România își puneau speranțe, desmințite ulterior de hotărârile finale ale acestei Conferințe care recomanda, între altele, constituirea în fostele state satelite ale Axei a unor „autorități guvernamentale provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor elementelor democratice”⁴².

În speranța că la Ialta, marile puteri occidentale vor impune guvernului sovietic salvagardarea intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii românești, pentru a oferi marilor aliați pretextul intervenției în afacerile interne ale României, cercurile reacționare din România s-au decis să treacă la adoptarea unei poziții de forță împotriva revendicărilor și luptei revoluționare a maselor, îndeosebi împotriva preconizatei înfăptuiri grabnice a reformei agrare, prevăzută în Programul de guvernare F.N.D.

În articolul *Frontul național democratic și conferința din Crimeea*⁴³ era salutată „această declarație (care) arată limpede poporului român

⁴² Apud Ștefan Lache, Gh. Țuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, p. 320 (anexe).

⁴³ „Scinteia”, 20 februarie 1945.

calea pe care trebuie să meargă... calea aceasta corespunzând în întregime propriilor dorințe, străduinței și intereselor naționale ale poporului român este aceea a nimicirii ultimelor urme ale nazismului și fascismului și a creării instituțiilor democratice după propria alegere”.

La 9 februarie 1945, dînd curs dorinței fierbinți a maselor țărănești de a trece deîndată la înfăptuirea reformei agrare, C.C. al Frontului Plugarilor, în consens cu consiliul național F.N.D. a lansat lozinca declanșării imediate a luptei pentru reformă agrară, fără a se mai aștepta încheierea lucrărilor Comisiei de studiere a reformei agrare ⁴⁴.

În condițiile în care majoritatea reacționară din guvern nu procedase decît parțial la arestarea criminalilor de război și a elementelor legionare, în urma refuzului aceleiași majorități de a trece la epurarea completă a aparatului de stat local de fostele elemente antonesciene, consiliul F.N.D. decide să se reia lupta pentru defascizarea și democratizarea de jos în sus, pe cale revoluționară, a aparatului de stat local. La Turnu Măgurele, încă în ziua de 11 februarie, are loc instalarea unui nou prefect al F.N.D., în ciuda opoziției și amenințărilor proferate în zilele următoare de însuși titularul Ministerului de Interne generalul N. Rădescu. În săptămîna următoare în numeroase județe au loc demonstrații care se încheie cu instalarea unor noi prefecți democrați. Autoritățile locale din ordinul primului ministru reacționar N. Rădescu încearcă să reprime valul luptei revoluționare. Cad victime la Caracal, Craiova ⁴⁵ și în alte localități.

După discursul cu tentă contrarevoluționară ținut de generalul N. Rădescu în sala ARO la 11 februarie 1945 și după tentativa din 20 februarie 1945 a generalului Rădescu de a înlătura din guvern o serie de reprezentanți ai F.N.D. (între care pe subsecretarul de stat de la Interne, T. Georgescu), devenise limpede că ultimele punți ale colaborării F.N.D. cu cele două partide burgheze P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu) erau de acum rupte ⁴⁶.

Încercarea de forță a generalului N. Rădescu de a reprima sîngeros, demonstrațiile din 24 februarie 1945 a dus la discreditarea completă a majorității reacționare din guvern, care de fapt pierduse controlul efectiv asupra județelor țării în care erau instalați și activau conform programului de guvernare F.N.D., ca prefecți și primari, reprezentanți ai forțelor revoluționare democratice.

În plină criză guvernamentală, F.N.D. realizează acorduri de colaborare cu gruparea P.N.Ț. Anton Alexandrescu și cu puternica grupare

⁴⁴ Pînă la data retragerii reprezentanților F.N.D. în comisie (9 februarie 1945 dimineața), P.N.Ț. (Maniu) nu prezentase încă propriul proiect și propriile propuneri de reformă agrară, ceea ce dovedea intenția cercurilor reacționare de a amîna pînă după război realizarea reformei agrare.

⁴⁵ Traian Udrea, *Date noi privind cucerirea prefecturilor Dolj și Romanați, la sfîrșitul lunii februarie 1945*, în vol. „Olteneia. Studii și comunicări”, Craiova, Muzeul Olteniei, 1974, p. 200-204.

⁴⁶ Ruptura în cadrul guvernului, se produce în urma ședinței Consiliului de Miniștri din 16 februarie 1945, în care față de amenințăările generalului N. Rădescu că va recurge la război civil, „ca în Grecia”, reprezentanții F.N.D. l-au avertizat că sînt pregătiți să facă față oricărui împrejurări.

liberală tătăresciană⁴⁷. Semnatarii memoriului universitarilor adresat lui I. Antonescu înainte de 23 August 1944 condamnă încă la 16 februarie ieșirile contrarevoluționare ale generalului N. Rădescu⁴⁸. La 26 februarie, un grup de generali și ofițeri superiori dau o declarație publică prin care se desolidarizează de acțiunile generalului N. Rădescu și-și manifestă atașamentul față de cauza democrației și progresului⁴⁹.

În 27 februarie, reprezentanții F.N.D. în guvern depun un memoriu regelui prin care denunță activitatea generalului Rădescu, cer demiterea acestuia și încredințarea misiunii formării unui nou guvern Frontului Național Democratic⁵⁰.

Incapabil să mai facă față situației, la 28 februarie 1945, sub presiunea valului de protest al maselor largi, generalul N. Rădescu își prezintă demisia.

Tentativa cercurilor palatului și a fruntașilor P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu) de a constitui un guvern de „tehnicieni” sub președinția mai întâi a prințului Barbu Știrbei, iar apoi a lui Savel Rădulescu vor eșua. În aceste împrejurări regele se vede nevoit să ofere la 3 martie 1945 sarcina de formator a unui nou cabinet de coaliție doctorului Petru Groza, dar cu un mandat condiționat (restrictiv) de a alcătui noul guvern în general în aceeași componentă ca și precedentul guvern demisionat (se subînțelegea menținerea unei majorități de departamente sub controlul P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu).

În atmosfera creată de puternicele demonstrații la care participă zilnic sute de mii de cetățeni, care cereau guvern F.N.D., dr. Petru Groza a căutat zadarnic, în zilele de 3—5 martie 1945, să ajungă la un acord cu fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. care sperau că prin refuzul partidelor lor de a-și trimite reprezentanți într-un cabinet prezidat de dr. Petru Groza vor determina factorul monarhic să-i retragă dr. P. Groza sarcina de formare a guvernului.

În cursul tratativelor, dr. Petru Groza oferise celor două partide burgheze un număr de portofolii ministeriale, majoritatea ministerelor urmînd, firește, să intre în lotul F.N.D.; fruntașii celor două partide au refuzat însă, să participe în minoritate în noul guvern⁵¹.

În aceste împrejurări, dr. Petru Groza a anunțat Palatul asupra imposibilității formării unui guvern cu reprezentanți ai P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu și a intenției de a prezenta o listă cuprinzînd membri ai organizațiilor F.N.D., ai grupării liberale Gh. Tătărescu și ai grupării P.N.Ț., Anton Alexandrescu. Inițial, regele, sfătuit de consilierii săi intimi (D. Negel și Savel Rădulescu în special) și la îndemnul lui I. Maniu și Dinu Brătianu, s-a opus.

⁴⁷ Pe larg, despre negocierile reprezentanților F.N.D. cu gruparea Anton Alexandrescu și cu Gh. Tătărescu în ședința consiliului F.N.D. din 26 februarie 1945 (Arh. C.C. al P.C.R., F. 49, dosar 9 269, *passim*).

⁴⁸ „Scinteia”, 18 februarie 1945.

⁴⁹ Ibidem, 1 martie 1945.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Informații ample asupra discuțiilor purtate de dr. Petru Groza, Mihail Ralea, Lothar Rădăceanu cu diferiți fruntași politici burghezi în vederea formării unui guvern de largă coaliție democratică se găsesc în stenograma ședinței consiliului național F.N.D. din 5 martie 1945 (Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9 269).

În fața acestei atitudini, consiliul național F.N.D. în ședința din 5 martie 1945 decide organizarea, pentru a doua zi, a unor mari demonstrații în favoarea unui guvern Groza; în cazul în care regele s-ar fi solidarizat cu cercurile reacționare în încercarea de barare a constituirii unui guvern cu majoritate muncitorească-țăărănească, s-ar fi trecut la instalarea pe cale revoluționară a guvernului cerut de mase, din necesitățile imperioase ale desfășurării în continuare a procesului transformărilor revoluționare democratice în România⁵².

Neprimind sprijinul scontat din partea cercurilor politice occidentale, pus în situația de a risca detronarea, regele se vede nevoit să accepte în cursul dimineții de 6 martie 1945 lista guvernului, propusă în numele F.N.D. și al aliaților acestuia, de către dr. Petru Groza. În după-amiaza zilei de 6 martie 1945 (la orele 19), noii membri ai guvernului depuneau jurământul în fața regelui.

În acest fel, noul guvern se instalează legal, cu avizul factorului constituțional suprem. După cum declara dr. Petru Groza în fața reprezentanților presei: „Este foarte important că pornim la drum sub auspicii fericite, voința populară a fost înregistrată de factorul constituțional”⁵³.

6 martie 1945 n-a însemnat o simplă schimbare de guvern, ci a marcat instaurarea puterii revoluționare democratice în România. Noul guvern de largă coaliție democratică va avea prin componența și orientarea sa un caracter preponderent muncitoresc-țăărănesc.

„Victoria de la 6 martie — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la a 25-a aniversare a instaurării guvernului democratic — nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă din afară; ea a fost câștigată prin lupte prin jertfe grele date de forțele revoluționare și democratice din România”⁵⁴.

L'INSTAURATION DU GOUVERNEMENT RÉVOLUTIONNAIRE- DÉMOCRATIQUE EN ROUMANIE.

RÉSUMÉ

Par suite de la victoire de l'insurrection nationale armée antifasciste et anti-impérialiste du mois d'août 1944, les forces révolutionnaires en tête avec les communistes ont obtenu des conditions propices au déroulement d'un ample et continu processus de profondes transformations révolutionnaires-démocratiques.

L'objet stratégique fondamental de la révolution démocratique-populaire consistait dans la liquidation du régime politique bourgeois au sein duquel était née et avait déployé son activité la dictature fasciste

⁵² Cu privire la atitudinea forțelor revoluționare față de monarhie în timpul crizei ce a premers formării guvernului dr. Petru Groza, vezi lucrarea lui Gh. Tuțui și Gh. I. Ioniță, *Anii tumultuoși ai luptei pentru republică*, Edit. militară, București, 1978, p. 32.

⁵³ Dr. Petru Groza, *Articole, cuvântări, interviuri. Texte alese*, Edit. politică, București, 1973, p. 220.

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte. Cuvântări, articole*, aprilie 1969 — iunie 1970, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 642.

antonescienne, dans la conquête du pouvoir politique par la classe ouvrière et ses alliés et la création d'un nouveau régime politique démocratique-populaire.

Dans les circonstances complexes de la participation de la Roumanie à la guerre antihitlérienne, de la nécessité de la mobilisation de toutes les ressources nationales à l'œuvre de refonte économique et de redressement politico-diplomatique, la conquête du pouvoir ne pouvait être réalisée que progressivement, au long de plusieurs étapes correspondant à l'évolution du rapport de force existant sur le plan intérieur et international.

Après le 23 Août 1944, l'on vit succéder au premier gouvernement d'union nationale, antifasciste, présidé par le général Sănătescu, deux autres gouvernements de coalition démocratique antifasciste (Sănătescu II et Rădescu) la majorité des portefeuilles y étant détenue par les représentants des principaux partis bourgeois.

Le refus de ces partis d'adhérer au programme de transformations révolutionnaires-démocratiques, proposé par le Parti Communiste Roumain et les autres partis et groupements réunis dans le Front National Démocratique, détermina finalement la cristallisation de deux groupements de forces politiques se situant sur des positions irréconciliables. La constitution d'un gouvernement susceptible d'agir d'une manière unitaire sur le plan du développement progressiste-démocratique de la Roumanie était devenu un impératif. La crise gouvernementale de février 1945 s'est soldée par l'écartement du dernier gouvernement à majorité bourgeoise de l'histoire du pays et l'instauration, sous la pression révolutionnaire des masses, le 6 mars 1945, premier du gouvernement révolutionnaire démocratique présidé par le dr. Petru Groza. De par sa composition et son orientation, le nouveau gouvernement avait un caractère ouvrier paysan marqué, ce qui a permis l'accomplissement successif d'une suite de réformes socio-économiques et politiques lesquelles allaient préparer la voie du passage à l'accomplissement des tâches de la révolution socialiste.

RECUNOAȘTEREA ȘI CONSOLIDAREA PE PLAN INTERNAȚIONAL A GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC CONDUS DE DR. PETRU GROZA

DE

ALEXANDRU BOLINTINEANU

1. **Considerații preliminare.** Instaurarea, la 6 martie 1945 a guvernului revoluționar-democratic dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare și țărănimea dețineau poziții precumpănitoare, a fost rezultatul luptei maselor populare, dinamizate și conduse de Partidul Comunist Român, al unirii forțelor înaintate progresiste. Guvernul odată instaurat era confruntat cu dificile și complexe sarcini, atât pe plan intern cât și pe plan internațional. Lupta împotriva forțelor reacționare interne, pentru realizarea unor transformări economice și sociale, avea să continue, cu o deosebită vigoare. Tot astfel, noul guvern era chemat să militeze, în condiții internaționale grele, pentru consolidarea poziției sale pe plan internațional și, în general, pentru îmbunătățirea situației României în viața internațională, pentru realizarea bazelor independenței și suveranității sale.

Acțiunea politică clarvăzătoare a Partidului Comunist Român, lupta clasei muncitoare, a celorlalte forțe progresiste și a maselor populare, activitatea de patriot înflăcărat a dr. Petru Groza, marcantă personalitate politică, chemat în fruntea unui *guvern adus la putere prin voința poporului* — au asigurat înlăturarea piedicilor interne și externe care stăteau în calea procesului revoluționar ce va duce la edificarea societății noi, socialiste, în țara noastră.

Fără a ne propune să schițăm aici condițiile în care s-a constituit și instaurat guvernul revoluționar-democratic, reamintim următoarea subliniere a tovarășului Nicolae Ceaușescu : „Instaurarea puterii populare, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza este rodul luptei duse de masele largi populare, sub conducerea Partidului Comunist Român. Victoria de la 6 martie 1945 nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă dinafară ; ea a fost câștigată prin luptă, prin jertfe grele, date de forțele revoluționare și democratice din România”¹. În același context, Secretarul general al partidului pune în lumină meritul Partidului Comunist Român de a fi știut să folosească împrejurările externe favorabile pentru organizarea și

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*, 5 martie 1970, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 642 — 643.

conducerea luptei maselor populare în vederea cuceririi puterii politice și transformării revoluționare a societății românești.

Încercînd o sinteză — fără a urma deci o ordine strict cronologică — a aspectelor esențiale ale luptei, după 6 martie 1945 și pînă la începutul anului 1946, pentru consolidarea poziției guvernului democrat-revoluționar pe plan internațional, și prin aceasta a poziției României înseși, pentru recunoașterea sa de către marile puteri aliante, pentru crearea cadrului noii politici externe a României, accentul va cădea aici asupra aspectelor de ordin internațional. Aceasta nu înseamnă izolarea condițiilor internaționale de cele interne, ci numai proiectarea, cu precădere, a investigației asupra celor dintîi. Dealtfel, în perioada la care ne referim, cînd țările mici și mijlocii nu aveau posibilitatea pe care o au în prezent de a se afirma activ pe arena internațională, politica marilor puteri față de aceste țări — și îndeosebi față de o țară care se smulsea din alianța cu Germania nazistă — exercita o influență deosebită asupra evoluției lor interne.

Constatăm în sfîrșit, că perioada de care ne ocupăm a fost cercetată în amănunt în lucrări recente ale istoriografiei noastre pe baza unei ample documentări, inclusiv prin utilizarea substanțială a documentelor din arhive². Cercetarea de față nu și-a propus de aceea să adauge noi piese la dosarul istoriei, ci numai să desprindă punctele nodale, cu caracter internațional, ale perioadei examinate.

2. Documente definitorii pentru statutul României. Aprecierea poziției internaționale a României în momentul instaurării guvernului revoluționar-democratic implică examinarea, în primul rînd, a Convenției de armistițiu cu U.R.S.S., S.U.A. și Anglia, semnată la 12 septembrie 1944 la Moscova. Convenția cuprindea o largă reglementare a statutului juridic internațional al României și a relațiilor ei cu cele trei mari puteri din coaliția antihitleristă, depășind astfel limitele unei convenții de armistițiu propriu-zise, conținînd unele clauze caracteristice unui tratat de pace³.

O analiză a Convenției de armistițiu, fie ea cît de sumară⁴, învederează considerarea României ca pe un stat inamic învins, nu ca pe o țară care a ieșit din războiul hitlerist prin voința sa proprie, nu în urma unei înfrîngerii sau capitulări. Faptul că armata română se angajase, alături de Națiunile Unite, în războiul împotriva Germaniei și Ungariei „cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României” — consemnat în primul articol al Convenției⁵ — ar fi trebuit să-i confere un statut de cobeligerant. Or, cu toate eforturile delegației române care a negociat Convenția de armistițiu, acest statut a fost refuzat României.

Tratamentul de țară învinsă aplicat României se reflectă atît în clauzele armistițiului prin care s-au stabilit obligații cu caracter militar și economic (despăgubirile) deosebit de împovărătoare, ca și în clauzele cu caracter administrativ. Acestea, deși nu instituiau un statut de ocupație,

² Vezi, de exemplu, Șt. Lache, Gh. Țuțu, *România și Conferința de pace de la Paris din 1946*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978; Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944-1947*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979.

³ Vezi Șt. Lache, Gh. Țuțu, *op. cit.*, p. 103.

⁴ Pentru o analiză amănunțită a se vedea îndeosebi Șt. Lache, Gh. Țuțu, *op. cit.*, p. 101-116; Ion Enescu, *op. cit.*, p. 61-78.

⁵ Vezi textul Convenției în Șt. Lache, Gh. Țuțu, *op. cit.*, Anexe, p. 315-322.

limitau capacitatea de acțiune a României pe plan internațional. Astfel, corespondența telegrafică, poștală și cifrată, precum și comunicațiile cu oficiile diplomatice și consulare existente în România erau dirijate, potrivit modului stabilit de Înalțul Comandament aliat (sovietic) ⁶.

O prevedere importantă a Convenției de armistițiu, corespunzătoare intereselor naționale ale României a recunoscut nulitatea hotărârilor arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania de nord-vest. Restituirea acestui teritoriu României era însă pusă „sub condiția confirmării prin Tratatul de pace”, precizare inutilă, la care s-au opus negociatorii români, întrucât din momentul în care se recunoștea nevalabilitatea dictatului de la Viena, situația de provizorat nu era justificată ⁷.

Pentru reglementarea și controlul executării condițiilor de armistițiu, Convenția institua o Comisie aliată de control cu sediul la București. Comisia urma să-și desfășoare activitatea potrivit directivelor și ordinelor Înalțului Comandament aliat, în numele puterilor aliate, până la încheierea tratatului de pace. Guvernul român și organele sale urmau să îndeplinească toate instrucțiunile acestei Comisii.

Un alt document definitoriu pentru contextul internațional în care puterea a fost preluată de guvernul revoluționar-democratic îl constituie „Declarația asupra Europei eliberate” adoptată la 11 februarie 1945 de Conferința de la Ialta a conducătorilor U.R.S.S., S.U.A. și Angliei. Potrivit Declarației, „stabilirea ordinii în Europa și reconstrucția economiei naționale trebuie să fie realizată prin mijloace care să permită popoarelor eliberate să lichideze ultimele vestigii ale nazismului și fascismului și să stabilească instituții democratice alese de ele. Acestea corespund principiilor Cartei Atlantice ⁸ dreptul tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernământ în care doresc să trăiască — restaurarea drepturilor suverane și de autoguvernare în profitul popoarelor care au fost private de aceste drepturi prin acte de agresiune” ⁹. În acest spirit, cele trei guverne au convenit ca vor colabora în sprijinirea popoarelor oricărui stat eliberat al Europei sau ale oricărui stat european fost satelit al Axei de fiecare dată când ele vor crede că situația o impune în scopul de a crea, printre altele, organe provizorii de guvernare, care să reprezinte în mod larg toate forțele democratice ale populației ¹⁰.

Declarația de la Ialta privitoare la Europa eliberată este semnificativă pentru pozițiile adoptate de cele trei mari puteri ale coaliției anti-hitleriste față de guvernul dr. Petru Groza. Recunoașterea dreptului de a-și alege forma de guvernământ la care face trimitere declarația ar fi trebuit să excludă orice opoziție din partea puterilor occidentale față de acest guvern. Dar expresiile „instituții democratice”, „organe provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor forțelor democratice” au fost inter-

⁶ Anexa la art. 16 din Convenție. Art. 16 prevedea: „Tipărirea, importul și răspîndirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor de T.F.F., Poștă, Telegraf și Telefon vor fi executate în acord cu Înalțul comandament aliat (sovietic)”.

⁷ Ion Enescu, *op. cit.*, p. 70.

⁸ Carta Atlanticului semnată de W. Churchill și F. Roosevelt la 14 august 1941 a fost confirmată de Declarația Națiunilor Unite din 1 ianuarie 1942, purtînd semnăturile Angliei, S.U.A., U.R.S.S. și a încă 23 de state din toate continentele.

⁹ Vezi textul Declarației în Șt. Lache și Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 320.

¹⁰ *Ibidem*.

pretate de S.U.A. și Anglia ca vizînd menținerea democrației de tip burghiez, singura pe care în fond o recunoșteau. Ca „forțe democratice” erau considerate partidele „istorice”, deși acestea — cum procedase și P.N.T. în trecut — recurgeau la elemente fasciste, așa cum a dovedit-o și activitatea lor complotistă, antistatală, inițiată imediat după 6 martie, cu sprijinul mișcării legionare ¹¹.

Evident, o asemenea interpretare era dictată de dorința S.U.A. și Angliei de a sprijini clasele exploatatoare din România ¹², pentru menținerea rînduielilor burgheze, care să asigure în continuare, interesele monopolurilor americane și engleze în țara noastră ¹³.

Trebuie avut de asemenea în vedere că guvernele S.U.A. și Angliei au adoptat o poziție ostilă față de instaurarea guvernului revoluționar-democrat din România și în contextul unor interese economice și politice mai largi în legătură cu regimurile politice ale țărilor din sud-estul Europei, al confruntării lor în această problemă cu Uniunea Sovietică, care și-a manifestat dintr-un început atitudinea sa pozitivă față de eforturile de democratizare a vieții politice din aceste țări, de voința popoarelor de a-și alege forma de guvernămînt corespunzătoare aspirațiilor lor.

3. Coordonate generale, obiective și primele acțiuni de politică externă ale guvernului dr. Petru Groza. În cadrul procesului de transformări revoluționare a întregii vieți economice, politice și sociale, instaurarea puterii revoluționar-democratice a marcat firește și o schimbare fundamentală a politicii externe românești, imprimarea acestei politici a unor noi orientări imediate și de perspectivă, promovarea unei politici internaționale calitativ diferită de cea din trecut, înfeudată intereselor capitalului străin. Noua politică corespunde aspirațiilor poporului român și urmărește apărarea intereselor sale, realizarea unei reale și depline independențe a țării. Instaurarea puterii revoluționar-democratice a constituit astfel începutul unei etape noi în lupta pentru scoaterea „definitivă a țării de sub orice dominație imperialistă, a pus bazele dezvoltării libere și independente a României, ale consolidării independenței naționale, ale manifestării suverane a patriei noastre atît pe plan intern cît și internațional” ¹⁴. *România liberă, independentă și democratică*, iată țelul urmărit, în vederea realizării căruia era necesară mobilizarea tuturor energiilor ¹⁵.

¹¹ Vezi pentru detalii, M. Fătu, *Sfîrșit fără glorie*, Edit. științifică, București, 1972, p. 236, 254, 273.

¹² Sînt relevante în această privință, observațiile unui profesor universitar american, în sensul că guvernării americani și englezi „nu puteau admite ca gentlemanii lustruiți și rafinați, care stăpîneau moșile și casele ... să-și piardă rangul și averea ...” (D. F. Fleming, *The Cold War and its Origins. 1917 - 1960*, George Allen and Unwin LTD, Londra, 1961, p. 259, citat după *România în anii revoluției democrat populare, 1944 - 1947*, coordonator dr. Gh. Zaharia, Edit. politică, București, 1971, p. 134).

¹³ Într-un instructaj al Departamentului de stat referitor la relațiile dintre S.U.A. și U.R.S.S. care figura printre materialele pregătitoare ale Conferinței de la Potsdam, problema apărării intereselor economice ale Statelor Unite ale Americii în țările Europei de est erau menționate *expressis verbis*. De asemenea, într-o notă a secretarului de stat adresată reprezentanților S.U.A. din Bulgaria, Ungaria și România se precizau diferitele domenii industriale în care trusturile americane aveau interese. Vezi *Foreign Relations of the United States; Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945*, p. 420 - 426 (culegere citată de Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 157).

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 637.

¹⁵ Vezi dr. Petru Groza, *Reconstrucția României. Discursuri politice, conferințe și interviuri 1944 - 1946*, București, 1946, p. 149.

Este, totodată, afirmată o altă trăsătură care devine și ea o constantă a politicii externe românești : promovarea unei largi colaborări și prietenii cu țările vecine, cu celelalte țări, în variate domenii, dorința de participare la „opera de organizare pașnică a lumii de miine”¹⁶. Este semnificativă, totodată, precizarea poziției României față de orientările politicii marilor puteri și raporturile dintre ele. În acest sens, primul ministru dr. Petru Groza a arătat că „vrem să asigurăm statului român o certitudine ferită de jocul capricios al politicii internaționale, în care popoarele mici riscă să fie atrase și sfărâmate”, subliniind totodată că guvernul susține „din toate puterile statornicirea între marile puteri biruitoare a unor raporturi de strînsă colaborare pașnică...”¹⁷.

O semnificație majoră a avut-o în același context sintetizarea în Raportul politic al C.C. al P.C.R. la Conferința Națională a C.C. al P.C.R. din 16—21 octombrie 1945 a poziției partidului, față de evoluția situației internaționale, în următoarele patru puncte : a) nu o politică de „echilibru al forțelor”, nu o împărțire a lumii în „blocuri”, ci una de înțelegere și colaborare între popoare și între state ; b) lichidarea tuturor rămășițelor fasciste și izolarea cercurilor reacționare care încearcă să tulbure pacea lumii ; c) instaurarea în fiecare țară a unei democrații consecvente ; d) respectarea voinței fiecărui popor de a-și făuri singur regimul său social, respectarea independenței naționale și neamestecul în treburile interne ale altor popoare¹⁸.

Printre obiectivele noului guvern figurau, pe primul plan, dezvoltarea relațiilor româno-sovietice, intensificarea colaborării și adîncirea raporturilor de prietenie cu marele stat vecin — Uniunea Sovietică — care erau de mare însemnătate pentru consolidarea poziției internaționale a României. Noul guvern condus de dr. Petru Groza își propunea totodată restabilirea relațiilor diplomatice cu cele trei mari puteri aliante, în scopul de a-și asigura un statut internațional corespunzător, de a dobîndi drepturi egale în concertul națiunilor libere și în general dezvoltarea relațiilor sale tradiționale cu țările vecine și cu celelalte țări. Aceste obiective au fost sintetizate de dr. Petru Groza : colaborare integrală cu toate popoarele vecine și consolidarea păcii în această parte a lumii, contribuind „la organizarea păcii generale printr-o astfel de atitudine fermă, lămurind în același timp pe cei care mai sînt dornici de a reactiva vechea practică politică și diplomatică”¹⁹.

În esență eforturile noului guvern se concentrău atît pe plan intern cit și pe plan extern pentru refacerea economică și politică a României, pentru consolidarea situației sale interne și internaționale, în condițiile în care țara noastră își aducea contribuția sa substanțială la înfrîngerea Germaniei naziste și executa cu scrupulozitate prevederile convenției de armistițiu. „Noi sîntem un guvern de refacere a țării ; sîntem un guvern care trebuie să construiască și vom construi o adevărată Românie demo-

¹⁶ Telegramele adresate de dr. Petru Groza președintelui S.U.A. F. Roosevelt și premierului britanic W. Churchill, „Scînteia” nr. 164 din 11 martie 1945.

¹⁷ Dr. Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri. Texte alese*, Edit. politică, București, 1973, p. 240.

¹⁸ „Scînteia”, nr. 366 din 31 octombrie 1945.

¹⁹ Dr. Petru Groza, *op. cit.*, p. 411 — 415.

cratică, liberă și independentă” declara dr. Petru Groza cu prilejul primei aniversări a zilei de 6 martie 1945²⁰.

Un prim și important succes în această direcție l-a constituit restabilirea administrației românești asupra celor unsprezece județe din Transilvania de nord-vest, aflate sub controlul administrației militare sovietice după eliberarea lor. Acordul intervenit în acest sens cu guvernul sovietic la 13 martie 1945, în urma schimbului de telegrame între dr. Petru Groza și I.V. Stalin, realiza prevederile Convenției de armistițiu, care declarau neavenit dictatul de la Viena și a întărit poziția României la încheierea în 1946 a tratatului de pace²¹.

Totodată, noul guvern, acționând în vederea reconstrucției economice a țării, acționează pentru stabilirea și dezvoltarea unor schimburi comerciale, în condițiile în care relațiile economice cu alte țări erau foarte reduse²², încheind la 8 mai 1945, acorduri economice cu Uniunea Sovietică și unele aranjamente cu Bulgaria și Turcia, iar în iulie 1945 cu Franța, Polonia și Ungaria. Este de reținut faptul că aceste acorduri afirmau dreptul României de a încheia tratate internaționale, care este dreptul unui stat suveran, deși situația sa internațională nu era reglementată, iar, după cum vom vedea mai jos, marile puteri occidentale acționau pentru răsturnarea guvernului revoluționar democratic pe diferite căi, inclusiv prin încercarea de a izola România pe plan internațional²³.

4. Acțiuni ale guvernelor marilor puteri occidentale în sprijinirea încercărilor forțelor reacționare interne de a răsturna guvernul revoluționar democratic; contestarea legitimității acestui guvern și tergiversarea de a-l recunoaște. Imediat după instaurarea noului guvern, P.N.Ț. și P.N.L. au inițiat o campanie furibundă împotriva acestuia, pentru a-l înlătura. În acest scop au apelat la mijloacele de luptă, de la cele politice la cele violente, până la încercări de răsturnare, pe cale armată, a puterii revoluționar democratice, și au antrenat toate forțele vechiului regim, de la rege până la elemente profasciste și prohitleriste²⁴. Un loc important printre aceste mijloace l-a ocupat și recurgerea la sprijinul extern al cercurilor imperialiste, occidentale pe care mizau, bizuindu-se și pe o intervenție directă a lor în treburile interne ale României²⁵.

În acest cadru, P.N.Ț. și P.N.L. au început imediat după 6 martie 1945 să lanseze apeluri către guvernele S.U.A. și Angliei, în care afirmau că instaurarea noului guvern nu ar exprima voința poporului și ar fi contrară principiilor democratice proclamate de guvernele Națiunilor Unite²⁶; ele au elaborat planurile de sabotare a economiei naționale sub

²⁰ *Ibidem*, p. 350.

²¹ Vezi și I. Enescu, *op. cit.*, p. 98 – 99.

²² La începutul anului 1945, România avea relații comerciale numai cu Turcia, Elveția, Suedia, Franța, Bulgaria, volumul de schimburi fiind cu totul nesatisfăcător (vezi *Partidul Comunist Român – conducătorul revoluției democrat populare (1944–1947)*, „Anale de istorie”, 1972, nr. 2, p. 110).

²³ Vezi pentru detalii cu privire la aceste acorduri și împrejurările încheierii lor Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 160 – 162 și 177.

²⁴ Vezi M. Fătu, *op. cit.*, p. 223, care urmărește în amănunt acțiunile interne desfășurate de P.N.Ț. și P.N.L. pentru răsturnarea guvernului de la 6 martie (*op. cit.*, p. 224 – 282).

²⁵ I. Enescu, *op. cit.*, p. 104.

²⁶ *Ibidem*, p. 103 – 104.

oblăduirea cercurilor imperialiste²⁷. Aceste partide au atras misiunile anglo-americane la acțiunile lor complotiste din vara anului 1945, urmărind determinarea unei intervenții directe a S.U.A. și Angliei în afacerile interne ale țării²⁸.

Vizînd răsturnarea guvernului revoluționar-democratic S.U.A. și Anglia au recurs la o gamă variată de acțiuni diplomatice: notificarea intenției de a nu recunoaște noul guvern, deoarece n-ar fi fost constituit în concordanță cu principiile declarației de la Ialta²⁹; cereri pentru convocarea unor întruniri ale reprezentanților guvernelor S.U.A., U.R.S.S. și Angliei care să examineze situația din România și să elaboreze în comun o politică de aplicare a principiilor declarației³⁰. Punctul culminant al acestor acțiuni l-a constituit determinarea regelui Mihai de a provoca o criză de guvern, de a impune demisia guvernului revoluționar democratic³¹.

Principalul instrument folosit de cercurile imperialiste în uneltirile lor comune cu forțele reacționare din țară încercînd să răstoarne guvernul dr. Petru Groza, a fost tergiversarea restabilirii de relații diplomatice cu noul guvern. O asemenea politică, la care au recurs nu odată guvernele unor state capitaliste în cadrul „războiului rece”, împotriva unor țări socialiste, urmărea, în cazul de față, să îngreuneze situația internațională a României, să împiedice restabilirea relațiilor ei diplomatice și cu alte state, și îndeosebi negocierea și semnarea tratatului de pace. Prin aceste pre-iuni politice, guvernele S.U.A. și Angliei încercau să determine înlocuirea guvernului democrat revoluționar cu un guvern care să le apere interesele, să frîneze transformările revoluționare din țara noastră ce afectau pozițiile economice și politice ale puterilor occidentale în sud-estul Europei.

Refuzul de a restabili relații diplomatice cu România nu avea nici un temei juridic.

Problema recunoașterii guvernelor s-a pus, în general, în practica internațională în cazul cînd acestea ajung la putere pe alte căi decît cele

²⁷ La puțină vreme după 6 martie 1945, la clubul marii finanțe din Calea Victoriei, s-a organizat o masă la care erau prezenți marii capitaliști din România, iar din partea americană Melbourne. Acesta a formulat în linii mari un plan de acțiune împotriva guvernului democratic, care includea și sabotajul producției și circulației mărfurilor (M. Fătu, *op. cit.*, p. 236).

²⁸ *Ibidem*, p. 259.

²⁹ M. Fătu, *op. cit.*, p. 231.

³⁰ Asemenea întruniri au fost cerute în mai multe rînduri în note adresate Uniunii Sovietice de către S.U.A. și Anglia. În nota din 14 martie 1945 se menționa că scopul convocării era de a se conveni asupra unei politici și metode de „ajutorare a românilor în rezolvarea problemelor politice imediate” (*Correspondența Președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președinții Statelor Unite și primii miniștri ai Marii Britanii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 295, 363); Note privind convocarea reprezentanților celor trei puteri spre a discuta „problema României” au mai fost făcute la sfîrșitul lunii martie (*ibidem*, p. 345) și la 7 iunie 1945 (*ibidem*, p. 291).

³¹ În urma notelor din august 1945 ale guvernului american și englez prin care se afirma că nu vor recunoaște guvernul român și nu vor semna tratatul de pace cu acesta, regele, la 20 august 1945, invocînd dificultățile astfel ridicate, insistă prin metode oculte, asupra demisiei guvernului dr. Petru Groza. În urma eșecului acestei încercări, regele Mihai recurge la „greva regală” care a durat pînă la începutul anului 1946 (vezi pentru detalii, I. Enescu, *op. cit.*, p. 131 — 135).

prevăzute în constituție ³². Dar în cazul guvernului de la 6 martie problema neconstituționalității sale nu se punea. Guvernul a fost instaurat pe cale constituțională obținând sancțiunea legală din partea regelui, singura investitură necesară în condițiile actului constituțional din 31 august 1944. În acest sens a acționat de altfel Partidul Comunist Român și celelalte partide și organizații din Frontul Național Democrat, în scopul de a lărgi coaliția politică în jurul P.C.R. și de a obține recunoașterea noului guvern de către puterile occidentale ³³.

De aceea, sub singurul aspect relevant din punct de vedere al dreptului internațional, se pune întrebarea dacă ne aflăm sau nu în fața unei probleme de recunoaștere. Recunoașterea statelor și guvernelor este în general confundată în limbaj diplomatic cu stabilirea sau menținerea relațiilor diplomatice ³⁴. Din momentul în care guvernul de la 6 martie 1945 avea un caracter constituțional era vorba în fond de restabilirea relațiilor diplomatice cu România, care fuseseră rupte ca urmare a intrării acesteia în războiul hitlerist. Este semnificativ în acest sens conținutul comunicării făcute la 6 august 1945 de guvernul sovietic prin care acesta arăta că a luat hotărîrea de a restabili relațiile diplomatice cu România „ținînd seama de participarea activă a României începînd de la 23 August 1944 în lupta de partea Aliaților în contra Germaniei hitleriste, precum și de îndeplinirea loială de către România a obligațiunilor luate prin Convenția de armistițiu” ³⁵.

Astfel puterile occidentale au apelat fără nici un temei juridic la instituția recunoașterii guvernelor ca să poată invoca „criterii” pentru recunoașterea unui guvern ajuns la putere pe căi neconstituționale, precum „legitimitatea democratică” ³⁶ și „independența” ³⁷ folosite deseori în practica lor, în scopuri de presiuni și amestec în treburile interne, după cum le dictau interesele. Aceasta le dădea prilejul de a afirma în mod calomnios că guvernul de la 6 Martie nu ar fi fost „reprezentativ” ³⁸ sau că „a fost impus din afară” ³⁹. Fără a mai discuta, în cadrul articolului de față, problema dacă asemenea criterii sînt sau nu în general admise de dreptul internațional ⁴⁰ subliniem totala contradicție cu realitatea a aserțiunilor privind lipsa de legitimitate democratică și independență.

³² Vezi, de pildă, Gh. Moca, *Dreptul internațional public*, vol. I, Tipografia Universității din București, București, 1977, p. 250; Joe Verhoeven, *La reconnaissance internationale dans la pratique contemporaine*, Editions A. Pedone, Paris, 1975, p. 85-86.

³³ Vezi V. Liveanu, *Problema Constituției României (23 August 1944 - 30 Decembrie 1947)*, „Revista de Istorie”, tom. 32 (nr. 8), 1979, p. 1474.

³⁴ Vezi Joe Verhoeven, *op. cit.*, p. 362 și urm.

³⁵ „Scînteia” nr. 295 din 8 august 1945.

³⁶ J. Verhoeven, *op. cit.*, p. 100; H. Blix, *Contemporary Aspects of Recognition*, „Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye”, 1970, II, vol. 130, p. 613.

³⁷ H. Blix, *op. cit.*, p. 643.

³⁸ La caracterul „nereprezentativ” al guvernului s-au referit, de exemplu, nota S.U.A. înmînată la 17 august 1945 Ministerului Afacerilor Externe al României și declarațiile din aceeași perioadă președintelui S.U.A., H. Truman, și ale ministrului afacerilor externe al Angliei, E. Bevin (I. Enescu, *op. cit.*, p. 130-131).

³⁹ Declarație publică făcută în august 1945 de H. Truman (*ibidem*, p. 148).

⁴⁰ S-a arătat astfel că pentru recunoașterea unui guvern „neconstituțional” singurul criteriu este „efectivitatea”, adică exercitarea efectivă a competenței sale asupra teritoriului țării (Alfred Verdross, Bruno Simma, *Universelles Völkerrecht, Theorie und Praxis*, Dunker und Humblot, Berlin, 1976, p. 418).

Guvernul revoluționar-democratic dr. Petru Groza a constituit expresia voinței maselor populare, a fost un guvern de largă concentrare democratică, reprezentând toate clasele și păturile populației. „Noi sintem aici din voința voastră. Noi sintem aici executori ai hotărîrilor voastre, ai voinței populare, ai poporului muncitor” declara pe drept cuvînt dr. Petru Groza la 25 iunie 1945 ⁴¹.

Dealtfel, însăși trecerea în revistă a principalelor momente ale campaniei internaționale împotriva guvernului revoluționar-democratic dezlanțuite de cercurile imperialiste, pe cale diplomatică, prin declarații ale oamenilor politici, prin presă, demonstrează caracterul ei calomnios, mobilurile ei în totală contradicție nu numai cu interesele poporului român ci și ale instaurării păcii și colaborării pe continentul european. Eșecul acestei campanii este încă o dovadă grăitoare că voința și hotărîrea popoarelor pot înfrînge încercările de a impune din afară rînduiri politice incompatibile cu opțiunile lor fundamentale.

Imediat după 6 martie 1945, guvernele S.U.A. și Angliei și-au manifestat dezaprobarea față de noul guvern prin propunerile la care ne-am referit de a convoca o conferință a reprezentanților lor și ai U.R.S.S. care să examineze situația politică din România ⁴². În urma respingerii acestei propuneri, ca și a altora similare, guvernele Puterilor occidentale adoptă o atitudine de expectativă. Mesajele adresate de președintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. I.V. Stalin, la 27 mai 1945 premierului britanic W. Churchill și președintelui S.U.A. H. Truman prin care anunța ca guvernul sovietic consideră oportun să restabilească relații diplomatice cu guvernele român și bulgar au provocat o reacție negativă din partea acestor guverne. Față de atitudinea de tergiversare a guvernelor american și englez, Uniunea Sovietică nu a trecut la o restabilire unilaterală a relațiilor diplomatice cu România, înainte de Conferința de la Potsdam care s-a întrunit la 17 iulie 1945.

În noile condiții create prin victoria asupra Germaniei hitleriste și încetarea războiului în Europa la 9 mai 1945, preocuparea încheierii tratatelor de pace cu statele foste aliate ale Germaniei hitleriste s-a reflectat și în hotărîrea de a se restabili relațiile diplomatice cu România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda încă înainte de încheierea păcii, lăsîndu-se la aprecierea fiecărui guvern adoptarea unei hotărîri în această privință. Dar comunicatul Conferinței a conținut o formulare care a permis S.U.A. și Angliei să o folosească în continuare împotriva guvernelor democrate din România, Bulgaria și Ungaria în sensul că tratatele de pace trebuiau încheiate cu guverne democrate recunoscute și care să se bucure de sprijinul celor trei mari puteri aliate pentru primirea lor în Organizația Națiunilor Unite.

Imediat după încheierea Conferinței de la Potsdam (2 august 1945), Uniunea Sovietică a hotărît — la 6 august 1945 restabilirea relațiilor diplomatice cu România ⁴³. Acest act al uneia din principalele puteri ale

⁴¹ Dr. Petru Groza, *op. cit.*, p. 258.

⁴² Pentru detalii în legătură cu evoluția poziției marilor puteri aliate ale coaliției anti-hitleriste în privința restabilirii relațiilor diplomatice cu România vezi deosebi I. Enescu, *op. cit.*, p. 110 165.

⁴³ „Scînteia” nr. 295 din 8 august 1945.

coalitiei antihitleriste și parte la Convenția de armistițiu cu România au obligat S.U.A. și Marea Britanie să renunțe la încercările de amestec direct în treburile interne ale țării noastre. Continuând însă să sprijine activ cercurile reacționare interne și externe în acțiunile lor vizînd înlăturarea guvernului democratic din România și restabilirea vechilor rînduiri burghezo-moșierești, cercurile dominante anglo-americane au continuat să tergiverseze luarea unor hotărîri de reluare a relațiilor diplomatice cu guvernul democrat din țara noastră.

Convocarea Conferinței miniștrilor afacerilor externe ai celor trei mari puteri (Londra 11 septembrie — 2 octombrie 1945) a constituit un nou prilej pentru cercurile imperialiste din S.U.A. și Anglia de a-și întei campania calomnioasă împotriva guvernului revoluționar democratic, repetînd amenințarea că nu vor încheia un tratat de pace cu acest guvern, împotriva căreia guvernul sovietic a luat o atitudine fermă de respingere prin ministrul afacerilor externe V.M. Molotov ⁴⁴. În același timp în presa din S.U.A. și Anglia se fac auzite tot mai multe voci împotriva politicii anglo-americane de denigrare a guvernului dr. Petru Groza ⁴⁵.

Guvernele puterilor occidentale continuă să-și manifeste atitudinea lor de ostilitate față de guvernul dr. Petru Groza. Cu prilejul examinării proiectului de tratat de pace cu România, miniștrii de externe ai S.U.A. și Angliei au cerut reorganizarea acestui guvern și formarea unui guvern provizoriu „reprezentativ” care să fie acceptat și de cercurile dominante din S.U.A. și Anglia. Ca urmare a refuzului reprezentantului sovietic de a accepta reorganizarea guvernului român, miniștrii afacerilor externe ai S.U.A. și Angliei și-au reiterat vechea lor poziție.

Problema reorganizării guvernului român a fost reluată de reprezentanți americani și englezi la Conferința de la Moscova a miniștrilor afacerilor externe ai celor trei mari puteri care și-a început lucrările la 16 decembrie 1945 și le-a încheiat la 26 decembrie 1945. În cele din urmă s-a ajuns la un acord potrivit căruia cele trei guverne au recomandat regelui să includă în guvernul român un reprezentant al Partidului Național Țărănesc și al Partidului Național Liberal.

Acest acord marchează eșecul încercărilor cercurilor dominante din S.U.A. și Anglia de a răsturna guvernul revoluționar democrat, renunțarea la politica lor de „nerecunoaștere” a acestuia și a însemnat o puternică lovitură adusă reacțiunii interne. După completarea, la 7 ianuarie 1946, a guvernului dr. Petru Groza cu un reprezentant al P.N.Ț. (Maniu) și alul al P.N.L. (Brătianu), la 5 februarie 1946, guvernele S.U.A. și Angliei au comunicat că sînt gata să restabilească relațiile diplomatice cu guvernul român.

Restabilirea relațiilor diplomatice cu România de către cele trei mari puteri aliate a reprezentat un succes important al țării noastre în lupta pentru apărarea independenței și suveranității sale, pentru afirmarea ei în relațiile internaționale ⁴⁶, succes datorat luptei maselor muncitoare din România conduse de Partidul Comunist Român pentru apărarea

⁴⁴ „Scinteia” nr. 332 din 21 septembrie 1945.

⁴⁵ M. Fătu, 1946 — *din istoria politică a României contemporane*, Edit. politică, București, 1968, p. 22.

⁴⁶ Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 205.

și consolidarea primelor cuceriri democratice după revoluția de eliberare națională și socială, a dorinței lor nestrămutate de a asigura dezvoltarea liberă și independentă a poporului român.

5. **Semnificația instaurării guvernului revoluționar-democratic dr. Petru Groza pentru politica externă a României.** După cum a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu : „... instaurarea, prin lupta maselor populare conduse de partid, a primului guvern cu adevărat democratic din istoria modernă a României — guvernul prezidat de dr. Petru Groza — care reprezenta forțele politice și sociale cele mai înaintate ale societății noastre din acea vreme și în cadrul căruia clasa muncitoare și țărănimea aveau rolul precumpănitor... a însemnat un moment de cotitură în desfășurarea procesului revoluționar din patria noastră, deschizând calea înlăturării pentru totdeauna de la conducerea țării a claselor exploatare și instaurării depline a puterii poporului, a unor profunde transformări cu caracter democratic, a înfăptuirii victorioase a revoluției socialiste și trecerii la construirea socialismului în România”⁴⁷.

În lumina legăturii dialectice dintre politica internă și externă a statelor, 6 martie 1945 a inaugurat o activitate internațională nouă în istoria țării noastre. Spre deosebire de politica externă din trecut, pusă în serviciul claselor exploatare din țara noastră, noua politică este dedicată intereselor poporului, eliberării sale de sub orice dependență sau dominație străină și urmărește scopul de a deschide drumul pentru afirmarea liberă și independentă a poporului român în concertul națiunilor, pentru participarea activă a țării noastre la viața internațională.

Până la sfârșitul anului 1945, și în condițiile internaționale existente, politica externă a noului guvern s-a concentrat în jurul reluării relațiilor diplomatice, comerciale și culturale cu U.R.S.S., S.U.A. și Anglia și cu alte state, în primul rând relații de colaborare cu țările vecine și îndeosebi cu Uniunea Sovietică, al pregătirilor pentru încheierea tratatului de pace cu țara noastră.

Pe primul plan al politicii externe a României s-a situat dintr-un început dezvoltarea relațiilor cu Uniunea Sovietică și celelalte țări din Europa, în care se produceau transformări revoluționare, pe baza comunității scopurilor lor economice, sociale și politice. În același timp, o dată cu încetarea izolării internaționale a României și restabilirii relațiilor cu S.U.A. și Anglia s-au putut dezvolta și raporturi cu alte țări. Înainte de aceasta au fost reluate schimburi economice mai ales cu statele vecine⁴⁸.

Un prim pas în direcția reluării relațiilor cu țările vecine l-a constituit sosirea în București a reprezentantului politic al guvernului cehoslovac, la 26 mai 1945, după ce, la 24 ianuarie 1945 a fost înființată reprezentanța Comitetului Național de Eliberare a Iugoslaviei. La 1 octombrie 1945 România și Cehoslovacia au ridicat relațiile lor diplomatice la nivel de legăție. Relațiile diplomatice dintre România și Bulgaria nu au fost întrerupte. În ceea ce privește relațiile cu Polonia, guvernul român a luat inițiativa, la 20 august 1945, prin Comisia Aliată de Control, a

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la solemnitatea dezvelirii monumentului dr. Petru Groza — 6 martie 1971 în România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 5, Edit. politică, București, 1971, p. 689 — 690.

⁴⁸ Vezi pentru detalii I. Enescu, *op. cit.*, p. 169 și urm.

restabilirii relațiilor diplomatice. Guvernul polonez a comunicat, la 18 septembrie 1945, acordul său iar la 11 noiembrie al aceluiași an relațiile dintre România și Polonia au fost ridicate la nivel de ambasadă ⁴⁹.

În ceea ce privește relațiile economice ale României, scopul urmărit era dublu: pe de o parte, utilizarea acestor relații pentru refacerea și dezvoltarea țării și pe de altă parte, asigurarea prezenței tot mai active a României în circuitul mondial al valorilor materiale și spirituale ⁵⁰. Concepția asupra comerțului exterior al țării noastre și asupra finalităților sale a fost astfel formulată în Raportul Comitetului Central la Conferința Națională a P.C.R., subliniindu-se că „prin exportul produselor muncii noastre și importarea bunurilor de care avem nevoie, noi nu vom face un simplu comerț, ci vom contribui la schimburile necesare refacerii economiei și a altor popoare care au suferit de pe urma războiului hitlest de cîmpire” ⁵¹. La aceeași Conferință s-a subliniat că Partidul Comunist aprecia comerțul exterior drept o parte componentă în sistemul general de reglementare a economiei țării ⁵². Guvernul român a învederat totodată că înțelege colaborarea internațională în domeniul economic în cadrul strict al unor relații care să nu afecteze independența și suveranitatea țării: „România înțelege să-și păstreze o autonomie completă în ceea ce privește politica sa economică, spre a putea utiliza în modul cel mai potrivit intereselor generale ale țării resursele limitate ce-i rămîn” ⁵³.

În aceste coordonate, în perioada analizată a fost încheiat, la 8 martie 1945, acordul comercial între România și Uniunea Sovietică pe o perioadă de cinci ani, precum și alte acorduri economice, prin care țara noastră și-a asigurat reluarea activității într-o serie de ramuri principale ale economiei. La aceste acorduri s-au adăugat înțelegerile încheiate de delegația guvernamentală română condusă de dr. Petru Groza cu guvernul sovietic, în timpul vizitei sale la Moscova între 4—13 septembrie 1945 ⁵⁴. Pînă la sfîrșitul anului 1945, România a încheiat acorduri comerciale cu următoarele state: cu Polonia la 7 iulie 1945; cu Bulgaria la 12 octombrie 1945; cu Cehoslovacia la 9 noiembrie 1945 și cu Iugoslavia la 15 decembrie 1945.

Prin încheierea acestor acorduri, prin eforturile de dezvoltare a relațiilor economice, deocamdată cu țările vecine, România înțelegea să folosească avantajele colaborării economice cu alte țări în vederea refacerii economiei distruse de război și totodată ca un mijloc pentru întărirea prieteniei cu țările vecine.

Analiza aspectelor externe ale activității guvernului revoluționar-democratic prezidat de dr. Petru Groza învederează modul în care, strîns legată de lupta maselor populare pe plan intern pentru prefaceri revoluționare, împotriva forțelor reacțiunii, această activitate a avut un caracter

⁴⁹ Cristian Popișteanu, *Cronologie politico-diplomatică românească 1914—1974*, I-dit. politică, București, 1976, p. 85.

⁵⁰ *România în anii revoluției democrat-populare 1944—1947*, p. 224.

⁵¹ „Scînteia” nr. 368 din 2 noiembrie 1945.

⁵² *România în anii revoluției democrat-populare 1944—1947*, p. 221.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Veri „Scînteia” nr. 327 din 15 septembrie 1945.

deosebit de rodnic, în condiții internaționale grele pentru România. Întreagă această activitate era conjugată cu eforturile întregului popor, în scopul participării armatei române la războiul antihitlerist, îndeplinirii scrupuloase a prevederilor Convenției de armistițiu, refacerii unei economii distruse de război.

Succesele remarcabile obținute sînt rezultatul îmbinării într-o strînsă unire a forțelor progresiste sub conducerea Partidului Comunist Român. În acest context se cuvine să evidențiem activitatea eminentului om politic și de stat, patriotului și militantului progresist — dr. Petru Groza. După cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Este cunoscut rolul important pe care dr. Petru Groza l-a jucat, de-a lungul multor decenii, în viața politică a României, atît în anii dinaintea celui de-al doilea război mondial, cit și în perioada postbelică ... O intensă activitate a desfășurat dr. Petru Groza în anii de după 23 August 1944, dedicîndu-se trup și suflet luptei revoluționare pentru lichidarea vechilor orînduiri burghezo-moșierești și transformarea socialistă a țării. Muncind mai bine de 12 ani în fruntea guvernului și statului, dr. Petru Groza a adus o contribuție deosebit de valoroasă la înfăptuirea politicii interne și externe a partidului, la ridicarea la viață nouă, liberă, demnă și prosperă a poporului român, la opera de edificare a societății socialiste în patria noastră. În amintirea poporului nostru, dr. Petru Groza va rămîne ca o luminoasă figură de luptător înflăcărat pentru libertatea, progresul și înflorirea patriei, pentru întărirea prieteniei și alianței cu țările socialiste, pentru pace și colaborare cu toate națiunile lumii”⁵⁵.

Dezvoltarea istorică a României în cei 35 de ani care s-au scurs de la instaurarea guvernului de la 6 martie 1945 condus de dr. Petru Groza, a confirmat în chip strălucit semnificația decisivă a transformărilor revoluționare în construirea unui viitor nou, luminos al țării noastre, indisolubil legat de făurirea socialismului și comunismului. Congresul al XII lea al Partidului Comunist Român, documentele adoptate, care marchează o nouă piatră de hotar în ascensiunea continuă a României socialiste pe noi culmi de civilizație și cultură, ilustrează exemplar roadele și perspectivele eforturilor creatoare ale poporului strîns unit în jurul partidului, a secretarului său general tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru asigurarea progresului continuu material și spiritual și dezvoltării libere și independente a patriei noastre.

LA RECONNAISSANCE ET LA CONSOLIDATION SUR LE PLAN INTERNATIONAL DU GOUVERNEMENT RÉVOLUTIONNAIRE-DÉMOCRATIQUE PRÉSIDENTÉ PAR LE DR. PETRU GROZA

RESUME

Essayant de synthétiser les aspects essentiels des actions déployées pendant la période 6 mars 1945 — 1er janvier 1946 en vue de consolider la position internationale du gouvernement révolutionnaire-démocratique

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 650.

et de créer le cadre de la nouvelle politique extérieure de la Roumanie, l'article examine tout d'abord les principales clauses de la Convention d'armistice conclue le 12 septembre 1944 entre la Roumanie et les trois grandes puissances de la coalition antihitlérienne, après quoi l'on étudie les stipulations de la « Déclaration concernant l'Europe libérée » adoptée le 11 février 1945 par la conférence de Yalta et les interprétations divergentes données par l'U.R.S.S. d'un côté, et, de l'autre, par les U.S.A. et l'Angleterre.

L'auteur présente les coordonnées générales, les objectifs et les premières actions de politique extérieure du gouvernement présidé par le dr. Petru Groza visant à jeter les bases du développement libre et indépendant de la Roumanie, pour analyser ensuite les actions déployées par les gouvernements des U.S.A. et de l'Angleterre en vue d'appuyer les essais des forces réactionnaires intérieures de renverser le gouvernement révolutionnaire-démocratique. Dans ce contexte l'on démontre le manque de fondement politique et juridique de la tergiversation du rétablissement des rapports diplomatiques avec la Roumanie par les gouvernements de ces pays et les conditions dans lesquelles leur politique fut contrecarrée par la lutte conjointe des masses populaires et des forces progressistes du pays, sous la direction du Parti Communiste Roumain, ainsi que la ferme position de l'U.R.S.S. sur le plan international.

En conclusion, l'on expose les principales actions de politique extérieure du gouvernement révolutionnaire-démocratique présidé par le dr. Petru Groza qui a inauguré une politique extérieure nouvelle de la Roumanie, mise au service des intérêts du peuple et poursuivant l'affirmation indépendante du pays, le développement d'une large collaboration avec les autres Etats en vue de promouvoir la cause de la paix et de l'entente entre les peuples.

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ÎN NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ DE DUPĂ 1918 ȘI CHESTIUNEA REVIZIONISMULUI

DE

VIORICA MOISUC

În anii ce au urmat primului război mondial, literatura de specialitate istorică și juridică a consacrat un mare număr de studii și lucrări fiecăreia din cele două probleme : *Principiul naționalităților* și *Revizionismul*, în multiplele lor aspecte, numeroase teorii și judecăți de valoare emise fiind confirmate de evoluția evenimentelor internaționale și de rezultatul acestei evoluții în acte și fenomene din anii 1939—1945. După cel de-al doilea război mondial, problemele sînt reluate la o scară, poate, mai redusă, dar literatura istorică consacrată studierii relațiilor internaționale, politicii externe, istoriei diplomației precum și mișcărilor sociale și istoriei ideilor acordă un important spațiu chestiunilor mai sus menționate și e firesc să fie așa, pentru că în timpul celor două decenii scurse între primul și al doilea război mondial, *pacea* și *războiul*, cărora li s-au subordonat corelația între principiul naționalităților și revizionism au constituit probleme centrale în viața comunității internaționale.

Este frapant că, adesea, o serie întreagă de teze infirmate de mersul însuși al evenimentelor, de istorie, sînt revigorate, se reiau sub o formă nouă vechi teorii ale unor apologeți ai ordinii politice și teritoriale dinaintea primului război mondial și este suficient să amintim, din acest punct de vedere, teza după care unele state din centrul și sud-estul Europei ar fi „creații” ale „sistemului tratatelor de pace de la Versailles” teză ce a provocat ample discuții în cadrul recentului Congres de studii sud-est europene de la Ankara *. Este motivul ce m-a determinat să aduc în fața specialiștilor, în cadrul colocviului consacrat Europei de după Versailles ** unele aspecte ale problemei — încă controversate — a raportului dintre principiul naționalităților și revizionism.

★

După înfrîngerea lui Napoleon Bonaparte, marile puteri reunite la Viena au transformat alianța contra corsicanului într-o alianță contra popoarelor. Faimoasa Tetrarhie și-a propus dominația absolută asupra națiunilor, negînd *principiul naționalităților*, principiu care, mai ales după victoria revoluției burgheze franceze din 1789 devenise portdrapelul luptei

* August 1979.

** Geneva, septembrie 1979.

de emancipare politică și socială a popoarelor oprite de marile imperii¹. Națiunile au fost grupate și împărțite conform intereselor decurgând din combinațiile diplomatice și principiul echilibrului forțelor. Nu este inutil să amintim că deciziile suveranilor și plenipotențiarilor reușiți la Viena demonstau, o dată mai mult, temerile în fața consecințelor grave ce ar fi rezultat pentru ordinea politică existentă dintr-o victorie a principiului naționalităților.

Perioada următoare a fost dominată de confruntarea deschisă și violentă între *principiul naționalităților*, ce stătea la baza marilor mișcări de emancipare politică — națională — socială și *principiul echilibrului forțelor* ce stătea la baza politicii de dominație prin forță promovată de marile puteri. În același timp, în cursul dezbaterilor publice, pe plan național și internațional, principiul naționalităților cunoaște o mare dezvoltare teoretică. În celebra sa conferință ținută la Torino la 12 ianuarie 1851, profesorul italian Mancini declara că „baza rațională a dreptului internațional trebuie să fie triumful principiului naționalităților”, transpunând astfel în domeniul internațional doctrina formulată în *Declarația drepturilor omului* — act fundamental al revoluției de la 1789. Era perioada cînd marile victorii ale principiului naționalităților în 1827 și 1829, 1830, 1848, 1856, 1859 îl determinau pe Napoleon al III-lea să insiste pe lângă suveranii Europei pentru abolirea tratatelor de la 1815 : „Dacă am analiza atent situația din diferite țări este imposibil să nu recunoaștem, că în aproape toate prevederile lor, tratatele de la Viena sînt atacate, modificate sau amenințate” — constata împăratul Franței la 4 noiembrie 1863 în scrisoarea adresată semnatarilor tratatelor de la Viena. Și el conchidea : „Este un subiect de adînci meditații. Să nu așteptăm ca evenimente spontane, irezistibile să ne tulbure judecata și să ne împingă, împotriva voinței noastre, într-o direcție greșită. Propun deci Majestății Voastre să reglementăm situația prezentă și să asigurăm viitorul în cadrul unui congres”². Dacă Victor Emanuel al Italiei — țară aflată în plin proces de unificare națională și statală — sublinia în răspunsul său : „În cea mai mare parte a Europei are loc o luptă permanentă între conștiința publică și starea de lucruri creată de tratatele de la 1815. De aici, o criză care se va accentua mereu atîta vreme cît ordinea europeană nu va fi stabilită pe baza principiului naționalităților și a libertății, care sînt viața însăși”³, dimpotrivă, țarul tuturor Rusiilor, care înăbușise în sine insurecția națională poloneză din 1863, susținea că „rebeliunea polonezilor a distrus toate angajamentele, iar Rusia, obligată să recurgă la război, își asumă de acum toate drepturile pe care i le conferă cucerirea”⁴.

În ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, principiul naționalităților înregistra noi victorii : România, Serbia, Muntenegru deveneau state in-

¹ Vezi O. Nippold, *Le développement historique du droit international depuis le Congrès de Vienne* (Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye, 1924), vol. I, p. 5—120 ; vezi Ovidiu Al. Vlădescu, *Principiul naționalităților*, București, 1935, p. 54—59 ; George Sofronie, *Le principe des nationalités et les traités de paix de 1919—1920*, București, 1937, p. 9—46.

² Arhiva Ministerului de Externe al Franței (în continuare Arh. M.A.E. — Franța), Archives diplomatiques, France, 1863, vol. IV, p. 188.

³ Ibidem, 1864, vol. I, p. 67.

⁴ Ibidem, 1863, vol. IV, p. 260.

dependente, unificarea națională și statală rămânând obiectivul principal al acțiunii politico-diplomatice și sociale viitoare; autonomia Bulgariei și dependența sa mai mult formală de Imperiul otoman se impunea de asemenea ca un fapt împlinit. Victoria principiului naționalităților apare de altfel cu atît mai elocventă cu cît Congresul de la Berlin, dominat de Germania bismarckiană, nu a putut să nu recunoască noua stare de lucruri din sud-estul Europei ⁵.

Pe parcursul celor trei decenii care au precedat primul război mondial, contradicția ireconciliabilă între politica de forță și dictat a marilor puteri, de dominație cu orice preț a națiunilor subjugate și lupta acestora din urmă pentru eliberarea națională și politică se manifestă pe multiple planuri; în același timp, centrul de gravitate al contradicțiilor între marile imperii se deplasase în centrul și sud-estul Europei, zonă aspru disputată de cancelariile de la Viena, Berlin și Petersburg. Într-o interpretare „sui-generis” a sensului acestei confruntări între principiul naționalităților și principiul dreptului forței, cancelarul imperiului german, Bernhard von Bülow declara: „În lupta naționalităților o națiune este ciocanul și alta nicovala; una este învingătoare și alta este învinsă. . . este o lege a vieții și a istoriei — aprecia Bülow — că atunci cînd două civilizații naționale se întîlnesc, ele luptă pentru supremație” ⁶. Agresiunea imperiului austro-ungar contra Serbiei independente — Piemontul mișcării de unificare a iugoslavilor — a fost o manifestare elocventă a acestei contradicții ireconciliabile între faimosul „drept de necesitate” invocat pentru a se justifica violarea libertății și independenței popoarelor și legalitatea fondată pe principiile dreptului internațional.

Lupta națională de eliberare intrată în faza sa finală în cursul războiului a grăbit dezintegrarea marilor imperii și constituirea statelor independente și suverane. În octombrie, noiembrie și decembrie 1918, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Polonia erau deja constituite ca state unitare, independente, naționale, ca urmare a *hotărîrilor plebiscitare* ale națiunilor care lichidaseră dominația străină asumîndu-și conducerea politică ⁷. *Hotărîrile* prin care națiunile au decis ele înșile asupra viitorului lor, autodeterminîndu se și proclamîndu-și independența absolută față de fostele imperii, constituie *actele fundamentale* cu putere de lege ce vor sta la baza statutului politic și teritorial al acestor state în perioada următoare. Era o *realitate de fapt* ireversibilă care a precedat deschiderea Conferinței de pace de la Paris. „Nu s-a spus niciodată destul — afirma cu dreptate publicistul bine cunoscut Hubert Beuve-Méry — că *nu* puterile învingă-

⁵ Nicolae Iorga apreciază în felul următor atitudinea marilor puteri la Congresul de la Berlin: „Corectînd mecanic, așa cum se întîmpla pe vremea lui Napoleon I, tăind cu foarfecele diplomației de rutină vâi și coline, respingînd legitimitatea drepturilor naționale, Europa își atribuia ea însăși teritorii continentale și insulare pentru a împiedica nu numai prin forța sa materială și morală, ca pînă atunci, ci și prin prezența sa *de facto* realizarea transformărilor organice profunde impuse de realitățile naționale obiective” (Nicolae Iorga, *Histoire des Etats Balkaniques*, București, 1914, p. 367).

⁶ După Manley O. Hudson, *La protection des minorités*, în *Ce qui se passa réellement à Paris en 1918—1919. Histoire de la Conférence de la Paix par les délégués américains*, publiée par le col. House, commissaire plénipotentiaire des États-Unis et Charles Seymour, professeur d'histoire à l'Université de Yale, Paris, Payot, 1923, p. 165.

⁷ Vezi *Afirmarea statelor naționale, independente, unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821—1923*, vol. I, Edit. Academiei R.S.R., București, 1979.

toare în război au dezmembrat Austro-Ungaria; ea s-a dezintegrat sub presiunea și acțiunea forțelor interne pe care evenimentele externe le-au făcut irezistibile. Mozaic de popoare diferite prin limbă, religie, obiceiuri, istorie, și aspirații naționale, Austro-Ungaria păstra de multă vreme și cu mare greutate doar o aparentă coeziune. Menținerea prin forță a unei ordini care refuza total sau parțial exercitarea libertăților esențiale celor 6 milioane de cehi, 2 milioane de slovaci, 4 milioane de ruteni, 4 milioane de polonezi, 4 milioane de sirbi și croați, 3 milioane de români, 1 milion de sloveni și 700 000 de italieni, a fost greșala capitală a acestei monarhii, greșală de care sînt responsabili în fața istoriei conducătorii de la Budapesta mai mult chiar decît cei de la Viena”⁸. Conferința de pace, la care reprezentanții statelor recent constituite sau desăvîrșite au fost admiși doar cu un statut de reprezentanți ai unor țări „cu interese limitate,” a fost pusă în situația de a recunoaște *de jure* existența Cehoslovaciei, României, Iugoslaviei, Poloniei, — Germania, Austria și Ungaria *semnînd* Tratatul de pace care consemnau aceste realități. „Dacă am încerca să distingem principiile generale și esențiale exprimate în Tratatul din 28 iunie, — declara Louis Barthou în ședința din 5 august 1919 a Camerei Deputaților, referindu-se la Tratatul de pace de la Versailles — trebuie spus mai înainte de orice, că el a dat naționalităților dreptul de a dispune de ele înșile, a distrus militarismul prusac, a creat o lume solidară prin Societatea Națiunilor, o nouă ordine internațională și un regim omenesc de muncă în virtutea dreptății și păcii sociale”⁹.

S-a consumat și se consumă încă multă cerneală pentru a se arăta cît de grele au fost obligațiile impuse de tratatele de pace de la Versailles, Saint-Germain și Trianon statelor învinse în război; nu este inutil poate să amintim în acest context, tratatul impus României în mai 1918 de Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia, tratat ale cărui condiții — declara același Louis Barthou — „revoltă conștiința prin ipocrizia și cruzimea lor”¹⁰, o „pace nedreaptă și intolerabilă”, cum a caracterizat-o Lloyd George¹¹, pace care, de fapt, reducea România la o stare de semi-colonie a celui de-al doilea Reich și a aliaților săi, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia; nu este inutil să amintim că Austro-Ungaria elaborase atunci un plan de extindere a teritoriului său pe seama Serbiei, Muntenegrului

⁸ Hubert-Beuve-Méry, *Réflexions politiques 1932—1952*, Paris, Seuil, 1951, p. 14 (articolul *Echec danubien, échec européen* publicat în „Politique”, martie 1932).

⁹ *Chambre des Députés, onzième législature, session de 1919. Rapport général fait au nom de la Commission chargée d'examiner le projet de loi portant approbation du Traité de Paix conclu à Versailles le 28 juin 1919* par M. Louis Barthou, Député, Paris, Imprimerie de la Chambre des Députés, 1919, p. 60.

¹⁰ *Ibidem*, p. 64; vezi și Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série : Europe 1918—1929, Roumanie, vol. 146, p. 12—26; Note sur le Traité de Bucarest, du 7 mai 1918, semnată Saint-Aulaire, 20 juillet 1919.

¹¹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice, București (în continuare : Arh. I.S.I.S.P.), fond XIV, dosar 2719, telegramă a primului ministru al Marii Britanii, Lloyd George, către președintele Consiliului de Miniștri al României, Ion I. C. Brătianu, 23 decembrie 1918. Într-o excelentă monografie recent apărută, *România în primul război mondial*, Edit. militară, București, 1979, autorii fac o analiză detaliată a modului cum a fost impusă României această „pace” de Puterile Centrale, punînd în lumină pe de o parte situația limită în care se găsea România la sfîrșitul anului 1917 și începutul anului 1918 și, pe de altă parte, eforturile politice, diplomatice, militare de a se preîntîmpina ocuparea totală a țării, împărțirea ei între marile puteri interesate (*op. cit.*, p. 328—374).

și României, iar Germania pe seama Poloniei; „renunțarea la Polonia și compensația românească — cu alte cuvinte dependența și mai strinsă a acestei țări foarte bogate de Monarhie prezintă un mare interes, cu atât mai mult cu cât Antanta cu Germania va fi dificilă — consemna procesul-verbal al ședinței din 22 ianuarie 1918 a Consiliului de Miniștri al Imperiului austro-ungar. Din punct de vedere politic, soluția românească oferă avantaje, noi vom domina Dunărea de Jos și vom realiza astfel visul secular al atitor patrioți austrieci și unguri”¹²; nu este inutil să amintim ce a însemnat regimul de ocupație impus de Puterile Centrale în Iugoslavia, România¹³, Polonia, precum și în Belgia și în Franța. Prin urmare nu iese greu de imaginat, ținând cont și de toată documentația de care dispunem astăzi, care ar fi fost condițiile unei „păci” elaborate de o Germanie și o Austro-Ungarie victorioase; o declarau deschis plenipotențiarilor Puterilor Centrale în cursul așa-ziselor negocieri ale păcii de la București delegaților României, copleșiți de condițiile tratatului care li se cerea să-l semneze: „Nu plîngeți pentru atât de puțin; toate acestea sînt nimic pe lângă ceea ce pregătim Franței și Angliei pentru pacea din Vest”¹⁴.

Ca și în cazul mai sus menționat, s-a consumat și se consumă încă multă cerneală pentru a se susține că frontierele statelor constituite pe ruinele fostelor imperii au fost stabilite, ca și statele înșile, de Conferința de pace de la Paris. Nu este inutil, credem, să amintim prevederile în acest sens, ale hotărîrilor de autodeterminare și unire în state unitare independente a provinciilor istorice aflate sub dominația marilor imperii: în aceste acte sînt formulate precis *limitele geografice* ale provinciilor românești, poloneze, cehoslovace sau iugoslave; mai mult, prin intermediul reprezentanților lor, noile state, care existau *de facto* înainte de sfîrșitul războiului și de semnarea convențiilor de armistițiu cu Puterile Centrale, au reglementat între ele importante chestiuni de frontieră: „Examinînd atent situația actuală — se spunea, de pildă, în nota adresată ministrului francez de externe, Pichon, la 27 noiembrie 1918 de primul ministru al Serbiei, Pasić, de delegatul oficial al Greciei, Romanos, și de președintele Comitetului Național Român, Take Ionescu — noi am ajuns o dată mai mult la concluzia că Grecia, România și Serbia trebuie să trăiască într-o unire strînsă, nu numai pentru binele lor, dar și în interesul general. Cele trei țări își bazează politica pe *principiul naționalităților* și plecînd de la acest principiu — se preciza în document — ele sînt în total acord în ceea ce

¹² *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates des Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1914 — 1918* (rédigé par Miklos Komjatny), Budapest, Akademiai Kiado, 1966, doc. nr. 34, p. 627—633; vezi și *Afirmarea statelor naționale, independente, unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821—1923*, p. 187—189.

¹³ Chiar și după semnarea armistițiilor, violînd angajamentele asumate, Puterile Centrale au comis acte reprobabile în teritoriile pe care trebuiau să le evacueze. În nota din 18 noiembrie 1918 adresată mareșalului Mackensen, de pildă, generalul Berthelot se referea la distrugerile comise zilnic pe teritoriul României: distrugerea gărilor și instituțiilor publice, incendiarea depozitelor de mărfuri, luarea de prizonieri de război (cînd deja ostilitățile luaseră sfîrșit), rechiziții abuzive, „execuții fără judecată în rîndul populației civile” etc. (Arhiva Ministerului Apărării Naționale a României — în continuare Arh. M.A.N., — Marele Cartier general, inventar 08799/1972, p. 171); vezi și Manifestul generalului Berthelot adresat poporului român, Giurgiu, 14 noiembrie 1918 (Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série: Europe 1918—1929, Roumanie, vol. 31, p. 251).

¹⁴ După Constantin Kirîțescu, *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916—1919)*, (Préface de M. André Tardieu), Payot, Paris, 1934, p. 425.

privește viitoarele lor frontiere. Sint hotărâte să întărească prin toate mijloacele colaborarea lor în prezent și în viitor. Numai în acest spirit cele trei țări vor examina problemele ce le privesc”¹⁵; în decembrie 1918 au fost reglementate, de asemenea, unele chestiuni de frontieră între delegații români și polonezi; în aceeași ordine de idei este necesar a reaminti că Marile Puteri aliate și asociate au recunoscut *legitimitatea* actelor de autodeterminare a națiunilor oprite de marile imperii și *caracterul obiectiv* al constituirii statelor unitare independente, naționale, mult înainte de sfârșitul războiului și deschiderea Conferinței de Pace¹⁶. Sint lucruri arhicunoscute asupra cărora este inutil a mai insista¹⁷.

Dar, ceea ce doresc să subliniez este că *învingătorii* din 1918 erau marile imperii multinaționale — organisme politice anacronice — dezagregate prin voința și lupta națiunilor; că *învingătorii* din 1918 erau în primul rând națiunile care s-au eliberat cu prețul unor grele sacrificii și care reclamau dreptul lor la viață liberă și egală printre națiunile lumii; că *înfrântă și definitiv lichidată era vechea ordine politică și teritorială* stabilită de marile imperii și menținută prin forță și dictat și *victorioasă era noua ordine politică și teritorială bazată pe principiul naționalităților*. Consider că ignorarea acestor elemente fundamentale de judecată și simplificarea lucrurilor pînă la o formulă de genul „la sfârșitul primului război mondial popoarele dunărene s-au găsit unele alături de învingători, altele alături de învinși, unele beneficiind de consecințele acestei situații, altele suferind”¹⁸, împiedică, pur și simplu, înțelegerea sensului evoluției situației internaționale în perioada următoare. Așa se explică aprecierea că politica mioapă „adoptată de diletanți în favoarea statelor dunărene care se găseau alături de învingători” a contribuit la crearea de „conflicte” în această zonă, mergîndu-se pînă la a se considera că în noile state antagonismele

¹⁵ Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série : Europe 1918—1929, Roumanie, vol. 31, p. 265.

¹⁶ Arh. I.S.I.S.P., fond XIV, dosar nr. 2719 (telegramă nr. 955, București, 23 decembrie 1918, semnată I.I.C. Brătianu, către delegația României la Conferința de pace de la Paris).

¹⁷ Iată cîteva din aceste documente : în ceea ce privește România, Rusia a recunoscut, în septembrie 1914, drepturile României asupra teritoriilor locuite de români în Austro-Ungaria; prin tratatul de alianță politică și militară cu România din august 1916, Rusia, Franța, Anglia și Italia recunoșteau drepturile românilor asupra teritoriilor locuite de ei în Austro-Ungaria și unirea acestor teritorii cu vechea Românie; în octombrie, noiembrie și decembrie 1918, Italia, Franța, Anglia și Statele Unite recunoșteau, fiecare în parte, legitimitatea unirii cu patria-mamă a provinciilor istorice românești și se angajau să sprijine România la Conferința de pace. În ceea ce privește Iugoslavia, Declarația de la Corfu din iulie 1917 privitor la constituirea statului unificat al sîrbilor, croaților, slovenilor, muntenegrenilor este primită favorabil și acceptată de Puterile Aliate și Asociate și, în iunie 1918, guvernul Statelor Unite ale Americii recunoștea, la rîndul său, necesitatea „unui stat independent al iugoslavilor”; în ceea ce privește Cehoslovacia, în ianuarie 1917, Antanta preciza, în nota adresată președintelui Wilson că viitoarea pace va trebui să consacre „eliberarea italienilor, slavilor, românilor, cehoslovacilor de sub dominația străină”; în iunie—august 1918, Puterile Aliate și Asociate recunoșteau drepturile cehoslovacilor de a-și constitui un stat propriu, independent, și în octombrie același an recunoșteau guvernul provizoriu cehoslovac format la Paris; în ceea ce privește Polonia, la 2 decembrie 1916, Al. Trepov, noul prim-ministru rus, se pronunța oficial pentru crearea „unei Polonii libere în frontierele sale etnografice”, ceea ce, la 25 decembrie 1916, confirma și țarul Nicolae al II-lea; în ianuarie 1917, S.U.A. recunoșteau, la rîndul-le, caracterul obiectiv al creării unei „Polonii unite, independente și suverane”, iar la 5 iunie 1918, Anglia, Franța și Italia se pronunțau oficial în același sens (vezi pentru toate acestea *Afirmarea statelor naționale, independente, unitare din centrul și sud-estul Europei*, p. 31—34, 105—109, 170—175, 216—219).

¹⁸ Vezi „Revue d'Histoire de la deuxième guerre mondiale”, nr. 98, aprilie 1975, p. 1.

între națiuni „au devenit într-un fel mult mai ascuțite”, că „altele au fost doar metodele și victimele”¹⁹. Tardieu avea dreptate atunci când spunea : „Război al popoarelor ; război al naționalităților ; război pentru dreptul popoarelor și al naționalităților, așa a fost el din primele zile ale agresiunii germane... pacea s-a născut din însăși originile și caracterul războiului. Ea a fost definită de popoare înainte de a fi definită de guverne”²⁰.

Recunoașterea *de jure* a existenței statelor independente, unitare, naționale, în frontierele lor etnice și consacrarea, în același timp, a destrămării imperiilor german și austro-ungar constituie caracterul pozitiv și progresist al Tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain și Trianon. Includerea ca parte integrantă în fiecare tratat de pace a Pactului Societății Națiunilor reflectă efortul de a se înlocui *dreptul forței*, care a servit ca bază reglementărilor internaționale anterioare, cu *forța dreptului*, care era chemată să guverneze relațiile dintre state în perioada următoare. Societatea Națiunilor ce număra printre membrii săi fondatori toate statele constituite pe ruinele fostelor imperii în centrul și sud-estul Europei, a inclus ca obligații în preambulul său : „De a nu recurge la război ; de a întreține la lumina zilei relații internaționale, bazate pe justiție și onoare ; de a respecta riguros prevederile *dreptului internațional* (sublinierea noastră — V.M.) recunoscute dealtfel ca regulă de conduită efectivă a guvernelor ; de-a face să domnească justiția și de a respecta *scrupulos toate obligațiile tratatelor* (sublinierea noastră — V.M.) ”²¹. Prin urmare, respectul riguros al obligațiilor decurgând din tratate și din principiile de drept internațional, aceste obligații constituind baza raporturilor între state. Societatea Națiunilor și Pactul său stăteau la baza noii ordini internaționale de după 1918, constituită în virtutea principiului naționalităților. În pofida tuturor insuficiențelor sale Pactul Societății Națiunilor era actul cel mai progresist al timpului și, pentru *prima dată*, legalitatea internațională înlocuia forța în soluționarea tuturor problemelor care ar fi putut apare în raporturile dintre state. În același timp, în virtutea Pactului, menținerea și apărarea securității generale a popoarelor în ansamblu și a fiecărui popor în parte, devenea o obligație solemnă a comunității inter-

¹⁹ Ibidem.

²⁰ A. Tardieu, *La Paix*, p. 89.

În comunicarea prezentată la colocviul amintit, intitulată : *L'Europe centrale de Saint-Germain et de Trianon ; coopération ou nationalisme*, cercetătoarea ungară Maria Ormos, reluând teze perimate, de genul celor susținute de contele Apponyi în Dieta vechii Ungarii, în virtutea căreia, nu exista „o reală problemă” a naționalităților în Austro-Ungaria, ea fiind o „chestiune psihologică”, pretinde la rindu-i că lupta de eliberare națională din cadrul dublei monarhii și rolul pe care „unii” l-o atribuie în destrămarea Austro-Ungariei este o „legendă” (p. 6). Considerând autodeterminarea micilor națiuni drept „un camuflaj ideologic” (p. 10), Maria Ormos este de părere că distrugerea Austro-Ungariei a dus la crearea unui „vacuum” în centrul și sud-estul Europei ; Antanta și în special Franța „au creat o serie de mici state independente *armées de nationalisme* (subl. ns.) pentru a pune în felul acesta un baraj expansiunii germane și propagandei bolșevice” (p. 10). Ea subliniază că principiul autodeterminării naționale „nu poate fi cituși de puțin considerat ca un factor determinant” (p. 9) ; din ideea „vacuum”-ului, a caracterului artificial al statelor „create” de marile puteri în această zonă, autoarea ajunge la concluzia „eșecului” statelor din centrul și sud-estul Europei în anii '30. Este de precizat că toate tezele sus-amintite sînt total lipsite de demonstrație, autoarea mulțumindu-se cu enunțarea lor și cu formularea unor speculații teoretice, fragile, contradictorii și care nu permit nici un fel de polemică științifică.

²¹ *Le Pacte de la Société des Nations*, Genève, Imprimerie Berger-Levrault, 1924, p. 7.

naționale, precum și a fiecărui stat în parte; de aici decurgea obligația de respectare a angajamentelor internaționale și în primul rând a tratatelor de pace. Referitor la aceasta, art. 10²² consacră principiul respectării tratatelor, a garantării lor colective și, ceea ce este foarte important, instituie dreptul Consiliului de a asigura executarea acestei garanții privind integritatea teritorială și independența națională a statelor în caz de: 1) agresiune, 2) amenințare de folosire a forței, 3) pericol de agresiune. Valoarea articolului 10 este cu atât mai mare cu cât avem în vedere faptul că abia se ieșise dintr-o lume în care violarea tratatelor și nerespectarea lor era practica curentă a cancelariilor imperiale. Cancelarul german Theobald von Bethmann-Hollweg nu declarase că tratatele internaționale sînt „bucăți de hirtie bune de aruncat la coș” iar Erich von Falkenheim, șeful Statului Major al celui de-al doilea Reich nu era de părere în septembrie 1914 că „nu trebuie să ne neliniștim de violarea drepturilor popoarelor și nici de violarea legilor umanitare. Astfel de sentimente trec astăzi pe un plan secundar”²³. Iată de ce artizanii tratatelor de pace au prevăzut sancțiuni tocmai contra folosirii acestei practici în raporturile internaționale; articolele 227, 228, 229 ale Tratatului de pace de la Versailles consacră sub titlul „Sancțiuni” salvagardarea principiului legalității internaționale: „Puterile Aliate și Asociate pun sub acuzare publică pe Wilhelm al II-lea de Hohenzollern (ex împăratul Germaniei) pentru ofensele supreme aduse moralei internaționale și autorității sacre a tratatelor. Tribunalul îl va judeca pe baza elementelor inspirate de cele mai înalte principii ale politicii națiunilor, cu grija de a asigura respectul obligațiilor solemne și al angajamentelor internaționale, precum și al moralei internaționale”. Aceleași dispoziții sînt inserate în partea a VII-a art. 176—178 ale Tratatului de pace cu Austria de la Saint Germain en-Laye, ale Tratatului de pace cu Ungaria de la Trianon, partea a VII-a, art. 157—160.

Prin urmare, art. 10 completat cu dispozițiile articolelor 11²⁴, și 16²⁵ ale Covenantului, prevedea: a) recunoașterea de toți membrii Societății a integrității teritoriale și independenței naționale *prezente* a statelor; b) obligația pentru toți membrii Societății de a le respecta și menține contra oricărei agresiuni externe; c) declarația că orice război sau amenințare cu războiul la adresa unui stat membru interesează în egală măsură toate statele membre; d) obligația acestora de a lua imediat măsuri pentru salvagardarea păcii și securității amenințate; e) aplicarea

²² „Membrii Societății se angajează să respecte și să mențină, contra oricărei agresiuni din afară, integritatea teritorială și independența politică prezentă a tuturor membrilor Societății. În caz de agresiune sau amenințare cu agresiunea, Consiliul avizează asupra mijloacelor pentru asigurarea executării acestei obligații” (*Le Pacte de la Société des Nations*, p. 15).

²³ Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série A : Paix, vol. 127, p. 59 („Der Tag”) 21 noiembrie 1914.

²⁴ „Se specifică în mod expres că orice război sau amenințare cu războiul, indiferent dacă ea privește direct sau nu pe unul dintre membrii Societății, *interesează Societatea în ansamblu* (subliniat de noi) și aceasta trebuia să ia măsuri capabile să salvgardeze în mod eficace pacea națiunilor” (*Le Pacte de la Société des Nations*, p. 15).

²⁵ „Dacă un membru al Societății recurge la război, contrar angajamentelor luate prin articolele 12, 13, sau 15, este *ipso facto* considerat că a comis un act de război contra tuturor celorlalți membri ai Societății. Aceștia se angajează să rupă imediat toate relațiile comerciale și financiare cu el, să interzică orice raporturi între naționali lor cu acei ai statului în ruptură de Pact” (*Le Pacte de la Société des Nations*, p. 20).

sanctiunilor contra agresorului de toate statele membre. Luind în considerare cele de mai sus apare limpede de ce președintele Wilson aprecia aceste articole ca fiind „cheia de boltă a Pactului”.

Articolul 19 al Pactului consacră un alt mijloc pașnic prin care se exercită acțiunea preventivă a Societății Națiunilor : examinarea tratatelor devenite inaplicabile, faimoasa „revizuire a tratatelor”, impropriu denumită astfel de cei interesați în modificarea ordinii internaționale stabilite prin revoluțiile naționale din 1918 („Adunarea poate, din timp în timp să invite membrii Societății să procedeze la un nou examen al tratatelor devenite inaplicabile, ca și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii”.²⁶) Plecând de la considerentul că scopul Societății Națiunilor era să asigure stabilitatea ordinii internaționale și să organizeze colaborarea multilaterală între națiuni, nu se poate admite că același Pact acceptă revizuirea drepturilor inalienabile ale națiunilor ; aceasta ar fi însemnat o flagrantă contradicție în conținutul însuși al Covenantului și o răsturnare a normelor de drept pe care era așezată comunitatea internațională după profunde modificări politice naționale, sociale și economice aduse de anul 1918. În fapt, art. 19 precizează că Adunarea are *facultatea* și nu *dreptul* de a invita pe membrii săi să procedeze la o *examinare* a tratatelor devenite inaplicabile și nu la *revizuirea* lor. Această prevedere a Pactului avea în vedere tocmai prevenirea unei acțiuni în scopul distrugerii ordinii internaționale existente prin invocarea unei oarecare modificări a condițiilor, *examinarea* la care se referă articolul 19 vizînd pe *toți* semnatarii unui tratat ce ar fi devenit inaplicabil ; în sfîrșit, o dată invitația făcută, Societatea Națiunilor iese din cauză, membrii interesați examinînd situația în afara Societății, părțile putînd sau nu să cadă de acord asupra unei modificări, fără ca Adunarea să poată interveni. În același timp, însăși invitația despre care se vorbește în articolul 19 presupune *unanimitatea* membrilor Societății Națiunilor conform precizărilor articolului 5. În ceea ce privește tratatele care ar putea face obiectul examinării de părțile interesate, articolul 19 precizează că este vorba de tratate devenite inaplicabile și de situații a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii. În consecință, articolul 19 nu are nimic comun cu revizuirea tratatelor internaționale sau cu modificarea frontierelor. „Societatea Națiunilor nu are deci competența să revizuiască tratatele — apreciază juristul Olof Hoijer, autoritate bine cunoscută în materie de drept internațional. Ea n-ar putea să o facă decît dacă s-ar constitui într-un *super-stat*, avînd autoritate și jurisdicție asupra statelor reduse față de ea la o subordonare care ar echivala cu o suveranitate foarte limitată”²⁷ și, comentînd tendința unor state și guverne de a interpreta articolul 19 în sensul posibilității de revizuire a frontierelor, a tratatelor de pace, reputatul jurist notează : „De ce suferă Europa ? De instabilitate și de insecuritate. Dacă în această Europă se lansează ideea revizuirii tratatelor, departe de a se acționa în direcția încrederii și conlucrării, se creează noi elemente de insecuritate”²⁸.

²⁶ *Le Pacte de la Société des Nations*, p. 23.

²⁷ Olof Hoijer, *Le Pacte de la Société des Nations. Commentaire théorique et pratique*, Paris, Spes, 1926, p. 334.

²⁸ *Ibidem*, p. 345.

Această afirmație era perfect adevărată; căci după cinci ani de război, după mulți ani de lupte pentru obținerea dreptului la o viață liberă și egală, națiunile aveau nevoie de o stabilitate politică, de pace și securitate pentru a putea trece la reconstrucție, pentru a se putea dezvolta și lichida rămânerea în urmă pe care le-o lăsase moștenire dominația marilor imperii. „Pacea este o necesitate absolută pentru toată Europa — spunea omul politic român Nicolae Titulescu. Această necesitate este realizată de către toate națiunile conștiente de transformările produse de război și de urmările sale și de către nevoia imperioasă de a fi pregătiți oricând pentru a rezista unei dezorganizări vătămătoare pentru toți, printr-o muncă neîntreruptă de reclădire... Nu poate exista pacea adevărată — sublinia el — și nimeni n-ar putea năzui măcar să întreprindă muncă creatoare și fecundă, destinată reparării răului produs de atîția ani de război, de distrugere, dacă n-ar exista în sufletele tuturor o încredere desăvîrșită în stabilitatea condițiilor actuale”²⁹.

Dar această stabilitate a fost grevată de la început de o serie de factori dintre care amintim:

— afirmarea de conducătorii Republicii de la Weimar și ai Republicii Austria a „necesității” Anschluss-ului, ceea ce permitea, evident, menținerea planurilor politicii germane de expansiune către centrul și sud-estul Europei. După cum se știe, deși în articolul 80 al Tratatului de pace de la Versailles a fost înscrisă obligația pentru Germania de a respecta independența Austriei, campania pentru Anschluss a continuat. În ianuarie 1921, de exemplu, negocierile dominate de personalitatea lui Hugo Stinnes aveau ca scop, după cum se preciza în nota Direcției afacerilor politice și comerciale de la Quai d’Orsay „de a pregăti economic joncțiunea politică cu Germania”³⁰;

— tentativele vizînd găsirea unei formule noi pentru readucerea Habsburgilor în Ungaria, teren pe care s-au întîlnit cercurile interesate nu numai din Austria și Ungaria, dar și acelea din Anglia și Franța care nu abandonaseră ideea că Austro-Ungaria este o „necesitate” pentru Europa, în rolul de „stat tampon” între Germania și Rusia. „Pentru tradiționaliști scria în august 1918 H. Franklin-Bouillon, președintele Comisiei parlamentare franceze de politică externă, în revista „La Transylvanie” — Austro-Ungaria rămîne contraponderea necesară în fața forței germane; departe de a o slăbi, ei afirmă că ar trebui să se încerce reconstituirea acesteia pe baze noi și mai solide. Uită numai că Austro-Ungaria n-a fost și nu poate fi altceva decît un instrument docil în mîinile Germaniei”³¹. Planul faimoasei Confederații Danubiene destinată să revigoreze, cu ajutorul capitalului anglo-francez o nouă Austro-Ungarie în forma unei „confederații a noilor state pusă sub hegemonia Austriei și a monopolurilor engleze și franceze, a avut numeroși partizani în Occident. Deși aban-

²⁹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Edit. științifică, București, 1967, p. 298. Vezi și M. A. Antonescu, *Qu'est-ce que la révision des traités internationaux*, în „Revista de drept public” nr. 3, iulie—septembrie, 1937, p. 10—45.

³⁰ Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série : Europe, 1918—1929, Autriche, vol. 72, p. 9—10 (nota nr. 114, Paris, 13 ianuarie 1921 : Préparatifs économiques pour la jonction de l’Autriche avec l’Allemagne).

³¹ „La Transylvanie”, organe du Comité national des Roumains de Transylvanie et de Bucovine, Paris, nr. 8/31 août, 1918, p. 17.

donată inițial ca urmare a opoziției categorice a României, Iugoslaviei, Cehoslovaciei, Poloniei ca și a cercurilor lucide din Anglia și Franța, ideea revine ulterior. Tentativele repetate ale lui Carol de Habsburg de a lua tronul Ungariei au eșuat, cum se știe, numai datorită fermității poziției statelor mai sus amintite care nu înțelegeau să-și abandoneze drepturile, nici să tolereze reconstituirea unui stat artificial care ar fi reprezentat un pericol real și grav pentru pacea și securitatea Europei centrale și de sud-est;

— tendințele de refacere a militarismului german cu ajutor exterior — atît cu sprijinul capitalurilor american și englez, cît și cu avantajele obținute de Republica de la Weimar prin acordurile de la Rappallo.

În acest context internațional, care anunța elemente ale unei insecurități cu șanse de a evolua în sensul unei întoarceri la ordinea politică și teritorială anterioară anului 1918, statele mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei, a căror existență liberă se datora revoluțiilor naționale din 1918, au încercat să realizeze prin unire și colaborare în cadrul *alianțelor regionale* instrumente de apărare a intereselor lor vitale. „Germania nu e moartă — afirma cu dreptate Take Ionescu, unul dintre animatorii alianțelor regionale. O vom găsi în curînd din nou gata să reia ostilitățile. Unde vom găsi cu toții siguranța în roadele victoriei? În două aranjamente politice: menținerea Antantei cordiale a Marilor Puteri occidentale și crearea unei alianțe la răsărit între cele cinci națiuni noi care să bareze drumul Germaniei: Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia și Grecia. Unirea dintre aceste popoare — sublinia el — trebuie menținută cu orice preț”³². Faptul că în concepția creatorilor acestor alianțe Ungaria ca și Austria erau considerate ca virtuali membri, nefiind excluse apriori, dovedește că nu erau îndreptate împotriva nimănui și că își propuneau exclusiv menținerea și apărarea integrității teritoriale și a independenței naționale a statelor situate în zona geografică cuprinsă între Marea Baltică și Marea Neagră. Amintim din acest punct de vedere mărturia ministrului Franței la București, contele de Saint-Aulaire: „În concepția lor (Take Ionescu și Ed. Beneș — n.n.) nimic nu se opunea ca Ungaria, la rîndul ei, să intre în această alianță”³³, iar în ceea ce privește Austria, el transmitea la Quai d'Orsay: „Așa cum v-am informat deja, domnul Take Ionescu ar dori ca Austria să fie atrasă în viitoarea alianță, ceea ce, după părerea lui, va constitui una dintre cele mai bune garanții pentru menținerea tratatelor”³⁴. După cum se știe, alianța bilaterală româno-polonă, încheiată în martie 1921, a urmărit și aplanarea asperităților raporturilor polono-cehoslovace și atragerea Poloniei în alianța ce se constituia între România — Cehoslovacia — Iugoslavia. Mica Înțelegere, formulă tranzitorie către alianța tuturor statelor din centrul și sud-estul continentului, la care aspirau Take Ionescu, Th. Masaryk, Ed. Beneș, Nicola Pasić, și la care vor aspira și succesorii lor, a creat un sprijin solid păcii și securității în Europa, consolidînd ordinea internațională instaurată în 1918 prin lupta națională a popoarelor. Mica Înțelegere — declara Nicolae Titulescu — „este una

³² „La Roumanie”, nr. 55/30 janvier 1919.

³³ Arh. M.A.E.-Franța, Archives diplomatique, Série : Europe, 1918—1929, Tchécoslovaquie, vol. 65, p. 66—67 (Rapport nr. 100, Bucarest, le 8 septembre 1920, semnat Saint-Aulaire).

³⁴ Ibidem, p. 51 (telegramă nr. 363, București, 31 august 1920).

și indivizibilă, în cadrul tratatelor și în respectul frontierelor plătite atât de scump și nu există o națiune cu care noi, pe aceste baze, să nu dorim a lega relațiuni de prietenie. Dar, atunci când prețul acestei prietenii ar trebui să fie repunerea în discuție a statutului nostru teritorial — preciza el — vom răspunde prin două cuvinte latine, categorice și definitive: *non possumus* ... Noi nu vom fi agresivi față de nimeni pe lume. Dimpotrivă, noi nu dorim decât prietenia cu toată lumea, fără deosebire. Noi nu avem alt stăpîn decât pe noi înșine”³⁵. În legătură cu acest din urmă aspect al concepției și practicii politice a Micii Înțelegeri este de precizat odată în plus faptul că Mica Antantă n-a fost o creație a Franței și n-a devenit niciodată *instrumentul* politicii acestei puteri pe continent. În ceea ce privește primul aspect, așa aminti doar că guvernul francez n-a manifestat inițial nici o simpatie pentru ideea creării alianței, ci dimpotrivă s-a opus categoric și a acționat în acest sens. O afirmă Alexandre Millerand în instrucțiunile secrete trimise la 24 august 1920 miniștrilor Franței în țările Europei centrale și de sud-est: „O astfel de politică prezintă gravul inconvenient de a izola guvernul ungar care va fi tentat în mod inevitabil să se arunce în brațele Germaniei pentru a găsi ajutor. Grija noastră permanentă este tocmai să prevenim conflictele, să căutăm elemente de apropiere și înțelegere între diferitele state din Europa centrală. Tocmai pentru a se acționa eficace în acest sens am încurajat o apropiere economică între întreprinderile franceze și cele ungare. Dezvoltarea influenței franceze la Budapesta — sublinia Millerand — poate servi cauza păcii, dînd tuturor aliaților noștri din Europa centrală garanții sigure contra unei înviorări a politicii războinice a Ungariei”. Și în concluzie se preciza: „Nu avem deci nici un interes ca guvernul pe lingă care sînteți acreditat să intre într-o grupare orientată în acest fel”³⁶. Corespondența care a urmat acestor instrucțiuni arată efectuarea unor intervenții repetate de către diplomații francezi la Atena, Varșovia, Budapesta, Belgrad, Praga în conformitate cu ideile exprimate de Millerand³⁷. Este clar că această poziție a guvernului francez era dictată de interesele grupurilor financiare și politice care acordau o mare importanță proiectului „Confederației Danubiene” și reconstituirii unui grup de state „tampon” între răsărit și apus. Poziția guvernului francez nu s-a modificat decât după eșecul proiectului susmenționat; dar, susținînd de această dată constituirea Micii Înțelegeri, Franța a urmărit un alt scop concret și anume participarea statelor membre la intervenția militară contra Rusiei Sovietice. Este precizat acest lucru în corespondența diplomatică între Quai d’Orsay — Praga — Belgrad — Varșovia — Atena — București³⁸. Dar nici acum Franța nu și-a atins scopul, România, Cehoslovacia, Iugoslavia refuzînd orice participare la o acțiune contra statului vecin. De la Praga, ministrul Franței transmitea la 31 august 1920 că Beneș, Averescu și Take Ionescu sînt pe aceeași poziție „neutralitate

³⁵ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, p. 299.

³⁶ Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série : Europe, 1918—1929, Tchecoslovaquie, vol. 65, telegramă secretă circulară, 24 august 1920, semnată Millerand, p. 41—51.

³⁷ Cu excepția contelui de Saint-Aulaire, acreditat la București care, în întregime de acord cu motivele care determinau Cehoslovacia și Iugoslavia să realizeze alianța amintită a încercat să convingă guvernul francez de necesitatea acestei alianțe, precizînd totodată că interesele Franței însăși sînt legate direct de consolidarea păcii și securității în sud-estul Europei.

³⁸ Arh. M.A.E. — Franța, fond cit., p. 112—113, p. 42, 46 etc.

absolută, nimic contra Rusiei, nici chiar a Rusiei Sovietice. Ei sînt hotărîți să nu intervină militar contra guvernului rus actual”³⁹. Dealtfel, în martie 1920, România a respins acordul oferit ei de guvernul polonez în ideea unei acțiuni comune contra Rusiei Sovietice și prin care guvernul Poloniei „invita România să se extindă de-a lungul Mării Negre pînă la Odesa inclusiv”; argumentul guvernului de la București a fost că frontiera naturală și etnică actuală „era o prea bună frontieră spre a căuta aventuri dincolo de ea”⁴⁰. Aprecierea lui Raymond Poincaré în legătură cu această chestiune, din punctul de vedere francez, mi se pare extrem de interesantă: „Dar, atunci cînd Ungaria s-a angajat să ne ofere la nevoie forțele sale militare pentru a lupta contra Armatei Roșii și cînd unii dintre noi și-au imaginat că ar putea să unească sub același drapel pe cehi, iugoslavi, români și maghiari, au luat dorințele drept realități, cum li se întîmplă adesea francezilor”⁴¹. Faptul că România, la 17 mai 1922, în cadrul Conferinței internaționale de la Genova și-a asumat prin președintele delegației, I.I.C. Brătianu, un *angajament unilateral și permanent de neagresiune* bazat pe *statu quo* față de Rusia Sovietică și față de toate celelalte state vecine, confirmă poziția în acest sens, nu numai a României, dar a tuturor aliaților săi din Mica Înțelegere. Pe de altă parte, acest angajament, care reprezenta o concepție politică permanentă a burgheziei române⁴², oferea un plus de securitate în zona orientală a Europei, zonă către care, în anii ce vor urma, se va îndrepta imperialismul nazist.

În consecință, insecuritatea postbelică a provocat, printre altele, ca o reacție, constituirea alianțelor regionale. Insecuritatea postbelică ale cărei principale aspecte le-am prezentat mai sus, semnifica în esență tentative vizînd reîntoarcerea la ordinea internațională anterioară anului 1918, ceea ce, evident, reprezenta un *regres* politic, economic, național, social și cultural. „Revizuirea tratatelor nedrepte” de la Versailles, Trianon, Saint Germain — lozincă ce camufla de fapt acțiunea vizînd revenirea la vechea stare de lucruri — nu avea nimic comun cu prevederile Pactului Societății Națiunilor — faimosul articol 19 — și toată propaganda întretinută în acest sens de cercurile interesate, de-a lungul a două decenii, a apărut în adevărata ei lumină în anii 1938—1940, cînd „principiul naționalităților”, sau „drepturile istorice” au servit ca bază pentru o interpretare „sui generis” a politicii de anexiuni a statelor fasciste-imperialiste. Că nu mai era posibil să se revină la ordinea internațională anterioară anului 1918, dat fiind că era vorba de un fenomen anistoric, a fost dovedit de restabilirea în 1944—1945 a independenței statelor șterse de pe harta Europei prin forța armelor.

Iată care sînt, după părerea noastră, elementele a căror cunoaștere permite înțelegerea științifică a chestiunii atît de controversate a revizio-

³⁹ Ibidem, p. 52 (telegrama nr. 246—247, Praga, 31 august 1920).

⁴⁰ Ibidem, Polonia, vol. 137 (telegrama nr. 168, București, 31 martie 1920, semnată Henri Cambon).

⁴¹ Raymond Poincaré, *Histoire politique, Chroniques de Quinzaine*, vol. II, 15 septembrie 1920, 1 martie 1921, Paris, Plon, 1921, p. 18.

⁴² Nicolae Titulescu a exprimat limpede această concepție: „Sîntem decîși să conducem destinele țării noastre, după directive proprii românești, dar, pe planul politicii externe, sîntem pentru o înțelegere cu U.R.S.S.”, și regele Carol al II-lea a completat: „Este mai bine să-i avem pe ruși ca prieteni decît ca dușmani”, (Arh. I.S.I.S.P., fond. 103, dosar 8083).

nismului în opoziție cu nu mai puțin controversata chestiune a caracterului ordinii internaționale bazată pe principiul naționalităților, ordine instaurată în 1918 și care s-a dovedit a fi un pas important pe calea progresului istoric, pe plan național și internațional.

LE PRINCIPE DES NATIONALITÉS DANS LE NOUVEL ORDRE INTERNATIONAL APRES 1918 ET LA QUESTION DU RÉVISIONNISME

RÉSUMÉ

Dans cette communication, présentée au colloque international « L'Europe de Versailles, 1918—1923 », qui s'est tenu à Genève en septembre dernier, l'auteur analyse la corrélation entre le principe des nationalités et le révisionnisme, polémiquant avec les adeptes de la thèse selon laquelle les États du centre et du sud-est de l'Europe seraient des « créations » des traités de paix de Paris de 1919—1920.

Après une brève présentation de l'historique du principe des nationalités, on relève que le triomphe du principe des nationalités en 1918 par les décisions à caractère plébiscitaire d'autodétermination et d'union sur lesquelles a reposé la constitution des États indépendants, nationaux, unitaires du centre et du sud-est de l'Europe a déterminé le caractère de l'ordre politique et territorial nouveau, progressiste, ordre sanctionné *de jure* par les traités de paix de Paris et le Pacte de la Société des Nations. Vu cette réalité objective, l'auteur démontre qu'une série d'actions politiques, d'initiatives d'après-guerre présentées sous diverses formes telles que la confédération danubienne, la révision des traités, la révision des frontières, etc., n'étaient que des tentatives de retour à l'ordre politique et territorial antérieur aux révolutions de 1918, ordre fondé sur la force et la menace de la force et qui niait le respect du droit international.

CONTRIBUȚII PRIVIND CAPITALUL STRĂIN ÎN INDUSTRIA TRANSILVANIEI ÎN PREAJMA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

IOSIF I. ADAM

Premisele generale ale pătrunderii capitalului străin în industria Transilvaniei au fost create de urmările revoluției din 1848—1849, care a desființat bazele relațiilor feudale și a deschis calea dezvoltării rapide a capitalismului în industrie și agricultură. Ca urmare a bogatelor resurse naturale și a potențialului de forță de muncă, economia Transilvaniei a devenit în curând obiect de exploatare pentru capitalul străin, o sursă importantă de mari profituri.

Premisele politico-juridice ale penetrației capitalului străin au apărut ca urmare a înglobării arbitrare a Transilvaniei în componența administrativă a statului ungar și a includerii economiei sale în sistemul vamal unic austro-ungar. În aceste condiții, sub protecția legislației și politicii economice a statului, care a acordat numeroase avantaje în desfacerea produselor și în procurarea de materii prime, cercurilor industriale și financiare austriece și ungare, capitalul străin au reușit să acapareze principalele resurse de materii prime, să pună stăpânire pe ramuri economice importante. Transilvania a devenit o piață favorabilă pentru plasarea capitalului străin, pe calea investițiilor, în întreprinderi mari miniere și industriale și în căi ferate. Pătrunderea capitalului străin a avut loc în mod direct și indirect, prin intermediul marilor bănci austriece și ungare¹.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost perioada în care capitalul străin a pus stăpânire pe importante ramuri economice. Avântul dezvoltării industriale a stimulat activitatea pentru exploatarea zăcămintelor miniere, construcțiile de căi ferate și industria prelucrătoare. La condițiile favorizante din perioada de după 1849 și a încheierii pactului dualist, s-au adăugat și efectele crizei economice din 1873—1878 care au lovit în întreprinderile cu capital transilvănean, și ca urmare, pătrunderea capitalului străin s-a intensificat în întreaga economie.

Începuturile pătrunderii capitalului străin sînt legate de exploatarea bogatului bazin minier din sudul Transilvaniei. Folosindu-se de

¹ Considerăm capital străin în Transilvania, acel capital care nu era autohton : ungar, austriac, german, francez etc. În capitalul autohton înglobăm capitalurile românesc, maghiar, săsesc etc. din Transilvania, adică acel capital care nu era importat din teritoriul din afara Transilvaniei. Determinarea capitalului autohton maghiar nu se poate face însă cu exactitate, deoarece datele existente nu permit o diferențiere precisă între cel din Ungaria și cel din Transilvania.

piețe avantajoase de desfacere și baze de materii prime ieftine, capitalul austriac a pus stăpânire pe un vast bazin minier și a înființat mari întreprinderi pentru prelucrarea fierului în Banat. Un rol important l-a avut în acest sens înființarea în anul 1854 a „Societății privilegiate de căi ferate austriece de stat” (STEG). În 1855 s-a creat tot cu capital austriac „Societatea anonimă a uzinelor de fier din Transilvania și Banat”, care a fuzionat în 1858 cu „Societatea pentru exploatarea minelor și topitoriilor din Brașov”. În anul 1867, numai patru mari întreprinderi siderurgice cu capital străin, îndeosebi austriac, dețineau 48 la sută din numărul furnalelor Transilvaniei și 80 la sută din producția de fontă. În Transilvania existau la acea dată, 50 de furnale înalte care dădeau o producție de 352 480 chintale. Cele patru întreprinderi mai sus menționate aveau 24 de furnale care dădeau o producție de 282 000 chintale fontă ².

În urma pătrunderii puternice a capitalului austriac în exploatarea fierului din Transilvania, minele de fier din Munții Apuseni, de la Baia Mare și Harghita, exploatate cu capital autohton, și-au pierdut mult din importanță.

O altă ramură a industriei extractive care a intrat în sfera de interese a capitalului străin a fost exploatarea cărbunelui. Prin intermediul marilor societăți miniere, create imediat după 1848, burghezia austriacă a acaparat cele mai importante bazine carbonifere ale Transilvaniei, din Valea Jiului, împrejurimile Reșiței, Aninei și Oraviței. În anul 1866 numai patru întreprinderi cu capital străin, în special austriac, extrăgeau 1,8 milioane chintale cărbune, față de 1,9 milioane chintale, cât era producția totală a Transilvaniei. Cea mai importantă întreprindere era STEG-ul care a extras singură 1,74 milioane chintale cărbune ³.

La sfârșitul secolului trecut a avut loc treptat trecerea capitalului austriac și ungar sub controlul marelui capital german, francez, belgian și englez. La minele de cărbune din Banat aflate în întregime în posesia „Societății privilegiate de căi ferate austriece”, care dețineau întinse domenii și un capital inițial de 110 milioane florini, avea o puternică participare capitalul francez, belgian și englez. În Valea Jiului, capitalul austriac reprezentat de „Societatea anonimă de mine și furnale” din Brașov controla 56 la sută din producția de cărbune brun. În 1894, terenurile carbonifere ale societății au fost cumpărate de „Societatea anonimă de cărbune din Salgotarján”, cu participarea grupului financiar austriac „Wiener Bankverein” și a finanței germane. În 1890 s-a constituit „Societatea anonimă pentru exploatarea cărbunelui din Uricani — Valea Jiului” cu sediul la Budapesta, avînd un capital de 2,4 milioane florini, cu participarea capitalului francez și german. La sfârșitul secolului trecut, capitalul străin a pătruns și în alte importante întreprinderi transilvănene.

Dominația capitalului străin asupra industriei Transilvaniei s-a intensificat odată cu apariția capitalismului monopolist în economia

² Hántken Miksa, *Magyarország szénlelei és szénbányászata*, 1878, p. 57; Ludovic Vajda, *Dezvoltarea extracției minereului de fier și a siderurgiei în Transilvania (1848—1867)*, în „Acta Musei Napocensis”, II, 1965, p. 515.

³ Hivatalos Statisztikai Közlemények (H. St. Köz.) 1869, fasc. III, p. 114, 130—131; Ludovic Vajda, *Începuturile dezvoltării mineritului de cărbune din Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis”, I/1964.

Austro-Ungariei. Accentuarea dezvoltării capitalismului, în sfertul de veac dinaintea primului război mondial, a însemnat deplasarea inițiativelor economice și a investițiilor din agricultură în industrie. Investițiile de capital au primit o importanță primordială în crearea și dezvoltarea marii industrii. Ritmul relativ rapid al dezvoltării pentru perioada respectivă a fost determinat și de avantajele industrializării tirzii, când a existat posibilitatea folosirii noilor cuceriri ale tehnicii. Majoritatea marilor întreprinderi din Transilvania, construite sau reorganizate, se găseau din punct de vedere al înzestrării tehnice, la un nivel destul de avansat, în contradicție cu celelalte întreprinderi cu mijloace rudimentare și cu o productivitate a muncii mai scăzută. În aceste condiții, ca o expresie a intensificării procesului de concentrare a producției și de centralizare a capitalului, s-au creat și organizațiile monopoliste, care aveau sediile, în majoritate, la Viena și Budapesta. Ele au reușit să pătrundă și să pună stăpânire pe resursele economice bogate ale Transilvaniei.

I. MĂRIMEA ȘI STRUCTURA CAPITALULUI STRĂIN

Cercurile financiare străine au pus stăpânire pe industria Transilvaniei în primul rînd prin dominarea societăților pe acțiuni. Conform datelor statistice oficiale cele mai importante societăți industriale pe acțiuni erau, în preajma primului război mondial, sub controlul capitalului străin. Capitalul social al societăților controlate de capitalul străin reprezenta 70 la sută din totalul capitalurilor societăților industriale pe acțiuni. Interesele capitalului străin pe ramuri industriale erau : ⁴

Ramura industrială	Total capital social		Capital social al soc. sub control străin		
	Numărul societăților	Capitalul social în mii coroane	Numărul societăților	Capitalul social în mii coroane	% din capitalul social
Minerit și siderurgie	25	63 102	10	57 500	91,0
Ind. forestieră	59	71 426	18	44 270	62,0
Ind. chimică, rafinării de petrol	18	41 255	4	23 200	56,0
Ind. alimentară	66	51 242	16	34 640	67,7
Ind. hîrtiei	3	17 850	3	17 850	100,0
Ind. oțelului și a fierului	9	9 701	1	3 600	37,5
Ind. electrică	17	12 841	3	5 750	45,0
Ind. mat. de construcții	45	14 407	1	585	4,0
Ind. pielăriei	6	5 650	1	4 000	70,0
Ind. textilă	13	15 685	2	6 250	40,0
Alte industrii	23	2 040	—	—	—
	284	305 200	59	197 645	65,0

⁴ Calculat după: Nagy Magyar Compass, 1916—1917, XLIX-ik évfolyam, Budapest¹ 1917, II. rész ; Berend Iván, Ránkl György, *Magyarország gyáripára az imperializmus világháború előtti időszakban, 1900—1914*, Szikra, 1955.

Ponderea cea mai mare o avea capitalul străin în minerit și în industria siderurgică⁵. Un număr de zece societăți pe acțiuni controlate de capitalul străin dețineau 91 la sută din totalul capitalului social. În industria forestieră și a lemnului un număr de 18 societăți pe acțiuni, din cele mai mari, erau în sfera capitalului străin, având un capital social de peste 44 milioane coroane, din totalul de 71 milioane coroane. În industria chimică a rafinărilor de petrol, ponderea capitalului social al societăților sub dominația capitalului străin era de 56 la sută, iar în industria alimentară de 67,7 la sută. Industria hirtiei și a zahărului se afla în întregime sub controlul capitalului străin. Capitalul social al societăților pe acțiuni din cele cinci ramuri mai sus amintite, se ridica la peste 177 milioane coroane, ceea ce reprezenta aproape 90 la sută din totalul capitalurilor societăților pe acțiuni aflate sub controlul capitalului străin.

Pătrunderea capitalului străin a fost în proporție directă cu gradul de concentrare și centralizare a capitalului. Dominația capitalului străin era preponderentă în industriile de exploatare și prelucrare a materiilor prime, precum și în industria alimentară.

Repartizarea capitalului străin în societățile industriale pe acțiuni, după proveniență, era :

Denumirea capitalului	Numărul societăților	Capitalul social în mii coroane
Capital ungar	35	118 265
" austriac	7	29 900
" austro-ungar	9	24 030
" anglo-austriac	1	3 600
" anglo-ungar	1	3 600
alte capitaluri străine	6	18 250
	59	197 645

Structura capitalului străin, după proveniență, reflectă faptul că dominația asupra industriei Transilvaniei s-a făcut îndeosebi prin intermediul capitalului ungar, austriac și austro-ungar, care împreună controlau 51 de societăți pe acțiuni, cu un capital social de peste 172 milioane coroane.

Capitalurile din alte țări aveau sfera de pătrundere prin intermediul capitalului austriac și ungar. De cele mai multe ori, în spatele capitalurilor ungare și austriece stăteau puternice cercuri financiare franceze, belgiene, germane și engleze. Sfera de interese și dominația acestor capitaluri era de fapt mai mare decât rezultă din datele statistice oficiale.

Capitalul străin a pătruns în economia Transilvaniei pe calea creării unor importante interese industriale ale marilor bănci. Împietirea capitalului bancar cu cel industrial trebuie privită în Transilvania ca un aspect al penetrației capitalului străin și al subordonării de către acesta a unor ramuri principale ale producției materiale. Organizațiile bancare străine

⁵ În calcul nu au fost incluse societățile pe acțiuni austriece și ungare care își desfășurau activitatea în Austria și Ungaria și aveau întreprinderi și în Transilvania, deoarece datele se referă la întreaga întreprindere fără să fie nominalizate pentru Transilvania.

au avut creațiuni și afiliațiuni în industria Transilvaniei. Băncile transilvănene, cu mici excepții, aveau o asemenea putere economică, încît nu puteau ocupa poziții importante în industrie.

Capitalul străin era reprezentat prin intermediul marilor bănci. Astfel, capitalul ungar era prezent în industria Transilvaniei prin intermediul marilor bănci din Budapesta, dintre care cele mai importante erau : „Banca Comercială Ungară din Pesta”, „Banca Generală Ungară de Credit”, „Hazai Bank”, „S.A. de Bancă și Comerț Ungară”. Aceste bănci erau legate de industria Transilvaniei prin creațiuni și filiațiuni, și prin intermediul creditului, care le asigurau poziții dominante în consiliile de administrație ale societăților pe acțiuni industriale.

Sub controlul total sau parțial al „Băncii Comerciale ungare din Pesta” se aflau unele mari societăți miniere ca „S.A. mine de cărbuni ungare Salgotarján”, „Societatea anonimă minieră și siderurgică Călan” „Fabrica de automobile Marta” din Arad. Banca deținea 58 la sută din acțiunile „Societății Călan”, 60 la sută a „Societății anonime textila Lugoj”, 73 la sută a „Fabricii de ciment Turda”, 33 la sută din acțiunile „Societății anonime a minelor de cărbune și electricitate Bihor” și altele⁶. În anul 1911, banca a achiziționat peste jumătate din acțiunile „Societății anonime moara de aburi din Arad”⁷. „Societatea anonimă a minelor de cărbune Salgotarján” aflată în sfera de interese a „Băncii Comerciale” a achiziționat împreună cu „Societatea Uricani — Valea Jiului”, aflată sub controlul „Băncii Ungare de Credit”, toate minele din Valea Jiului superior. Cele două bănci controlau cele mai importante bazine carbonifere ale Transilvaniei⁸.

Banca Comercială mai era cointeresată la „Societatea anonimă a industriei forestiere din Bistrița-Năsăud”, „Societatea anonimă industria textilă din Lugoj”, „Fabrica de ciment din Turda”, „Fabrica de automobile Marta” din Arad⁹.

În sfera de interese a „Băncii de Credit Ungare” se găseau, în afara „Societății anonime a minelor de cărbune Uricani — Valea Jiului”, și „Fabrica de zahăr Satu Mare”; „Hazai Bank” deținea poziții dominante la „Fabrica de hirtie și celuloză din Brașov”, societățile anonime ale industriei forestiere din Gheorghieni și Gălăuțaș, în industria de morărit și altele.

„Banca Generală de Credit Ungară” domina marile societăți forestiere din Bihor, Călan, Valea Tinavei Mici și Valea Mureșului, industria de morărit din Oradea, Fabrica de spirit și bere din Timișoara. „Banca de Scont Ungară” avea interese în industria textilă și la fabrica de pălării din Timișoara¹⁰. Este semnificativ faptul că cele 35 de societăți industriale aflate sub controlul capitalului ungar, care deținea 57 la sută din totalul capitalului străin, erau în sfera de interese ale marilor bănci din Budapesta. Marile bănci ungare erau, la rîndul lor, dependente de puternice organizații bancare austriece, germane, belgiene și franceze. De „Banca

⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (PMKB), Z. 41, pach. 63, nr. 4 000).

⁷ Ibidem. pach. 390, nr. 2 955.

⁸ Nagy Magyar Compass.

⁹ Arh. St. Buc., Colecția xerografii Ungaria VII/1, (MOL, Erdélyi Bank (EB) Z. 33—11).

¹⁰ Ibidem ; vezi și Berend Iván — Ránki György, l.c.

Comercială Ungară" din Pesta erau legate „Banca Belgiană de Căi Ferate”, „Banca Internațională din Bruxelles”, „Banca pentru transport” din Basel, „Banca Marmorosch Blank et Co” din București, „Banca Generală a Bulgariei”, „Banca de Comerț” din Salonic, „Banca Andréévics et Co.” din Belgrad¹¹. „Banca Comercială Ungară din Pesta” depindea direct de „Wiener Bankverein” care la rîndul ei întreținea legături cu capitalul german și francez și în primul rînd cu „Deutsche Bank” și cu „Banque de Paris et de Pays-Bas”. „Banca Generală Ungară de Credit” aparținea de grupul financiar Rotschild, respectiv de „Credit Anstalt” și „Disconto Gesellschaft” din Berlin. „Banca de Scont Ungară” era de asemenea legată de „Banca Union” și „Länderer Bank”. „Banca de Scont Ungară” și „Agrár Járadék Bank”, care au pătruns la „Societatea anonimă a minelor de cărbune Uricani — Valea Jiului” depindeau atît de mult de capitalul francez încît întreprinderea avea la Lyon un comitet separat de direcție francez¹². Pentru îmbinarea capitalurilor de diverse proveniențe este tipic exemplul „Societății anonime miniere” din Călan. Societatea a fost creată de către „Bank für Bergbau und Industrie” din Düsseldorf împreună cu „Jacques Hass” din Budapesta și a avut sprijinul puternic al lui „Société Anonyme Vestinghause Paris”¹³. La societate a fost puternic cointerесată „Wiener Bankverein” care a achiziționat, prin intermediul altor bănci, acțiuni în valoare de 2,2 milioane coroane din totalul de 3 milioane coroane capital social¹⁴, și „Banca Comercială Ungară” din Pesta.

Băncile austriece au mai fost cointerесate la „Societatea anonimă a industriei chimice Klotild”, la numeroase societăți forestiere, la industria fierului din Nădrag și altele. La crearea „Societății anonime a fabricii de automobile din Arad”, „Société Anonyme Vestinghause” din Paris a participat cu un capital de 1,2 milioane coroane¹⁵. Băncile belgiene au avut importante participațiuni în societăți miniere din Transilvania și în societățile de electricitate din Arad și Cluj. „Schweizerischer Bankverein” a participat la crearea „Societății anonime, industria textilă din Lugoj”. Capitalul german avea în sfera sa de interese „Societatea anonimă industria petrolului din Bihor-Sălaj”, „Societatea anonimă de mine și electricitate din Bihor”, societăți forestiere din județele Bistrița-Năsăud, Caraș și altele. Inițiatorul investiției de capital străin a fost de cele mai multe ori chiar statul ungar. Astfel în anul 1873 s-a constituit „Societatea regală ungară de cărbune” și „Uzina de fier pentru exploatarea și valorificarea zăcămintelor miniere din jurul Hunedoarei, Cugir, Sebeșel și Govășdia”. La constituire au participat, alături de statul ungar, „Banca Franco-Austriacă”, „Banca Franco-Ungară” și „Casa de Bancă Emile Erlanger” din Londra și Paris¹⁶.

Împărțirea intereselor băncilor ungare, în întreprinderi din Transilvania, cu grupuri mari financiare europene au fost caracteristice pentru majoritatea întreprinderilor bancare. Un exemplu semnificativ în acest sens este

¹¹ Berend Iván — Ránki György, l.c.

¹² MOL, PMKB, pach. 61, nr. 1 391.

¹³ Nagy Magyar Compass.

¹⁴ MOL, PMKB, Z 41, pach. 186, nr. 2 085.

¹⁵ Nagy Magyar Compass.

¹⁶ Arh. St. Buc., Colecția xerografii Ungaria II/1, (MOL, Pénzügyminisztérium (PM) K 256, 1873 f.n.).

situația de la „Societatea anonimă ungară de asfalt”, care avea fabrici la Dorna de Sus, Tileagd, Brusturi și la Arad. Societatea avea sediul la Budapesta și era o creație a „Societății anonime de cărbune și electricitate din Bihor”. La societate a fost cointerесată „Wiener Bankverein”. În 1899 ea a contractat împrumuturi la bănci din Germania și Budapesta, la societate au devenit cointerесate capitaluri austriece, germane și ungare¹⁷.

II. CARTELURILE ȘI ROLUL LOR ÎN ECONOMIA TRANSILVANIEI

Dominația capitalului străin asupra industriei Transilvaniei a fost realizată și prin intermediul cartelurilor, forma principală de organizare monopolistă în Austro-Ungaria. O trăsătură caracteristică a fost penetrația cartelurilor austriece și ungare care au pus stăpînire și au controlat ramuri importante ale industriei Transilvaniei. Deși unele mari întreprinderi din Transilvania au participat la carteluri, puterea lor economică nu era atît de mare încît să fi putut avea o poziție hotărîtoare în organizațiile monopoliste. Dominația cartelurilor austriece și ungare reprezenta de fapt un aspect al exportului de capital străin, economia Transilvaniei fiind o piață favorabilă, o importantă sursă de mari profituri. În preajma primului război mondial existau în Ungaria 26 de carteluri, din care 15 au apărut între anii 1900—1903.

CARTELUL FIERULUI

Cel mai important și cel mai puternic a fost cartetul fierului. Criza economică din 1873 a determinat o stagnare a producției în toate ramurile, dar îndeosebi în industria fierului. Fabricile de fier nu au reușit, cu toate eforturile făcute, să desfacă produsele lor. Acest fapt a provocat o supraproducție, între fabricile de fier a început o concurență acerbă, iar industria fierului se afla în pragul celei mai puternice crize. După mai mulți ani de concurență, s-a creat, în decembrie 1898 cartetul austriac al șinelor. Cartetul a contingentat producția, a stabilit un preț unitar de desfacere a produselor. În celelalte ramuri ale industriei fierului nu s-a ajuns la contingentarea producției, s-au creat numai carteluri de prețuri, care nu au avut însă viabilitate.

În anul 1886 cartetul a fost reorganizat. S-a format o uniune de interese a fabricilor de fier din Austria cu cele din Praga și Topleț, un organism economic care a avut o influență puternică. Cartetul a creat un birou de consum și desfacere. Aceasta a constituit simbul cartelului austriac al fierului, la care au aderat în luna mai a aceluiași an, toate fabricile¹⁸. În cadrul cartelului au funcționat grupul austriac, cuprinzînd fabricile principale de fier din Austria, și grupul ungar denumit „Societatea anonimă uzinele de fier ungare”. În grupul ungar o poziție importantă l-a avut „STEG”-ul, respectiv „Uzinele Reșița”. Între grupul austriac al fierului și cel ungar s-a desfășurat o intensă luptă pentru piață și debușeuri

¹⁷ Nagy Magyar Compass.

¹⁸ Arh. St. Buc., Colecția xerografii Ungaria XVI/4 (MOL, Z. 292, 1907, p. 2).

de materii prime. Ca urmare a contradicțiilor existente, cartelul a fost reorganizat de mai multe ori. Concurența era puternică și în interiorul grupului ungar. Între „Uzinele Reșița” și fabricile din Ungaria au avut loc numeroase contradicții privind contingentarea producției și stabilirea prețurilor de desfacere. „STEG”-ul, în calitate de proprietar al fabricii din Reșița, a denunțat cartelul organizat separat în Ungaria și a declarat că nu mai consideră existent cartelul fierului. În urma acestuia s-a iscat o puternică luptă de prețuri între fabricile austriece și ungare, care a dus la o scădere serioasă a prețurilor produselor. Lupta de prețuri s-a încheiat la sfârșitul anului 1901 când s-a trecut la reinnoirea cartelului. În anul 1902 cele mai importante fabrici austriece au aderat la cartel. Cartelul ungar s-a creat în anul 1902. Între aceste două carteleuri se încheie o înțelegere în mai 1902. Fabricile din Călan și Nădrag au rămas în afara cartelului. În anul 1903 s-au început tratativele pentru aderarea fabricii din Călan la cartel, înțelegerea de aderare a fost aprobată în ianuarie 1907. Fabrica Călan a concurat puternic fabrica din Reșița la desfacerea barelor de fier, atât înainte cât și după ce a intrat în cartel. În anul 1906 s-a constituit grupul ungar al cartelului de laminate fine ¹⁹.

În anul 1906 a luat ființă cartelul fabricilor de vagoane pentru cale ferată ²⁰. Un an mai târziu, între grupul fabricilor de vagoane austriece și cele ungare s-a încheiat o convenție în scopul asigurării pieții și desfacerii produselor. La înțelegere a participat și „Societatea anonimă fabrica de mașini, vagoane și turnătorie de fier Weitzer” din Arad ²¹. În anul 1911, între fabricile de vagoane ungare, a intervenit o nouă înțelegere la care au participat opt fabrici constituite în două grupe. Din grupa GANZ a făcut parte și „Fabrica Weitzer”. Înțelegerea a lărgit competența cartelului prin faptul că a hotărât instituirea unei centrale, a stabilit contingentele de producție, a hotărât asigurarea desfacerii centralizate și aplicarea de prețuri unitare obligatorii pentru toate fabricile cartelate ²². Cele mai importante uzine siderurgice din Transilvania, respectiv din Reșița, Călan și Nădrag se aflau sub controlul industriei cartelate, în posesia capitalului monopolist austriac și german. Ele dădeau mai mult de jumătate din producția de minereu de fier brut a Transilvaniei.

Avînd sprijinul substanțial al statului, cartelul austro-ungar al fierului, datorită procurării mai ieftine a materiilor prime, a taxelor de transport mai reduse, înlătura prin concurență industria transilvăneană de pe piață. „Industria de fier din provincie este pe nedrept foarte dezavantajată față de cea din capitală — se spune într-un raport al Camerei de comerț și industrie din Brașov — începînd cu greutățile în procurarea materialelor.” Turnătoriile de fier cartelate desfăceau produsele la prețul franco Budapesta, în timp ce cele din Transilvania erau încărcate cu

¹⁹ Arh. St. Buc., Colecția xerografii Ungaria XVI/1 (MOL, Z. 372 Magyar Vasművek Résvénytársaság, pach. 1, dosar 7).

²⁰ Cartelurile fabricilor de mașini s-au creat numai între fabricile din Austria. În anul 1903, sub conducerea Băncii Comerciale Ungare din Pesta s-a încercat organizarea unui cartel ungar, dar nu s-a realizat. O altă încercare similară a eșuat în 1912. Singura ramură unde s-a ajuns la înțelegere de cartelare a fost producția de vagoane de cale ferată (Berend Iván — Ránki György, l.c.).

²¹ Arh. St. Buc., Colecția xerografii Ungaria, XVII 1 (MOL, Ganz és társa, villamossági — gép-vagon és hajógyár r.t. (GM), Z. 425, pach. 6, nr. 34).

²² Ibidem, XVII/2 (pach. 6, nr. 34/b).

mari speze de transport care au crescut într-o măsură enormă, astfel încît „o concurență cu firmele din Budapesta era conchisă din capul locului”²³.

Principalul mijloc de concurență era politica comercială a cartelului fierului, de fluctuație a prețurilor la produsele de fier. Astfel, în anul 1910 neajungînd la înțelegere cu întreprinderile necartelate, cartelul fierului a redus prețul la barele de fier. Produsele de fier turnate și cele finite austriece concureau cu succes cele indigene, care aveau mari greutăți în desfacerea mărfurilor. În legătură cu situația existentă Camera de comerț și industrie din Timișoara constata că valorificarea deplină a produselor a devenit imposibilă din cauza concurenței străine, îndeosebi din Austria și Silezia Prusacă, piața internă a fost invadată cu mărfuri din bare de fier la un preț mai mic decît prețul de producție²⁴. Tarifele ridicare de transport pe calea ferată loveau în primul rînd în industria fierului din Transilvania, deoarece o mare parte din materii prime: cărbune, cocs, trebuiau procurate de la mari distanțe. Cu acest tarif de transport întreprinderile nu puteau face față concurenței cartelului. Marile forjerii concureau puternic pe cele mici, ceea ce a dus la scăderea continuă a numărului întreprinderilor mici. Concurența se manifesta puternic atît pe piața internă cît și pe cea externă și îndeosebi în Balcani, la toate produsele de fier transilvănene.

Uzinele cartelate și-au împărțit între ele cotele de producție pentru toate vagoanele și utilajele de cale ferată. Fabrica de mașini din Arad a primit o cotă de 22 la sută²⁵. Fiecare fabrică trebuia să anunțe la centrală comenzile de vagoane sosite; nici una nu avea dreptul de a primi independent comenzi. Centrul repartiza comenzile în conformitate cu cotele de contingentare stabilite. Numai într-un singur caz s-a făcut excepție, cînd „Societatea anonimă a căilor ferate din Arad și Cenad” a comandat de la fabrica din Arad 50 la sută din vagoane. Pentru încălcarea înțelegerii, de fiecare dată, se plăteau 10 000 coroane amendă. Cartelul fabricilor de vagoane a încheiat o înțelegere cu cartelul austriac, în sensul că fabricile ungare vor produce numai pentru Ungaria, iar cele austriece numai pentru Austria. În celelalte ramuri ale industriei construc-toare de mașini nu s-a ajuns la înțelegere de cartelare.

CARTELUL CĂRBUNELUI

O poziție dominantă pe piața transilvăneană ocupa și cartelul cărbunelui, care s-a creat la sfîrșitul secolului al XIX-lea în condițiile unei conjuncturi favorabile, cînd pentru acoperirea necesităților crescînde de cărbune ale industriei și căilor ferate se importau însemnate cantități. În cartel au intrat cele mai mari întreprinderi miniere: „Societatea anonimă Salgotarján”, „Societatea anonimă a minelor generale de cărbuni ungare”, „Societatea minieră din Ungaria de Nord și Uricani — Valea Jiului”²⁶.

²³ Raportul Camerei de comerț și industrie (CCI), Brașov, pe anul 1909, p. 40.

²⁴ Temesvári kereskedelmi és iparkamara (TKIK) jelentése, 1910. évre, II. és III. rész, p. 30—33; ibidem, 1911, p. 149—150.

²⁵ Arh. St. Buc., Colecția xerografii Ungaria, XVII/1 (MOL, GM, Z. 425, pach. 6 nr. 34).

²⁶ Magyar Pénzügy, 1898 martie 17.

Prin înțelegerea de cartelare întreprinderile de mai sus și-au împărțit piețele între ele. Minele cartelate duceau o politică de prețuri ridicate, deoarece, spre deosebire de alte ramuri, chiar și în perioada crizei economice din 1900—1903, necesitățile de cărbune erau cu mult mai mari decât producția²⁷. În aceste condiții „baia de Petroșani — se spune într-un raport al Camerei de comerț și industrie din Brașov — menține prețuri foarte urcate, deși necesitățile sînt mari. Folosindu-se de scutirile vamale acordate de căile ferate ungare, Austria a plasat în Transilvania cantitatea de cărbune care nu s-a consumat pe piața austriacă”. Pentru a face față concurenței, „STEG”-ul a trecut la cocsificarea cărbunelui propriu, iar odată cu producția de cocs a crescut și cea a mărfurilor auxiliare, de șamotă etc.

Un alt mijloc de menținere a prețurilor ridicate la cărbune era și limitarea producției de cărbune de către marile întreprinderi cartelate. Astfel, deși importul de cărbune se ridică în anul 1909 la 52 milioane chintale, față de 32 milioane în 1906, minele de cărbuni de la Petroșani, care dispuneau de bogate bazine de cărbuni de bună calitate, erau închiriate de Societatea anonimă Salgotarján, care plătea chiria cu regularitate, dar nu le exploata. În timp ce numai întreprinderile de stat aveau nevoie de 30 milioane chintale, minele din Petroșani nu produceau decât 10 milioane²⁸. La începutul anului 1914, „Societatea anonimă minele de cărbuni Salgotarján” și „Societatea anonimă minele de cărbune ungare Uricani — Valea Jiului” se înțeleg să facă inaccesibil pentru străini bazinul carbonifer din Valea Jiului și au anunțat împreună 318 explorări ca închise. „STEG”-ul a ținut imobilizat întregul bazin carbonifer din comitatul Caraș-Severin; numai arenda la aceste terenuri se ridica la 1,5 milioane coroane²⁹. Acest lucru este cu atât mai semnificativ cu cît Valea Jiului dădea peste 90 la sută din producția de cărbune brun a Transilvaniei, iar „Societatea anonimă Salgotarján” dispunea, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de un teritoriu minier de peste 55 milioane metri pătrați, fiind cea mai mare societate din Valea Jiului, în care erau cointeresate capitalurile austriac, german și ungar, avînd în spate pe „Wiener Bankverein” și „Banca Comercială ungară din Pesta”³⁰.

CARTELUL RAFINĂRIILOR DE PETROL

O influență nefastă asupra industriei de petrol din Transilvania a avut cartelul austro-ungar al rafinăriilor de petrol.

La început, în anul 1892, s-a creat cartelul rafinăriilor de petrol din Austria, apoi în anul 1897, cartelul austro-ungar care a contingentat producția³¹. Cartelul ungar s-a constituit între producătorii de țiței, mai târziu au aderat și rafinăriile. Cartelul s-a reorganizat de mai multe ori. În anul 1903 s-a semnat o înțelegere de cartelare între rafinăriile austriece și cele ungare. Conform acestei înțelegeri necesitățile de țiței

²⁷ Raportul CCI Brașov, 1908, p. 56.

²⁸ TKIK jelentése, 1910, évre, II. és. III. rész. p. 34; Ibidem, 1911, p. 21.

²⁹ Berend Iván — Ránki György, l.c.

³⁰ Margareta Toth-Gaspar, *Condițiile de muncă și de viață ale minerilor din Valea Jiului și luptele lor greviste pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, I/1964, p. 259—260.

³¹ Sándor Vilmos, *Nagyipari fejlődés Magyarországon, 1867—1900*, Budapest, 1919, p. 483.

se puteau acoperi numai prin Societatea anonimă de țiței „Petrila”, care s-a obligat să nu desfacă țiței altor firme. Cartelul a fost puternic concurat de „Standard Oil Company”, care a creat „Vacuum Oil Company”³².

În Transilvania existau rafinării de petrol la Tileagd, Brașov, Tîrgu Mureș și Orșova. O rafinărie de petrol exista și la Oravița în proprietatea „STEG”-ului. În anul 1911 a intervenit o înțelegere prin care „STEG”-ul a pus la dispoziția rafinării din Orșova, rafinăria din Oravița, obligându-se pe baza hotărîrii de contingentare a producției de către cartelul austro-ungar să nu pună în funcțiune în această regiune nici o altă rafinărie. Rafinăria din Orșova urma să plătească timp de 25 de ani o despăgubire de 37 000 coroane. În anul 1912, rafinăria din Oravița a fost vîndută definitiv rafinării din Orșova³³.

O trăsătură a rafinăriilor din Transilvania era aceea că ele se bazau în întregime pe materia primă importată. Sursele de import erau în primul rînd din România. Datorită poziției lor geografice și a greutăților în aprovizionarea cu materii prime, mai ales în urma dezvoltării industriei de rafinărie în România și a orientării contingentelor de țiței românesc spre rafinăriile din Austria și din centrul Ungariei, rafinăriile transilvănene nu puteau rezista concurenței străine. La sfîrșitul lunii aprilie 1907 încetează contingentarea stabilită prin cartel și ca urmare lupta de concurență a rafinăriilor austriece precum și din partea lui „Vacuum Oil Company” a dus la o asemenea fluctuație a prețurilor, care au îngreuiat și mai mult afacerile rafinăriilor transilvănene. Prețul benzinei produsă de rafinării a crescut mult din cauza cheltuielilor ridicate de transport și întîrzierea în livrarea petrolului galițian. Rafinăriile din Transilvania nu au participat nici în anul 1907 la export³⁴.

Dintr-un raport al direcțiunii Societății anonime pentru rafinăria de petrol din Brașov din anul 1909, rezultă o înăsprire a luptei de concurență din partea rafinăriilor austriece, o creștere mai mult decît dublă a prețului țițeiului galițian, rafinăriile transilvănene n-au participat nici acum la exportul de petrol rafinat, din cauza prețului de producție ridicat. Rafinăriile transilvănene plăteau un tarif mare pentru țițeiul brut adus din Galiția, tocmai în regiunile de graniță cu România și, de asemenea, un tarif de transport mărit asupra produsului finit, ceea ce făcea practic imposibil să reziste concurenței³⁵. De aceea, Camera de comerț și industrie din Brașov solicita, tot mai mult, ca să se importe țiței în cantități mai mari din România.

Concurența austriacă și americană și prețul crescut al țițeiului galițian au dus la înlăturarea petrolului transilvănean nu numai pe piața balcanică, dar și de pe piața internă. În preajma primului război mondial rafinăriile se găseau din punct de vedere economic într-o situație extrem de dificilă.

³² Berend Iván — Ránki György, l.c.

³³ Arh. St. Buc., fond. UDR, dosar 3/1912.

³⁴ Raportul CCI Brașov, 1908, p. 77—78.

³⁵ Ibidem, 1909, p. 64—66.

CARTELUL ZAHĂRULUI

Piața zahărului a fost mult influențată de politica de prețuri a cartelului zahărului. Fabricile de zahăr din Ungaria au încheiat în 1888 o înțelegere vremelnică asupra prețului de desfacere a zahărului. Cartelul s-a creat în anul 1891 între rafinăriile de zahăr, fabricile de zahăr crud rămânând în afara lui, intrând în cartel abia în anul 1897. Cartelul a contingentat producția și a reglementat condițiile de desfacere. Fabricile de zahăr crud au renunțat să-și creeze rafinăriile, iar rafinăriile s-au obligat să nu producă zahăr crud. Cartelul a dus o politică ridicată de prețuri. Între 1906—1910 prețul zahărului a crescut cu aproape 50 la sută ³⁶.

În anul 1902, la 5 martie, s-a încheiat la Bruxelles un acord internațional între Germania, Austro-Ungaria, Marea Britanie, Franța, Italia, Suedia și Norvegia. Părțile contractante au convenit să anuleze avantajele acordate fabricilor pentru producția și desfacerea zahărului și a produselor zaharoase, limitarea suprataxei la zahăr. Se constituie o comisie permanentă cu sediul la Bruxelles care avea sarcina de control asupra îndeplinirii obligațiilor asumate. Acordul a intrat în vigoare la 1 septembrie 1903. În urma acestui acord, legea din 1903 stabilește nivelul producției de zahăr în Ungaria, se trece la contingentarea producției. Punerea în circulație a zahărului, în afara cantităților contingentate, se socotea contravenție ³⁷.

Aplicarea convenției a pus capăt, la 1 septembrie 1903, înțelegerii de cartel cu Austria și a început lupta de concurență dintre fabricile de zahăr austriece și ungare pentru contingentarea producției. În anul 1903 s-a încheiat între toate rafinăriile de zahăr din monarhie o înțelegere pentru limitarea producției producătorilor particulari, dar cu toate acestea piața fabricilor de zahăr din Transilvania a fost restrinsă de concurența galițiană ³⁸.

Una din cele mai mari fabrici de zahăr din Transilvania, cea de la Bod, semnală o situație foarte grea, plasarea produselor fiind restrinsă, mărginindu-se numai la Transilvania, dar și aici avea de înfruntat concurența fabricilor austriece. Prin poziția ei geografică nefavorabilă, fabrica trebuia să lucreze cu materii prime mai scumpe din cauza tarifului de transport mai ridicat pe căile ferate, decât fabricile austriece, sau cele din vestul Ungariei. Prin aceasta era știrbită capacitatea ei de concurență. Concurente erau și produsele fabricilor de bomboane din Transilvania ³⁹.

Tarifele de transport ridicate și lipsa brațelor de muncă constituiau piedici importante în calea dezvoltării producției de zahăr. Greutățile de export spre piețele externe, îndeosebi spre Fiume, Galiția, Constanța și Marea Neagră, constituiau, la fel, o frână în creșterea producției ⁴⁰. Fabricile de zahăr din Transilvania cu greu se puteau opune concurenței austriece ⁴¹.

³⁶ Sándor Vilmos, l.c. : Berend Iván — Ránki György, l.c.

³⁷ *Codex Hungaricus*, Magyar törvények, 1901—1907- évi törvénycikkek, Bdpt., 1911, p. 109—118.

³⁸ Raportul CCI Brasov, 1903, p. 58—61.

³⁹ Ibidem, 1904, p. 70—71.

⁴⁰ Ibidem, 1908, p. 71—72.

⁴¹ TKIK jelentése 1911 évre, p. 177.

CARTELUL FABRICILOR DE PIELE

O influență puternică asupra industriei de piele din Transilvania a avut-o crearea cartelului fabricilor de piele de talpă din Austria și Ungaria, care au format o asociație de vânzare. În urma formării cartelului s-a contingentat producția, fabricile neavând dreptul depășirii nivelului producției din anul 1911 ⁴².

În anul 1908, fabricanții de piele din Ungaria au intrat în contact cu „Societatea anonimă pentru comercializarea produselor de pielărie”, cu scopul încheierii unei convenții de desfacere a produselor. Patru mari bănci din Budapesta și „Banca de Scont Croată” din Belgrad au intrat în legătură cu fabricile de piele din Ungaria, constituite în cartel, în vederea creării unei societăți pe acțiuni care să promoveze obținerea de credite. „Societatea anonimă a fabricanților de piele din Budapesta” s-a constituit cu un capital de 500 mii coroane, grupînd în cartel majoritatea fabricanților de talpă, de piele și de curele de mașini. Societatea a contractat la băncile mai sus amintite un credit pînă la 13 milioane coroane ⁴³.

CARTELUL MARILOR MORI

În industria morăritului s-a creat un cartel în anul 1897, care a cuprins numai morile mari din Budapesta. Morile mai mici din provincie s-au înțeles asupra stabilirii unui preț unic la măcinat ⁴⁴.

Cartelul marilor mori din Budapesta bucurîndu-se de numeroase avantaje în procurarea cerealelor, transportul materiilor prime și al făinii, de uzine mecanizate și mai bine utilizate, ducea o asemenea politică de prețuri care înlătura morile de aburi din Transilvania nu numai de pe piața externă, dar și din piața lor proprie. În anul 1915 existau în Transilvania 43 mori de aburi și cilindrice, constituite în societăți pe acțiuni, care aveau un capital de bază de 22 130 500 coroane ⁴⁵.

Unele regiuni din Transilvania specializate în producția de cereale dispuneau de o industrie de morărit dezvoltată. Asemenea regiuni erau comitatele: Timiș, Torontal, Arad și Bihor. Astfel, 11 mari societăți pe acțiuni din industria morăritului din comitatul Timiș dispuneau de un capital de 7,3 milioane coroane, în comitatul Torontal erau 5 societăți cu 6,2 milioane coroane și în comitatul Bihor 9 societăți cu 3,85 milioane coroane. Importante fabrici de morărit existau și în comitatele Satu Mare, Caraș-Severin, Hunedoara și altele. În anul 1906 numărul persoanelor care luau parte la procesul de producție al morilor cu aburi din Transilvania se ridica la 4 000 ⁴⁶. În morile cu apă erau ocupate 11 361 persoane. Procurarea materiilor prime și desfacerea producției constituiau o problemă vitală pentru industria de morărit din Transilvania. Multe din ele exportau în Austria și în țările balcanice. Morile transilvănene cu greu puteau ține piept concurenței celor din Budapesta. În raportul Camerei de comerț și industrie din Timișoara din anul 1910 se constată că deși morile au primit

⁴² Raportul CCI Brașov, 1913, p. 100.

⁴³ MÖL, PMKB, Z 40, pach. 45, nr. 828.

⁴⁴ Berend Iván — Ránkl György, l.c., p. 110—111.

⁴⁵ Nagy Magyar Compass.

⁴⁶ A. Egyed, *Industria morăritului în România*, în „Acta Musei Napocensis”, II 1965, p. 49.

scutiri la transportul făinii în Austria, „totuși au o situație defavorabilă față de cele din Budapesta, putînd concura numai cu mari sacrificii”⁴⁷. Industria de morărit care a cunoscut o mare înflorire în această regiune a fost paralizată în capacitatea ei de concurență, datorită tarifelor de transport pe cale ferată intrate în vigoare în anul 1910, care dădeau posibilitatea Austriei și Ungariei să stabilească tarife preferențiale în favoarea industriilor proprii; se bucurau de aceste avantaje în primul rînd morile mai bine utilizate și mai moderne din Budapesta. Morile din Timișoara trebuiau să suporte un tarif de transport pe greutatea marfă mult mai scump pentru aceeași destinație decît cele de la Budapesta⁴⁸.

În anul 1913 s-a constituit „Asociația națională a industriei de morărit” din provincie. Asociația avea menirea să apere interesele proprietarilor morilor de aburi și mecanice în fața concurenței puternice a morilor din Budapesta. Asociația era constituită pe opt grupe. Grupa a doua avea centrul la Arad, iar grupa a treia la Timișoara. La asociație au participat un număr de 18 mori din Oradea, Arad, Deta, Tirgu Mureș, Carei, Sînnicolau Mare, Becicherecul Mic, Lugoj, Satu Mare, Oravița, Timișoara și Jimbolia⁴⁹. Morile din provincie și în primul rînd cele din Transilvania trebuiau să învingă concurența întreprinderilor de morărit cartelate din Budapesta și din Viena nu numai la desfacerea produselor ci și la cumpărarea cerealelor.

CARTELUL SPIRTULUI

În industria spiritului s-a încheiat o convenție, pentru desfacerea spiritului în țară, stabilind atît sortimentele de produse, cît și prețul lor. Cu această ocazie s-a creat un comitet de conducere în care au fost aleși ca membri plini, fabricanți din Arad și Timișoara. La convenție au participat 18 firme dintre care două din Arad, una din Timișoara⁵⁰.

Un cartel al prețurilor s-a creat în anul 1900, la 1 februarie. La acest cartel au participat „Fabrica de spirt Neuman” din Arad și „S.A. prima fabrică de spirt și rafinăriile de spirt din Timișoara”⁵¹. În anul 1914 s-a încheiat între unsprezece firme o convenție pentru înființarea sindicatului fabricanților de spirt la care au participat din Transilvania cele două fabrici mai sus menționate⁵². Scopul înțelegerii era „înlăturarea concurenței nesănătoase în domeniul producției spiritului agricol și industrial și promovarea industriei spiritului”. S-a încheiat o înțelegere și în domeniul desfacerii spiritului. Acest sindicat a fost subordonat marilor bănci ungare din Budapesta. În cadrul sindicatului au apărut de la început contradicții. Astfel, fabricile de spirt din Arad și Timișoara, împreună cu alte două firme din Budapesta, participante la sindicat, au hotărît desființarea oficiului de desfacere. De la 1 aprilie 1914 s-a constituit de către trei mari bănci din

⁴⁷ TKIK jelentése, 1910, évre, II. és III. rész, p. 56—57.

⁴⁸ Ibidem, I. rész, p. 20—23, Rapoartele camerelor de comerț și industrie din Timișoara, Brașov și Arad conțin exemple numeroase din care rezultă reducerile de care s-au bucurat fabricile austriece și ungare la transportul feroviar și fluvial față de cele din Transilvania.

⁴⁹ MOL, PMKB, Z 40, pach. 52, nr. 948.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem; Berend Iván — Ránkl György, l.c.

⁵² MOL, PMKB, Z. 40, pach. 54, nr. 1 024.

Budapesta „Societatea anonimă ungară de desfacere a spirtului”⁵³. În anul 1918, s-a încheiat între 12 firme o convenție pentru constituirea sindicatului pentru exportul băuturilor alcoolice la care au participat și patru firme din Transilvania.

III. URMĂRILE PĂTRUNDERII CAPITALULUI STRĂIN ÎN ECONOMIE

Efectele pătrunderii capitalului străin în economia Transilvaniei au fost contradictorii. Investițiile mari de capitaluri în minerit și siderurgie, în unele ramuri ale industriei prelucrătoare și în construcțiile de căi ferate, au contribuit la dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție în Transilvania, au grăbit procesul de generalizare a relațiilor capitaliste de producție. În jurul marilor întreprinderi s-au dezvoltat orașele, centrele industriale și miniere, s-a creat un proletariat numeros.

Penetrația capitalului străin a avut însă și o serie de serioase efecte negative. Prin intermediul politicii economice a statului și favorizate de legislația oficială, grupurile financiare străine, băncile și cartelurile au pus stăpânire și au reușit să subordoneze principalele ramuri industriale și căile ferate și să realizeze profituri maxime, prin mărirea consecutivă a gradului de exploatare și prin politica de prețuri. Industria mare aflată sub dominația capitalului străin, a concurat puternic industria mică și mijlocie, întreprinderile necartelate, sau cele aflate în afara sferei de interese străine.

Concurența străină a exercitat o puternică presiune asupra întregii industrii transilvănene. Așa de exemplu, taxele vamale foarte ridicate duceau la scumpirea coloranților importati pentru fabricile de postav și textile și inclusiv a prețului de cost⁵⁴. Boicotul mărfurilor transilvănene în Turcia, de către industria austriacă și ungară de postav, paraliza afacerile. Ca urmare, toate comenzile fabricii de postav din Brașov, din anul 1908, fuseseră returnate și rămase la vamă, depozitele s-au umplut, încât fabricarea acestor articole aproape a încetat. Industria austriacă arunca pe piață flanele, mărfuri la modă, la un preț foarte ieftin. Ca urmare a boicotului mărfurilor austro-ungare în Turcia, mărfurile textile înlăturate de aici se îndreptau îndeosebi pe piețele transilvănene⁵⁵, de multe ori la preț de dumping. Aceasta a provocat mari greutăți industriei textile transilvănene nu numai pe piața externă dar și pe cea internă. Piața indigenă de textile era supusă și concurenței puternice a mărfurilor engleze produse în condiții tehnice mult mai avantajoase și la un preț mai mic. Pentru a urca prețurile, filaturile de bumbac au hotărât să lucreze periodic sub capacitatea de producție⁵⁶.

Ca și la celelalte produse, tariful ridicat de transport la materiile prime și la produse finite în interiorul țării reducea mult viabilitatea și capacitatea de concurență a fabricilor textile și postav, fiind de multe ori nevoite să-și desfacă mărfurile sub prețurile de producție. O mare fabrică

⁵³ Ibidem. pach. nr. 1321. Firmele participante au fost : S.A. Bamei, Steiner et Cost din Lugoj, Blum Zsigmond din Deva, „S.A.-Kimmel I., și C” și „Frații Schwartz” din Timișoara.

⁵⁴ Raportul CCI Brașov, 1905, p. 55—56.

⁵⁵ Ibidem, 1908, p. 63—64.

⁵⁶ TKIK jelentése, 1910, évre, II. és III. rész.

de postav din Sibiu raporta Camerei de comerț și industrie din Brașov în anul 1911, că „un dezavantaj deosebit pentru fabricațiunea noastră este împrejurarea că administrația căilor ferate ungare de stat a ridicat frachtul cu 100 la sută, avînd o situație grea față de fabricile din Austria și Slovacia care se aflau în centrul producției de lînă”. Cea mai mare parte a materiilor prime pentru fabricarea postavului fiind aduse din Austria și Germania, îndeosebi coloranții, sus-numita fabrică trebuia să suporte speze de transport pe o distanță de 600—700 km mai mari. O fabrică de postav din Sighișoara caracteriza mersul afacerilor ca nesatisfăcător din cauza concurenței din afară care a fost foarte mare. La cea mai mare țesătorie de bumbac colorat din Sighișoara, afacerile pe anul 1911 au fost, contrar tuturor așteptărilor, slabe; concurența austriacă aducea marfă mai bună la prețuri reduse, silind fabrica să „facă afaceri prin reducerea prețurilor”⁵⁷.

La începutul secolului al XX-lea sub influența crizei economice de supraproducție, cererea de celuloză s-a micșorat într-o măsură însemnată, urmată și de o reducere considerabilă a prețurilor. Fabricile de celuloză și hîrtie din Transilvania, cele din Zărnești, Prejmer și Petrești au resimțit puternic această conjunctură, datorită faptului că cea mai mare parte din producția lor era destinată exportului în Franța, Anglia, Serbia, Turcia și alte țări. Astfel, fabrica de celuloză din Zărnești a exportat în 1905 în străinătate 81 la sută din producția sa. În total 814 vagoane și anume 489 vagoane în Austria, 323 în Germania, 186 în Franța, 18 în Belgia, 8 în America și 7 în Anglia⁵⁸; în anul 1907 exportul a fost de 112 395 chintale⁵⁹; în 1909 de 906 vagoane; în anul 1910 fabrica exporta 84 la sută din producția sa în țările europene și extraeuropene⁶⁰. Acest export masiv reflecta aprecierea de care se bucurau produsele fabricilor de hîrtie transilvănene și care s-a menținut la un nivel ridicat și în condițiile unei intense concurențe a fabricilor străine. Principala cauză care a îngreuiat concurența era tariful de transport ridicat al hîrtiei și celulozei spre piețele străine, în țări cu un nivel ridicat al dezvoltării industriei. Astfel, exportul fabricii de hîrtie din Zărnești în Franța și Anglia a fost împiedicat din cauza urcării navlului, care „paralizează puterea de concurență față de fabricile scandinave”. Restrîngerea pieței a dus la o scădere a producției, nu numai la fabrica de la Zărnești, dar și a celor din Prejmer și Petrești. Direcțiunea fabricii din Zărnești consideră că o întărire a capacității de concurență se poate obține numai „prin frachтури maritime mai ieftine spre porturile franceze, belgiene și engleze. Industria de hîrtie din Transilvania avea de înfruntat și concurența austriacă, care fiind eliminată tot mai mult din Balcani, inunda piața Transilvaniei cu hîrtie”⁶¹.

Beneficiind pe căile ferate austriece de reduceri de tarif pentru hîrtie exportată în Ungaria, firmele austriece desfăceau produsele lor și pe piața Transilvaniei la „un preț de batjocoră”. Fabricile de hîrtie din Transilvania au solicitat în repetate rînduri aceleași avantaje la tariful de transport pe cale ferată de care beneficiau și cele austriece, îngreunarea

⁵⁷ Raportul CCI Brașov, 1911, p. 65—70.

⁵⁸ Ibidem, 1905, p. 59—60.

⁵⁹ Ibidem, 1907, p. 51.

⁶⁰ Ibidem, 1910, p. 557.

⁶¹ Ibidem, 1909, p. 56; pe anul 1908, p. 67—68; pe anul 1910, p. 57.

importului de hîrtie și cartoane din Austria „care nimicește cu totul comerțul de hîrtie”, asigurarea furnizorilor către stat pe o perioadă cît mai lungă, prelungirea scutirii de impozite pe cel puțin 20 de ani ⁶². Fabricarea hîrtiei a fost influențată și de urcarea prețului lemnului, a pîslei de lînă, uleiurilor și a salariilor, ceea ce a dus la scumpirea prețului de cost ⁶³, în timp ce, ca urmare a creșterii supraproducției, prețul hîrtiei pe piețele internaționale a scăzut simțitor. Concurența străină, în special cea scandinavă, a făcut ca fabrica de la Zărnești să nu aibă în 1909 debușeu pentru toate produsele sale, fiind nevoită să-și reducă capacitatea de producție ⁶⁴.

Pentru îmbunătățirea situației, pe lângă alte măsuri se considera necesară reglementarea relațiilor vamale cu România, astfel încît prin acestea să se îngreueze concurența austriacă, îndeosebi pe calea unor tarife de transporturi avantajoase. Măsurile preconizate trebuiau să contribuie la ridicarea industriei interne ⁶⁵.

Concurența austriacă și ungară s-a resimțit puternic și asupra industriei ceramice, a lemnului și mobilierului, de pîlării, chimice. Referindu-se la daunele aduse industriei mici și mijlocii transilvănene de către concurența străină, într-un raport al Camerei de comerț și industrie din Cluj se arăta: „Influența cartelurilor austriece și ungare se resimte foarte serios. Cartelul de piele a făcut imposibilă aprovizionarea tăbăcărilor mici cu piei crude și a lovit serios în industria mică de prelucrare a pieilor. Înființarea cartelurilor fabricilor de zahăr și a rafinăriilor de petrol a dus la creșterea prețului produselor de consum. Deoarece urmările activității cartelurilor se suportă de către populația nevoiașă ar fi de dorit ca excesele cartelurilor să fie limitate prin lege” ⁶⁶.

Pătrunderea capitalului monopolist internațional și dominația cartelurilor asupra principalelor ramuri ale industriei Transilvaniei au determinat o politică economică care a dăunat în general intereselor capitalului autohton. Contingentarea, împărțirea piețelor de desfacere și aprovizionarea cu materii prime s-au făcut de multe ori chiar în dauna întreprinderilor transilvănene cuprinse în carteluri. Prin politica de prețuri au fost puternic concurate industriile necartelate provocîndu-le astfel mari greutăți economice, reducerea producției și falimente. Sub influența cartelurilor a avut loc o accentuare a procesului de concentrare a producției și de centralizare a capitalului. Cartelurile au sprijinit politica economică a claselor dominante austriece și ungare de a menține Transilvania într-o stare de înapoiere economică față de regiunile industriale mai dezvoltate din Austria, Cehia și față de Budapesta, ca piață de desfacere, sursă de materii prime și brațe de muncă ieftine.

Politica financiară străină a fost în același timp și un instrument de asuprire națională în Transilvania. Capitalul străin a limitat acumularea de capital și a împiedicat întărirea burgheziei naționalităților asuprite. În Transilvania ca și în Slovacia, unde exista o sursă foarte bogată de

⁶² Ibidem, 1905, p. 59 62 ; 1908, p. 67.

⁶³ Ibidem, 1907, p. 51 ; 1907, p. 66.

⁶⁴ Ibidem, 1909, p. 50.

⁶⁵ Ibidem, p. 57.

⁶⁶ A Kolozsvári kereskedelmi és iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyáról, 1905, évre, p. 178.

materii prime și forță de muncă ieftină, deși s-a dezvoltat industria și s-au creat importante centre industriale, aceasta s-a făcut însă în dauna burgheziei naționalităților, în interesul capitalului financiar austro-ungar.

Dezvoltarea industrială a Transilvaniei nu a atins nivelul altor teritorii similare, bogate în resurse materiale. În acest context, burghezia română nu a atins gradul de dezvoltare a altor burghezii, iar politica discriminatorie a făcut ca în industrie ea să ocupe o poziție secundară, departe de ceea ce reușise în domeniul sistemului bancar.

CONTRIBUTIONS CONCERNANT LE CAPITAL ÉTRANGER DANS L'INDUSTRIE DE LA TRANSYLVANIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

La pénétration du capital étranger dans l'économie de la Transylvanie se rattache, au point de vue historique, aux conséquences de la révolution de 1848—1849 qui, en supprimant les rapports de production féodaux, a ouvert la voie au développement rapide de l'industrie et de l'agriculture. Cette pénétration de capital s'est accentuée à la fin du XIXe siècle et au cours des premières décennies du XXe siècle. Les milieux financiers étrangers se sont emparés de l'industrie de Transylvanie en premier lieu par l'intermédiaire des sociétés par actions. Le capital social des sociétés contrôlées par le capital étranger représentait au début de la Première Guerre mondiale, 70% du montant des capitaux des sociétés industrielles par actions. Le capital étranger détenait 91% du capital social des sociétés par actions dans les mines et l'industrie sidérurgique, 62% dans l'industrie forestière, 56% dans l'industrie chimique et des raffineries, 67,7% dans l'industrie alimentaire. L'industrie du papier et du sucre se trouvaient entièrement sous le contrôle du capital étranger. La domination de l'industrie de Transylvanie a eu lieu surtout par l'intermédiaire du capital hongrois, autrichien et austro-hongrois qui contrôlaient ensemble 51 sociétés par actions avec un capital social de 172 millions de couronnes.

Une autre voie de pénétration du capital étranger dans l'économie Transylvaine fut celle des cartels autrichiens et hongrois. Bien que quelques grandes entreprises de Transylvanie eussent participé à certains cartels, leur potentiel économique étant réduit, elles y jouaient un rôle secondaire.

Malgré sa contribution, dans une certaine mesure, au développement de l'industrie, la pénétration du capital étranger a eu une série d'effets négatifs. La politique de contingentement et des prix a désavantagé fort les entreprises de Transylvanie et la concurrence étrangère a exercé une puissante pression sur toute l'industrie Transylvaine, sur les entreprises moyennes et petites non groupées en cartels. La politique économique promue par le capital monopoleur étranger a nui, en général, à l'industrie de Transylvanie, a facilité le maintien de celle-ci dans une situation de retard économique par rapport aux régions plus développées de la monarchie des Habsbourg, constituant, sur le plan économique, un important instrument d'oppression nationale.

PREȚURILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLELE XV—XVI ȘI DINAMICA LOR*

DE

DAMASCHIN MIOC

O istorie a prețurilor din Țara Românească, ca dealtminteri și din Moldova, în evul mediu ridică o serie de dificultăți constând în : materialul documentar fragmentar, nesistematic și răspândit în felurite surse, în special în documentele interne, în mare parte inedite, inexistența unei politici a statului sau a orașelor în reglementarea prețurilor, de unde și absența baremurilor, a maximelelor, lipsa unei monede naționale și circulația pe piață a unei mari varietăți de monede străine, ale căror valoare și curs nu se cunosc exact întotdeauna, apoi varietatea măsurilor de evaluare a mărfurilor, uneori aceeași unitate de măsură variind chiar de la județ la județ.

În cadrul prețurilor din Țara Românească se disting trei mari categorii și anume : a) pământul cultivat și unele construcții (sate, vii, ocine, case, locuri de casă, prăvălii, locuri de prăvălie, pivnițe, mori) ; b) omul, ca forță de muncă silită (rumâni, robi țigani) și c) mărfuri propriu zise (cereale, animale, alimente diverse, produse meșteșugărești, podoabe etc.).

Legile economiei medievale, ca și factorii de influențare a prețurilor acționează într-un chip asupra mărfurilor propriu-zise și în altul asupra forței de muncă și pământului. Le-am cuprins și pe cele din urmă, adică pământul cultivat și forța de muncă, în descrierea evoluției prețurilor, deoarece constituie indici prețioși pentru progresul general al economiei românești, pentru prefacerile pe care ea le-a suferit, în general prin creșterea forțelor de producție, a productivității muncii, însoțite de o dezvoltare a pieții interne.

Evoluția prețurilor este influențată de diferiți factori, unii de caracter general, care înriuresc ansamblul prețurilor în mai toate țările, iar alții, de caracter local, cu influență limitată numai asupra unor regiuni și numai asupra anumitor prețuri. Din categoria celor dintii face parte de pildă afluxul metalelor prețioase americane, cauză principală a așa numitei „revoluții a prețurilor” în aproape întreaga Europă ; din cea de-a doua, calamitățile naturale (secetă, inundații, lăcuste, incendii mari), războaiele, invaziile străine, progresul tehnic ș.a.

Pe durată mai îndelungată evoluția prețurilor din Țara Românească se poate urmări numai la anumite categorii, unde s-a putut opera chiar

* Prezentul articol este un paragraf din vol. III al noului tratat de istorie a României.

și cu prețuri medii; la altele, însă, datele fiind puține și disparate, cu mai multe goluri între ele, nu s-au putut alcătui serii; le prezentăm și pe acestea pentru a se putea face o comparație între prețurile diferitelor mărfuri într-o anumită perioadă, pentru a le putea cunoaște valoarea, și astfel a se putea deduce mai ușor dezvoltarea vieții economice a populației.

Prețurile au fost reduse și calculate, evident, atunci când ele erau exprimate în alte monede, în moneda obișnuită pe piața Țării Românești, cea mai des întâlnită în circulație și cea mai mărunță, *asprul* sau *banul*. Se știe și s-a ținut seama că acesta a suferit masive și continue deprecieri în această epocă (între 1490 și începutul veacului al XVII-lea, el scade de mai bine de patru ori). Cunoscându-se aceste date relative la aspru sau ban, se poate ști cu destulă precizie din curba evoluției prețului fiecărei mărfi sau a altor bunuri dacă avem de a face cu o creștere reală a prețului sau cu una nominală. Valoarea diferitelor mărfuri și a celorlalte bunuri prețuite se poate cunoaște foarte bine și din comparația dintre prețurile lor, exprimate toate în aspri.

Pentru estomparea variațiilor prea dese și mici de prețuri, cauzate în general de factori locali minori, ele au fost grupate și urmărite pe perioade mai mari de timp și anume de câte zece ani. Acolo unde a fost posibil, aceste prețuri medii, grupate pe câte zece ani, s-au așezat în tabele sinoptice. Acestea ușurează înțelegerea mai rapidă a evoluției prețurilor.

Prețul satelor. Noțiunea de sat cuprinde vatra satului, cu casele și grădinile, hotarul satului, cu cîmpul, apa, pășunea și pădurea, precum și țăranii cu gospodăriile lor. În secolele XV—XVII satele au format un obișnuit și frecvent obiect de tranzacție. Vînzătorii erau fie obștea țărănească liberă, care se vindea în dependență, moșnenii devenind rumâni, fie membrii clasei stăpînitoare, care vînd și cumpără sate între ei. Cumpărătorii sînt de obicei reprezentanții mai de seamă ai clasei dominante: domnul țării, marii boieri și mănăstirile. Negustorii fac rar tranzacții cu sate, iar țăranii, numai în colectivitate, în obște, cînd se răscumpără din servitute.

Tabelul nr. 1 ilustrează frecvența vînzărilor de sate, numărul de sate vîndute, evoluția prețului lor în aspri, în galbeni (monedă de aur care n-a suferit fluctuații în epocă), precum și în robi, „marfa” cu prețul cel mai constant în toată această vreme; de asemenea și dinamica prețului satelor, toate din zece în zece ani.

După cum se poate vedea din tabelul de față, frecvența vînzărilor de sate are o evoluție neregulată; dacă începînd cu mijlocul veacului al XV-lea, de cînd avem date, ea este în creștere pînă la sfîrșitul veacului, în prima jumătate a celui următor ea este cînd în urcare, cînd în scădere, ca în a doua jumătate a lui să fie iarăși în continuă urcare. Astfel, dacă în deceniul al șaselea al secolului al XV-lea se înregistrează doar două vînzări de sate, în ultimul său deceniu sînt consemnate în actele vremii 25 de vînzări, deci o creștere de mai bine de 12 ori. În deceniile unu—cinci ale secolului al XVI-lea, frecvența este variabilă, pe decenii: 7 vînzări, apoi 22, apoi 3, apoi 17, scăzînd în cele din urmă la 5. Între 1541 și 1600, numărul vînzărilor de sate este în continuă creștere: de la 5 se ajunge în ultimul deceniu la 127 de vînzări de sate, adică o urcare de peste 25 de ori.

Tabelul nr. 1

Prețul satelor din Țara Românească în secolele XV—XVI și dinamica lui

Anul	Nr. vânzări	Nr. sate	Preț unitar mediu în aspri	Indici 1591—1600 = 100	Preț unitar mediu în galbeni	Indici 1591—1600 = 100	Preț unitar mediu în robi
1451—1460	2	1,30	1 865	6	47	22	—
1461—1470	5	3,12	2 566	8	64	30	—
1471—1480	11	9,50	1 653	5	41	19	—
1481—1490	33	33,00	4 378	14	104	49	—
1491—1500	25	21,00	7 532	24	164	78	—
1501—1510	7	7,33	9 427	30	189	90	—
1511—1520	22	17,75	12 940	41	259	123	—
1521—1530	3	1,62	41 975	132	840	398	—
1531—1540	17	12,00	30 623	97	617	292	—
1541—1550	5	3,63	8 000	25	160	76	8
1551—1560	11	7,00	22 285	70	371	176	22
1561—1570	22	15,33	35 117	111	585	277	32
1571—1580	28	20,72	47 932	157	737	349	45
1581—1590	15	10,50	39 762	126	419	199	39
1591—1600	127	118,80	31 680	100	211	100	29

Între 1451—1470, galbenul a fost socotit ca avînd 40 de aspri, între 1481—1490 el avea 42 de aspri, între 1491—1500 avea 46 de aspri, între 1501—1550 avea 50 de aspri, între 1551 și 1575 avea 60 de aspri, între 1575 și 1584 avea 70 de aspri, între 1584 și 1594 avea 120 de aspri, iar pînă la sfîrșitul veacului 180 de aspri.

Cu mici diferențe, curba numărului de sate vîndute o urmează pe cea a frecvenței vânzărilor. În ultimul deceniu al secolului al XV-lea se vînd de 16 ori mai multe sate decît la mijlocul lui, iar în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, de 32 de ori sînt mai multe sate vîndute decît la mijlocul secolului.

Curba evoluției prețului satelor urmează o linie în zigzag mai pronunțat decît cea a frecvenței vânzărilor și cea a numărului de sate vîndute, cu creșteri apreciable și bruște în unele decenii și cu scăderi la fel, în altele. Între 1451 și 1480, prețul satelor vîndute (circa 14) este aproximativ egal; urmează apoi o creștere lentă pînă prin 1520, cînd are loc un salt brusc, dar care, din cauza numărului mic de vânzări și sate vîndute nu poate fi socotit drept concludent. Urmează iarăși o creștere a prețului, ajungîndu-se la un punct maxim în deceniul al optulea: circa 48 000 de aspri un sat (737 de galbeni), ceea ce reprezintă o creștere de 26 de ori față de punctul de pornire (1451), de peste cinci ori față de începutul secolului al XVI-lea și mai bine de două ori față de mijlocul aceluiași secol. Prețul în galbeni și în robi al satelor arată aceeași situație. În ultimele două decenii prețul satelor cunoaște o scădere progresivă, rezultat în primul rînd al vânzărilor silite ale satelor libere, iar în al doilea, al vremurilor tulburi de la sfîrșitul veacului.

Creșterea prețului satelor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, creștere manifestată dealtfel aproape în toate domeniile în care au loc tranzacții de vânzare-cumpărare în Țara Românească, este fără îndoială o afirmare a revoluției prețurilor. Dar ea mai este cauzată și de sporirea numărului populației în sate, de mărirea producției economiei rurale și chiar a productivității muncii, de unde și interesul vădit al marilor feudali pentru acapărarea de noi sate. Faptul că domnul, boierii și mănăstirile pot livra pieței cereale, vite, vin, unt, miere, ceară etc., mai toate provenite din munca și dijmele țăranilor aserviți, îi îndeamnă la extinderea domeniilor pe care le stăpînesc, la aservirea unui număr cît mai mare de țărani.

Este interesant de știut că din cele 275 de sate ce se vînd într-un veac și jumătate și sînt consemnate în acte cu prețurile lor, boierii cumpără 154 de sate, ceea ce reprezintă 56% din numărul total al satelor vîndute, domnii țării cumpără 100 sate (36%), iar mănăstirile și clericii 15 sate (5,5%); restul de 6 sate (2,5%) nu se știe exact cine le-a cumpărat, actele neindicînd categoria socială a cumpărătorilor. Precizăm de asemenea că din cele 275 de sate vîndute, 100 (36%) sînt auto-vînzări ale satelor libere, care cad astfel în dependență.

Prețul fălcilor de ocină. Fălcile de ocină reprezintă ogoarele cultivate, aflate în hotarul satului, de o suprafață relativ mică în Țara Românească în comparație cu Moldova, avînd aproximativ o jumătate de hectar. Vreme de cinci decenii prețul lor este aproape constant, necunoscînd fluctuațiile mari ale altor bunuri ce se vînd și se cumpără. Explicația probabilă constă în faptul că ele constituie obiect de tranzacție de obicei între moșneni, în cadrul aceluiasi sat, prea rar între aceștia și reprezentanți ai clasei dominante. În virtutea tradiției, prețul rămîne cam același pînă la începutul veacului al XVII-lea, cînd cunoaște o creștere neînsemnată.

Tabelul nr. 2

Prețul fălcilor de ocină în Țara Românească între 1531 și 1600 și dinamica lui

Anii	Nr. vînzări	Nr. fălci	Preț unitar mediu în aspri	Indici 1591 — 1600 — 100
1531 — 1510	5	8	76	90
1541 — 1560	—	—	—	—
1561 — 1570	36	53	65	77
1571 — 1580	73	172,50	67	80
1581 — 1590	27	91,62	75	89
1591 — 1600	33	52	84	100

Prețul viei. Consumul mare de vin în țară, ca și exportul lui liber, vinul nefiind supus monopolului otoman, fac ca prețul viilor să fie în continuă urcare pînă spre sfîrșitul secolului al XVI-lea. Rentabilitatea viilor este cea mai însemnată între toate ramurile economiei rurale, vilele constituind un izvor de venituri importante, mai ales pentru gospodăria feudală.

Frecvența vinzărilor și a numărului de pogoane vîndute variază de la deceniu la deceniu, în schimb prețul lor este în creștere continuă pînă în deceniul al nouălea, cînd atinge punctul său maxim, atît datorită marelui interes pe care-l arată viilor clasa dominantă, dar și ca efect al revoluției prețurilor. În deceniul al nouălea, prețul pogonului de vie, calculat în aspri, este de șase ori mai mare decît la începutul deceniului al treilea, de cînd avem date (și în galbeni, creșterea este de 3,26 ori mai mare, deci avem de a face cu o creștere reală a prețului viilor). În ultimul deceniu, datorită vremurilor de războaie continue, prețul mediu al pogonului de vie scade la jumătate față de deceniul anterior.

Cei care în această epocă vînd cele mai multe vii sînt moșnenii. Cei care cumpără sînt mai cu deosebire reprezentanții clasei stăpînitoare : domnul, boierii mari și mănăstirile. Astfel, de pildă, din cele 136,5 pogoane de vie vîndute și înregistrate în acte cu prețul lor de vînzare în secolul al XVI-lea, 113,5, reprezentînd 83%, le vînd moșnenii, 20 de pogoane vînd boierii (15%) și 3 pogoane vinde un negustor (2%). În privința cumpărătorilor, repartitia lor pe categorii sociale se prezintă astfel : clasa stăpînitoare cumpără 108 pogoane (79%), din care domnul țării 42,5 pogoane (31%), boierii 41,5 pogoane (30%), apoi urmează moșnenii, care cumpără 25,5 pogoane (19%) și negustorii 3 pogoane (2%). (Vezi tabelul nr. 3).

Prețul morilor. În economia agrară un loc important îl au morile, care și ele, în secolul al XVI-lea, constituie obiect de tranzacții. Prețul

Tabelul nr. 3

Prețul pogonelor de vie în Țara Românească în secolul al XVI-lea și dinamica lui

Anii	Nr. vinzări	Nr. pogoane	Preț unitar mediu în aspri	Indici 1591—1600 100	Preț unitar mediu în galbeni	Indici 1591—1600 = 100
1521—1530	1	12	142	32	2,84	97
1531—1550	—	—	—	—	—	—
1551—1560	2	3	266	61	4,43	152
1561—1570	7	31,5	264	60	3,77	130
1571—1580	37	63	339	78	5,21	179
1581—1590	5	19	880	201	9,26	318
1591—1600	4	8	437	100	2,91	100

mediu al morilor este în continuă urcare; dacă la începutul veacului este de aproximativ 1 200 de aspri, în deceniul al nouălea el ajunge la 6 300 de aspri, iar în ultimul, din motive expuse și mai sus, scade la 5 500 de aspri. La sate morile au un preț mai scăzut, între 1 000 și 2 700 de aspri, pe cînd la orașe, ele sînt mult mai scumpe; astfel, în 1583, în Buzău se vînd trei mori cu 16 000 de aspri, iar în ultimul deceniu, în Argeș o moară se vinde cu 8 000 de aspri și în București cu 14 000 de aspri. Valoarea morii este dată de locul unde este plasată, ca și de numărul de roți. În cumpărarea de mori sînt interesați feudații, mai cu seamă mănăstirile.

Prețul locurilor de case și al caselor. Tranzacții cu locuri de case sînt menționate în actele interne în tot cursul secolului al XVI-lea, iar cele cu case, în ultimele sale trei decenii. Prețul locurilor de case variază în timp și după localități și după întinderea pe care o au. Sînt cunoscute în acte, cu prețul lor în bani, 61 de astfel de locuri la sate și 7 la orașe. Prețul celor de la țară variază între 70 și 340 de aspri, iar al celor de la orașe, între 1 000 de aspri la Argeș, 3 500—4 000 la Tîrgoviște și 1 600—4 000 la București. Tranzacțiile locurilor de case la țară au loc între moșneni, al celor de la orașe, între negustori mai ales, urmați de boieri, mănăstiri și meșteșugari.

Prețul caselor, variabil după localitate, construcție, plasament, suprafață a terenului, acareturi, este la sate, în anii 1579—1594, cînd există date, de 150—1 000 de aspri; la orașe, prețul variază între 700 și 6 500 la București, 3 000—5 000 la Tîrgoviște și 800—2 700 la Argeș, Rîmnic și Tîrgșor. Interesați în cumpărarea caselor la orașe se arată a fi negustorii, meșteșugarii și boierii.

Prețul locurilor de prăvălie și al prăvăliilor. Mențiuni despre vinzarea locurilor de prăvălii în această vreme sînt doar două: Dragomir fost mare vornic cumpără în a doua jumătate a secolului al XVI-lea de la doi negustori două prăvălii, una cu 2 600 de aspri și una cu 7 000.

Vinzarea prăvăliilor este menționată între 1561 și 1590, mai cu seamă la București, unde au loc 13 tranzacții a 45 de prăvălii. Prețul prăvăliilor, cu variații extrem de mari, după construcție, vatră, acareturi, dar mai ales după plasament, era cuprins în anii menționați între 770 aspri preț minim și 17 500 de aspri preț maxim; prețul mediu era de 2 000 de aspri în deceniul al șaptelea, de 5 500 în deceniul al optulea și de 5 600 în deceniul al nouălea. La prăvăliile mai scumpe adesea se menționa și de ce prețul era mai ridicat; pentru că aveau: „pivniță de piatră și case” sau „pivniță și lumînărie” sau „curte și grajd și poartă la curte, să intre cu carul”.

Pentru dezvoltarea orașelor în general și pentru cea a comerțului și meșteșugurilor în special, este interesant de știut și ce categorii sociale vindeau și cumpărau prăvălii în această vreme. Vînzătorii sînt de cele mai multe ori oameni de condiții modeste (potcovari, bărbieri, stegari, negustori). Între cumpărători pe primul loc se situează marii boieri, care cumpără 23 de prăvălii (51 % din cîte s-au vîndut), apoi domnul și familia sa, cu 12 prăvălii (27 %), donate mai tîrziu unor mănăstiri, mănăstirile cumpără 7 prăvălii (15 %) iar negustorii numai 3 (7 %). Din cifrele de mai sus se poate constata marele interes pe care îl arăta clasa dominantă comerțului, chiar și în condițiile dominației otomane.

Prețul rumânilor și al robilor. Vânzările de rumâni individuali, cu și fără delniță, apar în actele interne ale Țării Românești în deceniul al cincilea al secolului al XVI-lea. Este vorba fie de autovinzări de moșneni în rumânie către boieri și mănăstiri, fie de vânzări-cumpărări de rumâni între membrii clasei stăpînitoare.

Vinzările de robi țigani apar în aceeași vreme ca și cele de rumâni. Ei fac obiectul tranzacției între membrii clasei dominante, domni, boieri, mănăstiri.

O comparație între prețul rumânilor și cel al robilor (vezi tabelul nr. 4) arată că al celor dintii a crescut într-o jumătate de veac de 5,5 ori, pe cînd cel al robilor a rămas aproape același la mijlocul veacului ca și la sfîrșitul lui. Dealtminteri, prețul robilor este cel mai constant preț în epocă între cele ale tuturor „mărfurilor”. Concluzia ce se poate trage este că veniturile pe care le putea obține clasa stăpînitoare de pe urma robilor nu cunosc modificări, ele rămînînd aceleași, cele obținute de pe urma rumânilor, datorită exploatării mereu sporite la care erau supuși, sînt în creștere.

Tabelul nr. 4

Prețuri rumânilor și ai robilor în Țara Românească în secolul al XVI-lea și dinamica lui

Anii	Rumânî			Robi		
	Nr. vânzări	Nr. rumânî	Preț unitar mediu în aspri	Nr. vânzări	Nr. robi	Preț unitar mediu în aspri
1541—1560	3	5	450	3	3	1 000
1561—1570	5	21	962	6	7	1 107
1571—1580	10	20	1 225	16	17	1 064
1581—1590	10	19	1 174	13	15	1 007
1591—1600	6	32	2 483	11	16	1 078

Prețul animalelor. Deși documentele țărilor române în această epocă sînt mai ales acte de întărire a proprietății funciare, ele conțin și suficiente date despre prețul animalelor pe piața internă. Din datele extrase se poate urmări evoluția prețurilor vitelor, ca și valoarea lor, rezultată din comparația prețului fiecărei categorii (cai, boi, vaci, oi, porci).

Prețuri de cai apar în acte încă la sfîrșitul secolului al XV-lea. În general, prețul cailor este determinat de împrejurările social-economice în care au loc tranzacțiile, ca și de rasa și calitatea lor. Un cal de rasă se vinde între 1530 și 1590 cu 6 500—12 000 de aspri, pe cînd un cal obișnuit, de țară, în aceeași perioadă se vinde cu 300—2 000 de aspri. Caii de rasă, numiți în acte „arăpești”, „turcești”, desigur cai arabi, sînt cumpărați de domnul țării, de mari dregători și chiar de cîte o mănăstire mai înstărită. Caii de țară sînt obiect de tranzacție între toate clasele și categoriile sociale.

Prețul cailor este în epocă în creștere continuă. Între 1480 și 1520, prețul mediu este de 300—375 aspri; între 1521 și 1590 el ajunge la 600—680 de aspri, ca în ultimul deceniu să urce la aproape 1 700 de aspri. Deci, față de începutul veacului al XVI-lea, prețul mediu al cailor mar-

chează la mijlocul lui o dublare, iar la sfârșit, el este de cinci ori mai mare. Acest din urmă preț se explică prin nevoia acută de cai a oastei lui Mihai Viteazul, aflată aproape în permanentă campanie.

Prețul *boilor* apare în acte ceva mai târziu, abia în deceniul al șaselea al secolului al XVI-lea. La început, prețul mediu al boilor este de 100 de aspri, în deceniul al nouălea el se ridică la 220 de aspri, iar în ultimul, la 380 de aspri; deci, o creștere de aproape patru ori în curs de patru decenii. Necesitățile de hrană ale oastei, dar și de transporturi, sînt factorii de urcare a prețului boilor la sfârșitul veacului. Prin 1580, o vacă cu lapte se vindea cu aproximativ 200 de aspri.

Prețul mediu al *porcilor* grași, între 1568 și 1577, era de 120 de aspri.

Oile au un preț mult mai scăzut. Prin 1481, oaia se vindea cu 12 aspri, în 1542 cu 17 aspri, iar în 1578 tot cu 17 aspri; sînt singurele date pe care le avem în epocă pentru prețul oilor pe piața internă. În veacul următor, prețul lor este cu mult mai ridicat, el ajungînd la început la 100 de aspri, iar în ultimul deceniu la 200 de aspri.

Prețul cerealelor. Datele despre vînzarea cerealelor pe piața internă sînt rare și pentru cantități foarte mici; sînt totuși suficiente pentru a se putea face o comparație între prețul cerealelor și al altor mărfuri. Astfel, prețul unui oboroc mic de *grîu* (de 22 ocale = 37,356 l) la începutul veacului al XVI-lea era de 25 de aspri, iar în ultimele două decenii, de 50 de aspri. Meiul era mai ieftin; în deceniul al patrulea, un oboroc mic de mei costa 10 aspri. *Orzul* avea cam pe jumătate prețul grîului, iar *ovăzul*, pentru specificul lui, de hrană a animalelor, mai ales a cailor, avea aproape prețul grîului, după cum se poate vedea din datele veacului al XVII-lea, căci în epocă, ele nu există.

Prețul unor alimente. Prețuri de alimente în actele vremii aproape că nu există. Le enunțăm pe cele de la începutul veacului al XVII-lea. Vinul se vindea cu 20—30 de aspri vadra (10 ocale = 12,88 l). Untul cu 14 aspri ocaua, mierea cu 12 aspri ocaua, iar brînză cu 7 bani sau aspri ocaua. Un stup costa 100 de aspri.

Prețul unor obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte. Și despre aceste mărfuri, datele sînt rare și răspîndite pe tot veacul. Prețul aceluiași obiect diferă după calitatea lor. Pentru îmbrăcămîntea țărănească nu există date de prețuri în această vreme, ea confecționîndu-se aproape în întregime în propria gospodărie. Prețurile obiectelor de îmbrăcăminte ale categoriilor sociale de mijloc, negustori, boiernasi, meșteșugari, după cum arată documentele sînt: un caftan de postav 120 de aspri (în 1517); o dulamă de postav costa 200 de aspri (în 1557) și 600 de aspri (în 1577); o manta de șocîrlat, 500 de aspri (în 1575); o cămașă de fir, cu izmene, 400 de aspri (în 1572); o pereche de nădragi, 80 de aspri (în 1583); o pereche de cizme, 50 de aspri (în 1569); un cojoc, 60 de aspri (în 1568).

Îmbrăcămîntea boierească și cea a înaltului cler, clasa stăpînitore fiind atrasă acum de luxul oriental, avea prețuri enorme în comparație cu celelalte mărfuri de pe piață. De obicei, se importa. Iată și cîteva exemple: un conțeș de grana costa 1 000 de aspri (în 1582), o manta de coferie,

3 000 de aspri (în 1573), iar una de grana, 4 500 de aspri (în 1579), cît prețul a 6—7 cai de țară în aceeași vreme. O dulamă de zarpa costa 4 500 de aspri (în 1579), iar o felegea galbenă de coferie, 3 600 de aspri (în 1573). Un briu de coferie costa 600 de aspri, iar de argint 1 500—3 000. Un covor costa (în 1590) 1 000 de aspri, un friu, 120 de aspri, o șa, 800 de aspri (în 1580).

Pentru unelte și alte obiecte casnice nu există date despre prețuri pînă la anul 1600.

Prețul podoabelor și al altor obiecte prețioase. Luxul spre care este atrasă clasa dominantă în această vreme și care-i determină pe boieri să-și vîndă moșiile a lăsat urme suficiente în documente pentru a ne putea face o idee și despre prețul podoabelor, al altor obiecte de preț, pentru bărbați, ca și pentru femei. Astfel, o sabie ferecată costa 2 000 de aspri (1557), o pafta, 1 000 de aspri (1596), o lingură de argint, 200 de aspri, iar un pahar tot de argint, 100 de aspri (1537). O pereche de cercei de aur, cu mărgăritar costau între 1 000 și 2 000 de aspri (1557), tot atunci, un inel de aur, cu pietre prețioase costa 1 000 de aspri. O pereche de brățări de aur costa între 3 600 de aspri (1573) și 5 000 de aspri (1567), iar 24 de ace femeiești pentru păr, cu pietre scumpe și mărgăritare, costau 2 000 de aspri (1568).

Din prețurile de mai sus ale obiectelor de lux, comparate cu mărfurile scoase pe piață de gospodăria țărănească sau domenieală, se poate constata marea ieftinătate a celor din urmă.

BIBLIOGRAFIE

Prețurile din Țara Românească în evul mediu, lucrare în manuscris la Inst. de istorie „N. Iorga”, alcătuită de Damaschin Mîoc, Ruxandra Cămărășescu, Ioana Constantinescu și Coralia Fotino.

Ruxandra Cămărășescu și Coralia Fotino, *Din istoria prețurilor. Evoluția prețului cailor în Țara Românească (secolele XV—XVII)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI (1973), p. 225—241.

LES PRIX EN VALACHIE AUX XVe—XVIe SIÈCLES ET LEUR DYNAMIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur de cet article, qui constitue un aspect d'histoire de l'économie médiévale roumaine, inclus au volume III du nouveau traité d'histoire de la Roumanie, expose l'évolution des prix en Valachie depuis leur mention dans les sources d'information jusqu'à la fin du XVIe siècle.

On présente non seulement les prix des marchandises proprement dites, mais encore ceux des terres cultivées et de la force de travail, étant décrites également leur évolution et leur dynamique.

L'auteur examine en outre les facteurs qui ont influé sur les prix, constatant une affirmation de la « révolution des prix » aussi en Valachie pendant les 7e et 8e décennies, comme presque partout d'ailleurs en Europe.

Les prix qui présentent des séries ont été exposés également par tableaux synoptiques.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

ROMÂNIA ȘI ȚĂRILE BALCANICE ÎN PERIOADA 1878 — 1900 *

DE

NICOLAE CIACHIR

Congresul de la Berlin din 1878 consfințea la cifra de patru numărul statelor independente din sud-estul Europei. Astfel, România, Serbia și Muntenegru căpătau egalitate juridică cu toate statele suverane și teoretic nici o putere nu avea dreptul să se amestece în afacerile interne ori să-și impună controlul în relațiile externe. Alături de Grecia deci, cele trei state intrate în concertul statelor independente europene, păseau timid, dar cu o încredere tot mai sporită în forțele și în cauza lor.

Istoricul Michel Lhéritier arăta, pe bună dreptate, că după Berlin, România ca stat independent putea trata de la egal la egal cu Grecia, cu atât mai mult că această colaborare era bine privită, atât în Grecia, cât și în România¹.

Într-o recentă lucrare apărută în Bulgaria, se adaugă că în noua conjunctură, s-au creat condiții mult mai favorabile, iar „... în comparație cu celelalte state balcanice, România pășise mai hotărît pe făgașul dezvoltării capitaliste și, spre deosebire de celelalte, a reușit să evite un control financiar direct din partea creditorilor imperialiști”².

În orice caz, față de statele balcanice, politica promovată de România din 1878 s-a caracterizat prin înțelegere și realism, în plus balcanicii nutreau o veche simpatie față de țara situată la nord de Dunăre, unde atât în evul mediu, cât și în secolul al XIX-lea, au găsit azil și condiții prielnice luptei lor pentru emancipare.

Independență și revenindu-i Dobrogea — cu Delta și o ieșire la mare de peste 200 kilometri — România nu viza nici un teritoriu pe seama statelor balcanice, întreaga-i energie fiind canalizată spre provinciile românești care se aflau sub dominație străină.

Serbia, deși participase cu arma în mână la evenimentele din anii 1876—1878 și i se recunoscuse independența, era profund nemulțumită

* vezi și N. Ciachir, *La diplomatie roumaine dans les Balkans entre 1878—1900*, în „Balcanica” VII (1977), Belgrad; idem, *Acțiunile diplomației românești pe plan balcanic în perioada 1878—1900*, în „Revista arhivelor”, nr. 2 (1978).

¹ Michel Lhéritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821—1931)*, în *Mélanges N. Jorga*, Paris, 1931, p. 581.

² St. Dimitrov i Kr. Mancev, *Istoria na Balkanskite narodi*, tom. II, Sofia, 1975, p. 107.

de hotărârile Tratatului de la San Stefano, ca și ale Congresului de la Berlin, deoarece aspirațiile ei de a uni în jurul său o serie de teritorii au eșuat. După San Stefano, a fost nevoită să intre în orbita Austro-Ungariei și practic să renunțe la lozinca „Serbia — Piemontul slavilor sudici”³. Iar convenția comercială de la începutul anului 1881, dar mai ales convenția politică secretă din iunie același an cu Austro-Ungaria, puneau practic întreaga politică externă a Serbiei sub controlul Vienei⁴.

Belgradul, înăbușindu-și minia, era nevoit să sisteze campania care să polarizeze în jurul său sîrbii, croații și slovenii aflați sub hegemonia habsburgică, permițându-i-se să se infiltreze spre sud, în Macedonia, unde se izbea de rivalitatea greacă și bulgară, ca și de autoritatea otomana, care stăpînea în acel timp provincia⁵. Ceva mai tîrziu, omul de stat Milovan Milovanovici declara: „Dacă Serbia nu reușește să ajungă la Marea Egee, va fi nevoită să capituleze în miinile dinastiei habsburgice”⁶. Într-o asemenea conjunctură, Serbia, care nu avusese nici un fel de conflict cu România, căuta să întărească și mai mult relațiile, văzînd în această un vecin loial și chiar un aliat, într-un eventual conflict izbucnit în Balcani.

Celălalt stat devenit independent, Muntenegru, era mulțumit de teritoriile primite la San Stefano și Berlin (ii crescuse suprafața de peste 3 ori), obținuse ieșirea la Marea Adriatică, nu mai era înconjurat de posesiunile Imperiului otoman, iar misiunea sa seculară de a înlătura jugul străin a fost îndeplinită⁷. Deși țară săracă, fără căi ferate și drumuri practicabile care nu-i puteau fructifica bogățiile și nici tenta marile puteri de a-și introduce capitalurile, din cauza așezării geografice, în special Rusia, Austro-Ungaria și Italia căutau să cîștige poziții acolo. Afirmația lui René Pinon este plină de adevăr cînd spune că acest mic stat balcanic, devenit și adriatic prin Congresul de la Berlin, prin așezarea sa geografică, prin energia sa militară, prin vitalitatea sa clocotitoare, încerca să fie atras în sfera de influență a fiecăreia dintre marile puteri care erau interesate în această parte a Europei⁸.

Dacă pînă la 1878, toate forțele erau angajate în lupta cu otomanii, acum obiectivele se schimbă, accentul se îndreaptă spre interior, în organizarea și modernizarea aparatului de stat: administrația și armata. Dar, paralel, la început timid, apoi mai tenace, Muntenegru urmărea și înglobarea de noi teritorii: Herțegovina, Sangeacul, părți din Vechea Serbie aflată la otomani, ca și unele teritorii albaneze⁹.

Problema era deosebit de complexă, deoarece de viitorii rivali de la care urmărea teritoriile, ea depindea economic. Prin introducerea trupelor sale în sangeacul Novi Bazar pe baza hotărîrilor Congresului de la Berlin, Austro-Ungaria domina din punct de vedere economic Muntenegru, cu toate ajutoarele pe care acesta le primea din partea Rusiei și cu toate

³ Ivan Božić, Sima Circović, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istoria Jugoslavije*, Belgrad, 1973, p. 318.

⁴ *Ibidem*, p. 320.

⁵ *Ibidem*.

⁶ N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p. 96.

⁷ Dimitrije-Dimo Vujović, *Crna Gora i Francuska 1860—1914*, Cetinje, 1971, p. 225.

⁸ René Pinon, *L'Europe et la jeune Turquie*, Paris, 1911, p. 366.

⁹ Dimitrije-Dimo Vujović, *op. cit.*, p. 291.

incercările de infiltrare economică ale Italiei¹⁰. Totuși, avea pretenții ca în jurul său să polarizeze slavii sudici, deoarece Serbia, în conjunctura creată după Berlin, practic nu se mai putea desfășura un număr de ani¹¹. De aceea, prințul Nicolae al Muntenegrului a încercat după 1878, să sprijine și chiar să inițieze câteva proiecte la care ar fi dorit să aibă și asentimentul României¹².

După cum se știe, Grecia a fost primul stat balcanic independent din epoca modernă (1830); totuși, trebuie să facem precizarea că Conferința de la Londra din 1830, care stipula acest lucru, prevedea că la toate problemele majore vor trebui consultate Anglia, Franța și Rusia, puteri care au sprijinit-o în câștigarea independenței¹³. Această clauză va fi speculată de puterile mai sus menționate și îi va îngreuna lupta în vederea desăvârșirii unității naționale.

Grecia urmărea situația teritoriilor din Tracia, Epir și Macedonia, unde exista o numeroasă populație greacă, precum și Creta, Cipru și multe alte insule¹⁴. În ultima parte a războiului din 1877—1878, ea a încercat să declanșeze o insurecție printre populația greacă inclusă în posesiunile Imperiului otoman. De asemenea, și trupe grecești au pătruns în ultimele zile ale războiului în aceste teritorii, dar intervenția marilor puteri, care nu doreau să complice situația, le-a obligat să se retragă. Tratatul de la San Stefano și extinderea principatului autonom bulgar pînă la Marea Egee, ca și includerea Macedoniei în componența acestuia, a fost apreciat de greci ca o catastrofă națională, de talia căderii Constantinopolului (1453); de asemenea, ei au fost profund nemulțumiți și de Congresul de la Berlin¹⁵. Istoricul grec Evangelos Kofos arată că independența României, Serbiei, Muntenegrului și existența unui principat autonom bulgar, recunoscut la Berlin, lezau interesele Greciei, mai ales că doleanțele grecești n-au fost luate în considerație¹⁶. Totuși, conchide că depărtarea Bulgariei de Constantinopol, de litoralul Mării Egee și de Macedonia, prin hotărârile Congresului de la Berlin, crea niște condiții favorabile pentru aspirațiile grecești¹⁷.

Anglia, după cum se știe, sprijinea pe otomani ca să contracareze Rusia, dar în același timp îi încuraja pe greci, deoarece, după expresia lui Salisbury din 1878, „decăderea turcă și ascensiunea greacă trebuie să meargă concomitent”¹⁸. Pentru a-și păstra creditul și bunul renume în Grecia, diplomația engleză va face presiuni asupra Imperiului otoman; se ajunge astfel la tratatul turco-grec din iulie 1881 de la Constantinopol,

¹⁰ Nicolae Ciachir, *România în sud-estul Europei (1848—1886)*, București, 1968, p. 195.

¹¹ Ivan Božić... *Istorija Jugoslavije*, Belgrad, 1973, p. 349.

¹² Dimltrijs-Dimo Vujović, *op. cit.*, p. 292.

¹³ *Recueil des traités de paix européens les plus importants, d s actes de congrès et autres document relatifs a la politique internationale*, tom. II, Paris—Bruxelles, 1856, p. 217—230.

¹⁴ Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875—1878)*, București, 1977, p. 34.

¹⁵ Evangelos Kofos, *Greece and the Eastern crisis 1875—1878*, Thessaloniki, 1975, p. 257—259.

¹⁶ *Ibidem*, p. 259.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*; vezi și G. Markopoulos, *King George I and the Expansion of Greece, 1875—1881*, în „Balkan Studies”, 1978, p. 193.

unde, în schimbul unei despăgubiri bănești, turcii vor ceda Tesalia și o parte din Epir ¹⁹.

În orice caz, obiectivele politicii grecești după 1878 vor fi canalizate în direcția teritoriilor care continuau să fie deținute de Imperiul otoman, atenția fiind îndreptată în special asupra Macedoniei și a insulei Creta. În penetrația sa în Macedonia, grecii se vor izbi în special de concurența acerbă din partea Bulgariei și a Serbiei.

Tratatul de la Berlin prevedea un principat autonom bulgar, care cu cîteva luni înainte, la San Stefano, se întinsese pînă la Marea Egee, înglobînd în granițele sale și toată Macedonia. Dacă unele din marile puteri, în special Anglia și Austro-Ungaria, au reușit să redea sultanului o mare parte a principatului, limitîndu-i granițele la aria Dunăre — Munții Balcani — zona Sofiei, în Rumelia Orientală, 80 000 de bulgari au fost instruiți de către ruși, participînd la manevrele acestora. Datorită acestei forțe militare și a presiunii făcute de Rusia, Turcia n-a îndrăznit să trimită garnizoane în această provincie, care îi revenea pe baza Congresului de la Berlin ²⁰. Încît, din 1878, efortul diplomației bulgare va fi canalizat în primul rînd în direcția alipirii Rumeliei Orientale, în direcția infiltrării în Macedonia, contracarînd în special pe greci și pe sirbi (au ajuns să aibă, în anul 1885, 306 școli finanțate de statul bulgar), urmărind în final proclamarea independenței de stat.

Deoarece Tratatul de la San Stefano nu prevedea crearea unui stat albanez, deși încă din primăvara anului 1877 au avut loc mișcări pentru crearea unei provincii albaneze autonome ²¹, în 1878 s-a format la Constantinopol un comitet secret sub președinția lui Abdul Frashëri, care își propunea să prezinte problema albaneză în fața Congresului de la Berlin ²². În iunie 1878 lua ființă Liga albaneză (Liga de la Prizren), care era prima organizație politico-militară reprezentantă a întregului popor albanez, care urmărea să unească într-un singur stat pe toți șqipetarii ²³.

Deși forțele militare otomane vor reuși să înăbușe mișcarea, numeroasele comitete albaneze, ca și cele din România, își vor aduce o deosebită contribuție în lupta pentru emanciparea poporului albanez ²⁴.

După ce am schițat obiectivele pe care le urmăreau statele balcanice după Congresul de la Berlin, în mod deliberat am lăsat la urmă aprecierile despre Imperiul otoman.

Complet zdruncinat în urma crizei orientale reizbucnită în 1875, al cărui apogeu l-a constituit războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, atît dușmanii, cît și prietenii l-au „deposedat” de teritorii. În plus, ultimii l-au înfeudat și economic. În 1881, prin decretul din Muharem, creditorii

¹⁹ George Hoffman, *The Balkan in Transition*, New York, 1963, p. 56.

²⁰ Nikolaj Todorov, *The Bulgarian National Revolution and the revolutionary movements in the Balkans*, în „Etudes Balkaniques” 2 (1977), p. 45—46.

²¹ Aleks Buda, *La question albanaise et les relations diplomatiques dans les années 1878—1881*, Tirana, 1964, p. 186.

²² K. Frashëri, *Historie d'Albanie*, Tirana, 1964, p. 137.

²³ Ramiz Alla, *La Ligue albanaise de Prizren — page éclatante de notre histoire que notre peuple a écrite de son sang*, Tirana, 1978, p. 13—16; vezi și Koli Xoxi, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1878—1881)*, Titana, 1978, p. 3; vezi și Pajazit Nuși, *Prizrenska Liga i osnovne komponente njenog oslobođilackog entiteta*, Priština, 1978, p. 11—16.

²⁴ N. Ciachir, *România în sud-estul Europei* . . . , p. 201—203; vezi și Idem, *Istoria modernă a Albaniei*, București, 1974, p. 65.

apuseeni au încheiat cu statul otoman un adevărat concordat, reprezentînd de fapt o tutelă financiară. De asemenea, se înființa Administrația datoriei publice otomane, organ absolut independent, care, împreună cu alte două instituții în care posturile cheie erau ocupate de funcționari apuseeni, mărirea această dependență economică. În plus, străinii care posedau mari întreprinderi comerciale și industriale pe teritoriul imperiului, nu plăteau impozite pe venit, iar guvernul era în imposibilitate de a modifica situația existentă, care lovea atît de crunt burghezia autohtonă și așa strîmtoată de legislația semifeudală a despotismului lui Abdul Hamid al II-lea (1876—1909) ²⁵.

Pe plan politic, falnicul imperiu de odinioară este nevoit să se orienteze și să speculeze divergențele dintre marile puteri, deși prietenii erau tot atît de periculoși ca și dușmanii.

Austro-Ungaria și Anglia reușesc să obțină pe seama micșorării influenței țarismului, o serie de poziții importante, Austro-Ungaria introducîndu-și trupe în sangeacul Novi Bazar și ocupînd Bosnia și Herțegovina, iar Anglia ocupă Cipru (1878) și Egiptul (1882), ajută Grecia să încorporeze Tesalia (1881) și nu protestează cînd Franța se instalează în Tunis (1881).

Pentru a nu permite Rusiei să se stabilească în Balcani și în special în strîmtori, englezii n-au sprijinit mișcarea de emancipare națională din Balcani, care amenința Imperiul otoman, arată pe bună dreptate istoricul iugoslav D. Djordjević ²⁶, făcînd din aceasta practic o armă în mâinile politicii externe rusești.

La aceleași concluzii ajunge și istoricul englez G. M. Trevelyan ²⁷, adăugînd că rămîne o problemă discutabilă dacă tot ce-și putea dori Anglia era recăderea macedonenilor eliberați sub dominație otomană timp de încă o generație ²⁸.

Un alt istoric englez, A.J. Taylor, face remarcă că deși Congresul de la Berlin a avut rezultate negative pentru Rusia, „...n-a constituit totuși triumful deplin al Austro-Ungariei sau chiar al Angliei, iar Macedonia și Bosnia purtau germeii viitoarelor catastrofe” ²⁹.

În orice caz, pentru otomani înfeudarea economică în care se găseau și care lua proporții, plus obligația de a rambursa Rusiei despăgubirea de război ³⁰, erau griji de gradul doi, pe locul întîi situîndu-se teama de a nu pierde teritorii pe care le revendicau în special grecii, bulgarii și sîrbii, și care ar fi dus practic la lichidarea posesiunilor lor europene.

Astfel, pe lîngă încercarea marilor puteri de a înfeuda economic statele balcanice * și de a le atrage în orbita lor politică, ca și crearea de

²⁵ A. Roumani, *Essai historique et technique sur la Dette Publique Ottomane*, Paris, 1927, p. 97; vezi și N. Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878—1914)*, în „Buletin ADIRI” 5(23) 1970, p. 7.

²⁶ D. Djordjević, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804—1914*, Belgrad, 1965, p. 144.

²⁷ G. M. Trevelyan, *Istoria ilustrată a Angliei*, București., 1975, p. 773.

²⁸ *Ibidem*, p. 773.

²⁹ A. J. P. Taylor, *Borba za vladavstvo v Europe (1848—1918)*, Moscova, 1958, p. 275.

³⁰ Arhiva M.A.E., fond. 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, v. 36, f. 235.

* Istoriografie iugoslavă face remarcă că Peninsula Balcanică era un important cap de pod între Europa Centrală, Balcani și Orientul Apropiat. Prin porțile Liublianiei se ajungea la Triest, prin Dunăre la Marea Neagră, iar prin valea Moravei și a Vardarului, la Constantinopol și Salonic (*Istorija Jugoslavije*, Belgrad, 1973, p. 336).

capete de pod spre Salonic, Constantinopol și Orientul Apropiat, existau puternice contradicții în cadrul acestora. Realizarea Țelurilor pe care le urmăreau, sporea în mod inevitabil vigilența burgheziilor din țările balcanice, creîndu-se o suspiciune reciprocă și o stare de tensiune prin urmărirea deseori a unor interese contradictorii ³¹.

Dacă în ajunul redeschiderii problemei orientale (1875), România era încâtușată în dezvoltarea ei firească de cele șapte puteri garante și orice inițiativă era paralizată în majoritatea cazurilor de cele trei imperii vecine: otoman, habsburgic și țarist, acum independentă și îndepărtat pericolul din sud prin dispariția de la Dunăre a granițelor Imperiului otoman, era tot mai consultată în problemele majore ce frământau Balcanii.

Am ținut să facem această scurtă incursiune în viața politică a statelor balcanice, pentru a se înțelege în profunzime atît politica dusă de diplomația română în Balcani, cit și întreaga conjunctură ce frământa cabinetele de la Constantinopol, Atena, Sofia, Belgrad și Cetinje.

În legătură cu poziția față de Imperiul otoman, dorim să facem unele precizări. Încă în discursul lui Mihail Kogălniceanu din 9 mai 1877, cînd Parlamentul român proclamase independența României, omul politic român avea viziunea viitorului, deoarece declara: „Noi voim să fim bine cu toate popoarele... și chiar cu Turcia; și cu Turcia vom face legătură nouă, iar nu să rămînem în acele legături ca pînă astăzi, care nu mai au rațiune de a fi” ³².

Încă în ianuarie 1878, România, prin diplomatul său Calimachi Catargi, încerca să poarte negocieri direct cu Poarta la Paris ³³, iar la 2 februarie 1878, Kogălniceanu dorea să repatrieze pe cei 6 000 de prizonieri otomani „...care, din partea noastră sint liberi de a se întoarce acasă la ei” ³⁴.

La rîndul lor, oamenii politici turci, dînd dovadă de luciditate, precum și de faptul că nu aveau litigii teritoriale sau de altă natură, au recunoscut imediat independența României, și au creat posibilități de colaborare pentru viitor ³⁵. În septembrie 1878, cele două state trec la schimbul de diplomați, conform noii situații, România trimițînd pe primul său ministru extraordinar și plenipotențiar, în persoana lui Dumitru Brătianu. De delegația română din Constantinopol depindeau consulatele generale din Constantinopol, Salonic, Smirna. Ulterior, vor lua ființă consulate la Monastir, Ianina etc. ³⁶.

Primul diplomat turec acreditat la București a fost Suleiman bey ³⁷, care la 15 decembrie 1878 este primit în audiență oficială cu tot personalul legației ³⁸.

³¹ N. Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, p. 9–10.

³² *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, II, București, 1953, p. 668.

³³ N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, București, 1923, p. 276.

³⁴ Idem, *Correspondance diplomatique*, doc. 675, p. 459.

³⁵ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 25/1880, f. 1; vezi și N. Ciachir, *Relațiile româno-turce (1878–1914)*, în „Buletin ADIRI” nr. 5, 1970, p. 9.

³⁶ Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 33, f. 24 și urm.

³⁷ „Monitorul oficial” nr. 11/23 octombrie 1878.

³⁸ Ibidem, din 8/20 noiembrie 1878.

În memoriile sale, regele Carol nota că „...străzile sînt pline de lume, care vrea să vadă trecerea ministrului cu echipaj de gală al curții, mai cu seamă fiind vorba de ministrul unui stat suzeran de curînd”³⁹.

După 1878 vor lua ființă ori se vor reorganiza, consulate turcești în următoarele localități: Iași (1879), Călărași (1880), Tulcea (1880), Constanța (1882), Giurgiu (1891), Turnu Severin (1892), Brăila (1895), Galați (1897) etc. În 1880, sultanul dă un dineu în cinstea ministrului român, Dumitru Brătianu, cu care ocazie declară „...că o necesitate imperioasă pentru Turcia și România este de a întreține cele mai amicale relații”⁴⁰. Sultanul și-a arătat mai ales mulțumirea față de comportarea corectă a guvernului român cu musulmanii din Dobrogea. Politica corectă a guvernului român față de aceștia este atestată și de alte documente de arhivă, cum este raportul ministrului Austro-Ungariei la București, Hoyos, din 24 martie 1880. El raporta la Viena că guvernul român și-a atras simpatia musulmanilor, acordîndu-le toate drepturile în problema proprietății rurale, libertatea cultelor, le-a permis deschiderea unui seminar la Babadag. Hoyos sublinia că aceasta este și părerea ministrului turec la București⁴¹.

Relațiile cu Serbia și Muntenegru aveau, de asemenea, o desfășurare pozitivă, ascendentă, în urma colaborării în timpul războiului din 1877—1878. Astfel, în 1879, prințul Milan al Serbiei a fost decorat cu „Steaua României”⁴². La rîndul său, prințul sîrb, care era comandantul onorific al Regimentului 6 de linie românesc, decorează cu medalia sîrbă „Pentru bravură”⁴³ în august 1879, drapelul regimentului, care a luptat în războiul din 1877—1878 cu mult curaj și abnegație. Desigur, toate aceste decorații aveau și o semnificație politică pozitivă privind relațiile româno-sîrbe*.

Studiul de față nu-și propune să se refere și la relațiile comerciale între România și celelalte state balcanice, doar numai pentru a exemplifica comerțul existent în anul 1880, între România și Serbia, dăm unele detalii. România exporta: porumb, sare, lînă, făină de grîu, piei brute, petrol brut sau rafinat (păcură), orz, cai, grîu, făină de porumb, icre de morun etc. (am dat mărfurile în ordinea importanței), și importa din Serbia: boi și vaci, lemne de foc, lemne de construcții, vinuri, pește (proaspăt, sărat, afumat), obiecte de lemn, obiecte de aramă, var, porci, legume uscate, otgoane și frînghii (de in și cînepă), brînzeturi etc. În anul 1880 s-a exportat în Serbia mărfuri în valoare de 1 033 015 lei și am importat mărfuri în valoare de 583 139 lei, Serbia situîndu-se pe locul 11 în balanța noastră comercială de export⁴⁴.

³⁹ *Memoriile regelui Carol I*, vol. 15, p. 24.

⁴⁰ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dosar 25, 1881, f. 1.

⁴¹ Ibidem, dosar 20, 1880, f. 104.

⁴² Ibidem, dosar 33, 1879, f. 63.

⁴³ Ibidem, f. 65.

* În special materialele aflate la Arhivele statului Craiova, fondul Prefecturii Dolj, arată promptitudinea cu care au răspuns autoritățile române la solicitările celor sîrbești, în problema cetățenilor sîrbi ce trebuiau să satisfacă serviciul militar etc. (dosar 10, 13, 21, 30, 40/1879); dosar 50, 51, 67, 96, 122, 197, 226, 245, 247, 277/1880 etc.).

⁴⁴ Ibidem, dosar 292/1881. www.dacoromanica.ro

Ca să avem o imagine mai concludentă a comerțului nostru cu statele balcanice, vom da întregul tabel pentru anul 1880 :

<i>După import</i>	<i>După export</i>
1. Austro-Ungaria	1. Austro-Ungaria
2. Anglia	2. Anglia
3. Germania	3. Franța
4. Franța	4. Turcia
5. Turcia	5. Bulgaria
6. Rusia	6. Rusia
7. Bulgaria	7. Grecia
8. Grecia	8. Italia
9. Belgia	9. Olanda
10. Italia	10. Serbia
11. Serbia	

Deci, pe locul de frunte se află fostul suzeran, Imperiul otoman, urmat de Bulgaria (fiind vecină și cu frontieră comună pe tot întinsul sudic al țării), apoi de Grecia (al cărui progres economic face pași repezi datorită pătrunderii masive a capitalurilor străine), Serbia situându-se pe ultimul loc ⁴⁵.

Aceasta se explică în primul rînd datorită dependenței economice față de Austro-Ungaria, care înghițea cea mai mare parte a importului și exportului sîrb. Totuși, burghezia sîrbă încearcă în anii următori să se elibereze economic de tutela habsburgică și să caute debușee spre Salonic, spre Marea Egee și pe Dunăre prin porturile românești ⁴⁶.

Urmărind evoluția relațiilor româno-grecești în aceeași perioadă, se constată o desfășurare pozitivă a acestora. În decembrie 1879, Constantin Esarcu este numit ambasador la Atena, iar la 20 iulie 1880, Marcos Dragoumis este numit ministru rezident la București. Erau și două vice-consulate grecești în România, unul la Constanța și altul la Sinaia ⁴⁷.

În aprilie 1878, se încheie o convenție comercială între România și Grecia, iar în 1880, convenția era dublată de un acord comercial pe 7 ani, cu numeroase avantaje pentru negustorii greci ⁴⁸.

Referindu-se la relațiile româno-grecești, diplomatul român Ion Bălăceanu arăta într-un raport, pe care îl trimite prințului Carol din Viena în iunie 1880, că revenind din insula Corfu, a făcut o călătorie pînă la Triest „cu domnul Brailos, cel mai remarcabil diplomat pe care-l posedă Grecia” ⁴⁹, cu care a discutat mult timp întîm despre prezentul și viitorul celor două țări, ajungînd la concluzia că România și Grecia au interese comune și pericole comune. Diplomatul grec a afirmat că în domeniul politicii externe „grecii sînt aliații noștri naturali” ⁵⁰. Totodată, Brailos i-a declarat

⁴⁵ Ministerul Finanțelor, *Tablou general al comerțului exterior al României în 1880*, București, 1881, p. 7.

⁴⁶ N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p. 114.

⁴⁷ „Monitorul oficial” din 21 iulie 1880.

⁴⁸ Arh. M.A.E., vol. 247, f. 170 (Esarcu raporta în 1880, că deficitul Greciei era de 60 milioane drahme, din cauza mobilizării armatei. Creșterea balanței comerciale era vitală pentru Grecia).

⁴⁹ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dosar 45/1880, f. 1.

⁵⁰ Ibidem, dos. 45/1880, f. 2.

că nimeni nu neagă existența unei populații care vorbește o limbă asemănătoare cu româna, în munții din Epir, Tesalia și Macedonia, dar în mod logic România nu-și poate întinde frontierele pînă acolo *. În concluzie, Grecia și România nu au antagonisme și ele trebuie să fie prietene, iar pentru conservarea acestei prietenii e nevoie de cunoașterea reciprocă și de vizite reciproce ale șefilor statelor⁵¹.

După 1878, cu excepția problemelor de fixare a graniței, relațiile româno-bulgare sînt bune. În această politică se încadrează și numirea de reprezentanți diplomatici și consulari români la Sofia și Rusciuc, deși Bulgaria era încă un stat vasal. Astfel, la 28 mai 1879, fără a anunța Poarta, România numește un consul la Rusciuc în persoana lui Alexandru Stoianovici. Deși Turcia observă această manevră politică, ea recunoaște tacit situația creată. Cam în același fel se procedează și cu numirea primului agent diplomatic român în Sofia. Fără a aștepta beratul Porții, în septembrie 1878, prințul Carol I-a numit pe Al. Sturdza ca agent diplomatic și consul general în capitala Bulgariei⁵².

În răspuns la scrisorile de acreditare a agentului trimis de Carol, Alexandru Battemberg declara: „Bulgaria nu va uita niciodată că în momentele grele, fiii ei au găsit în România ospitalitatea cea mai frățască și că eforturile poporului bulgar pentru libertate și progres au fost totdeauna privite cu o nobilă simpatie de către români”⁵³. România a fost de acord cu numirea unui agent diplomatic bulgar la București, fără a se ține cont de suzeranitatea turcească⁵⁴.

Relațiile comerciale iau amploare, depășind pe cele cu Serbia, iar în martie 1885 se încheie între cele două state și o convenție poștală⁵⁵.

Vizitele de curtoazie sau trecerile lui Battemberg prin București, vizita lui Carol I la Rusciuc, gesturile de atenție reciprocă au dus și ele la consolidarea legăturilor prietenești dintre cele două state⁵⁶. Cu ocazia unui dîneu oferit la Sofia în cinstea diplomatului român Emil Ghica, la care a luat parte întregul corp diplomatic, prințul Bulgariei declara că are o mare admirație față de România⁵⁷.

Arătăm la începutul acestui capitol că nici Congresul de la Berlin n-a ținut cont de cererile albanezilor: albanezii musulmani erau considerați drept turci, iar cei ortodocși drept greci⁵⁸. După 1878 relațiile dintre Liga albaneză și Turcia s-au înrăutățit considerabil, purtîndu-se lupte cu intermitențe pînă în 1885, cînd turcii au acordat o amnistie generală⁵⁹.

Alături de lupta armată, poporul albanez a început o luptă susținută pe plan cultural, mai ales pentru înființarea de școli și pentru crearea unei literaturi naționale. Această luptă avea, fără îndoială, în ultimă

* Vezi amănunte la D. Douglas, *The Greek Struggle in Macedonia. 1897—1913*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1966.

⁵¹ Ibidem, f. 2—3.

⁵² *Reprezentanțele diplomatice ale României*, București, 1971 p. 263.

⁵³ Arh. M.A.E., vol. 198, dos. 21, f. 4.

⁵⁴ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, ... p. 264.

⁵⁵ F. C. Nano, *Condică tratatelor*; textul reproduș în Tr. Djuvara, *Tratatetele internaționale ale României*, București, 1888, p. 528.

⁵⁶ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, ... p. 268.

⁵⁷ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. nr. 10/1885, f. 1—2 (raport confidențial).

⁵⁸ K. Frashëri, *op. cit.*, p. 139; vezi și George Hoffman, *op. cit.*, p. 60.

⁵⁹ K. Frashëri, *op. cit.*, p. 139. www.dacoromanica.ro

instanță, un scop politic : crearea unui stat albanez de-sine-stătător. Conducătorii mișcării albaneze de eliberare au găsit în România terenul cel mai potrivit și sprijinul necesar pentru renașterea națională. Astfel în 1880 a fost înființată la București o societate a scrierii albaneze, iar la sfârșitul anului 1884, la o adunare a coloniei albaneze la care au participat 300 de delegați, s-a întemeiat societatea culturală „Drita” (Lumina)⁶⁰. Aceasta a hotărât să cumpere și o tipografie care să editeze manuale și un periodic în limba albaneză. Există, de asemenea, din august 1884, o societate „Drita” la Constantinopol, dar se considera că crearea celei de la București va aduce un aport mult mai mare cauzei albaneze. Conducătorii celor două societăți au hotărât ca în tipografia instalată la București să se editeze în limba albaneză cărți școlare și operele literare ale lui Naim Frashëri, Sami Frashëri și Jani Vretua⁶¹.

Prin societatea „Drita” din București a fost editat primul text școlar în limba albaneză elaborat de societatea de la Constantinopol⁶². Dealtfel, în țara noastră s-au mai tipărit numeroase abecedare, cărți și scrieri literare albaneze *, care au fost folosite de școlile naționale deschise pe teritoriul Albaniei⁶³.

În primăvara anului 1886, o fracțiune a „Dritei”, sub conducerea lui N.N. Nașio, se separă de aceasta și înființează, la 4 ianuarie 1887⁶⁴, o societate denumită tot „Drita”. Peste un an, N. Nașio, care a fost și directorul școlii albanezo-române din București⁶⁵, editează în limbile albaneză și română ziarul „Shqiptari” (Albanezul)⁶⁶.

Patriotul albanez N. Nașio va corespunda cu eruditul B.P. Hasdeu, căruia îi va scrie : „...Ilustra voastră persoană n-a uitat a dezgătura istoria și limba poporului albanez !”⁶⁷.

Datorită condițiilor create luptei pentru redemptarea națională a poporului său, Nașio a considerat România ca a doua lui patrie⁶⁸.

Alți doi patrioți de vază ai renașterii albaneze, K. Kristoforidhi și Sami Frashëri, au apreciat și ei în mod deosebit aportul României la redemptarea națională a poporului albanez⁶⁹.

Arătăm, că pe baza tratatului politic încheiat între Viena și Belgrad, Serbia se obliga să nu încheie alianțe cu alte guverne și să nu tolereze pe teritoriul său propaganda în favoarea unei Serbii mari. Ea renunța la pretențiile sale asupra Bosniei, Hertegovinei și a sangeacului Novi Bazar, în schimb Austro-Ungaria permițându-i să facă achiziții teritoriale în direcția „frontierelor ei sudice”, cu excepția provinciilor amintite. Spri-

⁶⁰ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, Tirana, 1965, p. 275.

⁶¹ *Ibidem*, p. 275-277.

⁶² K. Frashëri, *op. cit.*, p. 158.

* Astfel, numai în 1886, la București se tipăresc două lucrări ale lui Naim Frashëri : *Dorința ad vârată a albanezilor, și Creșterea vitelor și agricultura*; apare, de asemenea, în 1886 *Abecedarul limbii albaneze* de Sami Frashëri, *Abec darul elementar al limbii albaneze* al lui Ruso V. O. (1886-1887) etc.

⁶³ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 276.

⁶⁴ Arh. St. Buc., fond. B. P. Hasdeu, corepondență, pachet CCLVI 1 017.

⁶⁵ *Ibidem*, pach. LXXIX.

⁶⁶ *Ibidem*, vezi și *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 276.

⁶⁷ *Ibidem*, pach. CCLVI/1 017.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 277.

jinindu-se pe acest articol, Milan se pregătea să ceară compensații, văzînd perspectiva creșterii teritoriale a Bulgariei.

În 1883, în Serbia a izbucnit o puternică răscoală țărănească, avînd centrul în regiunea Timocului și care a cuprins majoritatea raioanelor din răsăritul țării.

Răscoala a fost provocată de greutățile în care se zbătea țărănimea. Ziarul „Universul”, referindu-se la situația internă a Serbiei din anii 1882—1883, arăta că populația rurală era încărcată de numeroase impozite. Din pricina mizeriei, mai ales în timpul iernii, familii întregi mureau de foame. În loc să satisfacă cererile țăranilor, principele Milan a repri-mat mișcarea țărănească, semnînd peste 90 de condamnări la moarte ⁷⁰. Pentru a abate atenția poporului de la aceste mișcări sociale, guvernul sîrb recurge la o politică expansionistă, agitînd problema unor compensații teritoriale care vizau Bulgaria.†

Din această cauză, în 1884 relațiile dintre Serbia și Bulgaria devin încordate. Agentul diplomatic al României de la Sofia raporta la 26 mai/7 iunie 1884 despre o serie de incidente care se produceau la frontiera sirbo-bulgară ⁷¹. Ceva mai tîrziu, relațiile diplomatice dintre cele două state au fost rupte. O dată cu aceasta, agentul Bulgariei a părăsit Serbia, depozitînd arhiva la legația rusă, iar cel al Serbiei a părăsit Bulgaria plecînd la Niș ⁷². Referindu-se la cauza conflictului dintre cele două state, un raport diplomatic francez semnală că acesta a izbucnit deoarece bulgarii au dat azil unor insurgenți sîrbi ⁷³. Rusia a căutat împreună cu Germania și Austro-Ungaria să medieze conflictul, reușind să-l stingă pentru moment, dar acesta a reizbucnit în 1885 ⁷⁴.

La 18 septembrie 1885 a izbucnit o răscoală în orașul Filipopoli, capitala Rumeliei orientale, cu care prilej guvernatorul turec și funcționarii săi au fost izgoniți, fiind proclamată unirea „ambelor Bulgarii”. Principele Alexandru Battemberg acceptă unirea și se proclamă principe al Bulgariei unificate ⁷⁵.

Fără îndoială că acest act a avut un caracter progresist, care a stimulat și a întărit dezvoltarea economică și politică a statului bulgar. Actul de la 1885 a fost primit însă cu multă ostilitate de Rusia, fosta protectoare a Bulgariei. Astfel, țarul Alexandru al III-lea ordonă lui Giers să protesteze oficial împotriva încălcării de către Bulgaria a Tratatului de la Berlin ⁷⁶ și îl radiază pe prințul Battemberg din cadrele armatei ruse ⁷⁷, rechemînd pe toți ofițerii ruși care mai erau în serviciul Bulgariei ⁷⁸.

Unirea Rumeliei orientale cu principatul bulgar a trezit dorința regelui Milan al Serbiei de a obține compensații teritoriale pe seama Bulgariei, cerînd pentru aceasta sprijinul guvernului austriac.

⁷⁰ „Universul” din 1 noiembrie 1885.

⁷¹ Arh. M.A.E., vol. 199 (1884), dos. 41 B.

⁷² Ibidem, teleg. Legației române din Belgrad din 30 mai 11 iunie 1881.

⁷³ *Documents diplomatiques français*, seria 1, tom V, p. 311.

⁷⁴ Ibidem, doc. 305, p. 321.

⁷⁵ *Istoria diplomației*, vol. III, p. 95.

⁷⁶ Arh. M.A.E., vol. 200, dos. 41 B a (partea 1).

⁷⁷ *Documents diplomatiques français*, seria 1, vol. VI, doc. 112, p. 13.

⁷⁸ Ibidem, p. 137; vezi și Arh. M.A.E., vol. 200 (1885), dos. 41 B 1 a (p. 1), teleg. cifrată de la Sofia din 10 20 septembrie 1885.

La numai două zile după izbucnirea răscoalei din Rumelia orientală, Milan a sosit la Viena, unde l-a vizitat pe contele Kálnoky, ministrul de externe al Austro-Ungariei, și pe ambasadorii marilor puteri ⁷⁹. Kálnoky era mult mai dispus decît Andrásy să ducă o politică de expansiune în Balcani. O asemenea politică corespundea dealtminteri și tendințelor cercurilor militare și clericale, capitalului bancar și intereselor întreprinderilor feroviare austro-ungare. Hotărît să înceapă un război împotriva Bulgariei, Milan obține din partea bancherilor vienezi un împrumut de 25 000 000 de dinari, Kálnoky fiind întru totul de acord cu începerea războiului ⁸⁰.

În aceeași zi, la Belgrad, președintele Consiliului de Miniștri al Serbiei l-a întrebat confidențial pe agentul diplomatic al României ce atitudine va lua guvernul român față de evenimentele din Bulgaria. Agentul român a cerut mai întîi să afle „atitudinea Serbiei, care este mai angajată” ⁸¹. La această întrebare, președintele guvernului sîrb i-a declarat „că este de acord pentru o acțiune energetică și imediată. Protestează contra anulării Tratatului de la Berlin și contra formării unui stat mare bulgar, care este un pericol pentru Serbia” ⁸².

Agentul român a comunicat Ministerului de Externe român cele discutate, cerînd ca acesta să-și precizeze poziția ⁸³. Printr-o telegramă cifrată, ministrul de externe, Cîmpineanu, răspundea: „...Atitudinea noastră rezervată perfect justificată. Să vedem care va fi atitudinea marilor puteri” ⁸⁴.

Agenția noastră diplomatică din Bulgaria raporta la 10/22 septembrie 1885 că guvernul sîrb consideră o Bulgaria mare drept un pericol în egală măsură pentru România, Serbia și Grecia. Sîrbii propuneau o demonstrație militară sirbo-română împotriva Bulgariei ⁸⁵.

Ca răspuns la mesajul regal, în care se aprecia că Serbia „nu poate fi indiferentă la situația creată în Balcani” ⁸⁶, armata sîrbă a fost mobilizată, iar scupștina convocată la Niș.

Față de situația creată, legația Turciei din Belgrad a cerut lămuriri guvernului sîrb în legătură cu mobilizarea armatei, la care acesta a comunicat că armata este mobilizată nu împotriva Turciei, ci împotriva Bulgariei. Bineînțeles, ministrul Turciei la Belgrad nu putea fi mulțumit cu acest răspuns, el considerînd că „Bulgaria fiind vasală Turciei, aceasta înseamnă de fapt un atac împotriva Turciei” ⁸⁷. Comentînd evenimentele, agentul României arăta că Serbia a adoptat această atitudine fiind susți-

⁷⁹ Arh. M.A.E., vol. 199 (1885), dos. 41 B, nr. 1 f (teleg. din Viena din 9/21 septembrie 1885).

⁸⁰ *Istoria diplomației*, vol. III, p. 95.

⁸¹ Arh. M.A.E., vol. 199 (1885), dos. 41 B, nr. 1 f (teleg. de la Belgrad din 9/21 septembrie 1885).

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*, teleg. cifrată din 10/22 septembrie 1885.

⁸⁵ *Ibidem* (raport trimis din Belgrad la 10/22 septembrie 1885).

⁸⁶ *Ibidem*, teleg. din Belgrad la 1/13 octombrie 1885 (La Niș au plecat, de asemenea, ministrul Austro-Ungariei și atașatul lui militar).

⁸⁷ *Ibidem*, teleg. cifrată din Belgrad din 13 octombrie 1885; după izbucnirea războiului sirbo-bulgar, Bulgaria, în calitate de stat aflat sub suzeranitatea Imperiului otoman, a cerut ajutor Turciei (vezi „Universul” din 4/16 noiembrie 1885).

nută de Austro-Ungaria⁸⁸. De fapt cel mai indicat să protesteze împotriva încălcării Tratatului de la Berlin era guvernul otoman, deoarece bulgarii izgoniseră din Rumelia orientală pe guvernatorul turc cu funcționarii săi, care inițial au fost arestați⁸⁹, și nicidecum guvernul sîrb.

La vestea evenimentelor din Rumelia orientală, guvernul otoman a ezitat să intervină cu trupe. Încă de la declanșarea conflictului, comuna ministrul României în Turcia, în sinul Consiliului de Miniștri s-au produs divergențe care au împiedicat luarea de măsuri energice⁹⁰. În raport, diplomatul român din Buyukdere arăta următoarele: „Un fapt mi se pare pozitiv : acela că Poarta, prin ezitațiunile sale, a lăsat să treacă timpul în care o intervenire armată era încă posibilă. De acum înainte orice acțiune din partea-i va fi paralizată de puterile interesate”⁹¹.

În legătură cu atitudinea României față de evenimentele din Balcani, ministrul de externe al României, Ion Cîmpineanu, telegrafia la 17/29 septembrie tuturor legațiilor și agențiilor diplomatice, afară de cele din Belgrad și Atena: „Dezmințiți în modul cel mai formal orice alianță sau înțelegere cu Grecia sau Serbia. Zvonurile răspindite prin agenția Havas au, evident, o intenție răuvoitoare”⁹².

Răspunzînd acestei dispoziții a ministrului de externe, Legația română din Bruxelles comunica lui Ion Cîmpineanu că a dezmințit știrea dată de agenția Havas în privința unei asemenea alianțe sau înțelegeri între România, Grecia și Serbia⁹³.

Legația raporta că acest „comunicat a fost reprodus de toate ziarele de aci, adăugînd comentarii în favoarea noastră”⁹⁴.

Și Legația română de la Constantinopol comunică la 20 septembrie 3 octombrie 1885 că dezmințirea categorică dată de Ministerul de Externe al României în legătură cu alianța dintre România, Serbia și Grecia „a produs aici atît la Poartă, cît și la ambasade cel mai bun efect. Aarif-pașa, ministru ad-interim al afacerilor străine, m-a însărcinat să transmit guvernului meu mulțumirile guvernului imperial”⁹⁵.

La 14/26 octombrie principele Bulgariei transmitea profunda sa recunoștință guvernului român pentru atitudinea francă și corectă dovedită față de Bulgaria⁹⁶.

Guvernul român, care se afla atît de aproape de evenimentele din Balcani, a dat dovadă de mult calm și tact. În aceste împrejurări, șeful guvernului român, I. C. Brătianu, a plecat inopinat la Viena, unde a avut întrevederi cu Kálnoky⁹⁷, în urma cărora ziarele din Viena anunțau că primul ministru al României a cerut marilor puteri să recunoască neutralitatea României în conjunctura creată în Peninsula Balcanică. După vizita

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Arh. M.A.E., vol. 1 200 (1885), dos. 41 B (partea I), teleg. cifrată din Sofia din 6 18 septembrie 1885.

⁹⁰ Ibidem, legația română din Buyukdere, raport la 10 22 septembrie 1885 (Buyukdere era un cartier al Constantinopolului unde se afla sediul Legației române).

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem, vol. 202 (1885), dos. 41 B.

⁹³ Ibidem, vol. 1, teleg. din 20 septembrie/2 octombrie 1885.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem, Gh. Ghica către I. Cîmpineanu, 3/15 octombrie 1885.

⁹⁶ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, p. 270.

⁹⁷ „Românul”, din 18/30 septembrie 1885.

la Viena, I. C. Brătianu s-a deplasat în Germania, la Berlin ⁹⁸ și apoi la Friederichsruhe, unde se găsea cancelarul Bismarck, cu care a avut, de asemenea, mai multe întreveneri ⁹⁹.

Examinând situația din Peninsula Balcanică într-un articol de fond, ziarul „Românul” din 26 septembrie/18 octombrie 1885 anunța reîntoarcerea în țară a primului ministru I. C. Brătianu, arătând totodată că politica guvernului român „este înconjurată de cel mai mare mister”.

Pentru soluționarea problemei Rumeliei orientale, s-a hotărât convocarea la Constantinopol a unei conferințe a ambasadurilor statelor care au participat la Congresul de la Berlin ¹⁰⁰. La 5 noiembrie 1885 a avut loc prima ședință a conferinței ¹⁰¹. România a cerut ca la conferința de la Constantinopol să se ia în discuție și dărîmarea fortificațiilor din Bulgaria de pe malul Dunării, în special cele de la Vidin ¹⁰². Ambasadorul Angliei, într-o discuție cu reprezentantul României la Constantinopol, Gh. Ghica, a fost de părere că cererea României nu se include în ordinea de zi a conferinței ¹⁰³, iar Said pașa, în calitate de președinte al conferinței, a refuzat să țină seama de cererea României, motivînd că acest lucru îl va rezolva Ministerul de Externe al Turciei ¹⁰⁴. La 11 noiembrie 1885, Sublima Poartă anunță oficial guvernul român că regretă că nu poate include pe ordinea de zi problema fortificațiilor, deoarece conferința se ocupă exclusiv de problema Rumeliei orientale ¹⁰⁵.

În timp ce se desfășura conferința de la Constantinopol, la 2/14 noiembrie 1885 guvernul sîrb, sprijinit de Austro-Ungaria, a declarat război Bulgariei, motivînd că în zona de frontieră au fost atacate unele posturi de grăniceri sîrbi ¹⁰⁶.

Războiul declanșat împotriva Bulgariei a fost mai mult decît nepopular în Serbia.

Iată ce scria ziarul „Românul” despre aceasta: „Două popoare de același sînge seucid azi între ele. Faptul este cu atît mai regretabil, cu cît nu se poate prevedea cu ce faloase se vor alege după atîtea suferințe și lipsuri ce-și impun” ¹⁰⁷.

În ziua declanșării ostilităților a avut loc un consiliu de miniștri sub conducerea lui I. C. Brătianu, în cadrul căruia s-au discutat evenimentele de peste Dunăre fără a se da ceva publicității. A doua zi, la 6 noiembrie (st. v.) 1885, ziarul „Românul” arată într-un articol: „Nu putem sta nepăsători și trebuie să fim cu luare aminte. Ce se petrece astăzi poate

⁹⁸ Ibidem din 21 septembrie/3 octombrie 1885.

⁹⁹ Ibidem din 22 septembrie/4 octombrie 1885.

¹⁰⁰ *Documents diplomatiques français*, tom. VI (1885–1887), Paris, 1934, doc. 99 și 104, p. 119–131.

¹⁰¹ Ibidem, doc. 113, p. 138.

¹⁰² Arh. M.A.E., vol. 202, dos. 41 f 1, telegr. cifrată din 19/31 octombrie 1885.

¹⁰³ Ibidem, telegr. lui Gh. Ghica din Pera către I. Cîmpineanu, 20 octombrie 1 noiembrie 1885.

¹⁰⁴ Ibidem, telegr. cifrată din Constantinopol din 7/19 noiembrie 1885.

¹⁰⁵ Ibidem, nota Turciei către Ministerul Afacerilor Externe al României din 11/23 noiembrie 1885.

¹⁰⁶ *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 115, p. 138; vezi și „Românul” din 3 noiembrie (st. v.) 1885.

¹⁰⁷ „Românul” din 5 noiembrie (st. v.) 1885.

este începutul unor noi conflicte și vărsări de sînge”¹⁰⁸. Referindu-se la operațiile militare, ziarul relatează că trupele sîrbești au pătruns pe teritoriul Bulgariei, îndreptîndu-se spre Sofia.

Trupele bulgare au reușit să respingă atacul principal dat de sîrbi la Slivnița, trecînd apoi la contraofensivă¹⁰⁹. Pătrunzînd pe teritoriul Serbiei, ele au provocat o puternică înfrîngere sîrbilor la Pirot¹¹⁰.

În editorialul ziarului „Românul” din 11 și 12 noiembrie (st. v.) 1885 se făceau asemenea aprecieri asupra războiului: „Asistăm dezinteresat, dar cuprinși de durere la războiul dintre bulgari și sîrbi. Dezinteresați pentru că credem că acest război se va localiza. Cuprinși de durere pentru că, oricine va fi biruitorul, va avea de efect a produce ură între popoare care au suferințe comune și aspirații comune”.

Aprecierile ziarului „Românul” reflectau de fapt starea de spirit existentă în cele mai largi pături ale opiniei publice din țara noastră, care în aceste împrejurări tragice pentru cele două țări surori a sprijinit atitudinea autohtonilor române față de conflict. România a ajutat pe măsura posibilităților sale cele două țări, trimițînd ambulante ale Crucii Roșii atît în Serbia, cit și în Bulgaria, primind cu această ocazie mulțumiri din partea ambelor state¹¹¹.

În Serbia, ambulanta română a amenajat trei spitale și a îngrijit circa 500 de răniți. În Bulgaria a fost amenajat un spital, unde au fost îngrijiți 125 de răniți. S-au cheltuit 40 578 de lei, din care 15 435 în Serbia și 23 143 în Bulgaria¹¹².

Agentul României din la Sofia, Beldiman, comunica la 14/26 decembrie 1885 că „opinia publică bulgară este favorabilă și simpatizează cu atitudinea României. Ea privește foarte favorabil România”¹¹³.

Atitudinea guvernului și a oamenilor politici români față de conflictul sîrbo-bulgar s-a reflectat și în dezbaterile Adunării Deputaților. Încă la deschiderea corpurilor legiuitoare, în mesajul tronului din 16 noiembrie (st. v.) 1885, se arăta că „evenimentele de peste Dunăre au fost urmărite cu liniște și cu mare băgare de seamă. Neamestecul nostru într-un conflict la care trebuiau să se pronunțe puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin era de la sine indicat”¹¹⁴.

În ședința din 25 noiembrie (st. v.) 1885, deputatul N. Ionescu a interpelat guvernul cu privire la conflictul din Balcani. Cu această ocazie el arăta că toate grupările politice și toate întrunirile care s-au ținut și-au exprimat simpatia pentru mișcarea națională din Rumelia orientală în

¹⁰⁸ Ibidem, din 6 noiembrie 1885; vezi și N. Ciachir, *La conclusion de la paix de Bucarest en 1886 au lendemain des événements balkaniques de 1885—1886*, în „Revue des études sud-est européennes”, 3—4 (1965), p. 571.

¹⁰⁹ „Românul” din 7 și 10 noiembrie (st. v.) 1885.

¹¹⁰ *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 118, p. 141—113; vezi și „Românul” din 13 noiembrie (st. n.) 1885.

¹¹¹ Arh. M.A.E., vol. 202 (1885), dos. 41, lit. B nr. 1 c.

¹¹² „Românul” din 11 și 12 noiembrie (st. v.) 1885.

¹¹³ Ibidem din 6 februarie 1886. De asemenea s-a format un comitet de doamne bulgare și române, care au strîns pentru răniții bulgari bani („Românul” din 16 noiembrie (st. v.) 1885).

¹¹⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților (1885—1886)*; vezi și „Românul” din 16 noiembrie (st. v.) 1885.

unanimitate și fără rezerve ¹¹⁵. „Mindra Bulgarie a făcut ce am făcut noi în 1859. Din partea noastră ar fi fost o contrazicere flagrantă dacă am fi avut o altă atitudine politică” ¹¹⁶. Același deputat spunea în continuare că dacă „guvernul a lucrat de capul său, bun cap a avut” ¹¹⁷.

În interpelarea sa, N. Ionescu mai întreba guvernul dacă a cerut demolarea fortărețelor din dreapta Dunării și ce răspuns a primit.

El considera că s-a procedat greșit dacă s-a făcut o astfel de cerere, deoarece „am dezarma pe bulgari în lupta lor pentru câștigarea independenței”. Încheindu-și interpelarea, N. Ionescu cerea guvernului să-și arate deschis atitudinea, deoarece pînă în prezent nu s-a publicat nimic oficial și el nu cunoaște ce alianțe are România. El făcea și o valoroasă sugestie: „...Sîntem vecini și în bune relații cu sirbii și bulgarii, n-aș găsi nimic extraordinar ca să ne punem mediatori între ei” ¹¹⁸.

La interpelarea lui N. Ionescu a răspuns primul ministru, I. C. Brătianu. El a arătat linia politică adoptată de România față de conflictul balcanic. Cu toate că guvernul român a cerut dărîmarea fortificațiilor, spunea Brătianu, „noi am fost nu numai binevoitori, ci chiar generoși cu interesele Bulgariei și Serbiei” ¹¹⁹.

Vorbînd despre scopul călătoriei sale la Berlin, I. C. Brătianu a spus: „Ca să ne orientăm, căci nu noi dominăm situația în Peninsula Balcanică” ¹²⁰. Dealtfel concluzia sa după călătoria peste graniță era că marile puteri cele mai interesate, Rusia, Germania și Austro-Ungaria, nu voiau extinderea conflictului, ci menținerea păcii. De aceea, după părerea lui, guvernul român trebuia să stea în rezervă și să nu facă nici o pregătire de război. Primul ministru mai adăuga că în cazul pericolului de extindere a războiului va convoca parlamentul și va lua toate celelalte măsuri corespunzătoare ¹²¹.

În încheierea răspunsului său, Brătianu arăta: „Am vrut pace în Peninsula Balcanică, echitabilă și pentru bulgari și pentru sirbi” ¹²².

După victoria bulgarilor de la Pirost, numai intervenția Austro-Ungariei a salvat Serbia de la o înfrîngere totală. Ministrul Austro-Ungariei la Belgrad a plecat urgent la cartierul lui Battemberg, cerîndu-i sub formă de ultimatum să oprească ofensiva și să sisteze operațiile militare ¹²³.

La 18/30 noiembrie 1885, ostilitățile dintre sirbi și bulgari au fost suspendate pe toată linia frontului ¹²⁴.

În aceeași zi apărea un supliment al ziarului „Românul”, care anunța încetarea ostilităților. Ziarul reproducea depeșa lui Battemberg către guvernul bulgar. Regele arăta că, luînd în considerație nota marilor puteri și ultimatumul guvernului austro-ungar că trupele imperiale vor interveni dacă armata bulgară continuă ofensiva, consimte la încetarea

¹¹⁵ Ibidem, p. 49.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem, p. 50.

¹¹⁸ Ibidem, p. 52.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem, p. 53.

¹²² Ibidem, p. 55.

¹²³ *Istoria diplomației*, vol. III, p. 95; vezi și V. Popovici, *op. cit.*, p. 133.

¹²⁴ „Românul” din 18 noiembrie 1885.

ostilităților. Aceasta cu atât mai mult cu cât victoria de la Pirov a asigurat onoarea și reputația militară a Bulgariei¹²⁵.

La 10/22 decembrie 1885 s-a semnat armistițiul între Serbia și Bulgaria, fixându-se o zonă neutralizată pe o distanță de 6 km adâncime¹²⁶.

Războiul a durat 16 zile și, după cum arată istoricul sârb Fuad Slipicevici, masele largi populare au participat fără entuziasm, mărindu-se astfel opoziția între popor și rege¹²⁷.

La propunerea Rusiei, marile puteri au intervenit la Belgrad, Sofia, Atena și Constantinopol pentru a propune dezarmarea generală a Serbiei și Bulgariei, ca și a celorlalte state mici din Balcani¹²⁸.

Reprezentatul României la Belgrad anunța că Serbia este gata să demobilizeze armata. El mai transmitea că sârbii vor o pace onorabilă și ar fi de acord ca negocierile de pace să se ducă la București¹²⁹.

Agentul român la Sofia, Beldiman, raporta la rîndul său că Bulgaria este gata să demobilizeze dacă marile puteri îi garantează că nu va mai fi atacată¹³⁰. Pe de altă parte, ministrul României la Berlin, Liteanu, telegrama și el că Bismarck a ordonat reprezentanților săi de la Belgrad și Sofia să propună celor două țări începerea negocierilor la București¹³¹. Într-un raport confidențial trimis tot de Liteanu ministrului de externe român, este reprodușă o discuție a acestuia cu Bismarck. Demnitarul german i-a comunicat că diplomații sînt unanimi în a stabili o pace trainică în Balcani care să nu dezavantajeze pe nimeni¹³². În legătură cu locul de desfășurare a tratatelor, Bismarck era de părere ca ele să se țină la București, deoarece România, prin poziția sa neutră și prin raporturile de prietenie și de bună vecinătate cu toate statele, și-a cîștigat unanim simpatia¹³³. Și împăratul Germaniei, într-o discuție avută cu Liteanu, i-a spus acestuia că „toată lumea aprobă atitudinea României și a lui Carol în problema balcanică”¹³⁴.

Într-o altă notă transmisă din Sofia, Beldiman comunica că din informațiile confidențiale pe care le-a primit se desprinde următoarea concluzie: „... Germania accentuează activitatea sa în problemele orientale și vrea să ia inițiativa în mîinile sale pentru a soluționa pașnic actualele complicații”¹³⁵.

Tot el telegrama la 5/17 ianuarie 1886 că reprezentantul Germaniei, de comun acord cu reprezentanții Austro-Ungariei și Angliei, au propus guvernului bulgar orașul București ca loc pentru ducerea tratatelor de pace¹³⁶. O zi mai tîrziu el arăta că Turcia insistă pentru ducerea trata-

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 125, p. 146.

¹²⁷ F. Slipicevici, *Istoria naroda federativne republike Jugoslavije*, II dlo, Sarajevo, 1956, p. 156.

¹²⁸ Arh. M.A.E., vol. 208, dos. 41, lit. B, nr. 1; teleg. din Belgrad din 30 decembrie 1885/11 ianuarie 1886.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem, teleg. cifrată din Sofia din 6/18 ianuarie 1886.

¹³¹ Ibidem, teleg. cifrată din Berlin din 9/21 ianuarie 1886.

¹³² Ibidem, raport confid. din Berlin din 11/23 ianuarie 1886.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 6 (1886), f. 1.

¹³⁵ Arh. M.A.E., dos. 41, lit. B, nr. 1 r., teleg. cifrată din 31 decembrie/12 ianuarie 1886.

¹³⁶ Ibidem, teleg. cifrată din 5/17 ianuarie 1886.

tivelor la Constantinopol, dar pînă la urmă a aderat și ea la această propunere¹³⁷. Consulul României la Roma, referindu-se la aceeași chestiune, raporta că, întreținindu-se la un bal cu regele și cu regina Italiei, aceștia i-au arătat „că găsesc locul întrunirii nimerit sub toate punctele de vedere”. Ar dori ca numai România să exercite o influență oarecare asupra lor, căci aceasta va fi dezinteresată, de vreme ce reprezentanții și diplomații marilor puteri se preocupă mai mult de interesele lor proprii¹³⁸.

Și consulul României de la Constantinopol comunica că, la o recepție, Said pașa și-a exprimat satisfacția „față de atitudinea demnă și corectă a României în timpul desfășurării ultimelor evenimente. El și-a exprimat mulțumirea pentru politica plină de tact a României față de interesele Turciei”¹³⁹.

Într-o telegramă din Belgrad, Emil Ghica raporta la rîndul său că ministrul Rusiei în capitala Serbiei i-a comunicat primului ministru sîrb cuprinsul unei telegrame venite de la Petersburg, din care reieșea că marile puteri sînt decise să obțină la București o pace trainică și durabilă, iar negocierile să aibă loc pe baza statu-quo teritorial la Berlin¹⁴⁰. În același timp, Giers dădea instrucțiuni ministrului Rusiei la București ca tratativele de pace să se ducă pe baza statu-quo, neadmitîndu-se decît mici rectificări reciproce de frontieră. Totodată, plenipotențiarul rus primea instrucțiuni ca lucrările conferinței să nu se ocupe de Rumelia orientală¹⁴¹.

Cu toate acestea, după cum se arăta în suplimentul ziarelui „Românul” din 22 noiembrie (st. v.) 1885, care reproducea o declarație a lui Alexandru Battemberg, suveranul de la Sofia era hotărît să nu renunțe la unirea proiectată între principatul Bulgariei și Rumelia orientală¹⁴².

Pînă la urmă, cu toate străduințele depuse de reprezentanții puterilor interesate, nu se va reuși să se împiedice unificarea Bulgariei¹⁴³. În acceptarea situației create, un rol important l-a avut și noul premier englez, lordul Salisbury, care a intervenit cu hotărîre, convingîndu-l pe sultan să încheie un acord cu Bulgaria.

Încă de la 15/27 ianuarie 1886, într-o telegramă cifrată trimisă din Berlin, Liteanu reproducea o nouă discuție cu Bismarck, în care acesta îi comunicase că Battemberg va trata direct cu sultanul și pacea va fi semnată în scurt timp¹⁴⁴.

Numai Grecia persista în atitudinea ei războinică*. Ea voia să profite de evenimentele din 1885—1886 pentru a-și lărgi teritoriul înspre Marea Egee, vizînd mai ales unele regiuni din Macedonia¹⁴⁵.

¹³⁷ Ibidem, teleg. cifrată din Sofia din 6 18 ianuarie 1886.

¹³⁸ Ibidem, raport confidențial din Roma, la 4 februarie (st. n.) 1886.

¹³⁹ Ibidem, teleg. din Constantinopol din 28 ianuarie 9 februarie 1886.

¹⁴⁰ Ibidem, teleg. cifrată din Belgrad din 23 ianuarie 4 februarie 1886.

¹⁴¹ *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 175, p. 186 187.

¹⁴² „Românul” din 22 noiembrie (st. v.) 1885.

¹⁴³ *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 190, p. 202 203.

¹⁴⁴ Arh. M.A.E., dos. 41, nr. 1 r., teleg. cifrată din Berlin din 15 27 ianuarie 1886.

* Referitor la atitudinea războinică a Greciei, Legația română din Belgrad, într-un raport înaintat Ministerului de Externe, face următoarea remarcă: „Victorioși într-un război, ci speră o parte mică din teritoriul Turciei; învinși, ei consideră că marile puteri nu vor admite schimbul de teritorii în defavoarea lor. Atunci guvernul și regele vor să pară activi pentru popularitate în popor, căci inactivitatea ar scadea influența și prestigiul conducătorilor greci” (Arh. M.A.E., dos. 41, lit. B, nr. 1 r, raportul Legației române din Belgrad din 19/31 ianuarie 1886).

¹⁴⁵ D. Djordjević, *op. cit.*, p. 167.

Prin câteva note colective însă transmise succesiv guvernului grec, marile puteri au atras atenția acestuia că nu permit periclitarea păcii nici pe mare, nici pe uscat. În acest scop, câteva fregate ale marilor puteri au primit ordin să patruleze în Mediterană.

Urmărind atitudinea guvernului otoman față de evenimentele din 1885—1886, ea poate fi calificată, fără îndoială, drept corectă și conciliantă. Astfel, de pildă, în perioada conflagrației sirbo-bulgare au fost concentrate trupe turcești în Macedonia. Cu toate acestea, după cum se arată în raportul consulului general al României la Salonic către Ministerul de Externe, atita timp cât trupele turcești au staționat în Macedonia, mai ales cele venite din Asia Mică, nu s-au înregistrat plângeri din partea populației. Aprovizionarea s-a făcut plătindu-se totul cu bani peșin, iar soldații n-au mai fost cantonați pe la locuitori, ci în localuri speciale și în moschei. Deși în Salonic se aflau 20 000 de soldați turci, acest lucru aproape că nu se observa, deoarece soldații se comportau corect și circulau prin oraș numai vinerea ¹⁴⁶.

Pe baza acordului turco-bulgar semnat în februarie 1886 se recunoștea suzeranitatea Porții otomane asupra Rumeliei orientale, dar Alexandru Battemberg ¹⁴⁷ a fost numit guvernatorul provinciei. Sub această formulă se realiza de fapt alipirea Rumeliei la Bulgaria.

La 4/26 aprilie 1886 a fost emis firmanul prin care Poarta îl recunoștea pe Battemberg guvernator al Rumeliei orientale ¹⁴⁸.

Tratativele de pace de la București au început la 23 ianuarie/4 februarie 1886, cînd a avut loc prima ședință ¹⁴⁹.

Ele s-au desfășurat în saloanele Ministerului de Finanțe. În ședința de deschidere a luat cuvîntul ministrul afacerilor externe al României, Pherekyde, care a urat bun venit delegaților. El a declarat că România, prietenă în egală măsură a tuturor popoarelor din Balcani, dorea în mod sincer stabilirea unei păci echitabile și trainice ¹⁵⁰.

Prima ședință de lucru a avut loc în aceeași zi. Pe baza art. 5 al armistițiului din 9 21 decembrie 1885, pentru negocierile de pace au fost numiți următorii delegați :

- din partea sultanului : Midjid-pașa, ca prim delegat * ;
- din partea prințului Battemberg : G. G. Nechoff, ca delegat doi ** ;
- din partea regelui Serbiei : Mijatovici ***.

¹⁴⁶ *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 195, p. 207—208 ; „Românul” din 9 februarie (st. v.) 1886 anunță că, pe baza acordului turco-bulgar, Bulgaria urma să ajute Turcia cu trupe în caz ca era atacată în posesiunile sale europene și să plătească în fiecare an tezaurului imperial 400 000 de lire, din care 150 000 de lire cu titlu de tribut.

¹⁴⁷ Arh. M.A.E., vol. 208, dosar nr. 41 B, nr. 1 r, teleg. cifrată din Sofia.

¹⁴⁸ Ibidem, vol. 200, dos. 41 lit. B 10, raport din 24 octombrie 6 noiembrie 1885.

¹⁴⁹ Ibidem, vol. 208, dos. 41, lit. B, nr. 1 r, Pacea dintre Serbia și Bulgaria încheiată la București ; teleg. cifrată circulară a lui Pherekyde din 22 ianuarie 3 februarie 1886.

¹⁵⁰ Ibidem, darea de seamă a ședinței de deschidere a conf. din 23 ianuarie/4 februarie 1886

* Era directorul presei din M.A.E. al Imperiului otoman.

** Era guvernatorul Băncii Naționale Bulgare.

*** Ministru plenipotențiar al Serbiei la Londra.

Din partea României lua parte la conferință Alexandru Lahovary, director în Ministerul Afacerilor Externe, care cunoștea bine problemele balcanice ¹⁵¹.

Încă de la deschiderea lucrărilor, delegații și-au exprimat satisfacția față de linia corectă a guvernului român și față de sentimentele pacifice ale României ¹⁵².

În total au avut loc 9 ședințe, dintre care 8 au fost ședințe de lucru, ultima fiind rezervată iscălierii tratatului. În ședința a opta, din 18 februarie/2 martie 1886, au avut loc discuțiile referitoare la articolul unic.

Datorită poziției de conciliere a Turciei, delegatul sîrb a acceptat și el articolul unic. Astfel pacea între Serbia și Bulgaria a fost restabilită pe baza statu-quo. Tratatul urma să fie ratificat în 15 zile ¹⁵³.

Tratatul de pace a fost iscălit la 19 februarie/3 martie 1886 ¹⁵⁴. În ultima ședință, delegatul Turciei și-a exprimat satisfacția pentru restabilirea păcii în Balcani și a mulțumit României pentru rolul avut în medierea conflictului. Delegatul sîrb a relevat concursul real al guvernului și al poporului român, iar delegatul bulgar s-a asociat la cele spuse de colegii săi, adăugînd că speră „ca pacea să fie durabilă și mulțumește guvernului și poporului român pentru rolul jucat” ¹⁵⁵.

A doua zi după iscălirea tratatului de pace, ministrul de externe al României a oferit un prînz în cinstea delegaților participanți la tratativele de pace. Au fost invitați și alți diplomați la acest prînz, unde „s-a băut vinul păcii” ¹⁵⁶. Presa română a salutat încheierea cu succes a tratativelor de pace de la București. Astfel, în ziarul „Românul” din 7 martie (st. v.) 1886, care și-a dedicat articolul de fond acestei chestiuni, se spunea printre altele că la 3 martie (st. v.) 1886 delegații au ieșit de la conferință „cu ramura de măsline”, iar într-un alt articol, apărut în numărul din 5 martie al ziarului, se spunea că „trebuie să ne bucurăm că conferința a izbutit, și bucuria noastră, se înțelege de la sine, ar fi și mai mare dacă liniștea ar dura cît se poate mai mult”.

În același articol se arăta îngrijorarea: „criza balcanică este aproape terminată, dar material explozibil este destul”, deoarece Serbia și Bulgaria încheiaseră pacea, dar ele nu-și restabiliseră relațiile de prietenie.

După cum se știe, criza balcanică nu s-a rezolvat complet prin iscălirea păcii de la București. Țarismul, iritat de prînzul Battemberg, reușește să provoace o lovitură de stat în Bulgaria, să-l răstoarne pe acesta și să instaleze un guvern rusofil. Datorită amestecului Germaniei și Austro-Ungariei, acest guvern a fost răsturnat și s-a instalat o regentă germanofilă. Au fost propuneri de a se oferi tronul Bulgariei regelui Carol I, acesta urmînd să domnească peste ambele țări, dar Rusia a protestat vehement,

¹⁵¹ Ibidem, nota M.A.E., din 27 ianuarie 1886 st.v.

¹⁵² Ibidem, proces-verbal nr. 1 al ședinței din 23 ianuarie/4 februarie 1886.

¹⁵³ Ibidem, proces-verbal nr. 8 din 18 februarie/2 martie 1886; vezi și Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 7 (1886); aici sînt cuprinse procesele-verbale ale ședințelor.

¹⁵⁴ „Românul” din 4 martie (st. v.) 1886; vezi și N. Ciachir, *Orașul București locul tratativelor și al păcii care a pus capăt conflictului balcanic din anii 1885-1886*, în „București VII (1971). Materiale de istorie și muzeografie”, p. 283-284.

¹⁵⁵ Arh. M.A.E., procesul-verbal nr. 9 din 19 februarie/3 martie 1886; vezi și T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, București, 1925, p. 225.

¹⁵⁶ „Românul” din 5 martie (st. v.) 1886.

relațiile ruso-germane devin foarte încordate, aproape să se ajungă la război. De-abia în 1887, printr-un compromis al marilor puteri, criza bulgară a fost soluționată¹⁵⁷.

În perioada 1886—1900, diplomația românească a continuat să cultive relații de bună înțelegere cu statele balcanice, nu avea probleme majore, acute de litigiu, totuși în 1892 a rupt relațiile diplomatice cu Grecia, din cauza succesiunii averii lui Vanghelis Zappa¹⁵⁸, relații reluate de-abia în 1896, iar în anii 1899—1900, relațiile cu Bulgaria au devenit deosebit de încordate, din cauza citorva insule de pe Dunăre, care au devenit obiect de litigiu, între cele două state, conflict care s-a limitat practic la atacuri în presa și parlamentul celor două state.

Pe linia relațiilor comerciale și consulare între România și statele balcanice merită să consemnăm, tratatul de comerț și navigație cu Turcia (1887), tratatul de comerț cu Serbia (1890), aranjamentul comercial cu Bulgaria (1895), convenția poștală și telegrafică cu Bulgaria (1896), aranjamentul telegrafic cu Serbia (1896), convenția comercială cu Turcia (1897), convenția româno-sîrbă privind construirea unui pod peste Dunăre între Tîgănești și Brza Palanka, pentru racordarea căilor ferate române cu cele sîrbești (1898), convenție specială cu Bulgaria (1900), protocol în vederea unei convenții consulare cu Turcia (1900) și convenție comercială între România și Grecia¹⁵⁹. La această convenție a fost anexat un protocol și o listă de comunități grecești recunoscute persoane juridice, la Brăila, Galați, Calafat, Mangalia *, Constanța, Tulcea, Sulina, și Giurgiu, recunoscându-se și personalitatea juridică a bisericii grecești din România¹⁶⁰.

În orice caz, dezideratul principal al diplomației românești era atîntit dincolo de Carpați, căci în monarhia Austro-Ungară, în Transilvania și Bucovina, locuiau peste 3 milioane de români, care așteptau să se unească cu țara. Dar România, după cum se știe, iscălise un tratat politic cu Austro-Ungaria în 1883 și prin acesta era legată de Puterile Centrale¹⁶¹. Acest tratat, pe care diplomația românească îl iscălise în 1883, o scosese din izolarea politică de care era amenințată și rezolvase totodată și chestiunea Dunării, conform intereselor sale¹⁶².

Dar subordonarea economiei țării față de monopolurile din Germania și Austro-Ungaria și fidelitatea lui Carol față de Hohenzollerni, determina menținerea României în sistemul Triplei Alianțe¹⁶³.

¹⁵⁷ N. Ciachir, *România în sud-estul Europei...*, p. 220.

¹⁵⁸ C. Velichi, *op. cit.*, p. 524; vezi și *Le Livre Vert. Documents diplomatiques. L'Affaire de la succession Zappa*. Zappa, grec din Epir, după alte surse albanez, a făcut mare avere, primind în 1844 cetățenia română.

¹⁵⁹ Arh. M.A.E. nr. 2, lit. T, vol. 4 (nenumărat).

* Comunitățile grecești, cu excepția celei din Mangalia, posedau biserici și școli proprii.

¹⁶⁰ „Monitorul oficial” din 23 ianuarie/5 februarie 1901; vezi și C. Velichi, *Les relations roumano-grecques...*, p. 530.

¹⁶¹ Tamborra Angelo, *L'Europa Centro-Orientale nei secoli XIX—XX (1800—1920)*, Vallaro di Commissionaria editoriale, p. 334.

¹⁶² Gheorghe Cazan, *Tratatul secret...*, p. 193.

¹⁶³ Al. Marghiloman *Note politice, 1897—1923*, București, 1927, vol. I, p. 19; vezi și I. Gheorghiu, I. Șendrulescu, *Relațiile externe ale României în perioada 1900—1914*, în „Studii și articole de istorie” XXVII—XXVIII, 1974, p. 85.

În ciuda acestor fapte, România a refuzat să mai reinnoiască tratatul comercial cu Austro-Ungaria expirat în 1885, și prin tariful vamal protecționist adoptat în 1886, practic declarase un război vamal curții de la Viena. În plus, prin apariția în 1890 a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor” *, începuse o campanie sistematică în vederea desăvîrșirii unității naționale. Iar regele Carol I, într-o discuție avută cu omul politic român Alexandru Marghiloman, cunoscut pentru ideile sale filogermane, își manifesta „nemulțumirea adîncă de faptul că influența franceză redevine la modă ** și că ofițerii, iar se trimit în Franța” ¹⁶⁴.

În noiembrie 1891, ministrul român la Constantinopol, M. Mitileu, este primit în audiență specială de sultan, care îi declară că Imperiul otoman și România au interese identice, primejdii comune și este necesară „o Antantă între România și Turcia”, promițînd că li se va acorda statut juridic aromânilor din Imperiul otoman. De asemenea, sultanul a elogiât națiunea română și i-a dat să înțeleagă că Turcia este favorabilă creșterii teritoriului României, deoarece provincii locuite de români trăiesc în afara statului, aluzia fiind vizibilă la Transilvania ¹⁶⁵.

Mergînd pe aceeași linie, Turcia va insista, în special în 1897, să încheie un tratat de alianță cu România, mai ales că izbucnise războiul greco-turc, iar Serbia, Muntenegrul și Bulgaria concentraseră trupe la granița turcă ¹⁶⁶. În acest scop, au apărut articole elogioase în presa turcă despre România („Malumat”, „Sedakat”, „Sabah” și în alte periodice), chiar preconizîndu-se o confederație balcanică, unde România să joace un rol important, dar confederația să fie pusă sub egida sultanului ¹⁶⁷. România respinge într-un mod civilizat propunerile turcești, oferindu-se să îmbunătățească soarta turcilor aflați în Dobrogea.

La 18/30 aprilie 1897 ministrul român de la Constantinopol, Trandafir Djuvara, împreună cu G. Djuvara, ministrul român al justiției, sînt primiți în audiență de către sultan, arătîndu-i acestuia că după Congresul de la Berlin din 1878, România a arătat nenumărate probe de prietenie Imperiului otoman și că „sîntem dispuși a ceda un loc în București pentru construirea unei moschei, contribuind și la zidirea ei” ¹⁶⁸. De asemenea, vor îmbunătăți și mai mult soarta musulmanilor din Dobrogea; cer în schimb drepturi pentru aromânii din Imperiul otoman, adică recunoașterea în primul rînd a unui șef religios al lor. Referitor la audiența avută și despre doleanțele guvernului român vorbește pe larg nota confidențială

* Ulterior, Liga culturală înființase secții la Paris, Londra, Anvers, Bruxelles, Berlin etc., în vederea propagandei unirii tuturor românilor într-un singur stat.

** Thobie J., *Intérêts et impérialisme français dans l'Empire Ottoman, 1811-1914*, în „Etudes balkaniques”, Sofia, nr. 2, 1976, p. 39-51.

¹⁶⁴ Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 19; totuși ministrul român de la Paris, Gh. Ghica, raporta în 1901 „că din punct de vedere politic nu se simte în Franța față de România, decât indiferență sau antipatie” (Arh. M.A.E., fond. Paris, Pol. Coresp. și rapoarte 1901-1902, vol. 14, raport din 10 august 1901); vezi și Mircea Popa, *Contribuții privind relațiile româno-franceze 1900-1914*, în „Studii”, nr. 1 (1969), p. 87.

¹⁶⁵ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 19/1891, f. 2-3.

¹⁶⁶ Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 31, f. 51.

¹⁶⁷ Ibidem, f. 93.

¹⁶⁸ Ibidem, vol. 35, f. 72.

a lui Tr. Djuvara din 6/18 mai 1897¹⁶⁹. Ceea ce solicita România putea fi rezumat, grupat, în 4 puncte :

1. Problema mitropoliei române era problema de bază a guvernului român însă, din cauza intrigilor grecești și mai ales a atitudinii oscilante a patriarhului ecumenic de la Constantinopol, nu se realizase.

2. Capitulațiile și România. În virtutea articolului 50 al Tratatului de la Berlin din 1878 — este drept, foarte elastic — guvernul român a solicitat să se bucure de regimul aplicării capitulațiilor în Imperiul otoman, dar „măcelul armenilor, revoluția cretană și războiul dintre Turcia și Grecia survenit în prezent, au aminat această grea situație, neîncheindu-se ceva sigur între cele două state”¹⁷⁰.

3. Problema extrădărilor. Ar fi de dorit ca odată cu semnarea unei convenții consulare să se încheie și o convenție de extrădare, deoarece foarte mulți criminali de drept comun s-au refugiat și se refugiază pe teritoriul Imperiului otoman și astfel nu pot fi pedepsiți.

4. Problema dreptului de proprietate. Românii nu pot poseda proprietăți urbane sau rurale în Imperiul otoman, pentru că România nu a fost admisă să semneze protocolul care reglementa această situație.

În 1897, cînd Imperiul otoman se afla în război cu Grecia, iar Serbia și Bulgaria concentrau trupe la graniță, Turcia insista să încheie un tratat defensiv cu România. Raportul primului ministru român, D. Sturdza, înaintat lui Carol I la 12/24 septembrie 1897, furnizează amănunte referitor la această problemă¹⁷¹.

Turcia insista asupra încheierii unui tratat defensiv, menținîndu-se în Balcani statu-quo-ul stabilit de tratatul de la Berlin. Acest tratat ar fi ușurat situația Imperiului otoman, căci România se bucura acum de o mare autoritate politică și morală în sud-estul Europei. Dar Turcia lega rezolvarea recunoașterii mitropolitului pentru aromâni de alianța pe care o propusese României. În acest sens este elocvent raportul confidențial al lui Tr. Djuvara din 22 noiembrie/4 decembrie 1897 către ministrul afacerilor externe român¹⁷².

Pe cînd plîngerile aromânilor nu sînt luate în considerație, bulgarii din Imperiul otoman au căpătat asigurarea că vor primi încă 4—5 berate pentru noi episcopi.

Referitor la această problemă, marele vizir i-a motivat lui Djuvara că este altceva a numi noi episcopi într-o biserică deja existentă și altceva a crea o nouă biserică în stat. Dar dacă România va încheia un tratat de alianță cu Turcia, speră că problema recunoașterii mitropolitului aromân Antim se va rezolva. Djuvara arată că în actuala constelație politică un tratat de alianță cu Turcia va cădea ca o bombă din senin, iar marile puteri îl vor privi cu suspiciune. Prin alianța propusă se urmărește întărirea Turciei europene, chiar crearea unei confederații balcanice, căci marele vizir i-a declarat „că Bulgaria și Serbia n-ar avea nici o însemnătate, dacă România este alături de Turcia”¹⁷³.

¹⁶⁹ Ibidem, f. 78.

¹⁷⁰ Ibidem, f. 78.

¹⁷¹ Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 1 1879, f. 1—2.

¹⁷² Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 35, f. 214—215.

¹⁷³ Ibidem, f. 216.

Într-un alt raport confidențial al lui Djuvara din 31 decembrie/12 ianuarie 1897 (1898)¹⁷⁴ se arată că dacă sultanul și marele vizir au promis în ultimul timp în mai multe rânduri recunoașterea mitropolitului Antim, acum trimite pe români să se înțeleagă direct cu patriarhul, deși se știe clar poziția acestuia.

Djuvara face constatarea că datorită acestui lucru, relațiile româno-turce încep să devină mai reci și își arată nedumerirea față de o asemenea politică, întrucât Imperiul otoman, care are foarte puțini prieteni, ar fi găsit în România un partener corect și dezinteresat¹⁷⁵.

În ciuda acestor fapte, relațiile româno-turce continuă să rămână bune pe plan politic, militar și cultural, neafectând schimbul de vizite. Astfel, în 1898, cunoscuta cîntăreață română Darclee a dat o serie de reprezentații în teatrul palatului, excelind în *Traviata*, și este decorată cu ordinul „Chefakat”, una din cele mai mari decorații turcești, și cu medalia „Belle Arte”. Tot în 1898, „Le Moniteur Oriental” din Constantinopol publică un articol intitulat „Politica României”, în care se trage următoarea concluzie: România avînd o situație geografică deosebit de favorabilă la poarta Carpaților, cum aveau altă dată ducii de Savoia care stăpîneau porțile Alpilor, cu o armată de 200 000 oameni, bine instruiți, va juca un rol deosebit de important în cazul unui conflict european¹⁷⁶.

În 1900 este trimisă o misiune extraordinară română la Constantinopol, în frunte cu Marghiloman, care participă la jubileul organizat cu ocazia sărbătorii a 25 de ani de domnie ai sultanului. În cinstea misiunii române se dă un dîneu de gală la 20 august (st. v.) 1900¹⁷⁷ și au loc mai multe discuții cu oamenii politici otomani, care scot în evidență necesitatea pentru Turcia de a avea relații foarte bune cu România.

Diplomații români semnalează și o opoziție internă crescîndă față de sultan. Astfel, în 1900, Damud Mahmud pașa, cumnatul sultanului, cu cei doi fii ai săi, părăsesc pe furiș Constantinopolul. Într-o scrisoare trimisă din Franța, acesta reproșează sultanului slăbiciunea regimului turc, acuzîndu-l că este despot și egoist ca Ludovic al XIV-lea, și rezultatele nefaste ale guvernării lui se văd tot mai simțite¹⁷⁸.

Propunerile românești sînt amînite de către guvernul otoman, și combătute vehement în special de către Bulgaria și Grecia, care nu priveau cu ochi buni asemenea solicitări, socotind Macedonia o zonă de influență exclusivă a lor.

Michel Lhéritier face afirmația că în cursul lunii august 1898, cînd marile puteri se ocupau cu organizarea autonomiei insulei Creta într-un sens favorabil Greciei, regele Carol al României, aflat la Petersburg, unde se găsea și regina Olga a Greciei, și-a exprimat dorința de a se întîlni cu regele George. Suveranul român dorea să discute o serie de probleme, inclusiv pe cea a aromânilor, iar regele Greciei s-a eschivat de la o asemenea întîlnire, contrar dorinței propriilor săi miniștri, Skoludis și Zaimis¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Ibidem, f. 259–260.

¹⁷⁵ Ibidem, f. 260.

¹⁷⁶ „Le Moniteur Oriental” din 27 iulie (st. n.) 1898.

¹⁷⁷ „Monitorul oficial” din 20 august (st. v.) 1900.

¹⁷⁸ Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 38, f. 70–73.

¹⁷⁹ Michel Lhéritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains...*, p. 584.

De-abia la 9 mai 1905, sultanul va promulga iradeaua prin care se recunoaște și se permite constituirea comunității aromâne în cadrul Imperiului otoman¹⁸⁰. Acest eveniment — raporta diplomatul român, Lahovary, de la Constantinopol — a produs mare senzație asupra publicului grecesc și mai cu seamă asupra cercurilor influente din Fanar¹⁸¹.

În orice caz, din rapoartele diplomatice românești reiese că atât guvernul român, cât și consulii români, mai ales din Salonic, Ianina și Monastir, sprijină alături de doleanțele aromânilor, pe cele ale macedonenilor și albanezilor ortodocși, populații care se găseau lipsite de drepturi sub otomani și unde în special grecii făceau eforturi să le asimileze. Totuși, în ciuda acestor contradicții româno-grece, la presiunea Puterilor Centrale, se încheie convenția comercială din 1900, la care ne-am referit mai înainte, și un protocol care recunoștea biserica elină din România ca persoană juridică¹⁸².

De asemenea, din inițiativa diplomației vieneze, are loc în 1901 o întrevedere la Abbazia între regele Carol I al României și regele George al Greciei, unde se ajunge la o înțelegere mai largă între cele două părți*.

Puterile Centrale**, căutând să contracareze influențele rusă, engleză și franceză în Balcani, căutau să aplaneze conflictele între statele din această zonă a Europei, ca ele în bloc să fie fidele Triplei Alianțe.

În același timp, blocul franco-rus creat în 1893¹⁸³, făcea eforturi să atragă Anglia de partea sa în ciuda existenței unor puternice divergențe și să contracareze la rândul său pozițiile Puterilor Centrale din sud-estul Europei***.

În concluzie, diplomația română în perioada 1878—1900 a întreținut relații corecte, de bună vecinătate cu statele balcanice, în unele perioade chiar cordiale în special cu Serbia și Muntenegru, și a militat pentru menținerea statului-quo, pentru a nu se crea un dezechilibru în potențialul militar și economic al acestora. În același timp, statele balcanice își înțețeau eforturile de a-și desăvârși unitatea națională în vederea eliberării în primul rând a teritoriilor ce se aflau sub dominație otomană, bulgarii urmărind în plus proclamarea independenței de stat, iar albanezii căutau soluții ca să-și păstreze ființa națională.

¹⁸⁰ Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 47, f. 12—14.

¹⁸¹ Ibidem, f. 97.

¹⁸² I. Gheorghiu, I. Șendrescu, *Relațiile externe...*, p. 90.

* Cei doi suverani au fost împreună 5 zile. Au constatat solidaritatea de interese. Carol a vorbit de aromâni, primind asigurări că partea greacă va sprijini aceste doleanțe, iar grecii despre rezolvarea afacerii Zappa în favoarea lor și despre interesele lor comerciale în România. Nici un document n-a fost iscălit cu ocazia acestei întrevederi (M. Lhéritier, *op. cit.*, p. 585).

** Vezi pentru amănunte, Victor Bibl, *Die Tragödie Österreichs*, Leipzig, Viena, 1940; vezi și Otto Hoetzsch, *La politique extérieure de l'Allemagne de 1871 à 1914*, Berlin, Genève, 1933; vezi și E. Zollner, *Geschichte Österreichs*, Viena, 1966; vezi și Oskar Jager, *Geschichte der neuzeitlichen Zeit 1789—1900*, Bielefeld, Leipzig, 1907; vezi și Gottfried Franz Litschauer, *Österreichische Geschichte*, Viena, 1965; vezi și Luigi Salvatorelli, *La Triplice Alleanza. Storia diplomatica 1877—1914*, Milano, 1939.

¹⁸³ F. A. Rotstein, *Mejdunarodnie otnoșenia v konce XIX veka*, Moscova-Leningrad, 1960, p. 191.

*** Ch. Ambrozi, *L'Apogée de l'Europe 1871—1918*, Paris, 1975; vezi și William Langer, *The Franco-Russian Alliance*, Cambridge, 1929; vezi și Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VI; *Le XIX-e siècle. De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe*, Paris, 1955.

LA ROUMANIE ET LES PAYS BALKANIQUES PENDANT LA PÉRIODE 1878—1900

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une riche documentation et de nombreuses données inédites, l'étude se propose de relever les principales coordonnées de la politique extérieure de la Roumanie dans le sud-est de l'Europe pendant la période qui a suivi la conquête de son indépendance d'Etat en 1877.

Dans le contexte international de l'époque, on examine les événements historiques significatifs pour la précision de l'attitude du jeune Etat roumain face à la lutte de libération nationale des peuples balkaniques, pour la liquidation de la domination de l'Empire Ottoman. L'auteur souligne clairement que les grandes puissances européennes ont été directement intéressées à l'extension de leur influence économique et politique dans cette zone du continent, ce qui a engendré des sérieux affrontements et divergences de positions de celles-ci durant la période soumise à l'étude.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (III)

Întrucât problema localizării celebrului oraș dunărean Vicina a preocupat mulți cercetători nu este deloc surprinzător că ea a reținut și atenția distinsului istoric de la Varna Al. Kuzev într-un articol intitulat *Zur Lokalisierung der Stadt Vicina*¹. Surprinzător este doar faptul că D-sa ajunge la încheieri care — după cum se va vedea — intră în evidentă nepotrivire cu datele invocate.

Articolul lui Al. Kuzev se subdivide în trei părți: 1. Istoricul problemei; 2. Localizarea Vicinei la Ismail; 3. Critica tezei localizării Vicinei la Păcuilui Soare.

În cele ce urmează ne vom opri asupra unora dintre chestiunile abordate de cercetătorul bulgar dar nu în ordinea prezentată de D-sa ci în inserarea lor firească.

După ce reamintește imposibilitatea identificării Vicinei cu Măcin, Isaccea, Niculițel, Somova, Mahinudia sau Tulcea², Al. Kuzev își concentrează silința spre a demonstra că nici identificarea cu așezarea arheologică din insula Păcuilui Soare — susținută de Petre Diaconu³ — nu poate fi acceptată. Acestei localizări i se aduc următoarele cinci obiecții:

I. *Vicina (Vectna) este un oraș bizantin*, în consecință, ea trebuie să se fi găsit într-un teritoriu bizantin, notează, cu învederată dreptate, cercetătorul varniot. Privind lucrurile din acest punct de vedere, Vicina nu mai poate fi căutată la Păcuilui Soare și nici altundeva în Dobrogea, deoarece toată această regiune — ne asigură Al. Kuzev — era integrată țaratului bulgar în epoca de dezvoltare a amintitului oraș, „adică în a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV”⁴.

Al. Kuzev nu beneficiază de date privitoare la o stăpânire bulgărească asupra Dobrogei „în a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV”, dar faptul în sine ar fi suplinît — după opinia sa — de interpretarea unor știri din documentele cartografice și, drept urmare, D-sa citează două notații făcute, una pe harta lui Angelino Dulcert din 1339, iar cealaltă pe harta fraților Pizzigani din 1367. În prima dintre ele se precizează că *Imperiul lui Usbech se sfârșește la apus în provincia Bulgaria iar la răsărit în orașul Organci*; în a doua se precizează că același imperiu *începe [la apus] în provincia Bulgaria și în orașul Vicina și se termină la răsărit în orașul Organci*.

Știrilor de mai sus, Al. Kuzev le alătură declarațiile unui călugăr franciscan din Spania, făcute pe la mijlocul secolului XIV, cum că Vicina este un oraș mare care se mărginește cu Bulgaria (*una grande ciudad que dizen Vectna que confîne con la Burgația*). Reproducând aceste izvoare Al. Kuzev conchide sentențios: „*Diese Angaben beweisen unzweideutig, daß südlich von Vectna, d.h. der Donau, Bulgarien begann. Die Dobrudza stand also nicht unter byzantinischer Herrschaft und galt als bulgarisches Gebiet*”⁵.

¹ Aleksandăr Kuzev, *Zur Lokalisierung der Stadt Vicina*, în „Etudes balcaniques”, 3, Sofia, 1977, p. 112—125.

² Pentru întregirea istoricului problemei vom cita și părerea lui Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național din București*, I, p. 68, potrivit căreia Vicina s-ar fi aflat la Iglița-Turcoaia (jud. Tulcea).

³ Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinet*, în „Pontica”, 3, Constanța, 1970, p. 275—294. La data redactării articolului său, lui Al. Kuzev nu-i era încă cunoscut studiul nostru *Păcuilui Soare-Vicina*, publicat în „Byzantina”, 8, Thessalonique, 1976, p. 409—447.

⁴ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 123.

⁵ *Ibidem*. Tot acolo vezi și trimiterile la știrile literare consemnate mai sus.

În lipsa unor izvoare directe, argumentarea lui Al. Kuzev urmărește să ne convingă de faptul că stăpînirea bulgărească asupra Dobrogei⁶ poate fi „dovedită” în funcție de definirea limitelor vestice a posesiunilor Hoardei de Aur. Și iată cum procedează. În convingerea lui Al. Kuzev, partea de apus a teritoriului imperiului mongol din timpul hanului Usbech (1312—1342) era constituită de regiunea dintre gura Prutului și gura Nistrului. În acest caz Hoarda de Aur se putea mărgini cu Bulgaria numai în eventualitatea că țaratul bulgar controla Dobrogea. Și cum din izvoarele citate rezultă că Vicina se găsea la „confluența” fruntării tătaro-bulgărești, orașul trebuie căutat — ne sfătuiește Al. Kuzev — în Delta Dunării, deoarece aceasta și nu alta era zona controlată de constantinopolitani în condițiile stăpînirii Dobrogei de către bulgari și regiunilor de la nordul gurilor Dunării de către tătari. Pentru a-și întări afirmația că bizantinii își exercitau controlul numai asupra Deltei, cercetătorul de la Varna apelează la mărturiile lui V. Laurent și G. I. Brătianu.

Lăsînd la o parte faptul că nici V. Laurent⁷ și nici G. I. Brătianu⁸ nu au redus porțiunile stăpînirii bizantine numai la suprafața Deltei vom atrage luarea aminte că atît argumentarea, cît și concluziile lui Al. Kuzev sînt eronate. Și sînt eronate pentru că ele sînt dezvoltate pe canavaua unei interpretări specioase a izvoarelor citate.

Nu ne îndoim că dacă aceste izvoare ar fi fost apreciate în funcție de cunoașterea desfășurării evenimentelor de la începutul secolului XIV, însuși Al. Kuzev ar fi ajuns la cu totul alte concluzii.

Ce-i drept, din știrile aduse în discuție reiese că granița Bulgariei se atîngea cu teritoriul Hoardei de Aur aproximativ acolo unde se afla limita apuseană a acesteia și că în acel loc se afla și orașul Vicina.

Pornind de aici însă, Al. Kuzev avea datoria, mai întîi, să stabilească zona pînă unde s-a întins spre apus stăpînirea tătărească sub conducerea hanului Usbech și să vadă în ce parte a Dunării de jos se opera „contactul” dintre granița Hoardei de Aur și granița Bulgariei pentru ca apoi de abia să circumscrie teritoriul în care se va fi aflat Vicina.

Nefăcînd-o el, vom încerca noi să suplinim această lipsă.

Înainte de toate vom reaminti că în primele două decenii ale veacului al XIV-lea limita apuseană a stăpînirii tătărești se oprea undeva în regiunea Nistrului. Acest fapt a fost dovedit de G. I. Brătianu⁹. Și tot G. I. Brătianu a dovedit că Maurocastron (și cu el întreaga zonă de la sud de aceasta pînă la gurile Dunării) a fost controlat între circa 1300 și 1320 de către Sviatoslav¹⁰. Imediat după moartea lui Sviatoslav prezența tătarilor este semnalată din nou la Dunărea de jos.

În ce ne privește, socotim că tătarilor au ajuns pe malul acestui fluviu cîndva în jurul anilor 1320. Afirmația noastră se bazează, între altele, pe faptul că tocmai acum ei încep încursi-

⁶ De notat că „argumentele” aduse se raportează numai la o anumită parte a primei jumătăți a sec. XIV, deși autorul vorbește despre: „Zugehörigkeit der Dobrudza zum Zarenreich von Tarnovo in der zweiten Hälfte des 13. und zu Beginn des 14. Jhs (s.n.)”.

⁷ De vreme ce V. Laurent admitea existența Vicinei la Mahmudia sau chiar la Isaccea nu se poate afirma că potrivit opiniei acestui savant stăpînirea bizantină la Dunărea de jos reducea — la sfîrșitul sec. XIII — începutul sec. XIV — numai la Delta Dunării.

⁸ Dimpotrivă, G. I. Brătianu, *Les Roumains aux bouches du Danube*, în R.H.S.E.E., XXII, 1945, p. 200, vorbește despre „possession des bouches du Danube et même d'une certaine territoire au Sud du bras méridional de St. Georges”.

⁹ Idem, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 104—119.

¹⁰ *Ibidem*, p. 95; idem, *Les Roumains aux bouches du Danube*, p. 291, admite că Sviatoslav controlînd Cetatea Albă, între 1300 și 1321 controla în această vreme și Dobrogea sau cel puțin litoralul acesteia. Plecînd de la principiul incompatibilității dintre existența unei mitropolii bizantine (de pildă, a Vicinei) și un teritoriu stăpînit de bulgari nu se poate vorbi sub nici o formă despre un control al lui Sviatoslav asupra Dobrogei tocmai în aceste vremuri cînd amintita mitropolie ajunsese la apogeul dezvoltării sale. Pentru legătura teritorială dintre Cetatea Albă și ținuturile lui Sviatoslav vezi Petre Diaconu, *Păcutul lui Soare-Vicina*, p. 436, nota 12.

unile la sud de Dunăre. Este posibil ca tot acum ei să fi cucerit Vicina din mâinile bizantinilor¹¹.

Revenind în aceste părți, tătarii nu și-au întins dominația asupra ținuturilor sud-dunărene. Dealtfel, într-un document genovez din 1343 se precizează: „Et intelligatur dictum Imperium Usbech flumen versus Thanam”¹², ceea ce înseamnă că Hoarda de Aur își avea granița fixată pe Dunăre¹³. Grigore Țamblac ni-i arată pe tătarii de pe la 1330 ca locuitori ai ținuturilor de la miazănoapte de Dunăre¹⁴. Același lucru îl aflăm și din relațiile lui Nicephor Gregoras¹⁵. Prin urmare, în decada a treia a celui de-al XIV-lea veac tătarii erau deja stabiliți în ținuturile nord-dunărene. Firește, noi vedem în aceste ținuturi numai zona de cîmpie din imediata vecinătate a Danubiului.

Cît de departe, spre vest, se întindea controlul tătarilor din apropierea malului stîng al Dunării este greu de precizat. În orice caz, el trebuie să fi depășit lungimea Dunării dobrogene. Numai astfel puteau tătarii să-și exercite — în chip eficace — influența asupra Bulgariei și a Țării Românești.

Evident, dominația tătărească ajungea cel mult pînă la cursul inferior al Oltului. Este mai probabil însă ca să se fi oprit undeva la jumătatea distanței dintre acest rîu și „Cotul Galaților”, adică prin dreptul Dristrei, vecina Păcuilui lui Soare.

În acest caz menținea din harta lui Dulcert, potrivit căreia Imperiul lui Usbech *incipit in provincia de Bulgaria versus Occidentum* și aceea din harta fratilor Pizzigani potrivit căreia Imperiul lui Usbech *incipit in provincia de Bulgaria et in civitate de Vicina*, trebuie înțeleasă în sensul că „punctul de contact”, dacă ne putem exprima așa, dintre frontiera tătărească și cea bulgărească se afla pe Dunăre, în zona Dristrei, acolo unde se va fi aflat și orasul Vicina.

Într-o atare situație nu este nevoie să postulăm dominația Țaratului bulgar asupra Dobrogei ca să explicăm eventualitatea unei frontiere comune bulgaro-tătărești. În condițiile „fîntării” unei asemenea frontiere, Dobrogea putea rămîne în continuare o regiune controlată, într-un fel sau altul, de către bizantini¹⁶. Oricum, precizările din hărțile citate mai sus nu ne îndreptățesc să vorbim despre o stăpînire bulgărească, la începutul secolului al XIV-lea, asupra Dobrogei.

Iată de ce considerăm că Al. Kuzev nu avea vreun motiv oarecare să susțină o astfel de teză. Al. Kuzev recunoaște că nu dispune de nici o *dovadă concretă* în acest sens. În schimb, noi vom aduce o *dovadă concretă* asupra inexistenței unei stăpîniri bulgărești în Dobrogea acelor

¹¹ V. Laurent, *Le métropole de Vicina Macaire et la prise de la ville par Tartares*, în R.H.S.E.E., XXII, 1946, p. 225—232, socotește că bizantinii au pierdut orașul către 1337. O analiză însă a datelor problemei ne conduce spre încheierea că Vicina a căzut în mâinile tătarilor în jurul anului 1320. Această problemă o dezvoltăm pe larg în lucrarea noastră aflată în pregătire *Dobrogea de la Justinian cel Mare la Mircea cel Bătrîn*. Argumentarea se bazează în special pe faptul că mitropolia Vicinei este menționată de nenumărate ori între 1300 și 1317—1318 (vezi G. I. Brătianu, *Recherches*, p. 38, 57 și P. S. Năsturel, *Les Fastes épiscopaux de la Métropole de Vicina*, în „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher”, 21, 1971, Atena, 1972, p. 35—36, ca apoi, timp de circa 20 de ani să se aștearnă vâlul tăcerii asupra ei. Nemenționarea mitropoliei Vicinei în documentele vremii după 1317—1318 se datorează, credem noi, tocmai desființării acesteia ca urmare a căderii orașului în mâinile tătarilor.

¹² Belgrano, *Documenti riguardanti la colonia genovese di Pera*, Atti ligurici, XIII, 1877, p. 304; cf. G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 66.

¹³ Prin *flumen Vicius* se înțelege — așa cum vom vedea mai jos — o bună parte a Dunării de jos și nu numai brațul Chilla cum ne înșelă să credem Al. Kuzev.

¹⁴ J. Šafarik, *Život kralja Stjane Decauskog*, în „Glasnik drustva srepske slovenosti”, XI, 1859, p. 71.

¹⁵ N. Gregoras, *Byzantina historia*, I, Bonn, 1829, p. 398—399, vorbește despre tătarii din 1327 „care locuiesc de-a lungul Istrului și care năvălind de acolo blîtuie și ei nefericita Tracie”. Cf. *Fontes Hist. Daco-Romanae*, III, București, 1975, p. 511. Și tot Nicephor Gregoras, p. 430, ne vorbește despre tătarii „care locuiesc lîngă Istru”, în jurul anului 1328. În sfîrșit, prin 1337, acești tătarii „traversează Istrul și jefuiesc Tracia ajungînd pînă la Helespont” (N. Gregoras, *op. cit.*, p. 535).

¹⁶ Din izvoarele literare nu rezultă că tătarii, îndreptîndu-se spre ținuturile bizantine din apropierea Constantinopolului, treceau prin zone controlate de bulgari, ceea ce ne dă dreptate să credem că regiunea de coastă de prin părțile Varnei ieșise de sub tutela Țaratului de Tîrnovo încă din deceniul al III-lea al secolului al XIV-lea. În această ordine de idei se cuvine să atragem luarea aminte asupra posibilității ca despotatul lui Balica, menționat pentru prima dată de-abia în deceniul al V-lea al veacului al XIV-lea, să fi luat ființă între 1320 și 1330.

timpuri. Ne referim în chip expres la cunoscuta decizie din anii 1318–1323, în temeiul căreia „Karnova, Kranea, Kellia sau Lykostomion, Gerania, Dristra și Caliacra” deveneau, prin intermediul mitropoliei de Varna, castele ale patriarhiei constantinopolitane¹⁷. De la sine înțelege că dacă bulgarii ar fi stăpânit Dobrogea emiterea acestui ekthesis ar fi constituit un nonsens. Se știe doar că în istoria relațiilor bizantino-bulgare nu se cunoaște nici un exemplu de mitropolie bizantină care să fi înțeles în granițele celui de-al doilea țarat bulgar și invers, o mitropolie bulgară care să fi înțeles în teritoriile bizantine¹⁸.

Acum, la sfârșitul deceniului II și începutul deceniului III al veacului al XIV-lea bulgarii nu stăpâneau nici măcar Dristra¹⁹, ca să nu mai vorbim de Păcuilul lui Soare. Și, nu-i de mirare, sîntem într-o perioadă de timp cînd însăși zona Varnel iesise de sub tutela statului bulgar²⁰.

Astfel prezentîndu-se lucrurile, „demonstrația” lui Al. Kuzev privitoare la imposibilitatea identificării Vicinei cu așezarea din insula Păcuilul lui Soare, pentru motivul că aceasta s-ar fi găsit în a doua jumătate a secolului XIII și începutul secolului XIV în mîinile bulgarilor, rămîne fără conținut.

II. Dovada materială a stăpînirii bulgărești asupra Păcuilului lui Soare și, deci, a imposibilității localizării acolo a Vicinei bizantine ar consta — după părerea lui Al. Kuzev — în însăși repartitia monedelor. D-sa atrage atenția că la Păcuilul lui Soare au circulat în secolele XIII–XIV înzecit mai multe monede bulgărești decît bizantine, ceea ce n-ar fi trebuit să se întîmple dacă acolo s-ar fi aflat Vicina.

Pentru a fi convingător, Al. Kuzev recurge la metoda statistică; în cele din urmă el „constată” apariția la Păcuilul lui Soare a 238 monede bulgărești (cele mai vechi bătute în timpul lui Constantin Asan (1257–1277), iar cele mai noi, bătute în timpul lui Ioan Șişman (1371–1393) și Ioan Stracimir (1360–1396)), față de numai 6 monede bizantine, cărora li se adaugă 4 exemplare emise de domnii Țării Românești și încă două, aparținînd de data aceasta despoților latini de Peloponez²¹.

Firește, Al. Kuzev s-a străduit și — de ce să n-o recunoaștem — a reușit să reperi ze toate monedele din secolele XIII–XIV de la Păcuilul lui Soare publicate pînă la data redactării articolului său. Numai că metoda sa statistică este viciată de trei erori, una mai gravă decît cealaltă.

Prima eroare constă din luarea în evidența numărătorii și a monedelor dintr-un tezaur (din a doua jumătate a secolului XIV, descoperit în 1961)²². Este îndeobște știut că atunci cînd se încearcă stabilirea frecvenței monedelor dintr-o anume așezare, includerea în numărătoare și a emisiunilor tezaurizate²³ nu poate duce decît la încheieri în discordanță cu scopul

¹⁷ Miklosich-Müller, A.P., I, 1860, p. 95. Al. Kuzev, *Zwei Notizen zur historischen Geographie der Dobrudza*, în „Studia Balcanica”, II, Sofia, 1975, p. 135, nota 89, plecînd de la ideea dinainte formată că localitățile menționate în actul patriarhiei din anii 1318–1323 se aflau în stăpînire bulgară și că deci n-aveau cum să aparțină bisericii constantinopolitane, ajunge la bizara presupunere că documentul în cauză trebuie să dateze după anul 1388. Evident, avem de-a face cu o presupunere absolut nefondată. Pentru nețemeinicia ei vezi și nota 20.

¹⁸ Faptul a fost subliniat de P. Mutafchiev, în „Izbrani proizvedenia”, I, Sofia, 1973, p. 661, nota .

¹⁹ Petre Diaconu, *op. cit.*, nota 102.

²⁰ Aceasta reiese din interpretarea unui alt act patriarhal (Miklosich-Müller, I, p. 135) referitor la existența, în 1325, a unei mitropolii de Varna și Karvana (Cavarna, n.n.), desigur, sub jurisdicția bisericii din Constantinopol. Acest act adăugat celui din 1318–1323 (vezi nota 17) constituie dovada sigură că pe la 1320–1325 regiunea Varnel nu mai făcea parte din teritoriul Țaratului bulgar. V. Ghiuzelev, în „Izvestia”, Varna, IX (XXIV), 1973, p. 133, plecînd de la principiul imposibilității ființării unei mitropolii bizantine într-un teritoriu bulgăresc și de la convingerea (greșită) că totuși în acele vremuri teritoriul Varnel se găsea în granițele statului bulgar, se întreabă dacă nu cumva existența mitropoliei bizantine la Varna nu se explică printr-o înțelegere între bizantini și bulgari. Explicația n-are nici un temel. Sigur că atîta vreme cît Varna era sediul unei mitropolii ființînd de Constantinopol, teritoriul ei nu mai făcea parte din ținuturile bulgărești.

²¹ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 123–124.

²² E. Isăcescu, *Tezaurul de monede de la Păcuilul lui Soare*, în S.C.N., V, 1971, p. 345–353.

²³ În practica numismatică frecvența circulației monetare în temeiul monedelor tezaurizate se stabilește nu în funcție de unul sau două tezaure din cutare sau cutare loc, ci în funcție de un număr mai mare de tezaure răspîndite pe o arie mai largă. Firește, dacă datele la care s-a ajuns pot fi confirmate și de monedele izolate din acea arie, atunci observațiile căpătate pot fi considerate și mai elocvente. Această metodă însă nu privește cazul particular de la Păcuilul lui Soare.

urmărit. Procedând așa cum a procedat Al. Kuzev, se poate oricând conchide că — de pildă — așezarea medievală de la Nufărul, din nordul Dobrogei, se afla în secolul XIV sub stăpânire sîrbească deoarece dintre cele 95 de monede descoperite acolo pînă în prezent, 91 aparțineau unui tezaur cu exemplare din timpul cnezului Ștefan Uroș al III-lea²⁴.

A doua eroare constă din includerea în rîndul monedelor bulgărești și a monedelor despotatului de Dristra din secolul XIV. Or, această formațiune statală n-are nimic a face, din punctul de vedere al structurilor social-economice și politico-militare, cu țaratul bulgar. Ea era despotie de tip bizantin²⁵.

În sfîrșit, a treia și ultima eroare constă în raportarea cifrei totale a monedelor de la Păciul lui Soare întregii epoci de „funcționare” a Vicinei în secolele XIII—XIV, scăpîndu-i din vedere că aici oraș a stat în stăpînire bizantină numai în secolul XIII și în primele două-trei decade ale secolului XIV. După aceea, orașul este controlat, pe rînd, de tătari, genezezi (probabil), despotul Terter, domnii Țării Românești, ca la începutul secolului XV să cadă în stăpînire turcească. Așadar, dacă Al. Kuzev vroia să se edifice asupra graficului circulației emisiunilor monetare la Păciul lui Soare în vremea stăpînirii Vicinei de către bizantini trebuia să se raporteze numai la monedele din secolul XIII și începutul secolului XIV (pînă către 1320—1330), mai exact, pînă în perioada cînd orașul este cucerit de mongoli²⁶. Procedînd astfel, ar fi aflat că acestei perioade îi corespund 6 monede bizantine, două latine și două bulgărești²⁷, iar după o numărătoare mai completă — incluzînd și monedele publicate între timp în monografia *Păciul lui Soare*, II²⁸, — cum și cele nepublicate încă, 21 monede bizantine, 13 bulgărești, 4 tătarești, două latine și una sîrbească. Și iată cum se dovedește că în epoca de înflorare a Vicinei bizantine numărul monedelor bizantine de la Păciul lui Soare îl depășește pe cel al monedelor bulgărești. De remarcat că pînă în momentul de față la Păciul lui Soare nu s-a găsit nici o monedă emisă de țarii bulgari Ioan II Asan, Mihai Asan și Gheorghe Terter I²⁹.

Ne-am oprit asupra acestui aspect al cercetărilor de la Păciul lui Soare nu pentru a transforma circulația monetară într-un argument în sprijinul localizării aici a Vicinei, ci spre a reliefa, odată în plus, inanitatea demonstrației cercetătorului bulgar privitoare la o stăpînire a Țaratului cu capitala la Tîrnovo asupra Păciului lui Soare și, implicit, asupra Dobrogei.

III. Pentru combaterea tezei că Vicina se găsea la Păciul lui Soare Al. Kuzev aduce în sprijin și „portulele” (citește hărțile, n.n.)³⁰ italiene din secolul XIV, în care, chipurile, orașul ar fi plasat *la începutul Deltei*. Ce-i drept, Al. Kuzev recunoaște că în timp ce în aceste hărți situația geografică a țărmului mărilor este redată corect, aceea a hinterlandului, adică a zonelor din interior, rămîne învîluită în nesiguranța reperelor. Cercetătorul bulgar se grăbește, însă, să adauge că în cazul Vicinei, aflată și ea în *hinterland*, cartografiile italieni nu se puteau înșela, deoarece acest oraș le era — mai mult sau mai puțin — cunoscut de vreme ce el era un centru al negoțului genevez. Evident, Al. Kuzev are dreptate cînd admite că *hinterlandul* nu este bine redat în hărțile vremii, după cum are dreptate și atunci cînd susține că totuși poziția topografică a Vicinei trebuie să le fi fost relativ bine cunoscută cartografilor și tocmai din motivul invocat de cercetătorul bulgar; nu putem fi însă de acord cu afirmația că în hărțile timpului Vicina este plasată „immer am Anfang des Donaudeltas”³¹. Pentru a-și susține spusele Al. Kuzev citează harta din 1318 a lui Pietro Vesconté. Este de prisos să adăugăm că Vicina din această hartă nu este marcată *la începutul Deltei Dunării* ci dimpotrivă, la o oarecare depărtare de aceasta. Faptul este și mai evident în harta lui Marino Sanudo, o variantă îmbunătățită a hărții lui Pietro Vesconté³², în care poziția Vicinei este

²⁴ Monedele de la Nufărul (jud. Tulcea) păstrate în colecția muzeului din Tulcea nu sînt încă publicate.

²⁵ Cf. articolul lui Petre Diaconu, *O formațiune statală de la Dunărea de jos din sec. XIV, necunoscută pînă în prezent*, în S.C.I.V.A., 2, 1978, p. 185—201.

²⁶ Despre data căderii Vicinei sub tătari, vezi supra, nota 11.

²⁷ Am ținut seama. În această numărătoare, de monedele luate în considerare de Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 124.

²⁸ Oct. Iliescu, în *Păciul lui Soare*, II, *Cetatea bizantină*, București, 1977, p. 154—163.

²⁹ Firește, aceasta nu înseamnă că nu pot apărea de-acum încolo, dar chiar așa raportul dintre monedele bizantine și cele bulgărești nu poate fi schimbat.

³⁰ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 122.

³¹ *Ibidem*, p. 123.

³² J. Ruiscard și I. Dujcev, *Slaveanski Rakopisi*. Sofia, 1978, pl. XIV.

indicată sub forma unei insule aflate la o sensibilă depărtare de Deltă, depărtare ce depășește în lungime distanța dintre gurile Dunării și locul de despletire a fluviului în brațele sale.

Ca atare, atunci când ne întemeiem pe hărți, ar trebui să conchidem că Vicina se găsea nu în sau lângă Deltă, ci, dimpotrivă, la o relativ mare distanță de ea. Unde anume? În insula Păciului lui Soare, am propus noi. Dar tocmai această localizare nu convine lui Al. Kuzev. Motivul? Ea ar face de neînțeles de ce în hărțile de navigație nu este indicat și orașul Dristra (Siliștră)³³, aflată, după cum se știe, la o distanță de numai 18 km de Păciul lui Soare. Desigur, cercetătorul bulgar ignoră că în asemenea hărți erau marcate numai localitățile legate de interesele directe ale navigatorilor italieni, fie ca locuri de escală, fie ca „puncte” de desfacere a mărfurilor. Or, din acest punct de vedere, Dristra nu reprezenta o anume importanță pentru genovezo-italienii de la sfârșitul secolului XIII și începutul secolului XIV. În primul rând ea nu putea servi ca loc de escală pentru corăbiile deoarece se afla în amonte de Păciul lui Soare (punctul cel mai depărtat pe cursul Dunării de jos până unde ajungeau vasele italiene în vremurile date), iar în al doilea rând, nu a slujit nicicând drept centru de desfacere al mărfurilor din Peninsula Italică. Dealtfel, așa se explică de ce numele Dristrei nu este menționat în nici un registru notarial sau în vreun alt act comercial.

IV. Întrucât Vicina se afla pe o insulă dunăreană, aceasta a constituit unul din argumentele localizării ei la Păciul lui Soare.

Al. Kuzev, invocând fraza: *entra en el Mar Mayer cerca de un çibdat que dizen Vicina y faze apres della vna isla muy grande*, a călugărului franciscan mai sus citat, se străduiește să ne convingă că insula în cauză este unul dintre ostroavele Deltel. Analiza textului l-a dus pe cercetătorul bulgar la următoarele încheieri: a. Dunărea debusează în Marea Neagră în apropiere de Vicina. Aceasta înseamnă că orașul se găsea în apropiere de Deltă; b. Insula de „lingă Vicina” formată de Dunăre în apropiere de vărsarea ei în mare trebuie să fi fost destul de întinsă; altfel n-avea cum să fie menționată de călugărul spaniol. Ca atare, ea nu putea fi Păciul lui Soare. Aceasta era prea mică pentru a fi luată în seamă de franciscan; c. Din text ar reieși că Dunărea formează insula „von dort d.h. von der Stadt Vicina”, ceea ce înseamnă că celebrul oraș se va fi aflat nu pe insulă, ci lângă ea³⁴. În concepția lui Al. Kuzev, insula ar fi fost teritoriul cuprins între brațele Chilia, la nord, și Sulina, la sud. Ajungând aici cercetătorul varniet se amăgește cu iluzia că a mai găsit două dovezi: una împotriva localizării Vicinei la Păciul lui Soare, iar alta pentru propria-i ipoteză, conform căreia Vicina se afla în apropiere de gurile Dunării.

Înainte de toate, se cuvine să atragem atenția că admitând existența orașului Vicina pe o insulă dunăreană noi nu ne-am întemeiat pe informațiile franciscanului spaniol, ci pe interpretarea unor hărți mai vechi cum ar fi cele ale lui Petro Vesconté sau a lui Marino Sanudo³⁵ sau a altora mai noi cum este aceea a lui Juan de Cosa, în care se notează chiar expresia de *insula Vesina*³⁶.

Al. Kuzev are dreptate când susține că în însemnările franciscanului spaniol nu este vorba de o insulă în care se va fi aflat orașul Vicina. De aici încolo, însă, interpretările sale nu mai pot fi acceptate. Călugărul iberic vorbind despre o insulă din regiunile noastre se referea nu la unul din ostroavele din Delta Dunării — cum își închipuie Al. Kuzev —, ci la Deltă în întregimea ei. Apreciind astfel sensul frazei călugărului spaniol — și numai așa poate fi apreciat — reiese că orașul Vicina se găsea înainte de desfacerea fluviului în brațele sale. Unde anume pe Dunăre, este greu de precizat bazându-ne numai pe spusele informatorului franciscan, iar aceasta pentru motivul că datele lui nu fac excepție de la regula confuziilor caracteristice celor mai multe dintre izvoarele geografice ale vremii.

Al. Kuzev folosindu-se de mărturiile călugărului lui spaniol a comis două erori: în primul rând a omis să ne încunoștințeze că acest franciscan nu era familiarizat cu situația de la fața locului și că el nefiind un „călător veritabil” n-avea cum să ne ofere informații precise despre topografia Vicinei. În situația lui de „geograf de cameră” franciscanul „a simplement transposé en géographie dynamique la géographie statique d'une mappemonde”³⁷, ceea ce a făcut ca relațiile sale să fie un fel de „tour du monde connu à cette époque sur une carte géographique”³⁸; în al doilea rând, Al. Kuzev a aplicat știrilor călugărului spaniol criteriul selectării datelor. Folosindu-se numai de unele, pe care — după cum am văzut — le-a explicat într-un chip cu totul personal, a lăsat la o parte altele, pentru că acestea intrau în contradicție cu in-

³³ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 123.

³⁴ *Ibidem*, p. 125.

³⁵ Vezi supra, nota 32.

³⁶ Cf. G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 68.

³⁷ La Roncière, ap. G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 66.

³⁸ G. I. Brătianu, *op. cit.*, loc. cit.

terpretările sale. De pildă, a ignorat pasajul în care franciscanul spaniol ne informează că la orasul Vicina, *care se mărginește cu Bulgaria*, se unesc următoarele nouă râuri: Tumbo, Danubio, Dacia, Drinago, Periga, Raba, Rabesa, Ur, Vecine. Referindu-se la acest pasaj, G. I. Brătianu nota cu justificată dreptate „il y a là un exemple frappant d'une effroyable confusion géographique qui mêle des affluents très éloignés du Danube comme le Drin et le Raab, avec des noms de rivières fantaisistes, dont l'on retrouve d'ailleurs les noms sur les cartes du XV-e siècle qui placent la Transylvanie entre Dniestr et le Dniepr”³⁹.

Într-o atare împrejurare, aducerea drept argumente împotriva localizării orașului Vicina în Insula Păcuilui lui Soare a datelor geografice aparținând franciscanului spaniol n-avea nici un rost.

V. Cel mai mulți dintre cercetătorii care au plasat Vicina la gurile Dunării s-au întemeiat, în bună măsură, și pe spusese lui Idrisi privitoare la un oraș cu numele de Disina.

Cu diferite prilejuri noi am atras luarea aminte că Disina lui Idrisi nu se găsește pe Dunăre și ca atare ea nu poate fi identificată cu Vicina⁴⁰. Al. Kuzev, neținând seama de părerile noastre, încearcă să demonstreze cum că Disina lui Idrisi este totuși Vicina din hărțile italiene de mai târziu și că geograful arab o plasează pe Dunăre, chiar undeva foarte aproape de vărsarea acesteia în mare. Potrivit convingerilor lui Al. Kuzev, Idrisi ar descrie, într-una din secțiunile operei sale, drumul de-alungul fluviului între Branicovo și Disina, ceea ce înseamnă că ultima dintre cele două localități „se găsește de asemenea” pe malul Dunării deși — ține să precizeze Al. Kuzev — învâțatul arab „nu amintește aceasta în textul său”⁴¹. Al. Kuzev mai susține că Idrisi vorbind despre segmentul de drum dintre Dristra (Silistra) și Disina nu mai amintește nici o altă localitate între cele două orașe. Că Disina s-ar fi aflat la Dunăre ar rezulta — notează același cercetător — și din mențiunea lui Idrisi că „fluviul Dunărea se apropie de acest oraș (adică de Disina, n.n.) dinspre partea răsăriteană”. Al. Kuzev ne atrage atenția că aici nu poate fi vorba de o situație echivocă, întrucât Idrisi se exprimă în același termenii și despre Vidin, deși acesta se găsește chiar pe malul fluviului.

Și pentru că învâțatul arab notează că Disina este la 40 mii depărtare de mare devine limpede în concepția lui Al. Kuzev că Vicina nu mai poate fi identificată cu așezarea de la Păcuilui lui Soare, ci cu Ismail.

Firește, în această privință n-am avea nimic de reproșat lui Al. Kuzev dacă informațiile despre Disina puse pe seama lui Idrisi s-ar prezenta întocmai. Dar o citire, fie și sumară, a textului învâțatului arab ne obligă să căutăm orașul nu pe Dunăre, ci în interiorul „continentului”. Ce-i drept Idrisi ne prezintă — la un moment dat — drumul de-a lungul Dunării, dar ajungând cu descrierea lui la Dristra ne informează că de aici încolo acest drum o ia prin stepă (fil barrya) și că până a ajunge la Disina el trece prin Berisklafisa (Pliska, după opinia noastră)⁴². Așadar Disina lui Idrisi se afla nu pe malul Dunării, ci în interior, undeva prin nord-estul Bulgariei. Spusele noastre sînt certificate de însăși harta care însoțește textul lui Idrisi. În această hartă — trecută sub tăcere de Al. Kuzev — Disina este plasată la o bună depărtare de Dunăre. Dacă se mai ține seama că distanțele și punctele cardinale consemnate de Idrisi sînt pe cit de confuze pe atît de contradictorii⁴³, vom vedea că datele din Geografia învâțatului arab referitoare la Dobrogea sînt lipsite de valoare.

Eroarea lui Al. Kuzev este cauzată, între altele, și de nesăzirea faptului că Idrisi în a sa *Geografie* face o descriere a propriei sale hărți (ca însăși eronat alcătuită) și nu a situației în teren. Prin urmare, datele lui Idrisi despre Disina n-au cum constitui un contraargument adus tezei localizării Vicinei la Păcuilui lui Soare.

Din cele relatate pînă aici rezultă că nici unul din argumentele lui Al. Kuzev împotriva localizării Vicinei la Păcuilui lui Soare nu poate sta în picioare. În fapt, aceste „argumente” urmăresc pregătirea terenului pentru plasarea Vicinei în apropierea Deltei.

Dealtfel, Al. Kuzev nu se îndoiește nici o clipă că Vicina se va fi aflat foarte aproape de vărsarea Dunării în mare. Convingerea-i izvorăște din cercetarea unui portulan grec⁴⁴ din secolul XVI din care, chipurile, ar reieși că prin ποταμός τῆς Βυζαντίας (în portulanul

³⁹ *Ibidem*, p. 17.

⁴⁰ Petre Diaconu, *Păcuilui lui Soare-Vicina*, p. 429—434 și trimiterile de acolo.

⁴¹ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 122.

⁴² Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 432.

⁴³ La erorile lui Idrisi, Al. Kuzev mai adaugă propriile sale erori. De pildă, Al. Kuzev susține că Idrisi nu amintește nici o localitate între Dristra și Disina, ceea ce nu corespunde realității.

⁴⁴ A. Delatte, *Les portulans grecs*, Liège-Paris, 1947, p. 230—232; idem, *Les portulans grecs — Compléments*, Bruxelles, 1859, p. 43—47.

citată), *flumen de Vicina* din hărțile nautice italiene era designat în antichitatea medievală brațul Chilia și nu toată Dunărea inferioară cum au crezut ceilalți cercetători⁴⁵. Și pentru că din același portulan ar mai rezulta că la Vicina se ajungea numai prin *ποταμός της Βιτζινάς*. (adică prin brațul Chilia), Al. Kuzev conchide că celebrul oraș trebuie căutat neapărat pe unul din cele două maluri ale acestuia.

Plecând de aici, cercetătorul varniet se angajează în definirea exactă a malului pe care se va fi aflat Vicina. D-sa atrage atenția că în timp ce în unele hărți (Pietro Vesconte, 1318 și Marino Sanudo, 1320) Vicina este plasată pe malul stîng al fluviului (brațul Chilia, în opinia lui Al. Kuzev), în alte hărți (Angelino Dulcert, 1339 și frații Pizzigani, 1367) ea este plasată pe malul drept⁴⁶. Neputînd căpăta o deplină dumerire din informațiile cartografice Al. Kuzev este nevoit să apeleze la alte izvoare. Și astfel D-sa ajunge la *listele mînăstirilor și martirilor franciscani din Orient*. Într-una din ele, datată între 1320 și 1332, se notează printre localitățile cu mînăstiri din Tartaria Aquilonară Vicina juxta Danubiu, Mauro Castro, Chersones etc.⁴⁷.

Faptul că în acest izvor Vicina este indicată ca făcînd parte din Tartaria Aquilonară, pe de o parte, și că ea apare alături de Mauro Castro (adică Cetatea Albă) și Chersones, pe de altă parte, îi oferă lui Al. Kuzev dovada sigură că amintitul oraș se afla pe malul stîng al Dunării (citește brațul Chilia, n.n.). Cercetătorul bulgar ne lasă să înțelegem că însăși cucerirea Vicinei de către tătări ar constitui un indiciu în acest sens. Potrivit opiniei sale, împrejurarea că Vicina este ocupată de tătări exclude posibilitatea ca ea să se fi aflat undeva în Dobrogea pentru simplul motiv că la data căderii orașului, această provincie făcea parte din teritoriul Țaratului bulgar. Or, Vicina este luată din mîinile bizantinilor și nu din cele ale bulgarilor — ține să adauge Al. Kuzev. Închipuindu-și că lucrurile se prezintă întocmai, preopinientului nostru nu-i mai rămîne decît să caute locul exact de pe malul stîng al brațului Chilia unde se va fi aflat Vicina. Și, pînă la urmă, îl descoperă la Ismail⁴⁸.

Drept urmare, Al. Kuzev face un larg excurs în trecutul orașului Ismail invocînd toate știrile literare și numismatice — excurs, la capătul căruia, cititorul va afla cu surprindere că în amintita localitate lipsesc tocmai urmele din veacurile XIII-XIV⁴⁹, corespunzătoare dezvoltării maxime a Vicinei medievale.

Neconvins de propria-i localizare, cercetătorul bulgar o transformă pînă la urmă într-o simplă ipoteză de lucru, rămînînd în schimb cu convingerea că „es ist aber sicher, daß Vicina sich am linken Ufer des Kilia-Flussarmes gelegen hat”⁵⁰.

Desigur, cititorului avisat nu-i este greu să arate netemeinicia argumentării lui Al. Kuzev. Ceva mai sus am văzut cum se prezintă problema „stăpînirii Dobrogei de către bulgari” în epoca ființării Vicinei bizantine. De aceea noi nu vom reveni asupra ei. În schimb, vom atrage luarea aminte că Al. Kuzev, plasînd Vicina la Ismail (sau altundeva pe malul stîng al brațului Chilia) a evidențiat negația propriei sale teze. Astăzi dispunem de cel puțin o dovadă despre existența în același timp a cîte unui consul genovez la Chilia și Vicina⁵¹. Or, este imposibil de admis prezența a doi consuli în două orașe alăturate de apropiate unul de celălalt (circa 30 km). Plecînd de la un atare adevăr, Vicina nu poate fi căutată nici măcar în nordul Dobrogei, necum undeva pe malul stîng al brațului Chilia. În plus, dacă Al. Kuzev ar fi ținut seama că la un moment dat pînă și Varna ținea — prin intermediul episcopiei de Caffa — de Tartaria Aquilonară⁵², ar fi înțeles cu ușurință de ce Vicina plasată la Păcuil lui Soare putea fi integrată și mai ușor încă Tartariei Aquilonare.

Nu este cazul să arătăm aici în ce chip trebuia interpretat pasajul din portulanul grec din secolul XVI referitor la *ποταμός της Βιτζινάς*. Ne vom rezuma doar a semna că în cel mai vechi portulan cunoscut pînă în prezent și datînd din 1296, din epoca de

⁴⁵ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 113.

⁴⁶ Faptul că numele Vicinei este scris cînd în dreapta cînd în stînga Dunării poate fi explicat prin aceea că orașul se afla într-o insulă a fluviului.

⁴⁷ P. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Franceseano*, II, Quaracchi, 1913, p. 72.

⁴⁸ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 117—121.

⁴⁹ Singurele documente materiale din aceste vremuri sînt — după opinia lui Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 119—o monedă „din Chersones din sec. XI—XIII” și „o monedă de aur a lui Andronic al II-lea Paleologul și Mihail IX (1295—1320)”, ceea ce trebuie să recunoaștem este prea puțin pentru importanța pe care o acordă orașului Ismail în veacurile citate.

⁵⁰ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 121.

⁵¹ Geo Pistarino, *Notai genovesi*, Genova, 1971, p. 66.

⁵² I. Dujcev, *Il Francescanesimo in Bulgaria nei secoli XIII e XIV*, în „Medioevo Bizantino-Savo”, I, Roma, 1965, p. 404—405.

maximă dezvoltare a Vicinei se explicitează limpede că prin *flumen Vicina* se înțelege tot cursul Dunării de jos și că brațul Chilia se numea Lykostoma iar celelalte brațe de la vărsarea fluviului în mare se numeau Selina, Aspera, Sf. Gheorghe⁵³. Mai mult, în portulanul din 1296 se precizează că la Vicina se putea ajunge pătrunzându-se prin toate aceste brațe⁵⁴ ceea ce înseamnă că mult căutatul oraș se găsea, în orice caz, înainte de desprinderea brațului Chilia de „trunchiul” Dunării⁵⁵.

Portulanul citat este extrem de important și pentru localizarea faimosului oraș. În el se precizează că de la gura brațelor Sf. Gheorghe sau Aspera și până la Vicina sînt 200 de mile⁵⁶ (evident, mile genoveze, deoarece partea din portulan referitoare la regiunile noastre a fost elaborată de un genovez). Și cum o milă genoveză măsoară 1737 m, aceasta înseamnă că distanța dintre gurile Dunării și Vicina era de 347 km. Or, de la gurile Dunării și până la Păcuil lui Soare sînt — astăzi — 355 km. Și iată cum se confirmă și pe această cale, localizarea Vicinei la Păcuil lui Soare. Și dacă ținem seama de îndreptățița opinie a lui Al. Kuzev că Vicina se afla într-un teritoriu bizantin⁵⁷, atunci e de la sine înțeles că în secolul XIII—începutul secolului XIV nu mai poate fi vorba de o stăpînire bulgărească în această parte a Dobrogei.

Petre Diaconu

⁵³ B. Motzo, *Il compasso di navigare*, în „Annali della Facoltà di lettere e di Filosofia della Università di Cagliari”, 8, 1947, p. 130—131.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Este adevărat însă că la data redactării articolului său Al. Kuzev nu știa încă de existența acestui portulan.

⁵⁶ B. Motzo, *op. cit.*, p. 131.

⁵⁷ Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 153.

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C Ă

SESIUNEA GENERALĂ DE RAPOARTE DEDICATĂ CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ORGANIZATĂ DE ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE

În ziua de 12 noiembrie 1979, la Bucureşti, s-au desfăşurat lucrările Sesiunii Generale de Rapoarte dedicată Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român organizată de Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice.

În cadrul lucrărilor au fost susţinute următoarele comunicări: *Documentele P.C.R. — expresie a concepţiei partidului, a tovarăşului Nicolae Ceauşescu — despre sarcinile activităţii ştiinţifice şi ideologice în dezvoltarea societăţii noastre* — Cuvânt de deschidere, de prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; *Creşterea rolului conducător al partidului, dezvoltarea democraţiei socialiste şi autoconducerii muncitoreşti — probleme prioritare ale cercetării politice şi juridice româneşti contemporane* — raportor: prof. dr. docent Ioan Ceterchi, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; coraportor: prof. dr. docent Valter Roman, preşedintele Secţiei de ştiinţe politice a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; *Contribuţia cercetării economice la aprofundarea cunoaşterii legităţilor dezvoltării economico-sociale* — raportor: prof. dr. docent Nicolae N. Constantinescu, vicepreşedinte al Secţiei de ştiinţe economice a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; coraportor: prof. dr. Tudorel Postolache, membru al Prezidiului Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; *Afirmarea concepţiei ştiinţifice despre lume, dezvoltarea conştiinţei socialiste, formarea omului nou — obiective esenţiale ale cercetării în ştiinţele sociale şi umane* — raportor: prof. dr. Dumitru Ghişe, preşedintele Secţiei de filozofie şi logică a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; coraportor: prof. dr. Constantin Petre, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; *Contribuţia cercetării istorice la aprofundarea cunoaşterii momentelor fundamentale ale dezvoltării poporului român şi a aportului său la progresul civilizaţiei europene* — raportor: prof. dr. Ştefan Ştefănescu, preşedintele Secţiei de istorie şi arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; coraportor: prof. dr. docent Dumitru Berclu, directorul Institutului de tracologie; *Cercetările de teorie şi istoria artei şi literaturii, de lingvistică — în slujba valorificării patrimoniului literar-artistic naţional, a dezvoltării culturii socialiste* — raportor: prof. dr. docent Zoe Dumitrescu-Buşulenga, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice; coraportor: acad. Ioan Coteanu, directorul Institutului de lingvistică; *Perspective, teme prioritare, lucrări fundamentale în domeniul ştiinţelor sociale şi politice, în lumina Programului-Directivă de cercetare ştiinţifică în perioada 1981—1990 şi a direcţiilor principale până în anul 2000* — raportor: prof. dr. docent Roman Moldovan, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ORGANIZATĂ ÎN ÎNTÎMPINAREA CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

În ziua de 14 noiembrie 1979, s-au desfăşurat în Aula Universităţii din Bucureşti lucrările Sesiunii ştiinţifice organizate de către Universitatea din Bucureşti în întîmpinarea Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român.

După Cuvîntul de deschidere, rostit de conf. dr. Ghiţă Florea, secretar al Comitetului de Partid al Universităţii din Bucureşti, au urmat comunicările: *Calitatea învăţămîntului universitar în perspectiva documentelor Congresului al XII-lea al P.C.R.*, de prof. dr. George Ciucu, membru

corespondent al Academiei R.S.R., rectorul Universității din București; *Literatura română în lumina orientării partidului*, de prof. dr. docent Alexandru Balaci; *Fundamentarea științifică a cercetării geologice pentru perioada 1981—1985*, de prof. dr. docent Bujor Almășan; *Fundamentarea teoretică și perspectivele cercetării biologice în lumina documentelor de partid*, de prof. dr. docent Gheorghe Zarnea; *Cercetarea istorică românească în anii socialismului — realizări și perspective*, de prof. dr. docent Ștefan Ștefănescu; *Școala matematică românească — tradiții strălucite și răspunsuri noi*, de prof. dr. docent Cabiria Andreian-Cazacu; *Realizări și perspective ale fizicii românești*, de prof. dr. docent Ion Popescu Ioviț; *Documentele Congresului al XII-lea al P.C.R. cu privire la dialogul și confruntarea ideologică contemporană*, de prof. dr. Gheorghe Cazan.

La lucrările sesiunii a participat un numeros auditoriu alcătuit din cadre didactice, cercetători și studenți din facultățile și institutele științifice ale Universității București.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „LUPTA DE VEACURI A POPORULUI ROMÂN PENTRU UNITATE, INDEPENDENȚĂ NAȚIONALĂ ȘI PROGRES SOCIAL”

În întîmpinarea Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român și în cadrul ediției a III-a a festivalului național „Cîntarea României” a avut loc în orașul Drobeta-Turnu Severin în zilele de 19—20 octombrie 1979 o importantă manifestare științifică intitulată: „Lupta de veacuri a poporului român pentru unitate, independență națională și progres social”, organizată sub egida Comitetului Județean Mehedinți al P.C.R., a Comitetului județean de cultură și educație socialistă, a Filialei județene a Arhivelor Statului, a Centrului județean de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, a Casei corpului didactic, cu prilejul împlinirii a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista și a 60 ani de la apariția revistei „Izvorășul”.

Lucrările simpozionului au fost deschise în ziua de 19 octombrie în sala mare a Comitetului Județean Mehedinți al P.C.R. în prezența unui număr mare de activiști de partid, cadre didactice din instituțiile de învățămînt de toate gradele, cercetători științifici, muzeografi, arhiviști, muzicologi etc. din numeroase orașe ale țării.

Cuvîntul inaugural a fost rostit de Iulian Ploștinaru prim secretar al Comitetului Județean, Mehedinți al P.C.R., care după ce a adus asistenței un salut din partea Comitetului județean Mehedinți al P.C.R. a prezentat prin expunerea intitulată *Mehedinți — vatră de istorie și civilizație, colț înfloritor al României socialiste*, un amplu tablou al realizărilor oamenilor muncii din județul Mehedinți în cei 35 de ani de la înfăptuirea Revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944. Au urmat apoi în ședință plenară următoarele expuneri: prof. univ. dr. doc. I. C. Chișimăia, *Limbă și istorie — noi argumente în problema formării poporului și limbii române*; prof. Gh. Deaconu, de la Muzeul județean Argeș: *Date cu privire la activitatea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu în Argeș și Muscel în perioada Conferinței regionale U.T.C. Oltenia (1935)*; dr. Liviu Ștefănescu: *Documente inedite din perioada 1622—1695 privind comunitatea economică românească și lupta poporului nostru pentru unitate, independență și progres social*; prof. univ. dr. Theodor Trăpcea: *Un episod inedit de la sfîrșitul secolului al XVII-lea petrecut în județul Mehedinți*; dr. Șerban Rădulescu-Zoner: *Documente diplomatice inedite cu privire la mișcarea memorandistă*; Victor Fizeșan (Timișoara): *Inscripțiile rulate de pe vasele tezaurului de la Stănicolaul Mare, document de cultură populară proto-român*; prof. Eleodor Popescu: *Momente ale climatului politic și cultural mehedințean în anii de după victoria Revoluției de eliberare socială și națională de la 23 August 1944*; prof. N. Chipurici: *Din contribuția Mehedințului la lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității sale politice*.

Prin lucrările prezentate vorbitorii, folosind un bogat material documentar din arhive, au făcut cunoscut cele mai recente realizări din domeniul cercetării istorice începînd cu cele mai vechi inscripții din Transilvania epocii prefeudale pînă în anii puterii populare și ai României socialiste, subliniind: unitatea și continuitatea poporului român pe teritoriul țării noastre, comunitatea economică românească de pe ambele versante ale Carpaților, unitatea de acțiune a poporului român în lupta pentru libertate socială și națională în toate epocile istorice, contribuția locuitorilor din Mehedinți la formarea statului național unitar român la 1 decembrie 1918, avîntul maselor populare conduse și îndrumate de P.C.R. în lupta împotriva regimului burghez-moșieresc în perioada interbelică.

În după-amiaza aceleiași zile și în ziua următoare, lucrările simpozionului s-au desfășurat în sălile de conferințe ale Teatrului din localitate pe trei secțiuni, unde au fost susținute peste 60 de comunicări și referate. Astfel, comunicările prezentate la Secția I, care a avut ca tematică „Lupta poporului român pentru apărarea libertății, unității naționale și pentru progres social”, au fost: I. C. Dăescu (Drobeta-Turnu Severin), *Torna torna fratre — o nouă ipoteză*; P. Bărdașu (Arhivele statului Vilcea), *Bogdan voievod — un domn oltean al Țării Românești mai puțin cunoscut*; V. Fizeșan (Timișoara), *Cronica lui Anonymus — document al relațiilor dintre ducii și țările din Ardeal și Banat cu Bizanțul*; Corneliu Tamaș (Arhivele statului Vilcea), *Claca pe domeniul feudal mândăstiresc din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*; Veronica Tamaș (Rîmnicul Vilcea), *Reforma administrativ-financiară a lui Constantin Mavrocordat*; Mircea Gilcă (Arhivele statului Argeș), *Aspecte ale destrămării obștilor moșnenești în lumina unor documente muscelene din secolele XVIII—XIX*; Paul Barbu (Arhivele statului Dolj), *Aspecte privind aportul Olteniei la comerțul intern și extern din perioada regulamentură (1831—1848)*; dr. Ileana Petrescu (Centrul de științe sociale Craiova), *Lupta de rezistență a maselor populare din Oltenia față de ocupația străină (1831—1856)*; Al. Stănculescu (Drobeta-Turnu Severin), *Documente inedite privind activitatea diplomatică a colonelului Ioan Alecsandri*; V. Cica (Muzeul Banatului Timișoara), *Aspecte ale luptei învâțătorilor bunăvoinți pentru desăvârșirea unității naționale (1848—1918)*; M. Croitoru (Complexul muzeistic Iași), *Documente inedite privind lupta pentru unire în 1859*; Florica Dumitrică (Arhivele statului Prahova), *Contribuții la cunoașterea istoricului căii ferate Pitești — Vîrciorova*; T. Rățoi (Muzeul Regiunii „Porțile de Fier”), *Semnificația înființării Institutului social-român în anii imediat următori primului război mondial*; Al. Duță (Arhivele statului Galați), *Un moment mai puțin cunoscut al mișcării muncitorești din țara noastră — greva muncitorilor și marinarilor de la Comisia europeană a Dunării din iulie 1920*; C. Brătescu (Arhivele statului Caraș-Severin), *Mișcări revendicative ale muncitorilor de la Tîlcan-Nădrag-Călan desfășurate în anul 1929*; I. Stănescu, E. Stănescu (Muzeul județean Prahova), *Aspecte ale luptei antifasciste a maselor muncitoare din județul Prahova în perioada 1933—1940*; dr. Luchian Deaconu (Muzeul Olteniei, Craiova), *Noi mărturii documentare cu privire la mișcarea muncitorească și democratică din Oltenia în anii 1934—1944*; Gh. Popa (Arhivele statului Teleorman), *Noi documente privind lupta antifascistă și antirucvizionistă din județul Teleorman*; M. Cotenescu (Arhivele statului Ialomița), *Mărturii documentare noi privitoare la cucerirea puterii politice în județul Ialomița (1944—1947)*.

La Secția a II-a, privind istoria județului Mehedinți menționăm următoarele comunicări: Dumitru Bălașa (Drăgășani), *Un mehedințean mare dregător: Iordache Păianu, mare clucer (sec. XVIII)*; dr. Constantin Șerban, prof. Victoria Șerban (Institutul de istorie „N. Iorga” — București), *Contribuții la biografia unui mehedințean de frunte: Nicolae Gărdăreanu din Cernești (1823—1879)*; C. A. Gherghinescu (Drobeta-Turnu Severin), *Documente inedite privind procesul de dizoluție a obștilor moșnenești de pe Jilfuri în secolele XVIII—XIX*; Mite Măneanu (Arhivele statului Mehedinți), *Contribuții privind viața economică a așezărilor moșnenești din nord-vestul Olteniei în sec. al XIX-lea*; D. Balașa (Drăgășani), *Trei scrisori inedite despre Eufrosin Poțeca*; Gr. Ciobă (Motru), *Date privind zăcămintele carbonifere de pe valea Motrului (sec. XIX—XX)*; C. A. Protopopescu (Strehaia), *Elevul erou Ion C. Prunesco*; dr. Liviu Groza (Caransebeș), *Participarea mehedinșenilor la primul război mondial sub conducerea generalului Ioan Dragalina*; prof. N. Chișurici (Arhivele statului Mehedinți), *Mehedinții anilor 1916—1918 oglindit într-un important „memoriu final” inedit*; Cornel Greavu (Muzeul marinei române Constanța), *Fapte de vitejie ale marinei române în acțiunile desfășurate pe Dunăre în zona Turnu Severin în primul și al doilea război mondial*; C. Juan (Muzeul Regiunii „Porțile de Fier”), *Luptele din august 1944 de la Orșova în lumina unor memorii inedite ale participanților*; Valeriu Giuran (Timișoara), *Un episod necunoscut din contribuția mehedinșenilor la victoria împotriva trupelor hitleriste în august—octombrie 1944*. Altit la secția I, cit și la a II-a, comunicările prezentate alcătuite în majoritatea cazurilor pe baza documentelor din arhive și prezentate la un înalt nivel științific au trezit un interes deosebit în rândul asistenței, interes reflectat prin discuțiile purtate pe marginea acestora.

La secția a III-a, privind istoria culturii, o parte din lucrările prezentate au fost consacrate vieții spirituale și culturii populare românești. Dintre acestea, menționăm: V. Pîrvănescu (Biblioteca județeană Mehedinți), *Însemnări ale unor scriitori junimiști pe un album de epocă aflat la Biblioteca „I. G. Bibicescu” Drobeta-Turnu Severin*; dr. Vasile Novac (Complexul muzeistic Golești), *Aspecte istorice și etnografice din județul Mehedinți în lumina unor documente inedite aflate la Complexul muzeistic Golești*; D. Ciobotea (Muzeul Olteniei), *Interferențe culturale între Societatea Junimea Română din Viena și Oltenia (sec. XIX)*; I. Domulete (C.J.C.E.S. Brașov), *Mărturii documentare despre viața culturală a Mehedințului la începutul secolului al XX-lea*;

V. Sișu (Muzeul Regiunii „Porțile de Fier”), *Portrete de ctitori fărați în bisericile din Mehedinți*. Tot la secția de istoria culturii, o parte din comunicările prezentate au fost consacrate împlinirii a șase decenii de la apariția revistei mehedintene „Izvoarașul”, sub conducerea lui Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, dintre care menționăm; prof. univ. dr. doc. I. C. Chițimla, „Izvoarașul” și Gh. N. Dumitrescu-Bistrița în folcloristica momentului; Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, „Izvoarașul” revizită de muzică arăd națională și folclor—genază și activitate; N. Fulorea (Craiova), „Izvoarașul” și conștiința unității naționale; prof. univ. dr. Emilia Comișel, *Dimitrie Cantemir și folclorul*.

Lucrările prezentate la acest simpozion de valorificare a documentelor inedite (aflat la a doua ediție) reprezintă o valoroasă contribuție a specialiștilor la îmbogățirea istoriografiei românești în domeniul problemelor economice, sociale, politice, diplomatice și culturale, mai ales după ce acestea vor vedea lumina tiparului.

Constantin Șerban

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN R. S. CECOSLOVACĂ

În perioada 24 octombrie — 9 noiembrie 1979, am efectuat în cadrul programului de cercetare româno-ceslovac, o călătorie de documentare la Praga. Scopul deplasării a fost completarea bibliografiei cu lucrări de specialitate sau găsirea de materiale documentare inedite, legate de direcția principală de cercetare a subsemnatei: raporturile politico-diplomatice dintre Imperiul habsburgic și cel otoman în secolul al XVI-lea, încercarea atragerii Moldovei și Țării Românești în coaliția forțelor antiotomane, momentul Despot și implicațiile lui etc.

Pentru obținerea unui rezultat cât mai complet am consultat fișierul Bibliotecii Centrale de Stat, al Bibliotecii Academiei R. S. Cehoslovace și al Institutului de istorie din Praga. Fișierul Bibliotecii Centrale este compartimentat în trei: bibliografie generală cehă, bibliografie generală străină și indice pe materii. Din păcate, pentru secțiile manuscrise și periodice lipsesc cataloagele, ceea ce îngreuează substanțial posibilitățile de depistare a materialelor. La Biblioteca Centrală am găsit și studiat cea mai mare parte din lucrări, altele pe care le avem deja semnalate, cât și altele necunoscute mie, în general literatură germană veche. Pentru a cita câteva din titluri: Felix Tauer, *Histoire de la campagne du sultan Suleyman Ier contre Belgrade en 1521*, Praga, 1924, 82 p. + textul persan; pe baza acestui text mai puțin cunoscut, autorul prezintă numeroase detalii asupra bătăliei din 1521, asupra importanței strategice a cetății Belgrad în sistemul de apărare al Ungariei etc.; H. Heidenwolf, *Die Entführung der ungarischen Krone im Jahre 1440 und ihre Folgen, Geschichtliche Erwähnungen*, in „Wiener Deutsches Tageblatt”, Wien, 1906, 133 p.; deși tendențios în interpretarea evenimentelor (în primul rând raporturile ungaro-germane) în perioada 1437—1440, autorul folosește material documentar de primă mână pentru prezentarea epocii; astfel sînt de menționat dintre izvoarele folosite de autor, cronica familiei Cilli, relatările lui Nikolaus Lankman von Falkenstein, medicul împăratului Frederic; I. E. Schlager, *Wiener Skizzen aus dem Mittelalter*, 5 vol., Wien, 1836—1846; volumele cuprind în primul rând documente inedite, cronici necunoscute, interesante pentru evoluția orașului Viena în secolele XIV—XVI, în legătură mai ales cu creșterea și înflorirea casei de Habsburg; V. von Kraus, *Zur Geschichte Oesterreichs unter Ferdinand I 1519—1522, Briefe und Actenstücke ke dieser Periode*, Wien, 1873, VI, 114, XXXIII; autorul tratează problema ajutorului militar pe care stările germane l-au aprobat pentru susținerea regatului ungar după 1519, cînd pericolul apropierei otomane de Europa se făcea din nou simțit, și mai ales problema conflictului declanșat în țările austriece între stări și reprezentanții casei de Habsburg, după moartea lui Maximilian pînă la căsătoria ungară a lui Ferdinand în 1522. A. Gindely, *Rudolf II. und seine Zeit 1600—1612*, 2. Bd., Praga, 1863; autorul începe prezentarea epocii în care a evoluat acest împărat, cu un istoric al creșterii puterii casei de Habsburg, raporturile ei cu Ungaria, cu dietele imperiale, atitudinea față de Reformă etc.

În ceea ce privește Biblioteca Academiei R. S. Cehoslovace, ca și cea a Institutului de istorie, am găsit mai puține cărți legate de temă. Interesant este că la cele două biblioteci, fișierele sînt parțial computerizate, ceea ce ușurează munca personalului de specialitate. Mai este important de remarcat că la toate cele trei biblioteci frecventate, sistemul împrumutului de carte este foarte dezvoltat; de asemenea, cărțile comandate pentru sala de lectură pot fi cercetate atît timp cît este necesar, fără a se face de fiecare dată o nouă fișă.

La Arhivele centrale din Praga, unde planul de lucru întocmit de subsemnata era cunoscut, se aflau deja pregătite materialele documentare. Din păcate acest material a fost neconcludent (acte fără deosebită importanță numai pentru sfârșitul veacului al XVI-lea; un singur document mai interesant, privitor la cererea lui Ioan Zapolya adresată împăratului Carol al V-lea pentru a media în problema pacii cu Ferdinand în 1532). Dealtfel, am fost informată încă de la început că majoritatea materialului documentar pentru epocă se află nu la Praga, ci la Viena. Totuși în sala de lectură a Arhivelor, am putut consulta *Sněmy České* (acteale dietei Boemiei), care au regeste și traduceri în limba germană. Consultarea volumelor mi-a fost folositoare în primul rînd pentru epoca dublei alegeri din 1526.

În timpul deplasării la Praga, am fost ajutată în rezolvarea problemelor legate de tema de cercetare (dar și de cele administrative) de dr. Jaroslav Panek, unul dintre cei cîțiva specialiști de istorie universală (raporturi turco-boeme în secolele XVI—XVII), care lucrează la Institutul de istorie din Praga. De asemenea în toate instituțiile de specialitate în care am lucrat, în toate muzeele vizitate, mi s-a dat tot concursul și toate îndrumările necesare.

Institutul de istorie din Praga mi-a oferit unul din volumele de „Dissertationes Orientales” (nr. 40 din 1978), publicație editată de Institutul oriental din Praga. Menționez acest volum, pentru că el cuprinde comunicările prezentate la cea de-a IX-a sesiune istorică iugoslavo-cehoslovacă, care a avut ca temă generală de dezbateri: *Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries* (Europa centrală și balcanică în timpul stăpînirii otomane în secolele XVI—XVII). Comunicările susținute prezintă aspecte asupra stăpînirii otomane în Slovacia și teritoriile sirbești, situația politică internă, ca și structura lor socială, raporturile acestor teritorii cu țările învecinate, concepția de clasă privind stăpînirea otomană etc. Pentru a cita cîteva din titlurile comunicărilor: Milan Vasić, *Social Structures of Yugoslav Countries Under the Ottoman Rule Till the End of the 17th Century*; Olga Zirojević: *The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th centuries*, Zdeněk Šimeček: *Ottoman Expansion in Czech Reports of the 16th and the Beginning of the 17th Century* și altele.

În timpul șederii în R. S. Cehoslovacă, nu am întreprins călătorii în alte orașe, dat fiind în primul rînd, importanța istorică și muzeistică a Pragăi. În general, am fost impresionată de numărul mare și foarte variat de muzee existente aici, de faptul că cele mai vechi au fost modernizate în sensul posibilităților de vizitare și înțelegere, că cele noi sînt organizate după metode adecvate pentru ca un număr cît mai mare de vizitatori să beneficieze de cunoașterea acestor valori. Mi-am plăcut în mod deosebit *Národní Muzeum Praze* ce cuprinde printre altele, o foarte bogată expoziție a preistoriei cehoslovace, o colecție densă de opere de artă baroce din secolele XVII—XVIII, ca și o colecție mai puțin obișnuită, dar foarte variată, de minerale; *Bellémská Kaple v Praze*, fondată în 1391 și unde și-a desfășurat activitatea Jan Huss, precum și *Národní Galerie Praha*, importantă mai ales prin colecția de pictură franceză din secolele XIX—XX.

Ștefana Simionescu-Dăscălescu

CRONICA

În ziua de 20 aprilie 1979, în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” din București, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Viața politică din România între anii 1871—1876*, elaborată de Mihai Hrișcă.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole:

Cap. I. „Criza politică din anii 1870—1871. Manifestări antidinastice. Înlăturarea guvernului Ion Ghica”; cap. II. „Marea guvernare conservatoare 11 martie 1871 — 3 aprilie 1876”; cap. III. „Lupta maselor populare împotriva exploatarei capitaliste și moșierești, pentru o viață mai bună”; cap. IV. Principalele aspecte ale politicii externe românești între anii 1871—1876”; cap. V. „Coaliția de la Mazar Pașa”; cap. VI. „Caderea guvernului conservator. Preluarea puterii de către coaliția de la Mazar Pașa. Guvernul Manolache Costache Epureanu”.

În afară de aceste capitole, lucrarea mai conține: Introducere, Izvoarele și istoriografia problemei, Concluzii și Bibliografie selectivă.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga” — președinte; prof. dr. Nichita Adăniloae — conducător științific; conf. univ. dr. Ion Gheorghiu; conf. univ. dr. Florea Stănculescu, dr. Apostol Stan.

Comisia de doctorat, cu unanimitate de voturi, a acordat lui *Mihai Hrișcă* titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 26 noiembrie 1979 în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Presa în Țara Românească începând din 1829 până în 1859* elaborată de *Irina Rădulescu-Valasoglu*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: cap. I. „Presa în Țara Românească între anii 1829–1848. Începuturi, surse de informare, tendințe”; cap. II. „Presa anului 1848 și mesajul ei revoluționar”; cap. III. „Presa din Țara Românească în anii 1848–1855”; cap. IV. „Presa în Țara Românească între anii 1856–1859. Lupta pentru realizarea Unirii”.

În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde „Introducere” și „Bibliografie”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga” — președinte; dr. Dan Berindei — conducător științific; conf. dr. Vasile Curticăpeanu, dr. Georgeta Penelea, dr. Apostol Stan.

În unanimitate Comisia de doctorat a acordat *Irinei Rădulescu-Valasoglu* titlul științific de *doctor în istorie*.

Prof. dr. ELENA A. BĂRBULESCU, *Lupta maselor populare în revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Județele Olt și Romanați 1944—1947*, Edit. politică, București, 1979, 208 p.

Prefațând lucrarea de față, prof. dr. Virgil Cândea afirma că „o asemenea temă poate fi cel mai bine tratată doar de un istoric născut pe aceste meleaguri”. Și într-adevăr, autoarea dovedește multă pasiune în înfățișarea evenimentelor petrecute în anii 1944—1947 în județele Olt și Romanați, în contextul dramaticului și tumultuosului proces revoluționar din întreaga țară. Nu mă înșel cred, afirmând că, aplecată asupra fililor istoriei meleagurilor unde s-a născut, prof. dr. Elena Bărbulescu, a avut mereu în față marea transformare pe care acestea le-au cunoscut în zilele noastre. Dintr-un bun început trebuie să spun că avem în față o lucrare care se bazează pe o riguroasă informație științifică, în care se conservă fapte edificatoare. Pentru elaborarea lucrării, autoarea a apelat la arhive centrale sau locale, la materiale documentare din biblioteci, la relatările unor participanți la evenimente etc. Numai așa ne putem explica sinterizarea puternică a tuturor acțiunilor edificatoare din cele două județe cu întreaga istorie a poporului nostru; dealtfel aceasta constituie coordonata principală a lucrării (din cele 194 pagini cît reprezintă textul propriu-zis al cărții, aproximativ 60 de pagini se referă la problemele generale ale istoriei României din acea vreme). Ca o lucrare să fie cu adevărat vie, ea trebuie să fie fecundată de izvoarele adînci ale vieții poporului, de sufletul cald și generos al multilor anonime. De aceea autoarea a ținut totodată ca armătura lucrării să o constituie lupta maselor populare făuritoare de bunuri materiale și spirituale, de istorie.

Neîncomodînd prin subdiviziuni, lucrarea conține 6 capitole, anexe documentare și o succintă bibliografie. Ea se deschide printr-un capitol în care autoarea prezintă caracteristicile generale ale problemei agrare în România între cele două războaie mondiale. Reforma agrară din 1918—1921, cu toate consecințele sale care au impulsionat dezvoltarea satului spre progres și cu toate carențele provocate

de abuzurile săvîrșite în înfăptuirea ei, a reprezentat miezul problemei agrare din România interbelică. Este justificat astfel punctul de vedere al autoarei de a trata numai sub aspectul problemei agrare situația din județele Olt și Romanați, întrucît aici industria era slab reprezentată sau aproape deloc. Poate că sfera relațiilor agrare, realitățile sociale ale satului, ar fi trebuit mai mult analizate, sau înfăptuirea reformei agrare mai concret redată.

Capitolul al II-lea al lucrării, se referă la insurecția armată din august 1944 ca început al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă și contribuția maselor populare din județele Olt și Romanați la izbînda acesteia. Astfel, imediat după 23 August 1944 au fost înființate patrurile ale gărzilor patriotice care au înlesnit intervenția armatei române și au grăbit curățirea teritoriului de trupele naziste. În portul Corabia au fost capturate la 26 august 1944, de către trupele insurecționale, 3 remorchere și 16 șleपुरi sub pavilion german și 50 de militari germani. Efortul științific la acest capitol ar fi trebuit canalizat către depistări noi de fapte, spre o adîncime istorică. M-aș referi numai la contribuția în războiul antihitlerist a militarilor din aceste județe pe frontul din Ungaria și Cehoslovacia, la campania „Totul pentru front, totul pentru victorie”!

În capitolul al III-lea al lucrării — mult mai bine realizat — autoarea stăruie asupra organizării activității revoluționare a maselor populare din respectivele județe. În contextul general de efervescență revoluționară, cele două județe și-au adus partea lor de contribuție la procesul revoluționar început la 23 August 1944. Subliniind bogata tradiție a mișcării progresiste și democratice, pe tărîm social și politic, a ideilor comuniste care au pătruns și în aceste județe, activitatea comunistilor desfășurată pînă la 23 August 1944, autoarea a înfățișat cadrul, a creat suportul acțiunilor ce aveau să se desfășoare în aceste locuri, în perioada imediat următoare. Una

din primele măsuri care s-a impus a fost reorganizarea activității partidului comunist în condiții de legalitate, întărirea rindurilor sale. Astfel, la începutul lunii septembrie 1944 în fostul județ Romanai s-a trecut la constituirea Comitetului județean al P.C.R., iar în județul Olt avea să se facă în aprilie 1945. Odată cu reorganizarea comitetelor județene de partid s-a trecut la extinderea și întărirea organizațiilor comunale ale P.C.R., la reorganizarea și întărirea rindurilor Uniunii Tineretului Comunist. Sînt înregistrate de asemenea schimbările petrecute în activitatea secțiunilor P.S.D. și legăturile cu organizațiile P.C.R. Se semnalează astfel faptul că la 23 octombrie 1944 s-a constituit comitetul de Front Unic Muncitoresc, iar apoi s-au creat comitetele locale cu scopul de a coordona acțiunile muncitorilor.

Urînd firul desfășurării evenimentelor la nivel național, masele populare din cele două județe s-au pronunțat cu entuziasm pentru politica și acțiunile inițiate de P.C.R.

Platforma-program propusă de P.C.R. la 25 septembrie 1944 a întrunit o largă adeziune a forțelor democratice și în județele Olt și Romanai. Adunările populare din luna octombrie de la Caracal, Corabia, Castranova etc. sînt elocvente în această privință.

Încadrîndu-se în atmosfera generală, organizațiile locale ale P.C.R. au inițiat mari manifestări pentru instaurarea unui guvern democratic, pentru democratizarea aparatului de stat, înfăptuirea reformei agrare etc. Una dintre cele mai semnificative — la care se referă numeroși istorici — este aceea din 24 februarie 1945 de la Caracal la care, în afară de locuitorii orașului au participat numeroși țărani. După mitingul din sala cinematografului „Apolo”, mîile de participanți au pornit spre prefecură pentru a instala prefectul pe care și-l aleseseră. Demonstrații erau conduși de Ștefan Dobrescu — secretar al județenei P.C.R. și țăranul comunist Ion Mincu din Dobrosloveni. Demonstrația a fost crunt reprimată. Într-un articol publicat în organul regional al P.C.R. „Înainte”, relatîndu-se despre evenimentele singeroase de la Caracal în care se stigmatizau autorii morali ai acestui asasinat se spunea: „La Caracal, din ordinul lui Radescu s-a tras în cetățeni, doi morți, doi grav răniți și mai mulți răniți ușor” („Înainte” din 28 februarie 1945). Autoarea descrie pe larg această importantă demonstrație în lupta pentru democratizarea țării, în bătăliile pentru aducerea la cîrma țării a unui guvern democrat revoluționar. Ar fi fost interesant de relatat și manifestările prilejuite de înmormîntarea lui Ștefan Dobrescu în comuna Grozăvești de unde era originar și a lui Ion Mincu în Dobrosloveni, satul sau natal. Însăși Comisia Aliată de Control a transmis condoleanțe celor dispăruți. „S-a tras în țărani — spunea comunistul

Ion Popescu-Puțuri — fiindcă au vrut pămînt, crezînd că în felul acesta li vor întîmida. S-au înșelat însă ciocoli, fiindcă țărani au ieșit mai diji în urma asasinatelor mișe-lești” („Scnteia” din 1 martie 1945). O scenă impresionantă s-a petrecut atunci cînd a sosit de pe frontul din Ungaria fiul unuia dintre cei uciși („Scnteia” din 1 martie 1945). De asemenea unele relatări din presă menționează și faptul că s-a tras în participanți nu numai de la prefecură, ci și de la Cercul de recrutare, de la telefoane, pompieri și din parcul orașului („Scnteia” din 27 februarie 1947). Trebuia precizat că Ștefan Dobrescu, în ziua de 20 februarie 1945, în fruntea țăranilor a participat la parcelarea și împărțirea moșiei lui P. Lazăr.

Masele populare din întreaga țară au reușit să impună la 6 martie 1945 un guvern revoluționar democrat sub conducerea dr. Petru Groza. Constituirea guvernului dr. P. Groza nu a reprezentat o simplă schimbare de guvern, ci a marcat schimbarea regimului politic din țara noastră, prin instaurarea puterii revoluționar democratice, trecerea la transformarea societății românești.

Problema arzoare a țărăniilor din aceste județe — care constituia majoritatea populației ca dealtfel din întreaga țară, era înfăptuirea reformei agrare. Autoarea se oprește pe larg asupra legii pentru aplicarea reformei agrare elaborată imediat după venirea guvernului dr. Petru Groza la cîrma țării. Se dau cazuri concrete din ambele județe, pentru intrarea în stăpînirea țăranilor a pămîntului moșieresc. Nu sînt lipsite de interes nici datele furnizate de lucrare cu privire la împotrivirea moșierilor la înfăptuirea reformei agrare, la confruntarea puternică, uneori gravă între reprezentanții moșierimii și mîile de țărani.

Un spațiu important se acordă și Conferinței naționale a P.C.R. din octombrie 1945. În cadrul organizației P.C.R. Oltenia, din care făceau parte și județele Romanai și Olt, în spiritul documentelor Conferinței naționale a P.C.R. au fost analizate sarcinile care le stăteau comunistilor în față, s-au luat măsuri care să ducă la îmbunătățirea activității, la creșterea influenței partidului în rîndul maselor populare. Sînt exemplificate de asemenea și acțiunile întreprinse de organizațiile social-democrate, contribuția adusă de organizațiile U.T.C.; relatările privesc mai puțin organizațiile Frontului Plugarilor. Și în cadrul acestui capitol care cuprinde întreg anul 1945 p rimetrul investigațiilor ar fi putut fi extins. Ar fi trebuit acordată o atenție mai mare formării și activității comitetelor de reformă agrară (vezi de exemplu cazul țăranilor din plășile Corabia și Boșodeni care au acționat pentru eliberarea președintelui comitetului de reformă agrară Filon Sirbu), luptei

pentru înlocuirea pretorilor, primarilor etc. (vezi de exemplu cazul din com. Cilieni relatat în ziarul „Înainte” din 4 noiembrie 1944), sprijinului dat de către muncitori în campania de însămînțări, dorinței maselor de culturalizare prin înființarea de cămine culturale, bibliotecii etc.

Cel de-al IV-lea capitol al lucrării cuprinde lupta maselor populare din județele amintite pentru victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare din 1946. Fixînd cadrul general în care aveau să se desfășoare alegerile electorale din noiembrie 1946, autoarea analizează cuprinzător faptele petrecute în județele Olt și Romanați. Încă în februarie 1946, la Conferința regională a P.C.R. Oltenia s-a alcătuit un amplu program de acțiuni menite să asigure victoria în alegeri. „În fața noastră — se arată în raportul prezentat la această conferință — stau alegerile, a căror cîștigare ne va îngădui să mergem mai departe către scopul nostru final — făurirea societății socialiste și apoi a societății comuniste” (în lucrare p. 123).

Comitetele județene P.C.R. — Olt și Romanați au intensificat munca politică în lunile februarie — iunie 1946 folosind orice prilej pentru ducerea cuvîntului partidului comunist în rîndul maselor și pentru combaterea politicii promovate de așa-zisele partide „istorice”.

În timpul campaniei electorale deschisă la 2 iunie 1946, comitetele electorale județene, alcătuite din reprezentanții tuturor partidelor și organizațiilor care formaseră Blocul Partidelor Democratice au prelucrat prevederile Platformei-program a B.P.D., au inițiat ținerea unor mari mitinguri electorale la care participanții și-au exprimat hotărîrea de a lupta pentru victoria forțelor democratice și zdrobirea reacțiunii în alegeri. La multe dintre marile adunări populare din aceste două județe, a participat și tovarășul Nicolae Ceaușescu, fiu al județului Olt și candidat pentru noul parlament democrat.

La adunarea din 9 august ținută la Slatina tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea: „Viitorul țării va fi hotărît de masele populare prin votul lor în alegerile care vin” (p. 135). Întîlnirile cu masele din orașele și satele celor două județe au constituit puternice manifestări de simpatie pentru partidul comunist, pentru tovarășul Nicolae Ceaușescu, care în acea vreme era cel mai tînăr membru al C. C. al P.C.R. Însuflețit de un înalt spirit patriotic, iubit pretutindeni, el a devenit simbolul luptătorului pentru adevăr și peste 67 000 votanți din județul Olt i-au acordat încrederea pentru a-l reprezenta în parlamentul țării. În carte sînt descrise numeroase acțiuni întreprinse în diferite orașe și sate cu prilejul alegerilor. Victoria forțelor democratice în alegerile din noiembrie 1946 a constituit un factor politic fundamental care a contribuit la intensificarea procesului de dez-

voltare democratică a României. În numeroase rînduri deputații aleși au făcut vizite și au participat la adunările cetățenilor din cele două județe, sprijinindu-i în rezolvarea problemelor ce le aveau de rezolvat. Un exemplu viu în această privință îl constituie vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu.

O atenție deosebită a acordat autoarea problemei asigurării dezvoltării continue a unității clasei muncitoare, ridicarea ei pe o treaptă nouă. Astfel sînt înfățișate conferințele județene ale P.C.R., P.S.D., măsurile practice în vederea întăririi colaborării între cele două partide în cadrul F.U.M. O importantă contribuție și-a adus-o la procesul realizării unității de acțiune a clasei muncitoare și mișcarea sindicală.

Capitolul al V-lea înfățișează lupta maselor populare din cele două județe pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Faptele petrecute în anul 1947 expuse de autoare cu amănunțime duc la concluzia că puterea democrat-revoluționară a cunoscut în acest an o consolidare puternică. Sînt înfățișate unele aspecte locale ale înfăptuirii reformei agrare, ale campaniei pentru îndeplinirea în bune condițiuni a lucrărilor agricole, sprijinului dat regiunilor secetoase etc. Avînd un capitol mai bogat în exemple concrete, lucrarea ar fi dat cititorului o mai amplă viziune asupra cursului ascendent al procesului revoluționar ce se desfășura în aceste județe, ca de altfel în întreaga țară. Este drept că prezentarea riguroasă științifică a propunerilor P.C.R. din iunie 1947 pentru îmbunătățirea economică și financiară a țării, a legilor adoptate de Marea Adunare Națională, reformei monetare din august 1947, îndepărtării din guvern a grupării liberale tătărăsciene etc. dau în mod vădit imaginea novatoare a țării, însă înmulțirea exemplurilor locale ar fi mărit contribuția autoarei la cunoașterea specificului, ar fi stimulat interesul și mai mare al cititorilor în general și mai ales al localnicilor.

Lucrarea se încheie cu un capitol în care se face bilanțul realizărilor în anii socialismului în județul Olt (actualmente cuprinde, în urma reorganizării administrative, și teritoriul județului Romanați), cît și perspectivele sale de dezvoltare. Datele furnizate de lucrare privind toate domeniile de activitate sînt foarte instructive și oricine apelează la limbajul cifrelor poate concluziona că județul Olt se află alături de toate județele țării într-un impetuos ritm de dezvoltare și o înflorire fără precedent.

Concluziile lucrării remarcă faptul că marile transformări revoluționare petrecute în anii 1944—1947 în întreaga țară au hotărît evoluția spre o viață nouă a societății românești. La acestea au contribuit și masele populare din fostele județe Olt și Romanați

pentru progresul social-economic, politic și cultural al României.

La capătul acestor consemnări, observațiile noastre vizează unele chestiuni de amănunt, ce nu împlinează asupra valorii de ansamblu a volumului recenzat. Astfel credem că era necesară o mai bună delimitare a surselor documentare atunci când ele se referă la acțiunile pe plan local (vezi p. 23, 47—50, 54, 63, 135, ș.a.). De asemenea opinăm pentru precizarea unor trimiteri bibliografice (într-un asemenea caz de pildă ar rezulta din context că *Enciclopedia României* (ed. 1938) a beneficiat de o ediție integrală, când în realitate tipărirea acesteia s-a oprit la volumul IV) etc.

Obiectivitatea fondului și seninătatea stilului caracterizează factura științifică a lucrării. Așa cum am subliniat la început, armătura

lucrării o constituie lupta maselor largi populare pentru cucerirea puterii politice, pentru transformări revoluționare și pregătirea condițiilor construirii în România a societății socialiste. Această atmosferă generală în care plutește tot spiritul cărții menține legătură necontenită cu realitățile istorice din cele două județe — Olt și Romanați.

Nu este greu de observat că autoarea a dat cititorilor o carte după căutări laborioase plină de finețe analitică, care constituie un exemplu de îndeplinire a unei datorii științifice lăudabile: să fii mândru de locurile unde ai văzut lumina zilei, unde ai trăit strămoși tăi.

Mihail Rusenescu

DOSOFTEI, Opere, vol. I, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Edit. Minerva, București, 1978, CI + 544 p.

Volumul întâi, intitulat *Versuri*, apărut de curând la Editura Minerva, cuprinde un studiu introductiv semnat de Al. Andriescu (p. V LXXXIV), notă asupra ediției de N.A. Ursu (p. LXXXV—CI), iar între p. 3—387 opera propriu-zisă a lui Dosoftei, adică toate versurile sale și anume: 1) *Stihuri la luminatul herb* (— stemă) a *Țării Moldovei* (p. 3), 2) *Domnii Țării Moldovei* (p. 4—9), 3) *Psaltirea în versuri* (p. 11—335), 4) *Stihuri despre originea latină a românilor* (p. 336), 5) *Apostrof* (p. 337), apoi între p. 338—387 stihuri din diverse opere traduse de Dosoftei, între care: din *Molităvnicul de-nfăles, din Viața și petrecerea sfinților din Parimiile preste an, Prologul tragediei Erofil, și altele. Editarea versurilor precum și notele, variantele (p. 389—513) și glosarul (p. 515—529) aparțin lui N.A. Ursu.*

În studiul introductiv Al. Andriescu arată că deși mitropolitul Dosoftei a devenit celebru în istoria culturii și a literaturii române, au rămas totuși numeroase părți necunoscute atât în biografia, cit și în opera sa.

Cu privire la originea lui Dosoftei s-au lansat până acum numeroase ipoteze contradictorii, care au împiedicat de fapt înțelegerea deplină a operei sale. I s-a remarcat merite doar ca traducător, poetul original și prozatorul fiind aproape necunoscut. În urma acestor constatări, studiul introductiv își propune reexaminarea vieții și operei lui Dosoftei, în cadrul unor noi date furnizate de cercetările lingvistice, stilistice și de istorie literară.

Amintim succint că Dosoftei a fost în tinerețe ierodicon la mitropolia din Iași (1647—1648), ieromonah la mănăstirea Po-

brata (1648), apoi a urcat destul de repede treptele înalte ale ierarhiei bisericii Moldovei, datorită meritelor sale cărturărești. Întâi episcop de Huși (1658), apoi la Roman (1659), ca în cele din urmă să fie ridicat la rangul de mitropolit al Moldovei (1671—1686). Siluit de împrejurările politico-militare prin care trecea atunci Moldova, se refugiază în două rânduri în Polonia, după al doilea refugiu (1686) nemaiputând să revină în țară.

În capitolul „Cadru spiritual românesc”, Al. Andriescu reia chestiunea originii carturarului moldovean și discută în mod amplu o serie de aserțiuni ale istoricilor și istoricilor literari, pe care le analizează cu ajutorul informațiilor documentare, unele mai vechi, altele descoperite recent.

Autorul studiului introductiv îl considera pe Dosoftei „meam de mazil”, deci moldovean, conform cu afirmația cronicarului Ion Neculce, întărită și de documente deși cunoscute mai de mult — puse de curmă în valoare de prof. Iustin Moisescu, cu ocazia ediției din 1971 a *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei. În ediția de față, Al. Andriescu se alătură părerii prof. Iustin Moisescu, care arată că dedicația autografă a mitropolitului Dosoftei de pe un exemplar din *Viața și petrecerea sfinților*, trimis din exilul său din Str'j (Polonia) mănăstirii Petrid din Transilvania, în 1687, pentru pomenirea părinților săi, rezolvă în parte controversa cu privire la originea sa românească. Adăugirea posteroară la această dedicație, pe aceeași carte, adăugire datind din 1688 are — după părerea autorului studiului introductiv — o valoare excepțională pentru dezlegarea problemei originii românești a lui Dosoftei, cu rădăcini strămoșești

în Transilvania. Ea vorbește la persoana întâi, deci în numele mitropolitului, nu numai de părinții săi, dar și despre întreaga lui familie, în care intrau citorii mănăstirii cu numele lor vechi românești ca : Toder Balica, Caldare Ion, Glava Toder, Buzna Ion. Al. Andriescu mai adaugă la cele de mai sus și un argument de ordin psihologic. În bejenia sa împovărată, Dosoftei a simțit nevoia să dedice cartea ca un dar al inimii lui mănăstirii Petrid, mănăstirea cea mai legată de familia sa, pentru pomenirea părinților săi, și nu în altă parte.

Tot în acest capitol, autorul respinge cu hotărâre păreri mai vechi, ca cele ale lui Constantin Erbiceanu și Ioan Bianu — reluete mai târziu și de alți cercetători — cum că viitorul mitropolit al Moldovei „studia” (adică învăța) limba română, pe lângă limbile latină, greacă și polonă, prin anii 1649, în timp ce era călugăr la mănăstirea Pobrata, susțineri insuficient de verificate, bazate doar pe câteva scurte fraze autografe ale lui Dosoftei, pe verso unui document din 1581. Bogdan Petriceicu Hasdeu, care publicase în 1865 aceste scurte fraze autografe, nu trăsese — în succintul său comentariu — atari concluzii eronate cu privire la învățarea limbii române de către Dosoftei, ci le considera, pe drept cuvânt, doar „autografe cercări de condei”.

Autorul studiului introductiv socotește că Dosoftei și-a început studiile în Moldova, continuându-le apoi în străinătate, în Polonia. Viitorul prelat, ca ieromonah la mitropolia din Iași (1647—1648 și până în 1653) s-a aflat și s-a format intelectualicește sub influența vestitului mitropolit Varlaam, ale cărui idei politice și cultural-religioase le va continua și le va desăvîrși și anume apărarea ortodoxismului și lupta împotriva calvinismului. Din această epocă — așa cum arată N.A. Ursu¹ datează și traduceri *Patericului*, a *Mintuirii păcătoșilor* și a *Vieții și minunilor sf. Vasile cel Nou* și altele, la care se adaugă poate cea mai de seamă tălmăcire a lui Dosoftei din vremea tinerețelor sale : *Istoriile* lui Herodot (elaborată probabil între anii 1648—1649) după cum o dovedesc tot cercetările lui N.A. Ursu². Din aceeași perioadă, tot N.A. Ursu a stabilit că datează două traduceri efectuate de Dosoftei și anume *Cronograful* lui Mazei Kigalas și *Învățăturile moral-politice* atribuite împăratului bizantin Vasile Macedoneanul³.

În intervalul cit a păstorit Moldova în calitate de mitropolit (1671—1686), Dosoftei

a publicat cea mai mare parte a operei sale, printre care, la loc de frunte trebuie așezată *Psaltirea* în versuri. Desigur că Dosoftei avea pregătite de mai înainte traduceri ale cântecilor sale, pe care acum le tipărește într-un ritm vertiginos⁴. Dealtfel, chiar Dosoftei mărturisește că la stihuirea românească a *Psaltirii* trudise timp de „cinci ai (ani), foarte cu osîrdie mare și... lungă osteneală”.

Al. Andriescu pune din nou în discuție ce împrejurări l-au putut determina pe cărturarul ierarh să ia calea exilului în Polonia în urma campaniei militare a regelui Sobieski în Moldova în 1686. Problema aceasta atît de controversată, care a preocupat mult pe cercetătorii români, dacă mitropolitul a plecat de bună voie sau a fost luat prizonier, o dezleagă folosindu-se de izvoarele interne, singurele care-i oferă cheia adevărului. Analizînd relatările cronicarului Ion Neculce, cu privire la plecarea lui Dosoftei în Polonia, printr-o înlănțuire de cauzalitate logică autorul studiului introductiv arată, pe drept cuvînt, că nu poate fi vorba de un prizonierat al mitropolitului moldovean pentru mai multe considerente : 1) el a fost tratat cu cîinstea cuvenită de Sobieski ; 2) și-a păstrat prerogativele rangului său ; 3) a dispus de averea mitropoliei Moldovei (pe care o adusese cu el) tot timpul cit a stat în exil, pînă la moartea sa.

Plecat pentru a doua oară în pribegie de teama răzbunării partidei filoturcești din Moldova, de pe urma căreia mai avusese de suferit după primul său refugiu, Dosoftei a trăit pînă la capătul zilelor sale cu nădejdea întoarcerii lui în țara eliberată de suzeranitatea otomană cu ajutor polon. Gîndul la patria părăsită îl determină să reia și să desăvîrșescă poema *Domnii țării Moldovei*. Dar campania nefericită a lui Sobieski din anul 1691 în Moldova, îi spulberă această nădejde. În condițiile aspririi soartei lui în bejenie, Dosoftei se stinge la 13 decembrie 1693, în mijlocul clerului românesc cu care se refugiase și pe care îl păstora, fără a-și mai putea vedea împlinită arzătoarea dorință a întoarcerii în țară.

În capitolul *Date noi ale unei vechi controverse : Dosoftei și Kochanovski*, autorul combate afirmațiile mai vechi ca acelea ale lui Ioan Bianu sau mai recente ale cercetătorului polonez Henryk Misternski, privitoare la inspirația lui Dosoftei din *Psaltirea* versificată în limba polonă a poetului Kochanovski. El arată că se pot aduce prea puține probe în

¹ N. A. Ursu, *Dosoftei necunoscut* în „Cronica”, nr. 6 (523) Iași, 6 februarie 1976.

² N. A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinerețea lui Dosoftei*, în „Limba română”, XXVI (1978) nr. 5.

³ *Ibidem*.

⁴ *Psaltirea* în versuri (1673), *Liturghia* (1679), *Psaltirea slavo-română* (1680), *Molitvnicul* (1681), *Viața și petrecerea svinților* (1682—1686) și iarăși *Liturghia* (1683) și *Parintele* (1683).

această privință, pentru că Dosoftei nu reține nici un element esențial din traducerea poetului polon în conținutul psalmilor și în structura imaginii. În schimb ne demonstrează în mod convingător de legătura care există între vechile psaltiri românești anterioare (Psaltirea scheiană, Psaltirea Hurmuzachi, Psaltirile lui Coresi) și Psaltirea învățatului mitropolit moldovean, pe care acesta le-a avut în vedere fără chip de tăgadă. Meritul de căpetenie al lui Dosoftei constă în faptul că a reușit — prin remarcabilul său talent să transpună pe pământ românesc și să aducă mai aproape de sufletul poporului nostru frumusețea lirică a psalmilor, datorită neasemuitului său model : poezia noastră populară.

În capitolul *Poezia originală*, autorul încadrează printre altele *poemul* (*Cronologia*) *Domnii țării Moldovei*, constatînd, pe lângă o serie de merite, ca sentimentul iubirii de țară, cînd versul devine mai pasionat, mai puțin abstract, expresia mai colorată și mai personală, că poemul suferă de o oarecare monotonie și dovedește un stil convențional. Este perfect adevărat că sufletul de poet al lui Dosoftei nu putea să vibreze la înșiruirea prozaică a voievozilor Moldovei, dar, adăugăm noi, nu trebuie pierdut din vedere că el versificase această *Cronologie* în scop didactic pentru a-i ușura memorizarea, știut fiind că atît Psaltirea, cît și celelalte cărți traduse și tipărite de Dosoftei slujeau adesea și ca un fel de „manuale de școală”, cum o confirmă însemnările ulterioare ale diverșilor posesori și cititori⁵. Dealtfel și preocuparea de a publica în două rânduri *Cronologia* domnilor Moldovei⁶, precum și completarea și aducerea ei la zi pe cînd se afla în exil în Polonia, toate acestea întăresc părerea noastră asupra rolului pe care ea trebuia să-l joace în această privință.

În celelalte capitole : *Psaltirea în versuri și nașterea limbajului poetic românesc* și *Dosoftei traducător în proză* autorul subliniază sensibilitatea de poet și calitățile de prozator ale lui Dosoftei, remarcînd în special portretele de sfinți și descrierile de natură ale înaltului ierarh moldovean în cartea *Viețile sfinților*, prin care a înzestrat vechea literatură românească cu valori plastice de o certă frumusețe, putînd fi considerat pe drept cuvînt ca un precursor al cronicarului Ion Neculce.

⁵ A se vedea lucrarea noastră : *Răsplatirea în țările române a cărților tipărite de Dosoftei, dovadă grăitoare a unității de neam* (sub tipar).

⁶ *Cronologia domnilor Moldovei* se găsește în fruntea celor două tipăriri ale sale : 1) în *Molitânnicul de-nțăles*, Iași, 1681, f. 2—4 liminare și 2) în *Parimiile preste an*, Iași, 1683, f. 2—4 liminare.

Ținînd seamă de întreaga argumentație prezentată, autorul este îndreptățit să-l socotească pe cărturarul mitropolit „rod al pămîntului moldovenesc, care a slujit întreaga sa viață prin activitatea neobosită și marele său talent, propășirea spirituală a neamului său”.

★

Cercetătorul ieșean N.A. Ursu editează în acest volum întreaga operă în versuri a lui Dosoftei. El arată în *Notă asupra ediției* că este o datorie a culturii românești de a publica opera mitropolitului moldovean, mai ales pentru că scrierile sale au rămas puțin cunoscute. Prezenta ediție a fost concepută în două volume. Volumul pe care îl recenzăm, intitulat *Versuri*, cuprinde toate stihurile originale și traducerea pe care învățatul prelat le-a tipărit, la care se adaugă cele rămase în manuscris sau care i-au fost atribuite recent.

Cel de-al doilea volum intitulat *Proză* va cuprinde selecțiuni dintr-o serie de tălănăciri efectuate de Dosoftei și anume din : *Istoriile* lui Herodot, din *Cronograful* lui Matei Kigalas, din *Învățăturile morale și politice* atribuite împăratului bizantin Vasile Macedonianul, din *Mîntuirea Păcătoșilor* a lui Agapie Landos, din *Viața și petrecerea svinților* etc.

În editarea textelor N.A. Ursu a urmat principiului transcrierii fonetice interpretative, stabilind cît mai exact cu putință realitatea lingvistică pe care o reprezintă grafia chirilică a operelor lui Dosoftei, ținînd seamă de rezultatele cercetărilor privitoare la interpretarea grafiei chirilice românești din textele secolului al XVII-lea și a datelor dialectologiei istorice a limbii române. Atunci cînd a fost necesar și posibil, a folosit în transcrierea textelor normele ortografiei actuale. Punctuația a fost restabilită potrivit cu logica frazelor respective și în conformitate cu regulile actuale.

O altă chestiune, nicidecum neglijabilă, care l-a preocupat pe N.A. Ursu a fost și stabilirea accentului în transcrierea textului psalmilor și a altor versuri ale mitropolitului moldovean. În acest sens a reproduș în transcriere și accentele, care se abat de la normele obișnuite de accentuare (deși n-au fost puse greșit de Dosoftei), precum și accentele unor cuvinte vechi sau dialectale, mai puțin cunoscute, pentru ca versurile respective să fie citite fără dificultăți, așa cum le a scris înaltul ierarh, neputîndu-le considera greșeli, ci licențe poetice, pe care și le-a îngăduit Dosoftei, ca orice alt poet, pentru a realiza o anumită structură ritmică. Astfel de mici libertăți nu pot constitui dovezi (cum au susținut unii cercetători) că Dosoftei nu cunoștea prea bine limba română, ci dimpo-

trivă, probează că el era un bun cunoscător al poeziei noastre populare, a graiurilor limbii române și a regulilor prozodice.

Voluntul are la sfârșit o secțiune numită *Note și variante*, în care N.A. Ursu tratează diferite chestiuni privitoare la elaborarea și publicarea de către Dosoftei a operelor sale. Tot aici se mai specifică locul unde se găsește unele manuscrise autografe, circulația prin copii in manuscrise a unor texte și difuzarea lor în lumea satelor prin folclorizare, stabilirea izvoarelor textelor tălmăcite, stabilirea paternității lui Dosoftei asupra unor texte rămase în anonim sau cu paternitate controversată etc.

Aceste ample note, care completează ediția de față, sînt adevărate studii; ele ridică multe probleme, fiind implicate aici și alte monumente ale limbii, istoriei și culturii românești. Ne vom opri la cîteva dintre aceste *Note*.

Poemul sau *Cronologia Domniei țării Moldovei* este editat după manuscrisul autograf al lui Dosoftei, aflat azi la mănăstirea Putna, după cum ne arată N.A. Ursu în nota respectivă. Autograful constituie versiunea a treia și conține 204 versuri, față de 128 sau respectiv 136 de versuri din celelalte două versiuni tipărite, prima în *Molităvnic* (1681) și a doua în *Parimit preste an* (1683). Dosoftei amplifică poemul și ajunge cu succesiunea domnilor Moldovei, în această a treia versiune plină la Constantin Cantemir. Autograful mitropolitului se păstrează pe foi de hîrtie intercalate între paginile unui exemplar al Bibliiei de la București (1688), pe care Dosoftei l-a primit în dar cu dedicație din partea voievodului Țării Românești, Constantin Brîncoveanu, pe cînd se afla în al doilea exil al său în Polonia, la Strij.

Deosebit de interesante — prin valoarea lor — sînt unele marginalii și intercalări făcute de Dosoftei în această a treia versiune. Spre pildă, la Ion vodă cel Viteaz (numit cel Cumpănit de cronicile interne) Dosoftei adaugă admirativ: „...1574 era văleatul. Iovonia (Ion) hăspodar scrie în cronică leșască vitejăscă lui nevoiță foarte lăudînd. Și perisăracul de mîna păgînului (turcilor) cu viclesug a prieten viclean. Și perisăra de-ausătat pustie mult”. Nouă ni s-ar fi părut mai potrivit ca atare intercalare să figureze în „subsolul” paginii respective a textului. Așa cum se găsește în aparatul critic tocmai la urma în *Note*, ea poate trece neobservată.

La sfîrșitul autografului Dosoftei notează pe o filă cîteva păreri personale, sugerate de lecturile sale, asupra începuturilor istoriei românești la nord și la sud de Dunăre. El încheie aceste comentarii căutînd să corecteze „basna” rău — voitoare și falsă a lui Simion Dascălul cu privire la originea strămoșilor noștri, arătînd că ei au stat în temnițele Romei

nu pentru tîlhării, ci pentru aspirațiile lor spre libertate. Atît textul poemului *Domniea țării Moldovei*, cît și comentariile lui Dosoftei sînt redată și în facsimile la p. XCVI-XCVII.

S-a dovedit în anii din urmă că Dosoftei a desfășurat și o rodnică activitate laică, prin traducerea unor opere literare și istorice. Mitropolitului moldovean, i se datoresc traduceri din grecește în românește a cronografului lui Matei Kigalas, a *Învățăturilor* împăratului Vasile Macedoneanul, a *Istoriilor* lui Herodot (citate și mai înainte) și tot lui traducerea în versuri, tot din grecește a *Prologului* tragediei *Erofil* a dramaturgului cretan Gheorghios Chortatzis⁷. N.A. Ursu consideră că unii istorici literari au exagerat valoarea poetică a *Prologului* la drama *Erofil*. Fără a minimaliza această traducere a cîntărilor moldovean, făcută cu scop moralizator-religios, pentru că Dosoftei n-a tradus decît *Prologul*, nu și drama în întregime, N.A. Ursu așează pe primul loc în ordinea valorilor, *Psaltirea* în versuri, datorită măiestrității ei stilului.

Psaltirea în versuri, socotită pe drept cuvînt opera capitală a lui Dosoftei, se bucură de o amplă notă. Ne este lămurit modul cum a lucrat Dosoftei și cauzele care l-au determinat să dea o muncă atît de stăruitoare și de lungă durată pentru versificarea *Psaltirii*. În timp ce era ierodiacon la mitropolia Moldovei, deci înainte de 1649, Dosoftei se găsea la Iași și s-a format în preajma vestitului cîntărar, mitropolitul Varlaam. Dosoftei a urmat îndemnul și îndrumările acestuia în lupta împotriva presiunilor bisericii reformate de convertire a românilor din Transilvania. Cea mai mare parte a tirajului cărților românești tipărite de Varlaam⁸ a fost difuzat în Transilvania, tocmai pentru a preîntîmpina propaganda calvină. Printre cărțile de propagandă ale reformatilor era răspîndită și o *Psaltire calvină*, tradusă în românește pe la 1648-1650 de Ștefan Fogarasi, pe care desigur că și Varlaam și Dosoftei au cunoscut-o. În aceste condiții de luptă a bisericii ortodoxe din Moldova împotriva calvinismului pentru salvarea unității de credință, de limbă și de cuget a populației românești din Transilvania, și-a început Dosoftei munca fără preget — încă de cînd era în preajma lui Varlaam — avînd în vedere atît *Psaltiri* mai vechi: cea scheiană, *Psaltirea Hurmuzachi* și *Psaltirile* lui Coresi pe toate acestea comparîndu-le cu

⁷ Activitatea literară profană a lui Dosoftei a fost semnalată pentru prima oară de prof. Alex. Elian în „Contemporanul” nr. 21 din 26 mai 1967, p. 3, sub titlul: *Dosoftei, poet laic*.

⁸ În special *Cazania*, sau *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643.

textul slavon. În consecință și Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, tipărită în 1673, la care trudise atîția ani, a luat mai ales drumul Transilvaniei. În această provincie românească tipăritura mitropolitului a avut o largă circulație și un viu ecou în sufletele cititorilor, unii din psalmi transformându-se cu vremea în colindele cîntate de copii satelor în preajma sărbătorilor de iarnă, atari psalmi fiind menționați în mai toate manuscrisele vechi, cuprinzătoare de astfel de cîntări.

Textele acestor colinde au fost tipărite prima dată de Anton Pann în 1830, după care acesta a mai publicat încă două ediții (în 1841 și 1846) cea de-a treia ediție fiind însoțită și de melodii respective în notație psaltică. Colindele versificate după psalmii lui Dosoftei s-au bucurat de atenția folcloriștilor în domeniul muzical pînă în zilele noastre (ca Sabin Drăgoi, Gh. Cucu, Const. Brăiloiu, Gh. Breazu, V. Popovici și alții).

Psaltirea tipărită de Dosoftei s-a păstrat pînă astăzi în aproximativ 20 de exemplare. În afara colecțiilor Bibliotecii Academiei R.S.R., N.A. Ursu și-a extins cercetarea și asupra exemplarelor din Biblioteca Astra din Sibiu, Biblioteca Filialei Academiei R.S.R. din Cluj-Napoca și bineînțeles, a celor din Biblioteca Centrală „Mihai Eminescu” a Universității din Iași, dar și asupra numeroaselor manuscrise în care a fost copiată.

Se constată apoi că istoria literaturii române și-a arătat interesul pentru Psaltirea lui Dosoftei încă de la începuturile ei cu Vasile Popp și Heliade Rădulescu, apoi Timotei Cipariu, Aron Pumnul și Bogdan Petriceicu Hașdeu. Gheorghe Asachi a intenționat chiar să o retipărească sub forma unei foi litere, dar proiectul său n-a putut fi adus la îndeplinire. Și Mihai Eminescu, pe cînd era bibliotecar al Universității din Iași a avut în mînă un exemplar al Psaltirii lui Dosoftei și desigur că l-a și citit, fiind cunoscută înclinația lui pentru literatura veche românească.

Cîteva reeditări parțiale sînt datorate lui Gheorghe Cardaș și Dumitru Murărașu, iar diferitele antologii mai vechi și mai recente includ și unii psalmi ai lui Dosoftei.

Că psalmii lui Dosoftei și au păstrat valoarea pînă în zilele noastre, o dovedește un fapt interesant, necunoscut pînă acum⁹, petrecut în timpul războiului pentru întregirea neamului. Nicolae Iorga a retipărit atunci la Iași în 1917, într-o broșură, acei psalmi ai învățatului mitropolit care au ca temă întărirea sentimentului patriotic, dorința de izbîndă împotriva dușmanului. Drept

prefață, broșura are o poezie originală semnată de Nicolae Iorga. După cit se pare, broșura a fost răspîndită pe front ca material de agitație.

Prima ediție integrală de care s-a bucurat Psaltirea lui Dosoftei a fost aceea a lui Ioan Bianu în 1887. În ediția sa, Ioan Bianu a reprodus cu caractere chirilice, ca text de bază, nu textul tipărit de Dosoftei, ci textul mai vechi al nian iscrisului copiat la cererea prelatului moldovei de un caligraf necunoscut nouă azi, pentru a fi închinat voievodului Gheorghe Duca. Ioan Bianu a redat în *note*, tot cu caractere chirilice, diferențele ce există între textul tipărit de Dosoftei în 1673 și acest manuscris. Procedul folosit de Bianu, ca textul îmbunătățit de Dosoftei (asa cum a fost tipărit de el în 1673) să apară în *note*, este contrariu cerințelor unei ediții critice științifice.

Ediția de față ca și cea precedentă, apărută la Iași în 1974¹⁰ procedează științific, publicînd ca text de bază tipăritura lui Dosoftei iar în *note* ca variantă, manuscrisul închinat lui Duca vodă.

Față de ediția din 1974, în ediția prezentă N.A. Ursu renunță la titlurile prea lungi, uneori în limba slavonă, precum și la numeroasele note marginale cu conținut teologic sau cu trimiteri la pasaje din Biblie. În acest fel cititorii au la dispoziție un text curgător, ce reliefează frumusețea autentică a tălmăcirii.

În alte note este discutată paternitatea lui Dosoftei asupra unor stihuri. Se dovedește astfel cu argumente lingvistice și stilistice că „*Apostroful*” inserat în Psaltirea în versuri și considerat pînă acum creația lui Miron Costin, aparține lui Dosoftei. De asemenea, „*Versurile despre originea latină a românilor*” au fost scrise de Miron Costin în limba polonă iar mitropolitul moldovean le-a tradus în românește.

Tot într-o notă este redeschisă discuția asupra importante probleme a traducerii în românește a Vechiului Testament din Biblia de la București (1688), discuție prilejuită de editarea în acest volum a „*Stihurilor la lumne zăescul David*” incluse în Biblie. Utilizînd tot argumentația lingvistică și stilistică N.A. Ursu conchide că traducerea Vechiului Testament, efectuată în întreg de spătarul Nicolae Milescu, a fost revizuită și refăcută de mitropolitul Dosoftei.

Ediția de față este însoțită de o serie de ilustrații (facsimile) din care spicuim: scri soarea autografă a lui Dosoftei din 1692, textul autograf al poemului despre domniile Moldovei (manuscrisul de la Putna), mîndriile

⁹ Niciuna din colecțiile privind opera poetică a lui Nicolae Iorga, și nici bibliograful marelui istoric, Barbu Theodorescu, nu cunoaște această broșură, constată N. A. Ursu la p. 43.

¹⁰ *Psaltirea în versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, cu un cuvînt înainte de I.P.S. Iustin Moisescu.

colindelor create de Anton Pann pe baza versurilor psalmilor lui Dosoftei și publicate de Pann în *Versuri muzicești*, București, 1846, colinda culeasă de Sabin Drăgoi în localitatea Tătăraști (Hunedoara), publicată în *Colinde*, Craiova, 1930 etc.

Un bogat glosar încheie volumul, el include atît cuvinte vechi și regionale, cit și forme verbale arhaice. Au mai fost cuprinse aici și unele cuvinte, care deși sînt cunoscute astăzi, ele au un sens arhaic, regional sau particular în opera mitropolitului moldovean.

În ce privește glosarul, sugerăm unele mărunte adăugiri, care poate ar fi meritat să figureze aici sau care ar putea eventual să figureze în glosarul volumului al doilea. Spre pildă în *Versuri* la psalmul 47, strofa 24 (p. 105) „Cetatea cea mare/ Craiului cel tare/ Cu curț desfătate/ Cu *pinzele* nalte”, *Pinză* în cazul de față are sensul de *zid*. A se vedea *Letopiseșul de la zidirea lumii* a lui Nicolae Costin (ed. Ioan St. Petre p. 276), din care rezultă clar că *pinză* are acest sens. Iată pasajul : „au mai întărit cetatea Chilie... trăgîndu-i și altă *pinză*... sau niscăi turnuri adăogînd cătră dinsele, *pinzele*, baștile, șanturi întărindu-le”¹¹.

Tot la psalmul 47, strofa 35 (p. 106) *a se mira* are și înțelesul de : *a se întreba*. La p. 375 rînd 1 : *ticălos* înseamnă *nenorocit* și este devalte echivalentul lui *ocainic* din variantă.

La p. 385 cuvîntul *jiltie viafă*, *istorie*, iar la p. 387 verbul *a istori* cu sensul de *a relata*, *a povesti*, *a istorisi*.

¹¹ Ioan St. Petre neînțelegînd accepțiunea cuvîntului *pinză*, îi dă, în glosarul său, înțelesul de : *primejdie*, *nevoie* (ediția citată, *sub voce* .

Asupra cuvîntului *șerb*, *șarbă* din glosar facem precizarea că nu este sinonimul cuvîntului *rob*, ci are înțelesul de : „țăran legat de pămîntul moșierului, depinzînd cu persoana și cu bunurile sale de acesta”. Este asemenea cu *iobag*, *rumân* sau *vecin*. Pe cînd *rob* are sensul de : „om lipsit total de libertate, ajuns în proprietatea deplină a altuia și obligat să muncească pentru acela”. În trecut la noi (decî și pe vremea lui Dosoftei) robi erau numai țiganii și unii tătari.

De asemenea mai atragem atenția asupra celor două inițiale majuscule (B.B.) cuprinse în dedicația făcută în numele domnului Țării Românești, Constantin Brîncoveanu, pe exemplarul Bibliei de la București (1688) trimis în dar lui Dosoftei, în exilul său din Polonia (dedicație transcrisă în volum la p. 513), ele trebuie completate astfel : *B(asarab) B(rîncoveanu)* căci aceasta era titulatura voievozului în documentele emise de cancelaria domnească și tot astfel îl numește și cronicarul său oficial, logofătul Radu Greceanu, în paginile „istoriei” sale.

Prin volumul de față nu numai cercetătorul din domeniul literaturii sau al istoriei, ci și publicul mai larg are la îndemînă pentru prima dată întreaga operă poetică a învățatului mitropolit într-o ediție cu adevărat științifică și în același timp într-o formă cursivă, iar studiul introductiv și bogatele note dezbăt competent și convingător numeroase probleme legate de personalitatea și activitatea acestui mare cărturar moldovean. Sintem îndreptățiți deci să așteptăm cu cel mai viu interes și cel de-al doilea volum consacrat prozei lui Dosoftei.

Aurora Ilieș

MIRCEA N. POPA, *Primul război mondial, 1914—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 555 p., 24 schițe de acțiuni militare, 45 fotografii.

Cum era și firesc, după încheierea celui de-al doilea război mondial, preocupările istoricilor, oamenilor politici, economiștilor, militarilor etc., ca și interesul cititorilor a fost îndreptat prioritar spre cunoașterea cit mai amplă a dramaticii conflagrații, care zguduise omenirea și crease imense pierderi de ordin material și uman. În acest context, interesul pentru cea dintîi conflagrație mondială — apreciat cel puțin din punct de vedere al lucrărilor publicate a rămas, pentru o bună perioadă de timp, pe un plan mai secundar.

Datorită însă faptului că, între cel două războaie mondiale, perioada de „pace” nu a măsurat decît două decenii, că între cauzele care le-au determinat, consecințele ce le-au urmat ca și fenomenele multivalente ce le-au însoțit în timpul desfășurării au existat numeroase aspecte comparabile, iar unele chiar identice, rechemarea cunoștințelor cu privire la prima conflagrație mondială, văzută prin prisma unei analize dialectice, s-a impus cu necesitate. Ne luăm permisiunea, ca traducînd poate și gîndurile autorului în lipsa unui cuvînt introductiv să apreciem că, amplul volum al lectorului universitar dr.

Mircea N. Popa răspunde în mod deplin acestei chemări și va constitui cu siguranță și un indemn pentru noi lucrări de valoare pe această temă.

După un studiu ce se apropie de exhaustiv și noi contribuții bazate în special pe cercetarea arhivelor Ministerului Afacerilor Externe și a celor Centrale de stat, autorul, printr-o proporționare logică și interesantă a materialului informativ, permanent supus unei riguroase selecții, a reușit să ne prezinte într-o clară și frumoasă sinteză acest fenomen de mare complexitate și actualitate...

Au fost studiate și integrate armonic în text scrierile tovarășului Nicolae Ceaușescu ca și documentele P.C.R., izvoare și în același timp concluzii de adică profunzime științifică și obiectivitate istorică.

Cartea este structurată în trei părți, fiecare cuprinzând un număr variabil de capitole, corespunzător distribuite ca probleme și număr de pagini:

I — „Lumea la răscruce 1871 1914”, aprox. 170 pagini;

II „Marele război pentru reimpărțirea lumii” cu aprox. 250 pagini și

III „De la războiul imperialist la pace”, cu aprox. 40 pagini.

Dacă problemele propriu-zise ale conflictului armat sînt cuprinse în partea a II-a, care este și cea mai dezvoltată, celelalte două părți ce o încadrează caută să prezinte și să explice aspectele de cauzalitate ale războiului, ca și consecințele cărora le a dat naștere. Așadar, ne aflăm în fața unei lucrări bine orientate și proporționate, în care filmul conflictului prezentat cronologic întrunește toate condițiile pentru o înțelegere justă și coerentă. Caracterul științific al lucrării și în același timp utilitatea ca instrument de lucru este marcată și de prezența unei „cronologii”, referitoare la „principalele operațiuni militare în anii 1914—1918”, o „Bibliografie selectivă” și un „Indice de nume”.

Partea I se ocupă de efectele transformării capitalismului în sistem mondial, de tendințele imperialismului pentru reimpărțirea sferelor de influență și crearea de alianțe politico-militare, care au condus în cele din urmă la o susținută înarmare a puterilor europene și, pe linie de consecință, la „criza din vara anului 1914”. Se arată, citindu-l pe Lenin, că pe continentul european, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, alianțele politico-militare „s-au axat pe cele două mari contradicții: cea franco-germană și cea ruso-austriacă”, nodul gordian în jurul căruia s-au brodat problemele majore ale celei dintii conflagrații mondiale.

Tendința de acaparare a noi teritorii în lumea extraeuropeană se apreciază că „a făcut un salt gigantic” în ultimele decenii ale secolului trecut și, ca urmare, la începutul

primului război mondial, „Anglia, Franța și Rusia stăpîneau împreună 46 % din suprafața planetei, pe care locuiau 43 % din populație”. Din punct de vedere comercial se apreciază că 33 % din comerțul mondial era deținut doar de două mari puteri: Marea Britanie și Germania. Dezvoltarea capitalului financiar în perioada dintre războiul franco-german (1870) și primul război mondial (1914 1918) a determinat „aparitia a trei zone geografice cu un capitalism foarte dezvoltat (britanică, central europeană, americană)” și stăpînirea lumii de către trei state: Anglia, Germania și S.U.A. În cursa pentru reimpărțirea lumii s-au angajat și alte state mai apropiate sau mai depărtate (Rusia țaristă, Italia, Japonia), care vor contura treptat cele două coaliții ce se vor înfrunta în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea.

În condițiile accentuării continui a acestui conflict de interese, în anul 1882 a fost semnat un tratat între Germania, Austro-Ungaria și Italia, prin care s-au pus bazele *Triplei Alianțe*. Un an mai târziu, „nevoia de capitaluri, produse industriale și politica expansionistă a țarismului rus au împins și România în blocul austro-german”. Un deceniu după aceea, țarismul, datorită agravării contradicțiilor de ordin economic cu Germania și Austro-Ungaria a preferat o alianță cu Franța, consemnată în convenția militară franco-rusă din 5 17 august 1892. În anul 1902, două evenimente notabile se impun a fi menționate: alianța anglo-niponă și tratatul secret dintre Franța și Italia, care, în fapt, însemna începutul desprinderii din blocul germano-austriac a celei din urmă. Doi ani ulterior, în 1904, a fost încheiată „Antanta cordială”, între Franța și Anglia, cele două tradiționale rivale din punct de vedere comercial și colonial. Antanta cordială, în urma realizării unui acord anglo-rus, a devenit *Tripla Înțelegere*. În medierea acestei apropieri diplomația franceză a constituit un factor însemnat.

Prin crearea celor două blocuri adverse: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere (Antanta), ca urmare a regroupării forțelor politice militare ale principalelor mari puteri din lume și a agravării contradicțiilor imperialiste, la începutul secolului al XX-lea s-au ivit câteva crize politice internaționale (războiul ruso-japonez din 1901 1905, problema marocana din 1905 1906, ocuparea Tripolitaniei și Cyrenaicei de către Italia în 1911 1912, războaiele balcanice din 1912 1913), care au constituit noi premise pentru o conflagrație mondială.

Autorul încheie capitolul trei cu o concluzie veridică („În rastimpul dintre 1871 și 1914. Europa a alunecat treptat pe panta la capătul căreia se deschidea prapastia unui conflict militar de proporții fără precedent în istoria universală”) și deschide cel de-al patrulea

capitol sugestiv intitulat „Europa sub arme”. Cum era și de așteptat, la o lucrare de atît de largă respirație, dovada de nedermințit a înarmărilor din această perioadă este sprijinită pe date statistice, cu grije selectate și oportun folosite. Rezultă astfel că, toate marile puteri, la fel ca și statele mici, au acordat credite bugetare mereu sporite pentru a se menține în această irezistibilă cursă. Se face mențiunea că „numai în decurs de 25 de ani, în răstimpul dintre 1883 și 1913, bugetul militar a crescut după cum urmează: Germania cu 151,7%, Anglia cu 131,94%, Franța cu 108,13%, Rusia cu 208%”. După unele date rezultă că în anii care au precedat războiul, Franța, Anglia și Germania afectau în total pentru pregătirile lor militare suma de 17 miliarde de franci aur, echivalentul a aproximativ o pătrime din cheltuielile lor bugetare. Unele țări, ca de pildă Anglia și Belgia, au fost obligate să-și revizuiască vechile principii și să introducă serviciul militar obligatoriu, care a asigurat un important spor de efective. În acest context, tehnica de luptă a înregistrat o substanțială dezvoltare. Germania, spre exemplu, a realizat progrese notabile în privința construcției de zepline (Graf von Zeppelin), ca și în aceea de submarine. Amiralul von Tirpitz a fost creatorul flotei de luptă germane, care a ajuns să ocupe locul doi în lume, după flota britanică. Pe drept cuvînt acest proces de continuă înzestrare a armatelor cu o tehnică de luptă din ce în ce mai numeroasă și mai diversificată, a creat noi angajamente și variate urmări. În timp ce petrolul a ajuns un factor de importanță strategică și un „obiect de politică internațională”, cursa înarmărilor a prilejuit colosale profituri unor firme monopoliste producătoare de armament și diferite categorii de echipament militar. Totodată, nevoia adaptării producției autohtone la progresul tehnic internațional a dus la crearea unor „relații de dependență între stat și marile trusturi de armament, provocînd fricțiuni internaționale mai ascuțite decît în alte domenii”.

O atenție deosebită este acordată discuției asupra pregătirilor de război ca și a planurilor de campanie aparținînd în special Germaniei, Franței și Rusiei. Se comentează ideea strategică a Reichului wilhelmian și evoluția acesteia începînd de la contele Waldersee, apoi Schlieffen (1891-1906) și ulterior Moltke. Documentat și cu deplin adevăr se subliniază preocuparea, devenită o obsesie la von Schlieffen, de a realiza, la aripa dreaptă strategică un raport de forțe de 7:1, rostînd chiar pe patul de moarte, în anul 1913, cuvintele: „Aripa dreaptă! Aripa dreaptă! Întăriți dreapta!” Acestui plan, care viza un război de scurtă durată, prin aplicarea unei manevre pe direcții interioare, i s-au opus — în principal — planurile francez (franco-

englez) și rus, care au dat în final cîștig de cauză manevrei pe direcții exterioare.

Conflagrația mondială, pregătită atît de stăruitor și vreme îndelungată de partenerele celor două coaliții imperialiste, avea nevoie de un pretext pentru declanșare. Acesta l-a constituit „criza din vara anului 1914”, care formează obiectul capitolului V și ultimul din Partea I a volumului. Pretextul utilizat de Germania și aliata sa Austro-Ungaria a fost asasinatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, cînd moștenitorul tronului austriac, arhiducele Franz Ferdinand și soția sa, Sofia de Hohenberg au fost uciși. Declarațiile de război, începînd cu aceea din 28 iulie 1914 a guvernului austro-ungar, s-au succedat cu rapiditate, așa fel că, în aproximativ o săptămînă (la 5 august Anglia a declarat război Germaniei), războiul între protagoniștii europeni era început. Referindu-se la acest joc așa de rapid, Mircea N. Popa subliniază ideea că, „În primul rînd Germanici wilhelmiene și Austriei habsburgice le revine responsabilitatea pentru marea catastrofă din 1914. Aceasta nu anulează vina puterilor occidentale”. Se arată subterfugiile diplomației onora din marile puteri în aceste zile de superlativă tensiune, altitudinea mișcării muncitorești socialiste, antagonică propagandei militariste șovine, ca și cel dintîi grav eșec politic al Germaniei și Austro-Ungariei, marcat de poziția de neutralitate declarată la 3 august 1914 — a guvernelor de la Roma și București, doi din membrii blocului germano-austriac la acea dată. În două fraze atotcuprinzătoare, autorul surprinde momentul: „Milioane de soldați mărșăluiau deja pe șoselele și cîmpiile Europei. Războiul pentru reîmpărțirea lumii începea!”

În luna august 1914, Puterile Antantei (Franța, Anglia, Rusia, Serbia și Belgia) dispuneau de 220 divizii de infanterie și 36 divizii de cavalerie, iar Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) de 143 divizii de infanterie și 22 divizii de cavalerie. Prin noi mobilitări, cele două coaliții au reușit pînă la sfîrșitul campaniei din acest an să ridice numărul de divizii la un total de 267 pentru Puterile Antantei și 212 pentru Puterile Centrale, din care rezultă efortul deosebit depus de coaliția centralilor. Deși contenporanii, în special cei din tabăra Puterilor Centrale considerau că războiul va fi de scurtă durată, el se va dovedi dimpotrivă îndelungat și nimicitor, în perspectiva sa intrînd în aprecierea raportului de forțe noi elemente ca: suprafața teritorială și numărul de locuitori dependenți de fiecare coaliție, rezervele de materii prime, capacitatea economică în ansamblu, atragerea de noi aliați etc.

Partea a II-a tratează, în mod succesiv, desfășurarea campaniilor, acordînd fiecăreia cîte un capitol și adăugînd preocupărilor pentru: „Tentative de pace, contradicții și

dispute între aliați", ca și „Războiul economic și războiul maritim” încă două capitale distincte.

Campania din 1914 prezintă trei importante teatre de acțiuni militare (vest, est și balcanic), cel mai important pentru acest an fiind Frontul de vest, unde Germania a vrut să obțină deciziunea asupra Franței, prin realizarea surprinderii strategice, încălcând însă neutralitatea Belgiei. În trei săptămâni numai, unitățile înaintate germane ajunseseră la 32 km de „centura Parisului”. Dar bătălia de la Marna (5-12 septembrie) a fost de natură să spulbere un vis prea frumos al generalului Moltke și să dea speranțe lui Joffre. După „miracolul de la Marna”, în care numărul morților, răniților și dispăruților a înregistrat cifra de 227 000 pentru francezi și 256 000 pentru germani, a urmat „cursa la mare”, care a pus capăt așa-numitului „război de mișcare”, transformându-l în război de poziție. Criza acută de muniții a început a preocupa pe adversari.

Pe Frontul de est, deși forțele ruse au fost bătute în Prusia Orientală (în bătălia de la lacurile Mazurice, 6-15 septembrie) ele au provocat o grea înfrângere inamicului în bătălia de la Lvov (29-31 august), depășind Varșovia și apropiindu-se de Cracovia. Cu toate că trupele ruse au înregistrat pierderi de peste 1 200 000 oameni, acțiunile lor au atras numeroase forțe germane pe acest front, contribuind în mare măsură la soarta campaniei din anul 1914. La finele lunii decembrie, găsim același caracter de front stabilizat și în est.

Pe Frontul din Balcani, ofensiva austriacă împotriva Serbiei a suferit un surprinzător eșec, încheindu-se cu pierderea a 200 000 de oameni.

Intrarea Imperiului otoman în război împotriva Antantei a complicat și mai mult situația strategică, ducând la deschiderea a încă trei fronturi (Caucaz, Mesopotamia și Palestina).

La 22 august 1914, Japonia a declarat război Germaniei, urmărind ocuparea posesiunilor acesteia aflate în China și Pacific. În timp foarte scurt, războiul își extinsese deosebit de mult limitele terestre și maritime.

Campania din anul 1915 se află tratată în cel de-al doilea capitol, sub titlul „Strategia cu scopuri limitate”. Fapt este că, aplicarea manevrei pe direcții interioare de către Puterile Centrale neducând la atingerea obiectivului scontat în 1914 (scoaterea din război a Franței) acestea au încercat deciziunea în anul următor pe Frontul de est. În același timp, conflictul s-a extins în Europa prin intrarea în război a Italiei (la 23 mai) de partea Antantei și a Bulgariei (la 6 septembrie), de partea Puterilor Centrale.

În timp ce ofensiva combinată austro-germano-bulgară împotriva Serbiei a finalizat prin înfrângerea acesteia și evacuarea la sfârșitul acestui an, în insula Corfu, a unui număr de 150 000 de ostași sirbi, epuizați de lupte și privațiuni de tot felul cele trei ofensive executate pe Frontul de est, în lunile mai, iunie și iulie, au dus la un câștig important de teren (până pe aliniamentul general Baltica—Nipru), dar n-au obținut scoaterea Rusiei din război. La aceasta, o contribuție importantă a avut altă crearea noului front prin intrarea Italiei în război, dar mai ales ofensiva aliată franco-engleză de pe Frontul de vest.

O operație importantă întreprinsă de forțe anglo-franceze împotriva Turciei a fost în Dardanele, încheiată cu retragerea celor dintii, începând cu data de 10 decembrie 1915.

Din punct de vedere strict militar, această campanie a adus la ordinea zilei necesitatea găsirii procedeeelor și posibilităților ruperii apărării organizate a inamicului, care în ultimă instanță reprezenta o problemă de superioritate materială, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ. Pe plan politic, Antanta a depus eforturi susținute pentru atragerea Greciei de partea sa (la 29 iunie 1917 aceasta declara război Germaniei).

Nereușita pe Frontul de est a determinat Puterile Centrale să revină cu efortul ca și în anul 1914 tot pe Frontul de vest. Culegerea unui astfel de fruct mult dorit, constituie obiectul „Campaniei din anul 1916” tratat în capitolul III, sub titlul „Strategia epuizării”. Este anul unor noi eforturi și a unei mari uzuri din punct de vedere material și moral. Noutatea acestui an a constatat în realizarea conceptului unității de comandament, ca urmare a consensului la care s-a ajuns în cadrul conferinței interaliate de la Chantilly, de la finele anului 1915. În baza hotărârilor luate s-a adoptat ideea unor ofensive simultane pe frontul de vest, rus și italian, care urmăreau ca efect dispersarea posibilităților Puterilor Centrale, mai ales că Bulgaria și Turcia produceau mari griji și probleme Germaniei.

Campania din 1916 a fost predominantă de desfășurarea (șase luni) și urmările marii bătălii de la Verdun, ca și de rezultatele contraofensivei ruse conduse de generalul Brusilov și acțiunile armatei italiene pe Isonzo. La 24 iunie, când ofensiva germană la Verdun eșuase, aceștia pierduseră în timp de patru luni aproximativ 210 000 de oameni, iar francezii 275 000. Dacă adăugăm acestor pierderi și cele ale bătăliei complementare de pe Somme (1 iulie-18 noiembrie): englezii 119 654 oameni, francezii 194 451, iar germanii 650 000, ne dăm ușor seama de caracterul de uzură al acestei campanii. Pentru realizarea ruperii apărării s-au folosit mari densități de

artilerie și o impresionantă cantitate de muniții.

În acest ansamblu, autorul a introdus cu deosebită atenție și competență problematica angajării României în război. Sint de reliefat în legătură cu aceasta: importanța ce se acorda de către ambele coaliții intervenției României în război, grija guvernului român pentru obținerea garanțiilor corespunzătoare din partea Antantei, poziția socialiștilor români față de război în general și cel al României în special, problema opțiunii, unele caracteristici ale campaniei armatei române din acest an și aprecierea rezultatelor etc.

O scurtă retrospectivă este prezentată și asupra acțiunilor ce s-au desfășurat, concomitent pe frontul din Orientul apropiat și în mijloc, ca și al războiului maritim din Marea Nordului.

Acest important și dens capitol se încheie cu un interesant și valoros tur de orizont asupra considerentelor de ordin economic, care-și puneau tot mai mult amprenta pe modul cum se desfășura și mal ales cum avea să se desfășoare războiul în perioada următoare. Cu deosebită adevăr Mircea N. Popa conchidează că „la sfârșitul campaniei din anul 1916 se putea constata că efortul industrial (...) dădea rezultate notabile atât în Franța cât și în Anglia” și că „preluând aprecierile lui M. Ferre — victoria avea să fie câștigată „în uzinele Franței și Marii Britanii”. Tripla Înțelegere (Antanta) devenise mai puternică decât adversarii săi.

Campania din anul 1917 se află prezentată în capitolul VI, sub denumirea „Anul marii crize”. Acțiunile din acest an se desfășoară sub influența a două evenimente deosebite: intrarea S.U.A. în război de partea Antantei în luna aprilie și ieșirea Rusiei din război, ceea ce făcea disponibil un număr de „2 3 milioane de soldați austro-germani pentru a fi trimiși pe fronturile de vest și sud”.

Se arată că „în luna iunie 1917, Antanta avea în linie 521 divizii, iar blocul austro-german doar 369”. La aceasta se adaugă faptul că atât Italia cât și România și-au mărit forțele. Efectele de ordin militar ale intervenției americane „au determinat ruperea echilibrului de forțe dintre cele două tabere beligerante în favoarea Angliei, Franței și aliaților lor”. În asemenea condiții, germanii au executat pe întregul front occidental o acțiune de retragere, pe o adâncime între 15 — 10 km, către „poziția Siegfried”, încheiată la 4 aprilie.

Sint semnalate și două aspecte negative pentru Antantă: contraofensiva austro-germană din Galiția, în care rușii au avut peste 150 000 de prizonieri la care s-a adăugat înfrângerea gravă din zona Tarnopol și victoria austro-germană de la Caporetto (pe râul Isonzo), în care Armata a 2-a Italiană a fost nimicită; intervenția a 12 divizii anglo-

franceze, conduse de generalul Foch, a oprit înamicul, consolidând apărarea pe aliniamentul râului Piave.

În Orientul apropiat, trupele engleze au înregistrat un bilanț pozitiv.

Ca și în campania din anul 1916, autorul prezintă efortul făcut de poporul român și armata sa în grelele condiții ale anului 1917, succesele deosebite obținute în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, aportul adus la cauza aliaților în ansamblu, cât și la propria sa libertate și independență.

Un loc important în economia capitolului îl ocupă „Declarația drepturilor popoarelor Rusiei” din 14 noiembrie 1917, privind dreptul la autodeterminare al popoarelor.

Ultima campanie, din 1918, consacră „Victoria militară a Antantei” (cap. VII). Sint reliefate pierderile adversarilor în acest an, care s-au cifrat la aproximativ 3 milioane de morți, răniți și dispăruți. Dintre acțiunile mai importante reliefăm: ofensiva germană în direcția Amiens (21 martie — 5 aprilie), când înaintând 60 km au ajuns să tragă cu tunul „Dicke Bertha” în Paris; a doua bătălie de la Marna (25 iulie — 7 august), care a marcat o cotitură în desfășurarea războiului, un rol hotărâtor jucându-l cele 3 000 tancuri allate în zona Cambrai; ofensiva de mare amploare declanșată de armata americană pe Meuse, la Saint-Mihiel.

În continuare este prezentată degringolada din tabăra Puterilor Centrale, care au fost obligate pe rând să ceară armistițiul: la 29 septembrie — Bulgaria; la 30 octombrie — Turcia; la 3 noiembrie Austro-Ungaria; la 11 noiembrie Germania, în pătura de la Compiègne. Autorul concluzionează că „armatei germane i-au trebuit 51 de luni, pentru a parcurge drumul pînă la Marna și înapoi!” Am putea adăuga, cu ce sacrificii și ce urmări?!

În acest cadru este prezentată la locul și importanța cuvenită și evoluția situației politice și militare a României.

O mențiune aparte se cuvine și cap. V („Războiul economic și războiul maritim”), care include câteva aprecieri interesante privind vulnerabilitatea Germaniei în raport cu războiul economic prin contrast cu Tripla Înțelegere, care avea „un atu impresionant” din acest punct de vedere, ca și problema „blocadei, factor decisiv în înfrângerea Germaniei”. Este știut că, războiul submarin total, declanșat de Germania, la 1 februarie 1917, a cauzat mari pierderi Angliei, dar pînă la urmă el „a eșuat”.

În partea a III-a a volumului, cap. II, tratează „Sistemul Versailles”, o microprezentare a Conferinței de pace, desfășurată între 18 ianuarie 1919 și 21 iunie 1920, la Paris. Sint desprinse câteva idei care merită a fi enunțate: hotărârile esențiale adoptate de reprezentanții

a 4—5 mari puteri (S.U.A., Anglia, Franța, Italia și, uneori, Japonia) nu au luat în seamă statele mici; au existat mari divergențe în problema despăgubirilor de război (România de pildă a fost obligată a suporta o considerabilă povară financiară de 146 000 000 000 lei sau 1 435 000 000 franci aur); Conferința de pace a hotărât la 25 ianuarie 1919 înființarea Societății Națiunilor prin intermediul căreia Wilson, președintele S.U.A., dorea să domine lumea.

La numai 20 de ani după Versailles, „pacea înarmată” va ceda locul celei de-a doua conflagrații mondiale. Se uitase prea repede că din cei aproximativ 75 milioane de mobilizați „37 494 186 de oameni au fost scoși din luptă”.

Data fiind importanța temei, ca și modul ei de prezentare, utilitatea unei noi ediții se conturează încă de pe acum. În această idee, ne îngăduim a prezenta autorului unele sugestii și a face unele observații. Din punct de vedere al organizării materialului am propune ca în Partea a II-a („Marele război pentru reimpărțirea lumii”) să fie introdusă problema planurilor de campanie și discuția asupra acestora, care este tratată în Partea I (cap. IV). Pentru a avea o imagine mai clară — volumul nu se adresează doar specialiștilor — asupra acestui complicat război ar fi necesar, ca după planurile de campanie să fie prezentat un cadru rezumativ de ansamblu și apoi să urmeze desfășurarea războiului, pe campanii separate. „Războiul economic și războiul maritim” să constituie penultimul capitol al Părții a II-a, iar actualul cap. IV să încheie această parte. Cap. I („Armistițiile de pe fron-

turile de luptă”), de numai șase pagini, pare puțin forțat pentru a se putea crea o Partea a III-a.

Datorită unor omisiuni de corectură: Conferința de la Chantilly, apare datată diferit (la p. 219 și p. 291); la p. 222, al. 2, nu poate fi vorba de cinci luni, deoarece bătălia de la Verdun a început la 21 februarie 1916; la p. 124, unde se arată cheltuielile Ministerului de Război, pe anii 1913—1914, nu se poate vorbi de miliarde, ci 81 829 036 (milioane).

Sînt și unele neconcordanțe privind terminologia. Cîtăin citeva: la p. 185, r. 9 „la 5 septembrie trupele franceze au declanșat o viguroasă ofensivă”, trebuie spus contra-ofensivă, așa cum bine e folosit termenul la p. 187, r. 20; la aceeași p. 185, r. 11 termenul de „breșă” are altă semnificație, pentru cazul în speță noțiunea corespunzătoare este de interval; la p. 200, al. 2, r. 8 „legate prin coridoare de comunicație”, se cere înlocuit termenul de „coridoare” cu cel de șanțuri.

În fine, la p. 474, r. 4 de jos, se arată că „în realitate adevăratul învingător era S.U.A.”; poate ar corespunde mai bine *aci* termenul de profitor sau avantajat în loc de „învingător”.

Evident, aceste succinte observații au drept resort dorința de a sprijini efortul lăudabil al lui Mircea N. Popa în opera de selectare a atîtor evenimente și prezentarea lor într-o cronologie în care toți factorii implicați în conflict au fost chemați să se pronunțe. Considerăm că volumul nu mai are nevoie de recomandări. Succesul de librărie realizat ediția este epuizată reprezentă, credem, cel mai bun indiciu de apreciere.

Victor Atanasiu

JACQUES LE GOFF, *Pour un autre Moyen âge. Temps, travail et culture en Occident*, Editions Gallimard, Paris, 1978, 422 p.

O prezentare a autorului lucrării de față pe care o recenzăm ni se pare inutilă deoarece binecunoscutul și reputatul medievist francez s-a impus în rîndul specialiștilor din țara noastră de acum aproape un deceniu cînd i-a fost tradusă în limba română lucrarea sa fundamentală intitulată *Civilizația Occidentului medieval*. De aceea ne vom referi în special la această nouă lucrare care, așa cum reiese din titlu, este o culegere de eseuri apărute în decursul a două decenii (1956—1976) în numeroase publicații de specialitate franceze și străine al căror obiect îl constituie diferitele aspecte (economice, sociale, culturale, administrative, militare, religioase) ale evului mediu francez și european. Dealtfel, și proveniența acestor studii este și ea cît se poate de variată, unele fiind conferințe ținute

la cursurile internaționale de medievistică, altele sînt comunicări prezentate la colocvii și congrese internaționale, în fine cele mai multe sînt studii rezultate din îndelungi cercetări în arhive și biblioteci consacrate unor probleme de bază ale evului mediu european. O caracteristică a lor de ansamblu este aceea că reflectă multiplele preocupări ale istoricului francez, care abordează cu aceeași ușurință și probleme din secolul al IX-lea și pe cele din secolul al XV-lea indiferent dacă ele reflectă aspecte ale culturii materiale sau ale culturii spirituale.

Ideea care străbate ca un fir roșu cele 18 eseuri, lansată cu atîta vigoare și convingere în volumul de față și care este concretizată în citeva cuvinte din titlul concls al acestuia, nu este absolut nouă celor care au preocupări temeinice în acest domeniu al

istoriei. Elaborată cu ani în urmă de Jacques le Goff sub forma unei ereionări în Introducerea binecunoscutei sale lucrări *La civilisation de l'Occident médiéval* (1965), ea a fost reluată după un deceniu de investigații aprofundate la capătul cărora s-au stabilit principalele sale aspecte și a devenit o problemă de bază a metodologiei istoriei evului mediu european. Rezultatul acestor noi cercetări a fost apoi expus sub forma unui raport la al 100-lea Congres național al Societăților savante (Paris, 1975) elaborat împreună cu istoricul Pierre Toubert intitulat: *Une histoire totale du Moyen âge est-elle possible? (In Actes du 100-e Congrès national des Sociétés savantes, section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610, I, Tendances, perspectives et méthodes de l'histoire médiévale, Paris, 1977, p. 31-44)*. Concluziile care rezultă din acest raport sînt următoarele: 1. că evul mediu dispune de materiale documentare suficiente în comparație cu epoca antică pentru ca pe baza lor să se poată redacta o istorie totală a acestei epoci; 2. că materialele documentare relativ la evul mediu nu sînt nici prea multe, în comparație cu cele din epocile modernă și contemporană, pentru a lăsa obliga pe oricare cercetător să elaboreze numai o istorie serială acestei epoci. Așa se explică de altfel de ce autorul a dat ca titlu volumului de față de fapt o culegere de studii deja publicate pe cel de „*Pour un autre Moyen âge*” înțelegînd prin acest concept un ev mediu cu totul diferit de cel conceput pînă acum, un ev mediu mult mai complet, un ev mediu pentru a cărei cunoaștere în totalitatea lui medievalist este obligat să-și lărgească orizontul de investigație, abordînd cele mai diferite probleme ale acestei epoci din viața societății umane.

Dar nu numai atît. În concepția istoricului francez, evul mediu total are și limite cronologice mult mai întinse și anume din secolele II-III e. n. pînă la începutul Revoluției industriale adică la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Într-adevăr nu mai este evul mediu delimitat multă vreme din secolul al V-lea (476) pînă la mijlocul secolului al XV-lea (1453), așadar numai un mileniu de istorie, dar nici evul mediu care se încheia la mijlocul secolului al XVII-lea, odată cu începutul Revoluției burgheze din Anglia, ci un alt ev mediu, desfășurat pe o durată mai lungă, de un mileniu și jumătate.

Pentru ca cele 18 eseuri privind civilizația și cultura occidentală medievală să fie mai ușor înțelese de oricare cititor pe de o parte, iar pe de altă parte ca aceiași cititor să cunoască principalele idei care stau la baza elaborării în este necesar ca *Prefața* lucrării de față să fie parcursă cu mare atenție și mai ales să fie analizată în profunzimea ei. Numai așa se va constata că eseurile cuprinse în volum au o unitate în ansamblul acestuia și că titlul volu-

mului este pe deplin justificat el fiind nu numai un punct de plecare în gîndirea istoricului francez dar și concluzia pe care autorul n-a mai scris-o dar care se degajă la capătul lecturii fiecăruia din cele 18 eseuri.

Așa cum s-a mai spus, cheia înțelegerii concepției istoricului francez cu privire la un „alt” ev mediu se află în *Prefața* volumului, asupra căreia vom stărui ceva mai mult, deoarece aceasta conține o teză nouă pentru medievaliștii din țara noastră. Jacques le Goff formulează punctul său de vedere în această problemă făcînd totodată și unele mărturisiri profesionale și anume că de un sfert de secol și-a concentrat investigația asupra evului mediu din pasiune dar și din convingerea că înțelegerea acestei epoci istorice este o adevărată artă, în sens de meserie, o artă în a o cunoaște, o artă în a înfățișa adevărul istoric asupra ei așa cum a fost odinioară.

Mărturisirea sa se referă și la mijloacele de investigație dar mai ales la materialul documentar investigat. Ori în comparație cu ceea ce știa el despre izvoarele epocii antice și-a dat foarte repede seama că din punct de vedere cantitativ documentele relativ la evul mediu sînt mult mai numeroase, așadar o dovadă că cercetarea sa poate să se desfășoare în condiții mult mai bune, rezultatele investigației apropiindu-l cel mai mult de realitatea istorică. Mai mult, bogăția de izvoare medievale îl făcea totodată să facă apel la prea multă imaginație pentru a putea reconstitui o societate de mult dispărută, să facă prea multe afirmații îndrăznețe (ipoteze de lucru) de multe ori avînd o existență efemeră, în fine era scutit să elaboreze studii lacunare. În același timp Jacques le Goff a compactat cantitatea de izvoare medievale cu aceia pe care i-o oferă epocile modernă și mai ales contemporană și a ajuns la concluzia că în această situație oricare istoric este împiedicat în cursul scurtei sale existențe să cerceteze dar mai ales să înțeleagă întru totul aceste epoci mai noi. Mai mult, din cauza noianului de documente de cele mai multe ori specialiștii acestor epoci istorice sînt obligați să utilizeze foarte frecvent metoda cercetării statistice și cantitative (folosind chiar mașinile de calcul, sau computerele) pe de o parte, iar pe de altă să abordeze numai unele aspecte ale societății din acele epoci adică să elaboreze studii parțiale.

Din aceste motive, convinși de necesitatea redării adevărului istoric cît mai aproape de realitatea care a existat cîndva, istoricul francez a considerat că cercetarea sa va da cele mai bune roade dacă se va concentra asupra societății medievale, în acest caz investigarea în arhive completîndu-se cu imaginația pe deplin justificată și în mod armonios. La această alegere, chiar el o mărturisește, a fost determinat pe de o parte de activitatea istorio-

grafică a lui Jules Michelet care reușise în urmă cu mai bine de un secol să întrușeze într-un tot organic, pe omul de arhivă și pe omul care întrevede în imaginație, fără exagerări, adevăratele trăsături ale societății medievale. Dar atașamentul său pentru evul mediu a mai fost totodată și rezultatul unei triple influențe, și anume a metodei de cercetare a marxismului, de activitatea istoricului Ferdinand Braudel și în fine de nivelul atins în cercetările de etnologie. Toate acestea l-au convins să fie adeptul cercetării istorice de lungă durată, cercetării de profunzime, și cercetării celor mai diferite aspecte ale problemelor de bază ale medievisticii. Lunga durată, la care se referă istoricul francez, coincide de altfel cu lungă existență a evului mediu, din vremea Imperiului bizantin până la revoluția industrială care a dat omenirii cele mai semnificative instituții de la baza societății actuale. De aceea, pe drept cuvânt, afirmă autorul, în evul mediu se găsesc rădăcinile societății moderne și că instituțiile acestea nu pot fi înțelese decît dacă sînt cunoscute începuturile lor din evul mediu, de ex. orașul, statul, învățămîntul superior (universitatea), tehnica meșteșugărească și mai ales industrială etc. Acest „alt ev mediu” este în concepția autorului un ev mediu total, a cărei istorie poate fi elaborată pe baza unui foarte variat număr de izvoare (arheologice, documentare, artistice, juridice, folclorice etc), este un ev mediu lung, din punct de vedere cronologic, este un ev mediu profund în sensul că este foarte bogat în elemente constitutive a căror cunoaștere ne permite în zilele noastre să întrezărim și rădăcinile îndepărtate (originiile) mentalității care stă la baza societății actuale, ale idelilor social-politice și economice deopotrivă, ale culturii și civilizației secolului al XX-lea.

În ceea ce privește metoda de investigație medievistul francez consideră că o mare valoare are documentarea de arhivă, care însă trebuie să se împletească cu interpretarea ei pe baze științifice, menită să creeze fiecărui specialist imaginea reală a societății existente în urmă cu cîteva secole. Pentru aceasta însă medievistul trebuie să fie un cercetător de erudiție, să aibe o cultură vastă (în care se înțelege și cunoașterea limbilor clasice dar și a celor moderne pentru a folosi direct izvorul), să folosească metodele de investigație cele mai variate și cele mai adecvate diferitelor categorii de izvoare, să nu facă abstracție nici de timp, nici de spațiu, nici de odihnă, adică să se consacre cu totul profesiunii pe care si-a ales-o în mod deliberat.

Cele 18 eseuri care urmează după Prefață au fost grupate în mai multe capitole alcăturate titluri învință la meditație pe oricare specialist: I. *Temps et travail*; II. *Travail et systèmes de valeurs*; III. *Culture savante et*

culture populaire; IV. *Vers une anthropologie historique*. În concepția lui Jacques le Goff, profesor la Ecole pratique des Hautes études, timpul (temps) are semnificație de epocă și pentru el epoca istorică preferată este evul mediu, iar tot ceea ce se discută despre aceasta prezintă pentru el un deosebit interes, indiferent că această discuție are loc în zilele noastre sau s-a efectuat cîndva într-un trecut mai puțin sau mai mult îndepărtat. De aceea autorul lucrării de față manifestă o deosebită preferință față de Jules Michelet, în special din punctul de vedere al metodei de cercetare folosită în studiul trecutului, precum și al viziunii asupra acestei epoci istorice. În acest sens el ajunge la concluzia că evul mediu rămîne pentru oricare medievist de ieri, de azi și de mîine o citadelă a erudiției, că nu oricare istoric poate face față unei investigații în izvoarele acestei epoci istorice; iar pentru a face față medievistul trebuie să fie nu numai un arhivist priceput dar mai ales pasionat pentru profesiunea sa. În privința lui Jules Michelet autorul îl consideră ca fiind părintele istoriei totale, al istoriei de adîncime, unde sînt studiate probleme de la cultura materială la mentalități și chiar un reprezentant de frunte al celor care au creat știința istoriei moderne.

În continuare, sînt tratate în mai multe studii problemele de bază ale evului mediu în domeniul istoriei materiale fie că este vorba despre raportul dintre negustori și biserică (*Au Moyen âge: Temps de l'Eglise et temps du marchand*) sau despre rolul pe care l-a avut producția de bunuri materiale medievale în apariția societății moderne (*Le temps du travail dans la „crise” du XIV-e siècle: du temps médiéval au temps moderne*), fie că e vorba de studierea structurii economice a meșteșugurilor medievale (*Métiers licites et métiers illicites dans l'Occident médiéval*), sau despre rolul meșteșugarilor și al tehnicii artisanale reflectat în literatura medievală timpurie (*Travail, techniques et artisans dans les systèmes de valeur du haut Moyen âge, V-X siècles*). În fine despre locul pe care masele muncitoare din evul mediu (Laboratores) l-au ocupat în structura socială din Occidentul medieval (*Note sur société tripartite, idéologie monarchique et renouveau économique dans la chrétienté du IX-e au XII-e siècle*).

S-ar părea că pentru Jacques le Goff producția artisanală este o preferință profesională, dar acest fapt este numai aparent deoarece pe el l-a interesat și economia agrară și mai ales raporturile sociale din economia agrară în evul mediu timpuriu (*Les paysans et le monde rural dans la littérature du haut Moyen âge, V-VI-e siècles*). E adevărat că ancheta lui s-a oprit asupra unui cadru cronologic foarte restrîns (secolele V-VI), totuși ținînd seama că autorul a reușit să stabilească

modificările semantice ale noțiunii de țaran (agricola, rusticus paganus) în mentalitatea contemporanilor acelor vremuri, care reflectau schimbările structurale din această clasă socială fundamentală medievală, considerăm că studiul său reprezintă o contribuție valoroasă la istoriografia problemei.

Un alt grup de studii (II) se referă la modul cum s-a reflectat munca (le travail) în conștiința omului medieval, muncă în înțelesul cel mai larg al cuvintului, așadar nu numai cea fizică dar și cea intelectuală (homo faber, homo litteratus) în acea vreme ambele productive. Plecând de la dictonul „La main à plume vaut la main à charrue” care nu numai că nu opune munca manuală celei intelectuale dar stabilește cadrul colaborării dintre ele pentru binele comun autorul dezvoltă unele aspecte mai puțin cunoscute relativ la evoluția aprecierilor asupra muncii reflectate în unele texte religioase medievale (*Métier et profession d'après les manuels de confesseurs du Moyen Âge*). Dar nu numai atât. Autorul mai arată că pe măsură ce se răspindea știința de carte, un anumit discernământ existent totuși între aceste două categorii social economice a început să se reducă în așa fel încât până la urmă a dispărut cu totul în cursul evului mediu, ca urmare a faptului că fiecare din ele contribuia la dezvoltarea societății.

Preocupările lui Jacques le Goff relativ la acest aspect al societății medievale sînt mai pronunțat subliniate în acele studii privind în mod exclusiv lumea intelectuală care frecventa Universitățile (studenți și profesori-magistri deopotrivă). Unul din ele reflectă un interes deosebit nu atât pentru obiectele rare de studiu sau pentru ideile difuzate de la înălțimea catedrelor—contravenind de multe ori principiilor care stau la baza ideologică a bisericii catolice, ci mai ales pentru formele organizatorice ale acestor instituții superioare de învățămînt superior (*Dépenses universitaires à Padoue au XVe et XVIe siècles*), al retribuției cadrelor didactice, al taxelor pe care erau obligați studenții să le plătească pentru frecvență și examene, al repartiției burselor, al veniturilor și cheltuielilor lor bugetare. Un altul acordă mare importanță mentalității lumii universitare care, prin conținutul ei, era în contradicție cu aceea proliferată de biserică în rândul maseilor (*Quelle conscience l'Université médiévale a-t-elle eue d'elle-même?*). Astfel se arată că această situație a generat cîteva secole o ostilitate din partea Curiei papale față de instituțiile universitare în care își făceau loc astfel de idei. De fapt, ceea ce demonstrează în studiul sau autorul reflectă un aspect al contradicției manifestată între filozofia laică și cea teologică în tot evul mediu.

Cercetările istoricului francez se extind în cadrul acestei teme și asupra raporturilor

dintre Universitate și puterea civilă (*Les Universités et les Pouvoirs publics au Moyen Âge et à la Renaissance*), unde constată de-a lungul a cîtorva secole (XII—XVI) unele schimbări profunde în sensul că administrația de stat a căutat și a reușit să-și subordoneze încetul cu încetul aceste instituții de înaltă cultură și învățămînt. În acest scop Jacques le Goff descrie mai întîi pe larg regimul de autonomie administrativă de care s-au bucurat o vreme Universitățile constituite în corporații (secolele XII—XV), ele fiind totodată nu numai centre pentru formare profesională, dar și un grup economic cu trăsături specifice în ansamblul societății. Apoi în continuare sînt prezentate liniile generale ale evoluției raporturilor între Universități și puterea publică (în secolele XV—XVII) după formarea statelor naționale, cînd aceste instituții de învățămînt superior au devenit un laborator unde s-a creat acea intelectualitate revoluționară, al cărei scop era efectuarea schimbărilor structurale de la baza regimului social economic și politic feudal.

Studiile asupra lumii universitare nu l-au împiedicat pe autor să acorde o atenție tot atât de mare și nivelului atins de cultură în evul mediu. El face o deosebire între cultura savantă și cea populară (III) prin prima înțelegînd cultura de care se bucura clerul organizat în ordine și instituții monastice, iar prin a doua cultura maselor țărănești reflectată mai ales în folclorul local sau regional. Între aceste două categorii de cultură se constată încă din evul mediu timpuriu (*Culture cléricale et traditions folkloriques dans la civilisation mérovingienne*) o discrepanță, ca urmare a faptului că în cultura clericală nu se iviseră încă semnele ereziei iar cultura populară era încă puternic sub influența creației mitologice. Ulterior însă o întrepătrundere a celor două forme de cultură avea să aibă loc mai ales drept urmare a transformărilor social-economice din societatea medievală. Această idee este reluată mai pe larg în volum într-un studiu consacrat cercetării unor elemente componente aparținînd celor două culturi (*Culture ecclésiastique et culture folklorique au Moyen Âge: saint Marcel de Paris et le Dragon*) în care se demonstrează pe de o parte largă răspîndire a mitului dragonului în straturi largi sociale, iar pe de altă înfruntarea și nimicirea acestuia în contextul unei înfruntări dramatice de către episcopul Marcel din Paris (sanctificat ulterior pentru aceasta). Fenomenul semnalat de istoricul francez ar fi avut loc tot în evul mediu timpuriu numai că acesta era circumscris într-o arie geografică redusă (orașul Paris).

Cultura populară mai are în concepția lui Jacques le Goff și o altă semnificație și anume că aceasta a fost ușor receptivă la unele legende nu numai locale, autohtone dar și

străine, de pe meleaguri foarte îndepărtate, chiar dacă ele se găseau pe țărmurile oceanului Indian (*L'Occident médiéval et l'Océan Indien: un horizon onirique*). Legende provenite din folclorul popoarelor din Asia au pătruns ușor în folclorul din Occidentul european nu numai în literatura orală, dar și în cea cultă, transmitându-se din generație în generație în tot cursul evului mediu. Fenomenul a avut loc în condițiile extinderii misionarismului catolic în Asia și al descoperirii de noi pământuri de către navigatori și negustorii europeni în căutare de piețe de desfacere și de materie primă, și, așa cum arată și autorul, aceasta a contribuit la lărgirea orizontului geografic al omului medieval.

Tot atât de interesantă este și tema visului așa cum apare el în cultura și mentalitatea colectivă medievală (*Les rêves dans la culture et la psychologie collective de l'Occident médiéval*). După cum se știe în literatura medievală au abundat acele lucrări consacrate visului diferitelor personalități politice, militare, culturale, religioase, care se integrău în dorința de căutare și aflare a unui ideal comun societății medievale, cunoscut o vreme sub numele de viziune. Aceasta se prezenta ca o explicație a activității întreprinse într-un anumit scop (religios, politic) pentru binele comun (fie răspîndirea catolicismului, fie înlăturarea pericolului invaziei arabe, fie combaterea unor erezii care cuprinseseră o largă arie geografică, fie întreprinderea de noi cruciade etc.). Autorul le dă o explicație științifică în sensul că ele reflectă un anumit stadiu și un anumit aspect al mentalului colectiv medieval. Din folclorul medieval investigat de Jacques le Goff nu lipsesc nici acele cercetări consacrate znelor cunoscute sub un nume comun — melusine — despre care abundă literatura savantă a acestei epoci (*Melusine maternelle et défricheuse*). El nu numai că reușește să facă o paralelă între diferitele versiuni sub care sînt prezentate aceste ființe fantastice, dar indică și originile lor îndepărtate descoperite în creațiile mitologiei greacă și romană, de unde au fost transmise prin intermediul unor scriitori laici culti, cunosători de limbi clasice, dar și înzestrați cu o imaginație remarcabilă.

Un loc special în volumul de față îl ocupă două studii consacrate antropologiei istorice (IV). Într-unul din ele este dezbătută problema importanței folosirii cercetărilor de etnologie în studierea societății umane de-a lungul vremurilor și în special în evul mediu (*L'historien et l'homme quotidien*). Potrivit concepțiilor sale etnologia permite istoricului să scoată în evidență structurile sociale și să adîncească cunoașterea dinamicii sociale și chiar să stabilească formele pe care le-a luat lupta socială. Această știință relativ nouă, puțin abordată de specialiști în zilele

noastre mai are avantajul că indică istoricului utilizarea celor mai diferite categorii de izvoare, așadar recomandă abordarea unei documentații noi în cercetare. Un alt avantaj pe care-l mai prezintă etnologia în raport direct cu istoria este și acela că presupune generalizarea folosirii metodei comparative și a metodei regresive pe de o parte iar pe de alta aceasta îl convinge pe istoric să părăsească punctul de vedere europocentrist.

În celălalt studiu (*Le rituel symbolique de la vassalité*) este studiată în mod analitic o importantă instituție a ierarhiei feudale vasaletății și anume în ceea ce privește formele ei exterioare, formele ei de manifestare, ritualul și protocolul, pe baza unor texte medievale. Concluziile la care ajunge autorul volumului de față sînt acelea că prestarea omagiului de către vasal seniorului era un gest simbolic (ale cărui origini sînt inițial religioase — signum) menit să dea forma unui angajament care se integra în mentalul feudal al vremii. Totodată prestarea omagiului de vasaletate era și forma care confirma existența unui sistem de stratificare socială mai restrînsă la o anumită clasă și care era confirmată de biserică. Fenomenul este studiat de autor nu numai în limitele geografice ale Franței și se extinde și la alte țări din Europa (Italia, Spania, Anglia) pe de o parte, iar pe de alta este studiat și din punct de vedere cronologic în sensul că sînt stabilite cele mai vechi și cele mai tîrzii atestări documentare.

Așa cum s-a mai spus, volumul de față nu are concluzii. Ele pot însă fi trase cu ușurință de cititor, care rămîne impresionat de informarea de arhivă și de bibliotecă a autorului, multe din lucrările utilizate fiind chiar grupate în „bibliografii selective” care însoțesc multe din aceste eseuri (în afara aparatului critic) și care-ți îmbogățește materialul documentar relativ la anumite probleme nu numai cu textele în limba latină din subsolul multor pagini dar mai ales cu „anexe” aflate la unele din eseuri. Totuși una din concluzii ar fi că studiile lui Jacques le Goff ogîndesc numai o parte din preocupările sale multiple, în care a înțeles să integreze cercetările de istorie Franței în cele relativ la istoria Europei, să studieze evul mediu în adîncime, abordînd cele mai diferite aspecte ale sale, să folosească cele mai diferite categorii de izvoare, care dau un sens nou acestei epoci istorice. O alta ar fi aceea că, în cele 18 eseuri specialiștii români și din alte țări găsesc o nouă viziune despre modul cum trebuie studiat evul mediu și despre perspectivele ce i se oferă acestei noi orientări.

Constantin Șerban

* * * „Revista Comisiei naționale române pentru UNESCO”, București, anul 21 (1979), nr. 3—4, 142 p., 16 pl.

Revista Comisiei naționale române pentru UNESCO reține de obicei atenția iubitorilor de istorie prin inserarea unor izbutite medalioane de personalități ale științei și culturii sau evocarea unor momente marcante din istoria culturii și civilizației române sau universale.

De această dată, în numărul dublu 3—4/1979 al revistei, obiectivul central l-a constituit evocarea complexă a epocii conducătorului dac Burebista, prilejuită de aniversarea în 1980 a peste 2 milenii de la constituirea primului stat dac centralizat și independent, evocare care domină cea mai mare parte a unui număr de excepție. Căci grupajul, realizat prin colaborarea unor specialiști de indiscutabilă competență și cu o reputație științifică internațională, se distinge prin caracterul său global și interdisciplinar, adunând laolaltă creații ce abordează diverse sectoare ale istoriei educației și culturii.

În felul acesta, proiecția sistemică, care integrează personajul istoric amintit și epoca sa, depășește aria cronologică în care acesta și-a desfășurat prodigioasa-i activitate politică și ne introduce într-un larg cîmp de investigație care, traversînd domenii de interferență cu istoria propriu-zisă (muzicologie, etnografie, istoria artei și arhitecturii, politologia) se încheie — ca un periplu prin spațiul și timpul istoric evocat — cu anii luminoși ai construirii și edificării noului ere socialiste pe pămîntul României.

Vom încerca, în cele ce urmează, o succintă trecere în revistă a acestui interesant grupaj de studii, accentuînd mai puțin asupra restului sumarului care desigur păstrează în continuare profilul mai specios al periodicului. Astfel, el se deschide, în chip firesc, cu o expunere a acestei teme (*Statul lui Burebista*) datorată cunoscutului arheolog și istoric clujean Hadrian Daicoviciu. În spațiul restrîns al materialului autorul oferă o succintă, dar densă în semnificații, încadrare a celei dintîi formații statale de anvergură a dacilor în contextul istoric intern și internațional al secolului I î. e. n.

Premisele interne, conjunctura externă, vestigiile materiale ce au rămas pînă azi mărturie a nivelului atins de civilizația vechilor locuitori ai acestui pămînt, extinderea stăpînirii marelui conducător politic care a fost Burebista în fine ecoul înregistrat de aceste evenimente în izvoarele vremii, toate aceste elemente își găsesc în viziunea istoricului amintit o deosebit de competentă tratare.

Un subiect de un particular interes, legat nemijlocit de problematica în discuție și anume *Educația în vremea lui Burebista și Deceneu* este abordată de profesorul Ion Verdeș. Fără îndoială puținătatea izvoarelor ca și numărul restrîns de informații conținute asupra acestui domeniu au ridicat dificultăți serioase în calea investigației autorului; cu toate acestea, din coroborarea diferitelor informații pe care acestea le furnizează, el a reușit să ne schițeze un tablou, dacă nu complet, în orice caz plauzibil și convingător al procesului educațional desfășurat sub îndrumarea supremului conducător religios al vechilor daci.

Dintre domeniile cunoașterii ce au format obiectul preocupărilor de instruire a clericilor și laicilor I. Verdeș enumeră filozofia, astronomia, științele medicale, dar amintește și de difuzarea în mase a principalelor datini și legi, pentru a se realiza o mai bună ordine internă și respectarea ierarhiei sociale a epocii.

Un alt moment de apogeu a vechii societăți de pe teritoriul patriei noastre, și anume *Dacia sub Decebal: a doua perioadă de înflorire a geto-dacilor*, este evocat de o proeminentă personalitate a istoriografiei românești contemporane, academicianul Emil Condurachi.

Descriînd în expozeul său contextul intern și extern, în care s-a desfășurat spectaculosul proces de ascensiune economică și politică a dacilor, istoricul relevă iminența ciocnirii acestora cu puternicul imperiu roman, aflat într-una din epocile sale de maximă expansiune teritorială, rezistența îndrăjită a autohtonilor conduși cu inteligență și dirzenie de noua personalitate conducătoare — Decebal. O a doua parte a studiului se oprește, în chip sintetic, asupra

realizărilor și trăsăturilor celor mai caracteristice ale societății dace din perioada menționată, — așa cum pot fi ele deduse din vestigiile materiale care s-au păstrat pînă în zilele noastre.

Una din problemele fundamentale ale istoriei vechi a patriei noastre, de stringentă actualitate și cu profunde implicații asupra evoluției ulterioare a poporului nostru, o constituie *Continuitatea gelo-dacică*, subiect abordat aici de reputatul arheolog și numismat Constantin Preda.

Cu convingătoare argumente — bazate pe analiza critică a izvoarelor, a descoperirilor arheologice, spirit de discernămint și pe o logică impecabilă a demersului științific, C. Preda combate tezele (mai vechi, dar și cele de factură mai recentă) ale partizanilor scătuirii demografice, după războaiele cu romanii. Urmele materiale, prezența în toponimie a numelor dace ca și depistarea unor unități militare alcătuite din daci și staționate în diferite provincii ale imperiului sînt tot atîtea dovezi evidente ale persistenței elementului autohton pe teritoriul Daciei și după instaurarea ocupației și administrației romane.

Aspecte ale arhitecturii și urbanismului gelo-dac formează obiectul studiului realizat de arh. Dinu Antonescu.

Luînd ca punct de pornire al investigației concluziile de ordin arhitectonic rezultate în urma descoperirilor efectuate în zona complexului de la Popești (sec. II — I î.e.n.) autorul relevă, pe de o parte, existența certă a unei influențe sudice, de inspirație miceniană, iar pe de o parte trăsăturile specifice artei constructive autohtone, care a adoptat modelul venit din afară la necesitățile vitale și de cult ale populației locale și conducătorilor ei. Din punct de vedere strict constructiv vorbind — consideră D. Antonescu, — cetatea de la Popești reprezintă o etapă dintr-un proces cu caracter evolutiv, ce avea să cunoască odată cu marile așezări întărite din munții Orăștiei un moment de maximă înflorire.

Cele mai recente concluzii ale cercetărilor istorice din țara noastră într-o problemă de maxim interes cum este aceea privind *Desăvîrșirea procesului formării limbii și a poporului român* sînt sintetizate de profesorul Dumitru Berciu, specialist cu recunoscută reputație în studierea acestei probleme.

În principal, D. Berciu consideră că „poporul român și limba română s-au alcătuit ca entitate etnică și lingvistică pe toată aria locuită de geto-daci și pe care avea să se petreacă unirea, contopirea celor două civilizații, aceea a dacilor și cea romană...”.

Faptul că limba latină vorbită în interiorul romanității orientale a pierdut legătura cu cea vorbită în părțile occidentale ale Imperiului Roman, trebuind să se dezvolte în condiții istorice proprii în cadrul cărora a existat și o

perioadă de bilingvism, i-au conferit acesteia particularități distincte iar procesului de formare și structurare a limbii române — în linii mari terminat în secolul VI e. n. — un caracter specific.

În ceea ce privește procesul de formare a poporului român — proces în cadrul căruia, pe fondul dacic autohton se imprimă influența incontestabilă a romanității — autorul apreciază că acesta, în secolul al VII-lea era, practic, încheiat, iar diferitele mișcări ale populațiilor în migrație, ca și penetrația slavilor, nu au dus la modificări esențiale, de structură, în dinamica evoluției sale.

Specialist de notorietate în cercetarea aspectelor lingvistice ale istoriei vechi românești, profesorul Ioan I. Russu abordează, în acest context, o chestiune destul de discutată asupra căreia s-au emis mai multe păreri, și anume raportul dintre *Limba gelo-dacilor și limba română*.

Reluînd, cu acest prilej, o parte a tezelor sale în această problemă și a căror veracitate științifică nu a putut fi contestată pînă astăzi cu argumente serioase, I. I. Russu subliniază, odată mai mult, faptul că limba geto-dacă era, de tip tragic, și accentuează asupra distincției existente între ea și celelalte graiuri ale marii familii „indo-europene”.

Istoricul clujean opinează mai departe că, în condițiile victoriei și stăpînirii romane în Dacia, cu toată presiunea exercitată de limba cuceritorilor, cea latină, limba geto-dacilor nu a putut fi totuși înlăturată brusc și că ea s-a putut menține încă multă vreme, în anumite regiuni și locuri, datorită unor condiții geografice și politice favorizante.

Un alt fapt indubitabil, asupra căruia semnatarul comunicării stăruie cu justificat temei este și acela că cele circa 170 de cuvinte identificate pînă azi ca fiind traco-geto-dace, au intrat în fondul principal de cuvinte al limbii române, avînd o largă circulație și avînd numeroase derivate. Susținerile bine fondate ale lui I. I. Russu la această problemă aduc astfel noi dovezi pregnante pentru evidențierea continuității poporului nostru pe teritoriul locuit din cele mai vechi epoci ale istoriei sale milenare.

Solicitat să prezinte concluziile la care a ajuns cercetarea istorică actuală asupra unuia din momentele majore ale evului nostru mediu, și anume *Apartența statelor feudale românești* experimentatul medievist Florin Constantiniu oferă o privire de ansamblu asupra tuturor componentelor acestui proces istoric precum și a particularităților specifice care l-au detașat.

Autorul condiționează în chip justificat acest important eveniment politic de progresele sensibile înregistrate în sfera vieții materiale în secolele X — XIV, și, corespunzător acestora, de transformările sociale datorită cărora asistăm la apariția claselor fundamentale ale

societății feudale românești. Concluzia finală a articolului încununează demersul istoriografic efectuat, subliniind că statele feudale Țara Românească și Moldova „au conferit românilor o identitate politică și le-au creat condiții favorabile dezvoltării lor demografice, economice, politice și culturale”.

La prima vedere, prezența în sumar a temei *Manuscrisele muzicale de la Putna și cultura medievală românească* pare mai puțin obișnuită în raport cu structura acestui număr cu vădită tentă istorică. Lectura materialului, datorat competentului muzicolog ieșean Gheorghe Ciobanu infirmă însă această impresie și provoacă cititorului un justificat interes. Prezentînd într-o manieră accesibilă semnificația și însemnătatea descoperirii (în ultimele 3 decenii) unor manuscrise muzicale medievale realizate la minăstirea Putna, specialistul român combate tezele unor cercetători străini care au susținut că acestea ar fi copii de pe manuscrise bulgare mai vechi, aduse în Țările române în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, și evidențiază, în chip convingător, apartenența lor la tezaurul documentar al muzicii medievale românești.

Cunoscutului critic de artă Vasile Drăguț îi aparține articolul *Consonanțe artistice și literare în anii revoluției de la patruzeci și opt*. Ideea centrală, plasată de V. Drăguț chiar la începutul eseuului său, și care străbate ca un fir conducător expunerea este aceea că „între oamenii de litere și artiștii plastici din acea vreme a existat o perfectă unitate de acțiune și că prin tot ceea ce a avut mai reprezentativ intelectualitatea română s-a dăruit cauzei revoluționare”. În acest sens, multitudinea exemplorilor, utilizate de autor, oferă o convingătoare imagine a acestei concordanțe de idealuri și aspirații între scriitorii și artiștii generației pașoptiste, personalități care, în operele lor au exprimat cu strălucire imperatiile unei societăți aflate într-un stadiu de profunde mutații calitative și puternice transformări revoluționare.

Unul dintre cei mai renumiți folcloriști ai etnologi români contemporani, Adrian Fochi, semnează contribuția *Datini populare românești la sfîrșitul secolului 19: amprenta tradiției și sensul inovației*.

Elementul comun care constituie baza de discuție a materialului îl constituie cele trei anchete științifice întreprinse cu mobilități și rezultate diferite de Alexandru Odobescu (1871-1875), B. P. Hasdeu (1884) și Nicolae Densușianu, în mediul rural de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Comentarea volumului de informații adunat cu aceste prilejuri este însoțită de evidențierea unor interesante tradiții și obiceiuri specifice epocii respective — și care în prezent se află în curs de dispariție.

În încheiere, A. Fochi relevă în chip pertinent după opinia noastră că etapa ultimului sfert al secolului trecut reprezintă ultima perioadă de imobilism a societății rurale, justificînd astfel interesul istoric și documentar prezentat de chestionarele amintite și poate fi socotită așadar ca sfîrșit și început de ev în cultura noastră folclorică.

O problemă de certă actualitate, respectiv *Patrimoniul cultural național și afirmarea adevărului istoric* este tratată de criticul și istoricul de artă Andrei Paleolog. Cu argumente a căror valabilitate este mai presus de orice îndoială, se demonstrează însemnătatea deosebită a patrimoniului cultural național pentru viața spirituală a României socialiste, necesitatea unei riguroase evidențe a acestuia precum și rezultatele care s-a ajuns pînă în prezent. Coloanele publicației îi oferă totodată realizatorului acestei luări de poziții și prilejul de a semnala unele dintre descoperirile și depistările mai recente de noi obiective de interes istoric național, printre care cetățile getice de la Ocnița (Vlcea), cea de la Popești, vasul cu inscripție latină de la Moigrad (jud. Sălaj), pisană datată 1313-1314 din biserica de la Streislingurg (jud. Hunedoara) ș. a.

Muzeograful Vlad Protopopescu, realizează — în măsura îngăduită de spațiul relativ restrîns la care a trebuit să se limiteze fiecare contribuție — o izbită prezentare a mijloacelor și conținutului în idei și exponate — ale principalelor instituții muzeistice de profil din țară (*Muzeul de istorie al R.S.R. — oglindă a luptei poporului român pentru independență națională și progres social*).

După un scurt istoric al preocupărilor existente în această direcție, care s-au finalizat, în 1972, cu inaugurarea amintitei instituții, autorul procedează la o trecere în revistă a modului cum momentele cele mai importante ale istoriei noastre naționale își găsesc cuvenita reflectare în muzeu, prin măturile și documente dintre cele mai edificatoare. Este subliniat accentul deosebit pus în organizarea și structurarea ciclului expozițional pe reliefarea acestui factor de permanență ale evoluției istorice a societății românești: lupta neobosită a maselor populare pentru dreptate socială și libertate națională.

Studiul *Permanențe ale gândirii politice românești; unitate națională, independență și suveranitate* realizat de Nicolae Fotino și Alexandru Cernatoni (reprezentînd Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale) încheie în chip fericit structura judicios alcătuită a grupajului aniversativ menționat.

Pornind de la cele mai vechi atestări în izvoare ale românilor ca entitate etnică distinctă, relevînd episoade dintre cele mai semnificative pentru gîndirea și acțiunea politică românească, și coordonatele lor patriotice în diferite epoci ale existenței noastre naționale,

materialul, dens în fapte și bogat în substanța sa ideatică, reușește să evidențieze cu pregnanță persistența acestor obiective în cursul tuturor marilor momente de seamă din trecutul poporului român.

Politica externă a României socialiste în a cărei elaborare și înlăptuire un rol major revine președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu eminentă personalitate a vieții politice interne și internaționale reia, pe un plan superior, și în noi condiții istorice, efortul pentru apărarea independenței și suveranității naționale — conchid autorii. Actuala poziție internațională a țării noastre, prestigiul de care se bucură România pe toate meridianele globului, se arată în finalul lucrării, constituite o strălucită confirmare a justeței și caracterului științific al acestei politici.

Ilustrativă pentru continuitatea tematică a acestui număr, pe care redacția periodicului în cauză s-a străduit s-o realizeze în condiții cit mai variate, este, după opinia noastră, și selecția operată la rubrica de „Recenzii” unde au fost analizate cu precădere o serie de monografii elaborate temeinic, apărute în ultima vreme și axate pe problemele istoriei vechi și a epocii lui Burebista în civilizația geto-dacică (e vorba

de volumele aparținând lui Ion Horațiu Crișan (*Burebista and his time*), Sebastian Morintz (*Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*), și Maria Coja și Pierre Dupont (*Ilustria. V. Ateliers céramiques*).

Ținuta științifică sobră, caracteristică de altfel fiecărei apariții a „Revistei Comisiei române pentru UNESCO” originalitatea concepției în structurarea grupajului tematic central la care ne-am referit, ca și ilustrația propriuzisă, bogat și inspirat aleasă, pentru a susține, vizual argumentele cuprinse în textele autorilor de studii și de recenzii, ne obligă la a formula o apreciere tot de excepție.

Editarea sa în câteva limbi de circulație internațională, este un motiv în plus pentru a ne exprima satisfacția, întrucât vom putea oferi cititorilor străini o temeinică și multilaterală informație, o amplă exegeză științifică și documentată asupra „momentului istoric Burebista”, moment care s-a permanentizat și transfigurat prin ceea ce are mai bun, mai reprezentativ și autentic cultura și civilizația românească pînă în contemporaneitate.

Marian Strota

ISTORIA ROMÂNIEI

DAMASCHIN BOJINCĂ, *Scrieri*, Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 155+LXII p.

Reeditarea celor mai valoroase scrieri istorice complinite de serioase studii monografice confirmă o importantă preocupare în sensul cunoașterii moștenirilor culturale românești. Întreprinderile cauzate de diversificarea cercetărilor istorice și de necesitatea înlesnirii contactului cu vechea istoriografie au dobândit valoare științifică atunci când autorii edițiilor au înțeles menirea textelor pe care le repun în circulație. Desigur, ne referim la selecția scrierilor, la notele care întregesc imaginea bibliografică sau care își propun să evidențieze trăsăturile specifice ale vieții și operei cărturarului și nu în ultimă analiză, la studiul introductiv. De aceea credem că editorul trebuie să fie în măsură să aducă o substanțială contribuție pentru îmbogățirea informației cu privire la activitatea personalității și, în egală măsură, un bun cunoscător și profund interpret al operei, dar și al realităților epocii pentru definirea momentului cultural în care se afirmase cărturarul.

În direcția amintită, prin reeditarea selectivă a scrierilor lui Damaschin Bojincă, se înregistrează o valoroasă apariție în istoriografia contemporană ceea ce va facilita cu siguranță comunicarea cu originalitatea experienței culturale românești din prima jumătate a veacului precedent.

Prin studiul care precedă scrierile, autorul ediției, tinărul și documentatul cercetător clujean, Nicolae Bocșan, evidențiază strălucita reprezentanță a lui Damaschin Bojincă în etapa culturală românească pe care o parcursese.

Născut în anul 1801 la Girliște-Banat, viitorul intelectual este martorul unei rapide evoluții economice, a înfloririi noilor raporturi politice pe plan european, dar și național. Anexarea Banatului la Ungaria în anul 1778, a însemnat pierderea statutului de domeniu al coroanei ceea ce va determina, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, fenomene sociale și istorice deose-

bite. Mai întâi, documentele arată scoaterea în vânzare publică a unor moșii pînă atunci proprietatea statului, ceea ce determinase apariția unei categorii sociale — nemeșimea —, mai apoi, abuzurile acesteia și împotrivirea față de idealurile păturilor sociale libere determinaseră conflictele izbucnite. Așadar nu întârzie nici apariția mișcării naționale cunoscută prin acțiunea lui Paul Iorgovici pentru o școală românească și nici elaborarea unui program de revendicări politice străbătut de particularitățile evidente ale regimului și care a avut ca rezultat o evoluție spre cristalizare, spre o viguroasă continuitate în timp. În această etapă ce beneficiază din plin de un cadru cultural favorabil creat în luminismul românesc, se afirmă o nouă generație, apărută în noi centre culturale luminate „situate în teritoriile vestice îndeoșebi — Oradea, Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Lipova etc. —, fenomen ce corespunde etapei de renaștere națională pe care o parcurge populația românească din aceste teritorii...”. Această nouă generație, în care se afirmă nume cu rezonanță în cultura românească — Eftimie Murgu, Pavel Vasici, Teodor Aaron, Ioan Tomici, Constantin Diaconovici-Loga, Alexandru Gavra, Nicolae Tincu-Velia, Damaschin Bojincă — aduce „în cultura noastră o nouă sensibilitate, o nouă direcție, care evoluează de la idealul luminării, la idealul național, deschizând drumul afirmării ideologiei romantice” (p. IX).

Autorul ediției, degajat de tiparele cvasi-cunoscute ale interpretării de natură istoriografică, relevă, prin reconstituirea atentă a ansamblului cultural, legăturile cu trecutul istoriografic românesc din Banat sau Transilvania, întregind astfel un proces de comunicare existent prin trăsăturile proprii culturii noastre, altminteri solid afirmate și în textele alese din opera lui Bojincă. Damaschin Toma Bojincă era jurist, pedagog, istoric, o personalitate a cărei formație trebuie căutată în mediul universitar de la Pesta și a cărei operă fusese elaborată într-un „moment din istoria culturii române, un moment de răscruce care trasează câteva din viitoarele orientări sau contribuie la consolidarea moș-

tenirii de excepție care o lasă mari înalțași" (p. LII).

Umanismul renașcentist, prezent pînă în anii romantismului, își răspindise mesajele prin școli, tipografiile sau grupări savante, „elaborase un anume cadru cultural care conturase o formă de universalitate, menită să îmbrățișeze întreaga omenire cultivată” (vezi Alexandru Dușu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, 1978, p. 228); cu toate însă că umanismul nu fusese negat în secolele următoare, avem să constatăm că fiecare perioadă istorică se face cunoscută printr-o individualitate remarcată de istoriografie și așa cum epoca dintre Renaștere și Lumină are o structură mentală specifică, tot așa, între Lumină și Romanticism se plasează anii a căror distincție o sesizăm prin deplasările spiritului creator al viitoarei generații pașoptiste. Acest din urmă moment îl integrează pe bănațeanul Damaschin Bojincă, editorul intuindu-l excelent și numindu-l în același timp reprezentativ ca și „luminător”, iar prin vehicularea unei game diverse de idei și teme apropiat de spiritul romantic al veacului al XIX-lea (p. LII).

Cercetarea miturilor moderne îl determinase pe Mircea Eliade să sublinieze că în zorile acestei lumi, „originea” se bucura de un prestigiu aproape magic, că o „origine” bine stabilită însemna a te prevala de o origine nobilă”. De fapt, conștiința descendenței latine afirmată cu mîndrie de reprezentanții Școlii ardeleni, ca și de urmașii acesteia „era însoțită la ei de un fel de participare mistică la năruția Romei” (vezi Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978, p. 171). Această teză a susținut lumina unei reconstituiri istorice, a dat o coerență cercetării, a permis implantarea unei opere de educație națională. „Politizarea ideii — remarcă Nicolae Bocșan — și-a găsit o strălucită formă de expresie în deceniul al III-lea sub forma scrierii polemico-istorice, filologice, filozofice și etnografice în același timp, într-o epocă polemică în atmosfera ei generală, dominată de spiritul voltairian pe plan european și de opera lui Petru Maior la noi” (p. XXII).

Discipol declarat al școlii lui Petru Maior, Bojincă a sintetizat într-adevăr tezele românești privitoare la originea noastră romanică, publicîndu-le într-o elegantă scriere în limba latină intitulată „Animadversio in Dissertationem Hallensem”, tradusă în limba română sub titlul „Răspundere descurzătoare la cîrtirea cea în Halle”. Lucrarea combate printr-o bogată argumentație, scrierea bilingvă, româno-germană a lui Sava Tökölly intitulată „Arătarea că vlahii sau rumânii nu-s de vîltă romană și că rădăcina aceea din limba lor slăvenească mestecată cu italiească nu se urmează. Din limba nemțească

pre- cea rumânească întoarsă și cu mai multă materie înmulțită prin S.T.”. Polemica sa apare în contextul afirmării „conștiinței naționale a românilor, în condițiile progreselor înregistrate pe calea închegării națiunii române moderne” și „determină — precizează autorul ediției — un efort corespunzător de definire a conceptului modern de națiune, o afirmare a specificului și individualității națiunii române în raport cu celelalte popoare din centrul și sud-estul Europei” (p. 4). Ideile ce reles din paginile răspunderii, ale Istoriei romanilor sau Anticilor romanilor, dar și din suita biografiilor de domnitori români publicate în „Biblioteca românească” (Ioan de Hunedoara, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Dimitrie Cantemir), cuprind o problemă social-politică, o critică a feudalismului, discutii în jurul principalelor forme de guvernămînt ceea ce afirmă cu putere evidențele pe unul dintre protagoniștii ideologiei naționale române.

Cărțile și, în general, orice scriere a lui Damaschin Bojincă, fie că este de natură istorică, fie juridică sau pedagogică urmează o carieră frumoasă în epoca, multe chiar fiind elogiute de revuistica pașoptistă. Cu alte cuvinte, pasiunea pentru tot ceea ce însemna cultură, emancipare, luminare, era o consecință a deșteptării naționalității în această regiune a Europei, ea transformîndu-se curînd, încă în timpurile lui Bojincă, într-un veritabil instrument de propagandă și de luptă politică.

La acrst cărturar se imbină într-un mod strălucit viziunea largă în întîmpinarea lectorului, spiritul critic luminist, reflecțiile social-politice, toate ca urmare a văditei aderențe la concepția și ideologia luminismului francez, cu deosebire a lui Montesquieu. Și, dacă am aprofunda, am constata că fenomenele istorice, personalitățile cercetate, își au motivații bine determinate, deși, parțial lipsite de originalitate și inferioare ca metodă și erudiție operei lui Șincai sau Maior, scrierile lui Damaschin Bojincă au un caracter „angajat, militant, menit să activeze conștiința națională a românilor”.

Precursor al românității în cultura românească, Bojincă s-a afirmat prin ideologia națională promovată, activînd un sentiment național, o conștiință care trasează direcțiile ireversibile ale noii concepții romantice.

Prin textele editate, Nicolae Bocșan a repus în circuitul istoriografic „un bănațean” care „trăia un viitor într-un prezent devenit istoric” (p. LIV), în alte cuvinte, a demonstrat că asemenea figuri ale culturii românești mult timp neglijate de istoriografie își așteaptă, firesc, dezvăluirea realizărilor lor; a sugerat necesitatea studiului monografic și

aceasta nu numai în cazul liderilor, curentelor sau școlilor, ci și în acela al unor marcante figuri care pînă în prezent sînt relativ puțin cunoscute și care prin cercetare relevă noi

și esențiale coordonate ale culturii române într-o epocă de renaștere culturală.

Victor Neumann

NICOLAE STOICESCU, *Vlad Țepeș*, Edit. militară, București, 1979, 198 p.

Comemorarea, în 1976, a 500 de ani de la moartea lui Vlad Țepeș a fost marcată de apariția unor interesante lucrări și studii ce au abordat diverse aspecte ale vieții și activității viteazului domn al Țării Românești, care la mijlocul secolului al XV-lea a jucat un rol de primă însemnătate în această parte a Europei*.

Între acestea, s-a detașat, prin amploarea investigației, bogăția faptelor, logica prezentării lor, valoarea și claritatea concluziilor, cit și prin sobrietatea stilului, monografia *Vlad Țepeș* a cunoscutului istoric Nicolae Stoicescu, apărută în Editura Academiei (1976), lucrare care, prin grija aceleiași edituri, a cunoscut și o excelentă versiune în limba engleză (1978, traducere semnată de Cristina Krikorian).

Pornind de la această apreciată monografie, o dovadă în acest sens constituind-o și rapida ei epulzare din librării, N. Stoicescu a realizat o nouă lucrare, de dimensiuni mai mici, care a apărut recent la Editura militară în cadrul popularei colecții „Domnitori și voievozi”.

Referindu-ne la recenta apariție, trebuie să subliniem dintru-inceput faptul că deși tipărită într-o colecție ce se adresează prin excelență maselor largi de cititori, ea nu este calitativ mai prejos față de monografia din 1976.

Evident că profilul colecției l-a determinat, uneori, pe Stoicescu să renunțe la expunerea și argumentarea amănunțită a unor perioade din domnia lui Țepeș, ca și la numeroasele accente polemice prezente în lucrarea anterioară, și să facă o nouă organizare și se-

lecție în vastul material de care dispunea. Prin aceasta însă, credem că cititorul obișnuit nu a fost frustrat, ci, dimpotrivă, noul text — armonios și precis, cu puține citate, plin de căldură și dragoste față de faptele eroice ale domnitorului român și ale poporului său de acum o jumătate de mileniu — îi este mai accesibil.

Un destin ciudat a făcut din Vlad Țepeș o figură aparținând mai mult legendei decît istoriei, iar romanul scriitorului irlandez Bram Stoker, *Dracula*, publicat în 1897, reeditat și transpus pe ecrane de mai multe ori, a creat în Occident în jurul acestui nume o celebritate lugubră. De aceea, scopul principal al lucrării lui N. Stoicescu este acela de a face demarcația cuvenită între adevărul istoric și legendă și să restituie istoriei ceea ce îi aparține, de a face din acest personaj de literatură de groază personalitatea istorică care a fost în realitate.

Lucrarea se compune din nouă capitole, o prefață și o bibliografie selectivă. Primele două capitole se referă la familia, tinerețea, domnia lui Vlad Țepeș din 1448 și apoi pribegia acestuia pînă în momentul reocupării tronului în 1456; toate prezentate în strînsă legătură cu situația din Țara Românească (p. 7-27). Locul central în volum îl ocupă, cum era și firesc, cea de-a doua domnie a lui Țepeș — 1456-1462 —, căreia îi sînt rezervate cinci capitole. În cadrul acestor capitole, principalele aspecte de politică internă și externă a lui Vlad Țepeș — marele efort de consolidare a autorității domnești, relațiile cu Moldova, Transilvania și Ungaria, ca și cele cu Imperiul otoman, încheiate prin războiul din 1462 — formează obiectul unei minuțioase și sistematice investigații.

În capitolul „Politica internă a lui Țepeș” (p. 29-53), subliniind că „prin centralizarea puterii se înțelege întărirea autorității centrale, nu apariția acestei autorități” (p. 28), autorul izbuteste, în ciuda dificultăților create de puținătatea surselor, să reconstituie acele măsuri care l-au făcut pe cronicarul bizantin Chalcocondil să afirme că „omul acesta a prefăcut cu totul organizația Daciei”. Acțiunile domnului român destinate să stăvilească, dacă nu să curme, practicile anarhice ale marii boierimi sînt comparate cu politica suveranilor contemporani marelui voievod — Ludovic al XI-lea, regele Franței, Mahomed al II-lea, sultanul Turciei ș.a. — arătînd că Vlad Țepeș, la fel ca aceștia,

* Vezi în acest sens studiile istoricilor Ștefan Ștefănescu, Nicolae Stoicescu, Ștefan Andreescu, Constantin Șerban, Ștefana Simionescu, Dan Cernovodanu și Constantin Reachevici cuprinse în numărul 11 1976 al „Revistei de istorie”, număr dedicat în întregime lui Vlad Țepeș. De asemenea lucrările: Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, Edit. Academiei, București, 1976; Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula). Între legendă și adevăr istoric*, Edit. Minerva, București, 1976; Manole Neagoe, *Vlad Țepeș — un conducător de stat celebru*, Edit. politică, București, 1977 ș.a.

nu a făcut decât să aplice metodele timpului său în scopul întăririi statului și consolidării autorității domnești singurele modalități de asigurare a independenței Țării Românești. În ceea ce privește politica economică și socială a voievodului, sînt menționate măsurile luate în favoarea negustorilor autohtoni (înființarea iarmaroacelor de graniță ș.a.), poziția domnului față de diversele clase și categorii sociale (acțiunile lui Tepeș împotriva săracilor sînt considerate de autor ca încadrîndu-se în viziunea generală a epocii care îi asimila cu răufăcătorii, numărîndu-l printre elementele nocive ale societății etc.

În capitolele consacrate politicii externe a lui Tepeș este tratat amplu marele conflict care l-a opus pe voievodul Țării Românești, cuceritorului Constantinopolului, (capitolul VI. „Vlad Tepeș și Mohamed al II-lea. Victoria din 1462”, p. 88 — 132). Spațiul întins acordat acestui episod al domniei lui Vlad Tepeș este pe deplin justificat; pe de o parte — este vorba de cel mai însemnat moment din cele trei domnii ale lui, pe de altă parte — sfîrșitul acestui război rămîne obiect de controversă: biruință pentru unii, esec pentru alții. La capătul unei examinări critice a izvoarelor, autorul conchide că „Vlad Tepeș a ieșit victorios și că sultanul a fost silit să părăsească Țara Românească fără să fi reușit să-și realizeze țelul, acela de a supune țara și de a-l înlocui din scaun pe Tepeș” (p. 132).

Capitolul următor „Căderea și arestarea lui Tepeș” (p. 133 — 154) lămurește aparentul paradox între biruința militară a domnului și înfrîngerea sa politică. Lucrarea explică convingător acest lucru: Vlad reprezenta un program de luptă antiotoman care reclama o extraordinară încordare a tuturor forțelor țării și la care marea boierime nu mai era dispusă să colaboreze, în timp ce Radu cel Frumos, rivalul domnului, făgăduia o politică de conciliere cu Poarta și de moderație în interior. Printr-o dialectică bizară, dar al cărei sens se dezvăluie analizei pătrunzătoare a autorului, tocmai victoria lui Tepeș consolida în fața boierimii poziția fratelui său: înfrînt, Mahomed al II-lea era obligat să recunoască statutul de autonomie al Țării Românești, iar favoritul său aducea țării ceea ce Vlad nu putea obține decât prin război — pacea. Autorul conchide că anul 1462 a însemnat recunoașterea dominației otomane asupra Țării Românești. Această recunoaștere s-a făcut „foarte probabil pe baza unei înțelegeri, pe care turcii au trebuit să o accepte” (p. 140).

Un alt capitol este consacrat istoriei Țării Românești de la căderea lui Tepeș pînă la revenirea pe tron, cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, precum și scurtei domnii din 1476 sfîrșită cu moartea viteazului voievod.

Ultimul capitol „Faima lui Dracula” (p. 183 — 193) reliefează modul în care au fost receptate faptele și personalitatea domnitorului român alît de contemporanii săi europeni, cît și de urmașii acestora. Analiza critică a bogatei literaturi consacrate domnitorului român, în decursul celor cinci secole scurse de la moartea sa, oferă lui N. Stoicescu posibilitatea să facă o demarcație logică și corectă între personajul real, Vlad Tepeș și cel fictiv „Dracula”, care nu are comun cu primul decât supranumele. „Cei care vor să-l cultive mai departe pe „Dracula” vampir — scrie acesta — sînt liberi să o facă, fără să uite însă că el nu are nimic comun cu istoria românilor, unde este așezat la loc de cinste Vlad Tepeș cel real, cunoscut nouă prin faptele sale” (p. 191). „Faima europeană de care s-a bucurat Vlad Tepeș — conchide autorul indiferent dacă este negativă sau pozitivă, constituie o dovadă certă că el a fost o mare personalitate pentru că numai o astfel de personalitate poate stîrni în jurul său o asemenea faimă” (p. 192).

Pornind de la cercetarea personalității lui Vlad Tepeș, Nicolae Stoicescu a reexaminat, cu mare rigurozitate științifică izvoarele istorice, le-a confruntat între ele și pe baza analizei lor critice a relevat fondul de adevăr pe care l cuprind, ca și adausurile subiective. Înlăturînd cu grijă stratul fals de informații ce denaturau chipul domnitorului și acțiunile lui, autorul lucrării ni-l prezintă pe Tepeș ca pe un conducător de stat al epocii lui, în tot ce a avut ea mai mare, dar și reprobabil. Cartea de față dovedește convingător că departe de a fi un tiran singeros, Vlad Tepeș a dus o politică de apărare a intereselor țării sale, utilizînd metodele epocii respective. Din monografie el apare ca un reprezentant strălucit al politicii de întărire a statului, ca un domn ce a pus în slujba țelurilor politice urmărite consolidarea autorității domnești, limitarea abuzurilor și privilegiilor boierimii, întronarea dreptății și cinstei, apărarea independenței țării o gamă de mijloace care nu le-a exclus pe cele mai teribile, între care tragerea în țepă avea să frapeze imaginația contemporanilor și urmașilor. Mai ușor de observat decât înțelegerea mobilului măsurilor întreprinse de domn și a efectului acestora pentru soarta țării, asprimea manifestată de el a dat naștere și dă din păcate încă naștere la o întreagă literatură „istorică” și de groază. Aceste speculații literare, iar unele chiar avînd pretenția de a se numi „studii istorice”, au păstrat de la domnul român doar numele moștenit de la tatăl său — „Dracula” —, nume căruia i-au dat sensul de „drac”, „diavol” și i-au asociat cele mai teribile născociri. Lui „Dracula” ficțiune, N. Stoicescu îi opune pe Tepeș cel real, ale cărui

fapte au fost puse în slujba întăririi țării. Numeroasele lucrări așa-zise istorice și de literatură cu subiect istoric, cercetătorul român le răspunde cu un laborios studiu de restituire a figurii lui Țepeș, celebru con-

ducător de stat, care preocupat de soarta țării sale a văzut departe și a întreprins acte care să-i asigure progresul.

Paraschiv Marcu

DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 159 p + 62 p. cu ilustrații.

Monografia cercetătorului Dan Gh. Teodor se înscrie ca o contribuție valoroasă privind evoluția procesului de etnogeneză a românilor în general și cu deosebire în teritoriul est-carpatic.

Pentru prima dată în istoriografia românească ni se prezintă o sinteză reușită, documentată, asupra rezultatelor descoperirilor arheologice și numismatice coroborate cu izvoarele literare ale epocii, care se referă la perioada cuprinsă între veacurile V—XI e.n. în regiunile de la răsărit de Carpați. Această lucrare vine să completeze în mod fericit tabloul de ansamblu al cercetărilor istorico-arheologice din România în perioada migrațiilor, epocă ce corespunde formării poporului român ca popor romanic, vorbitor al unei limbi neolatine, unitare, singurul reprezentant astăzi al romanității răsăritene în dăinuirea sa neîntreruptă cuprinsă în spațiul carpato-danubian-pontic.

Pe baza investigării unui bogat material arheologic, rezultat din cercetările ultimului sfert de veac, autorul ei, aducând și material arheologic inedit pînă acum formează unele concluzii convingătoare, de primă importanță privind continuitatea neîntreruptă a populației autohtone la est de Carpați, integrată organic în procesul ireversibil al romanizării.

Structurată pe patru capitole, lucrarea este însoțită de un bogat material ilustrativ al inventarului arheologic descoperit, întregind util textul redactat într-o manieră ce permite consultarea lui de către cercuri largi de cititori, nu numai de către specialiști.

Primul capitol „Populația din regiunile est-carpatice și civilizația ei de la sfîrșitul secolului al V-lea și pînă în secolul al VII-lea inclusiv”, după un scurt istoric al descoperirilor, ne prezintă așezările autohtone din secolele V—VII e.n., așezate de regulă în apropierea unor surse de apă, majoritatea suprapunind nivele de locuire mai vechi (Costișa-Mănoaia, Botoșana, Dodești, Pojorâni-Vaslui, Bacău, Curtea Domnească), iar

alte suprapuse de așezări de epocă mai tîrzie, secolele VIII—X e.n. (Spinoasa—Iași, Miroslava—Iași, Horga și Dodești Vaslui și altele). Aceasta permite să se afirme caracterul de continuitate și stabilitate a populației în toată această epocă.

Dintre tipurile de locuințe din aceste așezări se remarcă bordeiul, semibordeiul și cele de suprafață, din care al doilea tip predomină în secolele analizate. Caracteristic locuințelor sînt vetrele deschise, cuptoarele de piatră și de lut, precum și gropile de provizii, prezentate de autor într-un paragraf special.

Deși nu s-au descoperit în această perioadă multe cimitire, majoritatea dintre acestea fiind fără inventar, ceea ce a făcut ca ele să nu poată fi încadrate cronologic, totuși înmormîntarea este birituală și sînt indicii sigure „că religia creștină începuse să se răspîndească și la populația din această regiune a României, ca o consecință a multiplelor și permanentelor legături pe care aceasta le avea cu civilizația imperiului bizantin” (p. 19).

Inventarul descoperit în așezările și mormintele autohtone din secolele V—VII e.n. este bogat conștinnd din unelte, obiecte de podoabă, monede bizantine și bineînțeles ceramică autohtonă sau de import de factură dacică sau romană, iar în cazul celei de import, bizantină, fragmente găsite și în așezările culturii Ipotești-Cîndești și în orașele romano-bizantine de pe Dunăre.

Autorul conchide, analizînd aspectul cultural Costișa—Botoșana, că elementele tradiționale, dacice sau romane, la care se adaugă și altele noi desigur, dovedesc legăturile cu aspectul roman-tîrziu și totodată, rădăcinile locale ale civilizației din Moldova din perioada secolelor V—VI (p. 31).

Apropierile dintre această cultură din Moldova cu cele din sud-estul Transilvaniei (Bratei—Mediaș) ne relevă pentru acest timp o dezvoltare culturală relativ uniformă, de caracter daco-roman, pe o arie întinsă și supusă permanent influențelor civilizației romane și romano-bizantine și în cazul Moldovei.

Din a doua jumătate a secolului al VI-lea și pînă spre sfîrșitul veacului al VII-lea, constatăm prezența elementelor slave, separate la început de cele autohtone, apoi forme noi

hibride, ce explică incipientul proces de asimilare sau conservatorismul slav, fenomen ce se poate urmări pînă în veacul al VIII-lea, cînd se încheie procesul de asimilare etnică în linii generale.

Analizîndu-se de către autor pătrunderea slavilor pe teritoriul Moldovei, precum și descoperirile arheologice slave din teritoriul est-carpatic din secolele VI-VII e.n., se ajunge la concluzia (în faza actuală a cercetărilor) că „nu s-au putut semna și cerceta încă o așezare slavă pură sau vreo necropolă slavă tipică, necontaminate de elemente romănice” (p. 40).

După unele considerații asupra problemelor privitoare la aspectul cultural slav timpuriu în regiunile est-carpătice ale României, se analizează un alt aspect cultural din Moldova, și anume Suceava-Șipot din secolele VI-VII, cu caracter sigur local, avînd strîns legături cu civilizația de tip Costișa-Botoșana și similitudini cu complexul cultural Ipotești-Ciudești.

Aspectele culturale analizate stau la baza evoluției civilizației din Moldova în secolele următoare, romănice, în pofida prezenței temporare a slavilor, definind coordonate ale procesului de formare a poporului român concomitent cu asimilarea slavilor.

Capitolul al II-lea al lucrării ne prezintă „Evoluția civilizației din Moldova în secolele VII-IX e.n.,” unde, după istoricul descoperirilor, sînt analizate așezările, care, spre deosebire de epoca precedentă, sînt și întărite, este drept acestea fiind puține, cele mai multe fiind deschise. Locuințele sînt tot de trei tipuri, dintre care semibordeiul predomină și sînt prevăzute cu vetre simple, cuptoare de lut cotelonite, cuptoare din piatră, vetre portative sau gropi de provizii. Cît privește necropolele și rîturile de înmormîntare în Moldova, acestea sînt foarte rare în această perioadă, ca de altfel și în alte zone, datorită caracterului lînitat încă al cercetărilor. Cîteva mormînte, descoperite la Vinețești Vaslui și Stoicani-Galați, permit autorului să concluidă că înmormîntările erau bîrltuate și ritualul era creștin.

Inventarul descoperit constă din unelte, obiecte de podobă și mai puțin monede bizantine, situație datorată crizei prin care trecea imperiul. Ceramica este prezentă în toate așezările, fie lucrată cu mîna, fie la roată, iar cea de import, comparativ cu cea locală, se găsește în mai mică măsură în secolele VII-IX, o sporire a ei se constată în secolul al IX-lea, cînd relațiile cu Bizanțul sînt mai active.

Cercetîndu-se atent această perioadă s-a putut constata că „transformările din domeniul cultural s-au finalizat și în Moldova

prin apariția unei culturi de caracter predominant romănesc” (p. 87), așa cum este reprezentată în așezările de la Hlincea, Suceava-Drumul Național, Băiceni, Spinoasa-Irși, Dodești-Vaslui, Oituz-Bacău și altele.

Cercetările arheologice privitoare la această perioadă atît din Moldova, cît și din restul României arată autorul au dat „posibilitatea de a demonstra concret existența unor numeroase vestigii de civilizație, de cea mai autentică factură locală romănică”, precum și legăturile cu Bizanțul ca și contribuția lor la o cultură cu caracter romănic (p. 90), ce coincide cu apariția și cristalizarea culturii Dridu spre finalul procesului de etnogeneză a poporului nostru.

Civilizația din secolele X-XI e.n. în regiunile est-carpătice și semnificația ei istorică constituie conținutul celui de-al treilea capitol, care urmărește, în ordinea tratării, aceleași elemente din capitolele anterioare. Așa cum relevă autorul, cercetările întreprinse pe teritoriul Moldovei au scos la iveală un bogat material arheologic, care prin caracteristicile sale poate fi raportat sigur culturii Dridu din secolele X-XI.

Această cultură prezentă la est de Carpați nu se datorează unei deplasări de populație de la sud, ci ea s-a definitivat local în condiții istorice și social-economice identice și altor regiuni ale țării noastre. O probează descoperirile făcute la Spinoasa și Boiceni Iasi, Dodești și Epurani Vaslui, Oituz-Bacău, Șendreni Galați, Fundu Herței Botoșani, constituindu-se toate în dovezi indiscutabile relative la caracterul romănesc și evoluția locală a culturii Dridu, în general. Ea este o cultură romănească prezentă pe întreg spațiul carpato-danubian pontic și chiar dincolo de granițele actuale ale țării noastre, dovadă caracterul unitar și pe întreg spațiul țării al procesului de formare a poporului român.

În capitolul final dedicat concluziilor, Dan Gh. Teodor relevă că pe baza dovezilor pe care le avem la dispoziție în faza actuală a cercetărilor, se poate susține cu certitudine continuitatea populației băstinașe din regiunea est-carpatică a României în secolele V-VI e.n. și unitatea culturii materiale din această provincie cu alte regiuni ale teritoriului romănesc (p. 113).

Evident că cercetările ulterioare vor aduce noi date asupra problemelor urînjite și argumentate pe parcursul lucrării prezentate aici. Ea rămîne, în concluzie, un instrument de lucru foarte util și un punct de pornire pentru sinteze viitoare asupra unei epoci esențiale din istoria veche romănească.

Vasile Păsăilă

RADU CONSTANTINESCU, KLAUS HENNING SCHROEDER, ed., *Die rumänische Version der „Historia destructionis Trojae“ des Guido delle Colonne*, Kritische Edition und Kommentar, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p.

Intocmită prin folosirea celor două copii manuscrise păstrate (Biblioteca Academiei mss. rom. 2 183, din anul 1766, și mss. rom. 3 381, din anul 1812) ale vechii *Istoriei Troadei*, scrisă de Dil Grecul și Darie Frighii, — ultimul roman cavaleresc medieval ajuns în literatura română, rămas până acum inedit —, ediția Constantinescu-Schroeder, aparținând unui istoric și unui filolog, ultimul ilustrându-se până acum mai cu seamă prin teza sa de doctorat, *Die Geschichte vom trojanischen Krieg in der älteren rumänischen Literatur* (München, 1976), pune la îndemna cititorilor o producție literară de reală valoare artistică a vechii literaturi românești. În acest chip, dispunem acum de toate edițiile operelor mai însemnate ale literaturii laice naționale din epoca veche, chiar dacă unele din acestea sînt nesatisfăcătoare din punct de vedere științific, *Alexandria* și *Floarea darurilor*, *Archir* și *Anadan* sau altele necesitînd noi ediții, consecvent critice.

Introducerea (p. 7—53), „Istoria războiului troian în literatura veche românească sec. XV—XVIII” este o variantă prescurtată a unui capitol din lucrarea *Literatura medievală europeană în cultura veche românească* (sec. XV—XVIII), întocmită de R. Constantinescu în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga” în anii 1966—1968, altă variantă apărînd acum în „Revista de istorie și teorie literară” pe 1978. Versiunea germană prescurtată este redactată de K. H. Schroeder. Potrivit editorilor, romanul cavaleresc al lui Guido delle Colonne, alcătuit în 1287, a pătruns în

literatura românească prin intermediul unui manuscris rusesc, practic identic celui care a stat la temelia primei ediții rusești a romanului, atribuit, ca și aici, lui Dares Phrygius și lui Diktys Cretensis, tipărită la Sanct Petersburg în 1709. La rîndul său, traducătorul rus a folosit o prescurtare latină din secolul al XV-lea, rămasă până acum neidentificată, dar care prezintă unele analogii cu versiunile germane semnalate de Karin Schneider, *Der Trojanische Krieg im späten Mittelalter. Deutsche Trojaromane des 15. Jahrhunderts*, Berlin, 1968. Cît privește traducătorul român, acesta pare a fi fost brașoveanul Radu Tempea II, faimosul cronicar al Șcheilor, mai degrabă decît episcopul Ghenadie de la Cozia. Epoca traducerii este însă în orice caz primul sfert al veacului al XVIII-lea, deși cea mai veche copie păstrată datează din 1766, alcătuită fiind la Bărbătești (Vlcea), unde scribul trebuie să fi întrebuințat o copie coziană din 1729 ori 1733, venită de la Brașov. Copia mai nouă, din 1812, prescrisă la Brașov, reprezintă o prelucrare de pe la 1745, datorată lui Ștefan Ioanovici ori lui Dimitrie Eustatievici.

Textul românesc, ce reproduce în note numai variantele esențiale (p. 55—260), este editat de R. Constantinescu, notele fiind prescurtate de K. H. Schroeder. Traducerea germană deosebit de reușită, (p. 261—412) aparține lui K. H. Schroeder. Un indice general de nume și locuri (p. 413—427) ușurează orientarea cititorului.

Tipărită într-un tiraj destul de mic, în străinătate, această ediție ar trebui, după părerea noastră, reluată de o editură românească, pentru ca cititorii noștri să aibă într-adevăr acces la un monument de seamă al vechii noastre culturi.

Constantin Vlad

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * „Cyrillomethodianum”, IV (1977), Thessalonique, 158 p. + XLV p. cu reproduceri

Volumul se deschide cu un excelent studiu de sinteză datorat prof. E. Tachiaos — *Muntele Athos și literaturile slave* (*Mount Athos and the Slavic literatures*). Deși titlul e foarte cuprinzător, totuși autorul, urmînd o metodă strict selectivă, a izbutit să ne ofere un tablou clar al celor mai importante momente din istoria relațiilor culturale dintre Muntele Athos și neamurile slave din sud-estul și răsăritul Europei. Începînd cu fundarea Lavrei în

963 — exact după o sută de ani de la plecarea spre Marea Moravie a celor doi apostoli tesalonicieni — Chiril și Metodie — de către Athanasios și pînă în timpurile mai noi, între această vestită cetate de cultură religioasă, pe de o parte, și lumea slavă ortodoxă, pe de alta, a avut loc un permanent schimb de valori culturale. Veacuri de-a rîndul au pendulat între Peninsula balcanică și continent texte religioase (manuscrise, originale sau copii, traduceri, cronici, documente, opere literare, conograme ș.a.) în limbile slavonă, greacă, bulgară, sîrbă și rusă, dar și oameni: monahi, prelați, cărturari, artiști plastici,

dieci, caligrafi, chiar și voievozi. În cursul acestui proces de osmoză, Muntele Athos intră mai întâi în contact cu știința și artele bizantine, însă treptat și cu centrele de cultură slavonă din Balcani.

Astfel, în secolul al XIV-lea cetatea de cultură religioasă din Peninsula calcidică trece printr-o mare epocă de înflorire, care coincide cu renasterea Paleologilor. Atât activitatea literară desfășurată la Athos, ca și tradiția unei vieți de supremă liniște și singurătate, au creat acestui focar de cultură un caracter fascinant pentru întreaga lume ortodoxă. Numai așa se explică sentimentele de fervoare și devoțiune, de care erau animați până și reprezentanții ai claselor dominante din sud-estul Europei.

Manifestările vieții culturale a Bizanțului și-au găsit paralele atât în Bulgaria sub țarul Ivan Alexandru, cit și în Serbia despoților, Ștefan Dușan și Lazăr, dar și în Rusia moscovită. Mai ales perioada de liniște dintre Ivan Alexandru și bizantinii a creat condiții ideale pentru creșterea schimburilor culturale.

Dintre popoarele slave care au contribuit la prestigiul cultural al Athosului au fost desigur slavii sudici — bulgarii și sîrbii. Autorul afirmă că în secolul al XIII-lea au existat acolo mulți călugări bulgari, însă aparțineau probabil altor fundații minăstirești decît Zografu-lui. E sigur că Bulgaria a avut în acest secol scriitori de valoare și totuși n-a dat Athosului călugări învățați, spre deosebire de Serbia care a transformat minăstirea Hilandar într-un puternic centru de cultură slavă ortodoxă. La minăstirea Zografu există multe copii după originale bulgare care s-au pierdut, așa cum s-a întimplat și în alte cazuri, de pilda, cu actele de cancelarie domnească.

E de remarcat că, în perioada ocupației otomane, schimburile de valori culturale au continuat, evident, într-o măsură mult mai mică. Ceva mai mult, în acest timp, Athosul întreține legături strînse cu Rusia și țările române. Prosperitatea acestor țări atrăgea călugării athoniți, care porneau după daruri și acte de danie, al căror obiect erau ocine, schituri și minăstiri închinete Muntelui Athos.

Vorbind despre contactele între Athos și literaturile slave, prof. Tachiaos se opreste și asupra unui moment din istoria relațiilor cu românii. E vorba, în primul rînd de Paisie Velickovski (1722-1794), probabil ucrainean la origine, a cărui activitate literară s-a desfășurat atât la Athos (18 ani), cit și în Moldova, la minăstirea Neaînț. Se înțelege, capitolul contactelor cu românii e mult mai cuprinzător și autorii care s-au ocupat de aceste probleme sînt menționați în lucrare. Din acest studiu sobru și instructiv reținem faptul ca

nici pînă astăzi nu există un catalog general al întregii avuții literare de la Muntele Athos. Ceea ce a încercat G. Iljinsky în 1908, nu-i decît un fel de inventar. Studiul prof. Tachiaos e susținut de o documentație bogală, care dovedește largă competență informativă a autorului.

Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine. (La Chronique de Tismana, 1411-1413) se intitulează un studiu semnat de D. Năstase. În realitate, e vorba de o lucrare de mari proporții care răpește 71 pagini din cele 213 ale acestui anuar. Deși acest lucru ține de rigorile redacției, totuși, după modesta noastră opinie, contribuția de față depășește cu mult limitele impuse de economia unei atare publicații cum este „Cyrillomethodianin”.

Expunerea își îngăduie atâtea divagații, însoțite de o coplesitoare documentare bibliografică și numeroase referințe obositoare, încît nu poate fi decît semnalată pentru o eventuală istorie a vechilor cronici slavo-române.

Axinia Djourova publică un interesant studiu despre *Le manuscrit pendant la deuxième Royaume bulgare (1185-1396). L'étude de l'ornement*. Autoarea, bună specialistă în problemele de istoria artei decorative a vechilor texte religioase, a pus în circulație în anii precedenți o serie de studii merituose, privind în general arta inițiată a manuscriselor medievale bulgare. Îndeosebi, atenția și interesul științific sînt îndreptate către așa numita școală de la Tîrnovo (sec. XIV)¹.

Antoarea începe prin a contura cadrul istoric din perioada celui de al doilea imperiu bulgar, înăuntrul căruia manuscrisul bulgar cunoaște o înaltă prețuire artistică. După moartea lui Ioan Asan (1211) și pînă la Ioan Alexandru (1331-1371) spiritul religios foarte dezvoltat se încorporează în fundarea citorva minăstiri, devenite centre de cultura religioasă (Rila, Vatopedi, Batosevo, Osovo s.a.). Odată cu suirea pe tron a acestuia, a cărui soție, Theodora, era fiica voievozului de la Argeș, Tugomir Alex. Basarab (†1302), cultura și arta miniată bulgară din aceasta vreme excelează în realizări artistice, care

¹ Iata cîteva din publicațiile sale: *Sur l'étude des livres manuscrits enluminés dans la société byzantine de la fin de l'Empire*, „Byzantinobulgarica”, V (1976), 20-30; *Tradicia s novî momentî v iljustriranîte bulgarski rukopisi ot XIV v.*, „Tradicia i novî certi v bălgarskoto izkustvo”, 1976, 21-32; *Ukrasniye rukopisi ot XIV vo izlesti ot Tarnovo i okolonostilemu*, Veliko Tărnovo, 1978; *Pomîchov psaltir săotnošenje meždû text iljustracija i tălkuvanie*, „Mirogled, metod i stil v izkustvoto”, Sofia, 1975, 265-289.

rivalizează cu așa-zisul „secol de aur” al manuscrisului bulgar, de sub domnia țarului Simeon (secolele IX-X).

În arta decorativă a manuscriselor din perioada studiată, autoarea distinge trei stiluri: *neobizantin, teratologic și balcanic*. Reliefând particularitățile fiecărui stil, se insistă mai cu seamă asupra celui teratologic, despre originea și formele căruia există păreri controversate. Începând de la finele secolului al XII-lea, dar mai cu seamă în veacul următor, acest stil cunoaște o mare efflorescență. Elementele teratologice se întîlnesc adeseori îmbinate cu motivele stilului balcanic. Dealtminteri, evoluția celor trei stiluri prezintă o inegală distribuție în timp. Cele mai frecvente sînt formele neobizantine și teratologice. Cele dintii se pot situa în secolul al XIV-lea, dar mai ales în a doua jumătate a acestui veac. Pe bună dreptate autoarea recunoaște că e dificil de a determina în timp perioadele în care predomină un stil sau altul. De pildă, stilul teratologic se întîlneste în secolul al XIII-lea și o variantă a lui se pierde în veacul următor, împletit cu cel balcanic. Tocmai varietatea bogată a inițialelor și vigneteilor, ca și spontaneitatea și libertatea imaginilor constituie elementele specifice datorate tradiției unei preferințe locale.

Studiul e sugestiv și în aceeași măsură instructiv, cu atît mai mult cu cît autoarea a avut fericita idee să adauge în anexe un număr impresionant de planșe, (10 pagini), care cuprind circa 400 de reproduceri excelente în alb și negru de inițiale, chenare, vignete ș.a., reprezentînd figuri zoomorfe, motive vegetale și umane. Foarte multe dintre ele par desprinse din manuscrisele noastre religioase ale epocii.

Problema controversată, referitoare la originea și semnificația formulei *Iω* din titulatura voievozilor români, a despoților sîrbi și a țarilor bulgari, e reluată într-un studiu semnat de Marin Tudin (*L'origine et la signification de la particule Iω dans le titre honorifique des princes de Bulgarie, de Serbie (méridionales) de Valachie et de Moldavie*). La început, autorul trece în revistă, într-o formă succintă, suita celor care s-au ocupat, în mod expres, de originea și funcția diplomatică a acestei particule (J. Vencin, Al. Vostokov, I. Bogdan, D. Onciul, A. Nenopol, Lj. Kovacevic, Evlogios Lauriotis, D. Ciurea, D.P. Bogdan, G. Stricevic, E. Virtosu și Gr. Nandriș).

Așadar, timp de 126 de ani — de la Vencin (1810) la Virtosu (1960) —, doisprezece specialiști, dintre care șapte români, a căror competență științifică nu poate fi pusă la îndoială, au căutat să dezlege originea acestei enigmatice vocabule, fără să se treacă totuși dincolo de granițele unor ipoteze și interpretări discutabile. Autorul, fiind convins că

„explicațiile” celor de mai sus „nu satisfac pe nici un cercetător avizat”, pornește la o analiză lărgită a întregii problematice. Trei aspecte sînt cercetate: data și originea formulei *Iω*, cum s-a transformat în prenumele Ioan și semnificația acesteia în contextul intitulăției. Discutarea elementelor de fond se desfășoară urmînd ipoteze și exemple în genere cunoscute. Din păcate însă ideile și argumentele nu sînt sodate într-o coerență menită să dezvolte ideea principală. Pe de altă parte, aparatul critic e supraîncărcat cu referințe și titluri care nu au raporturi directe cu problema studiată.

După ce prezintă situația și poziția acestei formule în diferite acte, cu titlu de exemple (sîrbești, bulgărești, românești, latine), autorul afirmă în final că originea acesteia urcă în trecut pînă „în antichitatea biblică”. Spre deosebire de ipotezele de pînă acum, autorul propune o nouă origine. *Iω* nu-i decît o prescurtare a două cuvinte din invocația verbală: *Imq otca*, care precede intitulăția. Nu ne propunem aici să analizăm justetea acestei ipoteze, însă, cît privește spațiul românesc, există temeiuri care ne îndrituiesc să presupunem că *Iω*, situat imediat după invocația simbolică, a căpătat cu timpul un caracter de sacralitate. Numai așa se explică marea frecvență a acestei formule atît în actele emise înăuntrul, cît și în afara cancelariei domnești. Pe de altă parte, nu-i exclus ca pe parcurs, într-o perioadă mai tîrzie, deși autorul respinge această posibilitate, să fi avut loc un proces de suprapunere fonetică între *Iω* și forma populară a pronumelui personal *eu* (io). Aceasta ar explica, evident, numai o ipostază din evoluția particulei *Iω*!

În sfîrșit, noi consemnăm faptul că dispunem acum de o nouă ipoteză: *a treisprezecea*.

Miodrag Stojanović se ocupă, într-un scurt articol, de transpunerea în limba greacă, de către Kostas Passaianis (1873-1931), a unei colecții de poezii populare și culte din cițiva scriitori sîrbi, aparținînd secolului al XIX-lea (*Versions libres de poésies choisies des poètes romantiques serbes — 1916-1918*). În afară de balade populare din ciclul Kosovian, după colecțiile lui Vuk Karadžić — traducătorul grec a preferat poeme patriotice din Petrović Njegoš (1813-1851), versuri lirice de Branko Radičević (1824-1853), poezia revoluționară de Jovan Jlić ș.a. Autorul articolului semnalează unele abateri ale traducătorului față de original mai ales că tălmăcirea s-a făcut în versuri libere —, dar și dificultatea de a reda în greacă metrica versului sîrbesc.

Regretăm că redacția acestui valoros anuar a renunțat să sperăm temporar — la recenzii și semnalări.

Tr. Ionescu-Nișcov

* * * *Atti del secondo convegno su Mazzini e i mazziniani dedicato a Maurizio Quadrio*, Pisa, 1978, 380 p. + XVII

Student la Universitatea din Pavia, avînd printre alți profesori pe ilustrul juriconsult iluminist Gian Domenico Romagnosi, afiliat la asociația constituțională și antiaustriacă a federaților, Maurizio Quadrio (1800–1876) s-a simțit atras de mișcarea patriotică devotată renașterii Italiei. Participarea plină de fervoare la evenimentele piemonteze din 1821 îi aduse un îndelung exil în Spania, Elveția, Rusia și Polonia, unde luă parte activă la acțiunile insurecționale din 1830–1831. Revenit în Valtellina în 1834 sub imperiul irezistibilei chemări mazziniene de reînnoire democratică națională și europeană, continuă să desfășoare opera sa revoluționară, devenind în 1848 sufletul efervescentei milaneze.

În lunile efemerei Republici Romane (1849) devine secretarul lui Mazzini căruia îi împărtășește cu neabandonată fidelitate soarta și ideile, servindu-le exemplar, pînă la moarte, în cîmpul ziaristicii, al publicisticii democratice, republicane, al organizării politice.

Ocazionată de centenarul morții sale, reușirea de studii dedicată de *Domus mazziniana* lui Maurizio Quadrio a depășit, în multe din comunicările prezentate, sensul și valoarea unei simple manifestări retoric-celebrative, constituind o contribuție remarcabilă la lărgirea și aprofundarea substanțială a cunoașterii personajului, a operei sale, a destinului său istoric. Introduse de mărturia senatorului Giovanni Spadolini asupra acestei nobile figuri a republicanismului italian, cele șapte-sprezece intervenții cuprinse în volum au adus date și elemente noi, revelatorii, în biografia revoluționarului auster, a militantului republican intransigent, în istoria raporturilor lui cu Mazzini și Garibaldi, în aria viziunii sale internaționale sau în aceea a intereselor sale atât de marcate de pionier al mișcării muncitorești pentru problemele de educație și cultură populară.

După notele de arhivă culese de Guido Scaramellini referitoare la ascendenții lui Quadrio, la familia sa și la anii preadolescenței (*Maurizio Quadrio a Chiavenna*), Mario Nagari examinează rolul său în evenimentele piemonteze din 1821. Fondat pe o generoasă bibliografie, pe documente în parte inedite relative la procesele politice, pe scrisori de epocă sau evocări personale ulterioare, autorul oferă mai mult decît promite titlul (*Maurizio Quadrio. Sua partecipazione alla rivoluzione piemontese del '21*). Este vorba nu numai de o reconstrucție minuțioasă a aportului batalionului universitar din Pavia la acea mișcare insurecțională, precedată de analiza

fervoare patriotice care-i anima pe studenții lombarzi, sensibili la iradierea spiritului revoluționar napolitan, sard sau spaniol, dar și una a represiunii succesive din regatul lombardo-venețian, a exilului în Spania, Elveția, Rusia — cu colaborarea la acțiunile patrioților polonezi în 1830–1831 pînă la revenirea în patrie, atras de proiecte revoluționare, în 1834. arestarea, condamnarea și repunerea în libertate controlată a aceluia care, auto-definindu-se „voiajor comercial ramura revoluției”, avea să reînceapă în anul următor peregrinarea prin Italia și Europa.

Viziunea internațională a lui Maurizio Quadrio este cercetată de Bruno di Porto în vastul studiu cu același titlu rezervat contribuției sale notabile la dezvoltarea jurnalismului democratic italian, prin argumentele tratate în ziare mazziniene ca „Italia e”, „Popolo” sau „Unità italiana” în care prevaleau cele de politică externă. Fondat asemenea celui al lui Mazzini, pe misiunea naționalităților și vocația lor la unitate și independență pe care a interpretat-o cu competență și angajare profundă, atent la tezaurul spiritual și speranțele tuturor, crezul său european s-a exprimat în exercițiul cotidian al profesiei de ziarist, servite cu devoțiune lineară sub imperiul postulatului dreptății istorice.

Inițiată cu o sumară trecere în revistă a unor articole publicate în 1849 în gazeta florentină „La Costituente italiana”, legate de revoluția maghiară, mișcarea slavă, dieta de la Frankfurt sau Imperiul habsburgic, cercetarea devine minuțios particularizată atunci cînd începe să se aplice anilor în care istoria continentului e dominată de redeschiderea problemei orientale, a cărei posibilă rezolvare pe cale revoluționară reînviștigă aspirațiile democraților italieni, similare acelorale ale patrioților din Principatele Române, exaltate de Quadrio și pentru patrimoniul comun de latinitate, dar și pentru perseverența în afirmarea lor decisă, în articole ca *La Russia ed i Principati*, *La Moldavia*, *Situazione attuale della vertenza d'Oriente* sau *La lett ra d'Ilozar (Italia e Popolo*, ianuarie-martie 1854).

Poziția ezitantă a puterilor occidentale este blamată de mazzinianul conștient de carența fundamentală a politicii lor externe, bătăla pe jocul cancelariilor, străin sau ostil cauzei popoarelor. Contradicția este anulabilă în probabilitatea întrevăzută a apunerii solidarității forțelor conservatoare, a declanșării, ca efect al conflictului militar, a unor insurecții naționale populare — reluare la scară continentală a procesului revoluționar întrerupt în 1849, a construcției noii Europe a popoarelor: numai în cadrul unui front democratic european conflictul ar fi putut ajunge la o semnificație ideală, etică. Aparenta evoluție

a dominației otomane spre forme mai suportabile este remarcată fără însă a nega dreptul asupriților : aceea evoluție e necesar să devină și politică, în sensul emancipării lor naționale depline, încoronată prin dezagregarea imperiului.

În seria de articole publicate în anii 1854-1856 în *Italia e Popolo*, altitudinea ziaristului democrat se manifestă între sensul inițial, filoturc și antițarist, și cel pacifist, antihegemonic în genere, intervenind permanent reevaluări ale conflictului în curs ca şansă de desfășurări revoluționare, cu sublinierea absenței grave a unei înțelegeri organice între mișcările democratice în scopul fructificării ocaziei. Aliații sunt dezaprobați pentru eroarea de a nu fi susținut energic Turcia de la început, blocând în fașă acțiunea Rusiei, prevenind exploatarea avantajoasă a circumstanțelor de către Austria. Cu fermitate este respinsă, în cadrul perspectivei reconstituirii Poloniei, ipoteza monarhică a moderațiilor susceptibilă eventual de concursul lui Napoleon III, militându-se pentru mobilizarea poporului polonez sub conducerea elementelor democratice republicane, în funcție nu numai antițaristă, dar și antiaustriacă și antiprusiană. Reflectând într-un bilanț al anului 1855 la logica internă a evenimentelor consumate, la sensul lor pedagogic, el respinge rațiunea faptului împlinit sursă de conservatorism și imobilism și reafirmă încrederea nelimitată în popoare, meritată prin marile probe de la 1848-1849. Diplomația îi apare incapabilă de a urma calea voinței popoarelor în lupta pentru drepturi naționale. O antiteză netă se desprinde între cauza popoarelor și conduita puterilor și numai o diplomație nouă, a dreptului ginților, ar putea o substitui salutar pe aceea dinastică, a faptului : nu e de aceea surprinzător să-l vedem pe editorialist intuind în manevrele Congresului de la Paris, posibile aranjamente ale unei alte Sfinte Alianțe. Spre a o contracara, o ligă democratică, adevărată internațională a naționalităților, trebuie să ia ființă, inițiată prin revoluția italiană, promotoare a marilor valori liberale și umanitare mazziniene. Între națiunile cărora urmează să li se întindă o mină fraternă, locul privilegiat îl ocupă cea română prevăzută în combinațiile diplomatice doar ca teren de schimb pentru compensațiile teritoriale de oferit Austriei. Este călătătă afinitatea dintre italieni și romani, frați de sânge ai primilor, „fii ai nemuritoarelor legiuni latine : Despărțiri de patria muma de un spațiu de 700 de mile, în contact cu miile de hoarde barbare care, precipitându-se asupra Europei, au urmat timp de cincisprezece secole de a rîndul valea Dunării, ei au păstrat cu fidelitate tradițiile, limba și tipul stirpei din care purced. Ei sînt și în ziua de azi trunchiul înaintat al gîntei latine, sînt îndeosebi prie-

tenii firești ai Italiei”, supuși dublei opresiuni străine și boierești.

Pentru anii 1861-1863, autorul examinează militantismlul democratic promovat de Quadrio în noul său ziar mazzinian, „L'Unità italiana”, port-drapel republican al mișcării risorgimentale a Italiei și a tuturor națiunilor aservite și divizate. În timp ce în Apus nu este disimulată o simpatie evidentă, parțial explicabilă, pentru conduita Angliei constituționale și liberale, ca și admirația pentru democrația lincolniană, pentru Europa orientală, coloanele gazetei agită fără devieri programul revoluționar fondat pe inițiativa italiană al cărei moment istoric de manifestare părea să fie indicat de insurecția poloneză. Consecvent respingerii independentismului moderat și compromisului cu monarhiile autoritare, Quadrio proclamă necesitatea renunțării Poloniei la iluzia intențiilor generoase ale marilor puteri față de ea și simultan pe aceea a solidarității dintre revoluționarii polonezi și democrații ruși grupați în jurul lui Herzen. Înfruntarea eficientă a celor trei imperii opresive de către polonezi devenea posibilă, conform tezei sale, prin convergența revoluționară a popoarelor asuprite, chemate la declanșarea insurecției generale europene. Dar momentul optim trecuse și de pierderea lui erau făcuți răspunzători Vittorio Emanuele II, emigrația maghiară moderată, Garibaldi însuși. Prin abandonarea strategiei mazziniene pentru expediientul tactic cavourian, Kossuth, Türr și Klapka facilitaseră acea tendință a politicii Austriei finalizată în dualismul austro-ungar, consecință a înfrîngerilor suferite în Italia și a încercării de a consolida imperiul pe seama naționalităților negermane și nemaghiare.

Pornind de la personalitatea exemplară a exilatului rus Herzen, redactorul iluminează perspectiva Rusiei viitorului, o Rusie democratică și europeană. Momentul istoric al acestei transformări este relevant în evenimentele poloneze din 1863, ce au contribuit la slăbirea forței autocrației țarismului, dar susceptibile și de deviere în sens moderat, în combinația cu interesele Franței.

Cu toată admirația fără rezerve pentru sacrificiul lui Francesco Nullo, Quadrio dezaprobase intervenția voluntarilor garibaldieni în Polonia, susținând că adevăratul concurs Italia l-ar fi putut da reapiunzînd flacăra revoluției în peninsula și a războiului cu Austria pentru Veneția. Erau în schimb admise și încurajate manifestările propoloneze organizate în orașele italiene spre a sensibiliza opinia și a se obține mijloace materiale pentru cauza polonă, în ideea de a relansa astfel și acțiunea revoluționară antiaustriacă propriu.

În concluzia analizei consacrate mișcării poloneze din 1863, autorul studiului consideră

că revoluția pură, propusă și idealizată de Mazzini și discipolul său, nu era suficientă pentru a elibera popoarele și că era necesar ca ea să fie însoțită de intervenția diplomatică, abilitatea politică, interesele de putere, aparatele militare, așa cum s-a evidențiat în cursul primului conflict mondial.

În partea finală a articolului, se reliefează din paginile examinate în „L'Unità italiana”, pentru anii menționați, simpatia ferventă pentru lupta revoluționară și patriotică a poporului grec.

Dând o apreciere de ansamblu a activității jurnalistice a lui Quadrio, Bruno di Porto evidențiază compensarea modestiei instrumentelor și mijloacelor prin intensitatea mesajului. Viziunea, orientarea, concepția generală erau mazziniene, ziarul așadar, mai puțin o sursă de informație decât o tribună civică, un factor educativ fundamental în opera de creație a unei Europe fondate pe împlinirea perfectă, armonică, a națiunilor, libere, egale, independente, asociate în fraternă cooperare.

Prin intermediul memorialisticii garibaldiene și al perspectivei lui Quadrio, Paolo Mario Sipala analizează critic pozițiile de disensiune față de orientarea politică a lui Garibaldi, exprimate în interiorul mișcării democratice italiene, îndeosebi confruntarea Quadrio-Garibaldi. Din articol (*Maurizio Quadrio e la letteratura garibaldina*), motivările opoziției intransigente a patriotului valtellinez față de compromisul cu monarhia și moderații, rezultă confirmate prin elemente obiective puse în valoare de epica înflorită pe urmele mitului popular garibaldian. Prin exemplul lui Quadrio, al tezelor și polemicii sale stringente, revoluționare și republicane, contra direcției monarhice și moderate a mișcării pentru unitatea Italiei, autorul situează mazzinismul la stînga acesteia.

Acțiunea lui Quadrio în etapa premergătoare expediției garibaldiene în Sicilia este cercetată de Giuseppe Monsagrati prin explorarea corespondenței acestuia, a articolelor scrise pentru „L'Unità italiana”, ca și a unor opuscle publicate de acesta. Ca și studiul precedent, și acesta (*Quadrio e la preparazione della spedizione dei Mille*) contribuie la iluminarea intransigentismului quadrian față de tenta monarhică a programului lui Garibaldi.

Critica garibaldiană a lui Quadrio și neînțelegerea Quadrio-Garibaldi, inițial independentă de contrastele dintre Mazzini și Garibaldi, este urmărită cronologic și de Paolo Sanfilippo (*Quadrio e Garibaldi*), care integrează cercetările celelalte, aducînd în același timp și elemente de autocritică garibaldiană.

Imaginea unui ilustru juristconsult din secolul nostru asupra lui Quadrio este reconstituită excelent de eminentul cercetător al

gîndirii sale, Giuseppe Armani (*Maurizio Quadrio in un profilo di Giulio Andrea Belloni*).

Giuseppina Rando Lombardini completează biografia valtellineză dar și extravaltellineză a lui Quadrio și a familiei sale (*Maurizio Quadrio e la sua Valtellina*).

Giuseppe Tramarollo parcurge critic, interpretînd și corectînd — în cadrul unei sondări a paginilor biografice dedicate lui Quadrio în care datul biografic este reținut ca element de istorie în act, așa cum de fapt se cuvine să se procedeze cu viața aceluia care, închinînd-o exemplar unei coerente acțiuni republicane în sens mazzinian, n-a mai avut timpul și poate nici dorința să și-o comenteze — opusculul lui Vollo din 1884 (*La prima biografia di Maurizio Quadrio*). Rămăs fără o biografie completă pentru că Brusco Onnis, colegul de redacție de la „Italia e popolo” și „Unità italiana”, cel mai în măsură să o scrie, nu a făcut-o, Maurizio Quadrio, „figura cea mai devotată a olimpului mazzinian”, și-a materializat-o cum a observat cu dreptate Ernesto Nathan, citat de Tramarollo în „amprenta lăsată de el în istoria țării sale”.

Aprofundînd activitatea ziarului mazzinian „L'Emancipazione” subintitulat „organ oficial al societăților muncitorești italiene înfrățite”, în cei cinci ani de apariție, 1872-1876, Alfonso Scirocco ajunge în studiul său de strictă documentare (*Maurizio Quadrio e L'Emancipazione*) la concluzia că redactorii săi nu reușiseră să enunțe și să discute necesitățile fundamentale ale muncitorimii și țărănimii, adresîndu-se unui interlocutor cert. Lăsînd în afara intereselor sale ancheta vieții claselor populare și a raporturilor interclasiste reale din Italia, mai mult tribună de propagandă de idei decât jurnal de informare și dezbateri de concretă actualitate, „L'Emancipazione” a îndepărtat dintre cititorii posibili pe muncitori, tot mai atrași de limbajul convingător al socialismului incipient.

Raporturile lui Maurizio Quadrio cu republicanii napolitani (1872-1876) și rolul său în epoca de criză a mișcării republicane din aceiași ani de după moartea lui Mazzini sînt studiate de Luigi Mascilli Migliorini și, respectiv, de Bianca Montale de ultîna prin valorificarea exigentă a unei abundente corespondențe și a ziarelor mazziniene, teren de reflectare a violentelor contraste ce divizau pe republicanii de frunte.

În încheierea masivului volum, Amedeo Piraino întreprinde o penetrantă disecție a criticii formulate de Giovanni Bovio asupra lecțiilor lui Francesco De Sanctis, la Universitatea din Napoli, despre Mazzini, Luigi Ambrosoli prezintă însemnări prețioase pentru o cercetare a interesului lui Quadrio și a mazziniștilor, de după 1860, pentru învățămîntul și cultura populară, Vittorio Parmen-

tola — revenind la profilul biografic al celui studiat — propune atenției cartea lui Alessandro Levi, *Ricordi della vita e dei tempi di Ernesto Nathan*, Romano Ugolini, Aroldo Benini și Teodolfo Tessari, publică sau semna-

lează noi documente referitoare la tema fructuoasei reuniuni de studii pisane.

Ștefan Delureanu

GAZMEND SHPUZA, *Kryengritja fshatare e Ilaxhi Qamilit*, (1914–1915), (Răscoala țărănească a lui Hadji Qamil, 1911–1915) Edit. „8 Nëntori”, Tirana, 1979, 172 p.

În istoria Albaniei, răscoalele țărănești au constituit forma cea mai frecventă de manifestare a nemulțumirii maselor împotriva asupririi naționale și sociale. În acest sens trebuie înțelese puternicele răscoale armate ce au brăzdat întreaga viață social-politică a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în special cele din anii 1909–1912, premergătoare cuceririi independenței de stat a Albaniei din 28 noiembrie 1912. De cele mai multe ori revendicările de ordin național erau strins împletite cu cele de ordin social, deoarece asupritorul otoman reușise să corupă o mare parte din păturile avute ale populației albaneze în urma unor concesiile de ordin material, să și le alieze în exploatarea nemiloasă a maselor largi populare, îndeosebi a țărănimii. Cercetătorul Gazmend Shpuza de la Institutul de istorie din Tirana, în recenta sa lucrare privitoare la răscoala țărănească din anii 1914–1915, reușește să prezinte o interesantă frescă a societății albaneze în anii imediat următori proclamării independenței Albaniei, urmărind procesul de radicalizare a maselor țărănești care continuau să lupte împotriva nedreptăților sociale și a împilării, indiferent de apartenența națională a exploataților. Studiu dens, cu multe informații inedite, scris într-o formă stilistică deosebit de atractivă, pe înțelesul tuturor cititorilor, el cuprinde o analiză științifică remarcabilă a cauzelor de ordin social și politic ce au determinat izbucnirea puternicei răscoale de sub conducerea lui Hadji Qamil, tocmai în perioada anilor 1911–1915, cînd Albania era confruntată cu o serie de probleme deosebit de critice, ce puneau în pericol existența țării ca stat de sine stătător.

Capitolul I, intitulat „Situația economică, socială și politică a Albaniei în preajma răscoalei țărănești” (p. 5–52), are două subcapitole. În primul, este prezentată situația țării la începutul secolului nostru, cu o serie de date statistice asupra economiei, subliniindu-se persistența unor puternice rămășițe feudale și o foarte slabă dezvoltare a industriei. Datele sînt revelatorii. Dacă pînă în anul 1900 existau 22 de ateliere și fabrici, numărul lor în anul 1912 se ridică la abia 40 (mori,

fabrici de ulei, fierăstraie electrice, fabrici de săpun, de textile, de țigări și de macaroane) în care lucrau circa 500–600 de muncitori. Astfel că, la acea vreme, țărănimea constituia forța revoluționară a societății albaneze și a tinărului stat independent, care, din punct de vedere economic, continua să rămînă tribut ar vechilor forme de stăpînire a pămîntului, moștenite de la feudalismul de tip otoman. Subcapitolul al doilea, formulat sugestiv „Reginul antinațional și antipopular al prințului german W. de Wied”, se referă la opoziția maselor populare față de numirea unui prinț străin la conducerea statului albanez. Considerat ca reprezentant al intereselor marilor puteri și susținător al moșierimii autohtone, prințul Wilhelm de Wied din momentul instalării sale pe tronul Albaniei a fost confruntat cu numeroase probleme interne, cît și de politică externă. Guvernul format la 17 martie 1914, condus de Turhan, pașă de Përmet, în care majoritatea portofoliilor ministeriale erau deținute de mari moșieri, departe de a soluționa situația critică în care se afla țara a agravat și mai mult contradicțiile sociale. Pe acest fundal al unor profunde nemulțumiri de ordin social, economic și politic se va declanșa puternica răscoală populară ce formează obiectul studiului de față.

Capitolul al II-lea, „Începutul răscoalei țărănești” (p. 53–106), are meritul de a face o analiză profundă a cauzelor răscoalei și o descriere amănunțită a unor momente „calde” ale acesteia. Astfel se arată că în primăvara anului 1911, la Shijak, un mare număr de țărani înarmăți, adunați în fața conacului moșierului Esat Toptani, care deținea în guvern postul de ministru de interne, striga „nu mai vrem beileri” (în sensul de „jos domnia moșierilor” n.n.). Esat Toptani s-a fortificat în conac, înarmîndu-și oamenii săi și chemînd în ajutor mercenari și un batalion de sub conducerea lui Abdi bei Toptani, care căzînd într-o ambuscadă a răsculaților, a fost împrăștiat. Pentru a liniști pe țărani răsculați, prințul de Wied ordonă, la 19 mai 1911, arestarea lui Esat Toptani. Dar țărani cereau îndepărtarea beilor din funcțiile politice, respectarea religiei musulmane, instaurarea „orînduirii țărănești” etc., continuînd să atace depozitele de cereale ale beilor.

La 3 iunie 1914, la Shijak, reprezentanții ai răsculaților prezintă unor delegați ai Comisiei internaționale de control (Comisie numită de marile puteri pentru a coordona și a conduce direct treburile politice ale Albaniei, după proclamarea independenței sale de sub stăpânirea Imperiului otoman — *n.n.*) cererile lor: stabilirea unui prinț mulșulman pe tronul Albaniei, numirea unui reprezentant turc în Comisia internațională de control și folosirea alfabetului turco-arab în limba albaneză.

Țăranii sînt atacați dinspre nord de armata de mercenari a lui Prenkë pașa, iar de la sud de către Aziz pașa Vrioni și Bektash bei Cakrani, dar fără succes. Lupte violente se dau în jurul orașului Durrës — sediul guvernului și capitala țării la acea vreme — la 23 iunie 1914 fiind cucerit Elbasanul — important centru administrativ al Albaniei. În teritoriile ocupate de răsculați sînt instaurate „consilii locale” cu atribuții administrative și militare, sub conducerea Consiliului general, cu sediul la Shijak. Forțele răsculaților ajung în nord pînă la riul Mati, iar în sud se îndreptau către orașele Korçë și Pogradet, după ce la 13 iulie cuceriseră orașele Berat și Fier. În aceste condiții, la 11 iulie 1914, la palatul prințului de Wied are loc o consfătuire cu participarea a 30 de persoane, reprezentînd aristocrația moșierească, burgheză și clerul, pentru a găsi o soluție situației noi ce se crease. Unele gazete ce exprimau poziția revoluționară a intelectualității progresiste vedeau în exproprierea marilor moșieri prima măsură pe calea înfăptuirii unei reforme agrare care să satisfacă setea de pămînt a maselor țărănești. Cercurile politice din jurul prințului de Wied nu reușesc să ajungă la un acord cu răsculații și nici să înfrîngă rezistența lor. Curtea de la Viena dîndu-și seama de instabilitatea regimului politic din Albania cere prințului de Wied să se retragă, acesta părăsind tronul la 3 septembrie 1914.

În capitolul al III-lea „Întărirea caracterului antifeudal al răscoalei țărănești (p. 107—149), sînt prezentate curente ce s-au conturat în rîndul conducătorilor țărănimii după ce răsculații au pătruns în orașul Durrës. În sinul mișcării se detașează un puternic curent progresist în fruntea căruia se afla Qamil Haxhi-feza (Hadji Qamili) ce imprimă răscoalei un profund caracter social și național, dar și unul turcoman condus de Mustafa Ndroqi și Musa Qazimi, care va ajunge la înțelegere cu Esat Toptani. Răsculații conduși de Hadji Qamili

atacă și cuceresc orașul Tirana, atrăgînd de partea lor alți țărani nemulțumiți de cîrmuirea lui Esat Toptani. Sub lozînga „pămîntul este al celor ce-l muncesc” țărani confiscă pămînturile beilor. În fața avîntului revoluționar al maselor populare se creează o alianță între burghezie și moșierime, preconizîndu-se chiar formarea unui Guvern Național Provizoriu cu sediul la Shkodra. Se organizează o comisie de împăciuire menită să „normalizeze” relațiile dintre răsculați și Esat Toptani. Disensiunile din rîndul conducătorilor răscoalei slăbesc forța de luptă a țărănimii, permițînd aripilor turcomane o apropiere față de autoritățile esatiste.

În ultimul capitol „Înăbușirea răscoalei. Importanța luptei antifeudale a țărănimii din anii 1914—1915 (p. 150—170)”, autorul analizează poziția față de răscoală a unor state străine, în conjunctura situației create de izbucnirea primului război mondial. Cu ajutor din afară, reacțiunea feudală albaneză în luptele purtate în lunile mai și iunie 1915 reușește să înfrîngă rezistența îndrîjită a țărănilor. Forțele răsculaților sînt împrăștiate, unele căpetenii fiind capturate de trupele esatiste.

Historicul Gazmend Shpuza supune unei minuțioase atenții toate fazele răscoalei pentru a pune în evidență atitudinea diferitelor pătur sociale și cercuri politice față de problema țărănească, cu sublinierea faptului că în perioada respectivă, țărănimea era singura forță revoluționară a societății albaneze, deoarece în rîndul burgheziei, chiar și a celei progresiste, existau multe oscilații și ezitări. Clasa muncitoare albaneză, puțin numeroasă și eterogenă, împrăștiată în mici întreprinderi și ateliere, nu dispunea de o organizare politică capabilă să conducă lupta maselor. Țărănimea răsculată a dovedit o bună capacitate de organizare a forțelor sale, putere de luptă, fiind la un moment dat stăpîna situației politice din țară. Intervenția străină în susținerea autorităților feudale, precum și unele disensiuni din cadrul conducerii mișcării țărănești, au permis înfrîngerea acestei puternice răscoale antifeudale, care avînd și unele cauze de ordin religios, n-a reușit să atragă întreaga țărănime albaneză. Totuși, ea a avut un puternic ecou, fiind una dintre cele mai importante mișcări țărănești din Balcani.

Prin datele aduse în circuitul științific, modul de abordare a vieții politice și social-economice, cartea prezintă interes pentru toți cercetătorii preocupați de istoria sud-estului european.

Gelcu Maksutovici, Marius Dobrescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, trimiterile înfrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71261.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A. D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SERIE BEAUX-ARTS
— SERIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINEMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- MARIA COMȘA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploiești)*, 1978, 181 p. 30 lei.
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles*, 1978, 158 p., 8,25 lei.
- ION HORĂȚIU CRIȘAN, *Burebista and his Time*, 1978, 253 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, *Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History*, 1978, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere*, IV, *Oratorie*, II, *Partea IV (1874—1878)*, 1978, 662 p., 49 lei.
- OLIMPIU MATICHESCU, *Războiul de solidaritate în România (1921—1944 gg)* 1978, 232 p., 11 lei.
- SEBASTIAN MORINTZ, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-baleanic*, 1978, 216 p., 21 lei.
- BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, *Bucureștii și epopeea independenței 1877—1878*, 1978, 198 p., 12 lei.
- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, 1979, 272 p., 16 lei.
- DUMITRU VITCU, *Diplomații Unirii*, 1979, 186 p., 24 lei.
- ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României euluse din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, 1979, 448 p., 29 lei.
- * * * *Independența României. Bibliografie*, 1979, 307 p., 31 lei.
- VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, *Premise economice ale formării statului național unitar român*, 1979, 332 p., 27 lei.
- MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România*, 1978, 390 p., 51 lei.
- ION BARNEA și colab. *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, 1979, 258 p., 38 lei.
- LIGIA BÂRZU, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, 1979, 138 p., 10 lei.
- RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, *Mărturiile de civilizație medievală românească*, 1979, 162 p., 28 lei.
- * * * *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania*, vol. II, 1979, LXI+475 p., 35 lei.

RM ISSN CO-3870

